

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**DOLÂB DERGİSİNİN ÇEVİRİ YAZISI VE EDEBİYATLA İLGİLİ
METİNLERİN İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Esmâ TAPAN

Danışman

Prof. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL

Nevşehir

Ocak 2018

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**DOLÂB DERGİSİNİN ÇEVİRİ YAZISI VE EDEBİYATLA İLGİLİ
METİNLERİN İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Esmâ TAPAN

Danışman

Prof. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL

Nevşehir

Ocak 2018

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Esmâ TAPAN

İmza:

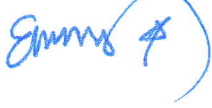

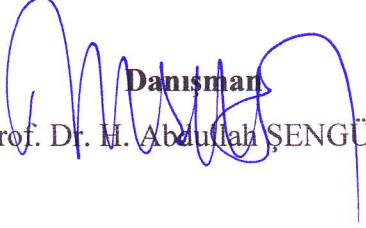
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“*Dolâb* Dergisinin Çeviri Yazısı ve Edebiyatla İlgili Metinlerin İncelenmesi” adlı Yüksek Lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Esmâ TAPAN

Danışman
Prof. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Başkanı
Prof. Dr. Filiz KILIÇ

KABUL VE ONAY SAYFASI

Prof. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL danışmanlığında Esmâ TAPAN tarafından hazırlanan “Dolâb Dergisinin Çeviri Yazısı ve Edebiyatla İlgili Metinlerin İncelenmesi” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

25.10.2018

JÜRİ

Danışman

Prof. Dr. Abdullah ŞENGÜL

Üye

Doç. Dr. Şahika KARACA

Üye

Yrd. Doç. Dr. Sami YEŞİLYURT

İMZA

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 15.10.2018 tarih ve 2018.02.169 sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

15.10.2018

Yrd. Doç. Dr. Vedat AKTEPE
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Müdürü

TEŞEKKÜR

Tez dönemim boyunca zorlukları aŐmamda ve hayallerimi gerçekleŐtirmemde hep umut verici Şekilde davranan ve yapamayacağımı sandığım yerlerde düŐüncelerimi tersine eviren, tezime baŐlamamda ve devam etmemde en büyük destekçim, yolumun ıŐıđı, ğretmenim, tez danıŐmanım Prof. Dr. Abdullah Şengül'e; lisans ve yüksek lisans eğitimimde bana çok Şey kattıklarına inandığım tüm bölüm öğretmenlerime; eski harfli metinleri okumamda Arapça ve Farsça bilgisiyle bana büyük destek veren kıymetli hocam Ahmet Oduncu'ya; hayatımın tek anlamı olan aileme ve kalbime iyi gelen tüm sevdiklerime teşekkürü bir borç bilirim.

EsmatAPAN
Nevşehir, Ocak 2018

DOLÂB DERGİSİNİN ÇEVİRİ YAZISI VE EDEBİYATLA İLGİLİ METİNLERİN İNCELENMESİ

Esmâ TAPAN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı, Yüksek Lisans, Ocak 2018

Danışman: Prof. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL

ÖZET

Dolâb dergisi, on dokuzuncu yüzyıl Türk edebiyatını yansıtmaya açısından önemli bir dergidir. Dergicilik teriminin henüz oluştuğu bu yüzyılda, ilk süreli yayınlardan olan *Dolâb* dergisi dönemin edebî zenginliği, sosyal ve siyasi yapısı hakkında bilgiler içerir. Tanzimat dönemi için önemli sayılabilecek şair ve yazarların eserlerini içeren derginin Türk edebiyat tarihi içerisindeki yeri tartışılmazdır.

Bu çalışmada, Hicri* 1290-1291 (Miladi 1873-1874) yıllarında yayımlanan *Dolâb* dergisinin yayımlanmış tüm sayılarının günümüz harflerine aktarımının yapılması ve dergide yer alan edebî metinlerin tespit edilip sınıflandırılarak hem içerik hem de şekil olarak incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın sonucunda, Türk edebiyatına çeviri yazı ve inceleme alanında zenginlik kazandırılmış olacaktır. Aynı zamanda on dokuzuncu yüzyıl Türk edebiyatı hakkında bilgiler elde edilecektir.

Çalışmanın giriş bölümünde, on dokuzuncu yüzyıldaki Osmanlı Devleti'nde etkinlik gösteren süreli yayımlar tanıtılmıştır. Bu bölümde aynı zamanda çalışmanın konusundan, öneminden, amacından ve yönetimden bahsedilerek derginin bölümleri hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde, *Dolâb* dergisinin birinci sayısından on sekizinci sayısına kadar olan tüm sayılarının çeviri yazısı yapılmıştır. İkinci bölümde, *Dolâb* dergisi ile derginin yazar ve şair kadrosu tanıtılmıştır. Bu bölümde, son olarak dergideki edebî yazılar tespit edilerek türlerine göre sekiz türe ayrılmıştır. Sınıflandırılan bu metinler, her türde ayrıca konu olarak sınıflandırılarak hem içerik hem şekil yönünden değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda, dönemin edebiyatla ilgili alanlar başta olmak üzere siyasi, sosyal, eğitim alanlarındaki durumu ortaya konmuştur. Aynı zamanda *Dolâb* dergisinin Klasik edebiyatla olan ilişkisi hakkında ve yazar ve şairlerin Türk edebiyatı ve dili hakkındaki görüşlerinden o dönem hakkında bilgiler elde edilmiştir. Sonuç bölümünde *Dolâb* dergisi ve dönem hakkında daha önce yapılan inceleme ve tespitlerden yola çıkarak genel değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: on dokuzuncu yüzyıl, mecmua, dergicilik, *Dolâb* dergisi, çeviri yazı, Yeni Türk Edebiyatı.

* Derginin yayımlanma tarihinde hicri takvimin esas alınıp alınmadığı belli değildir. Dergide bununla ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak çalışmanın belli bir düzende götürülmesi gerektiği için hicri takvim temel alınmıştır.

THE TRANSCRIPTION OF DOLÂB JOURNAL AND ANALYSIS OF LITERARY TEXTS.

Esma TAPAN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Social Sciences Institute

Department of Turkish Language and Literature, Post Graduate, January 2018

Advisor: Prof. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL

ABSTRACT

Dolâb journal is a significant journal in terms of reflecting the 19th century Turkish literature. In a century in which magazine publishing term has just appeared, *Dolâb* journal, being one of the first periodicals, contains information about the social and political structure, and the literary richness of the era. In Turkish literature history, the place of the journal featuring works of significant Tanzimat era poets and writers is beyond argument.

The aim of this study is to transcribe all the published issues of the *Dolâb* Journal which was published between 1290 and 1291 according to Hijri* calendar (Gregorian 1873-1874) into modern Turkish alphabet, to analyze according to both content and form by determining and categorizing the literary works published in the journal. In the conclusion of the study, Turkish literature will be enriched in the fields of transcription and analysis. At the same time, information regarding 19th century Turkish literature will be obtained.

In the introduction chapter of the study, the periodicals which are actively published in the nineteenth century Ottoman Empire era are introduced. In the same chapter, there are information regarding the chapters of the Journal by referring to the subject, importance, purpose and management of the study. In the first chapter of the study, all the issues of the *Dolâb* journal from the first issue to eighteenth issue have been transcribed. In the second chapter, the journal's writers and poets along with the *Dolâb* journal have been introduced. In this chapter lastly, all the literary works are determined and then categorized into eight genres. Also, by getting each genre categorized according to their subjects these works have been evaluated in terms of both content and form. At the end of evaluation, the political, social, educational and especially literary situation of the era has been put forward. At the same time, information regarding *Dolâb* journal's relation with Turkish Classical Literature and the opinions of the writers and poets on Turkish literature and language have been obtained. In the conclusion chapter, overall evaluations based upon previous analysis and findings about the *Dolâb* journal and the era are carried out.

Key words: nineteenth century, journal, magazine publishing, *Dolâb* journal, transcription, New Turkish Literature.

* It's not clear whether the publication date of the journal is according to hijri calendar. There is no information about this in the journal. However, the dates are based upon Hijri calendar in order to carry out the study on a certain basis.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	ii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK.....	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR VE SİMGELER.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DOLÂB DERGİSİNİN ÇEVİRİ YAZISI

1.1. Birinci Sayı	9
1.2. İkinci Sayı.....	21
1.3. Üçüncü Sayı.....	32
1.4. Dördüncü Sayı.....	44
1.5. Beşinci Sayı.....	57
1.6. Altıncı Sayı.....	69
1.7. Yedinci Sayı.....	81
1.8. Sekizinci Sayı.....	92
1.9. Dokuzuncu Sayı.....	102
1.10. Onuncu Sayı.....	113
1.11. On Birinci Sayı.....	124
1.12. On İkinci Sayı.....	135
1.13. On Üçüncü Sayı.....	145
1.14. On Dördüncü Sayı.....	155
1.15. On Beşinci Sayı.....	166
1.16. On Altıncı Sayı.....	176

1.17. On Yedinci Sayı.....	186
1.18. On Sekizinci Sayı.....	197

İKİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

2.1. <i>Dolâb</i> Dergisi Hakkında Genel Bilgiler.....	208
2.2. <i>Dolâb</i> Dergisinin Şair ve Yazar Kadrosu.....	209
2.3. Dergide Bulunan Edebiyat İle İlgili Metinlerin İncelenmesi.....	211
2.3.1. Deneme.....	214
2.3.2. Makale.....	223
2.3.3. Biyografi.....	231
2.3.4. Şiir.....	234
2.3.5. Hikâye.....	243
2.3.6. Fıkra.....	245
2.3.7. Mektup.....	248
2.3.8. Muhavere.....	249

SONUÇ.....	254
-------------------	------------

KAYNAKÇA.....	256
----------------------	------------

ÖZGEÇMİŞ.....	258
----------------------	------------

EKLER.....	259
-------------------	------------

Ek 1. <i>Dolâb</i> Dergisinin Birinci Sayısının Kapağı.....	260
Ek 2. <i>Dolâb</i> Dergisinin İkinci Sayısının Kapağı.....	261
Ek 3. <i>Dolâb</i> Dergisinin Üçüncü Sayısının Kapağı.....	262
Ek 4. <i>Dolâb</i> Dergisinin Dördüncü Sayısının Kapağı.....	263
Ek 5. <i>Dolâb</i> Dergisinin Beşinci Sayısının Kapağı.....	264
Ek 6. <i>Dolâb</i> Dergisinin Altıncı Sayısının Kapağı.....	265
Ek 7. <i>Dolâb</i> Dergisinin Yedinci Sayısının Kapağı.....	266
Ek 8. <i>Dolâb</i> Dergisinin Sekizinci Sayısının Kapağı.....	267
Ek 9. <i>Dolâb</i> Dergisinin Dokuzuncu Sayısının Kapağı.....	268
Ek 10. <i>Dolâb</i> Dergisinin Onuncu Sayısının Kapağı.....	269
Ek 11. <i>Dolâb</i> Dergisinin On Birinci Sayısının Kapağı.....	270
Ek 12. <i>Dolâb</i> Dergisinin On İkinci Sayısının Kapağı.....	271

Ek 13. Dolâb Dergisinin On Üçüncü Sayısının Kapağı.....	272
Ek 14. Dolâb Dergisinin On Dördüncü Sayısının Kapağı.....	273
Ek 15. Dolâb Dergisinin On Beşinci Sayısının Kapağı.....	274
Ek 16. Dolâb Dergisinin On Altıncı Sayısının Kapağı.....	275
Ek 17. Dolâb Dergisinin On Yesinci Sayısının Kapağı.....	276
Ek 18. Dolâb Dergisinin On Dördüncü Sayısının Kapağı.....	277
Ek 19. Recaizade Mehmet Celâl'in On Altıncı Sayıda Yer Alan Gazeli.....	278
Ek 20. Dolâb Dergisinin İlk Sayısında Yer Alan Mukaddime.....	279
Ek 21. On Beşinci Sayıdaki “Şehir Postasıyla Aldığımız Bir Varaka” Başlıklı Yazı.....	280

TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 2.1. <i>Dolâb</i> Dergisinin Basıldığı Matbaalar.....	209
Tablo 2.2. <i>Dolâb</i> Dergisinin Şair Kadrosu.....	210
Tablo 2.3. <i>Dolâb</i> Dergisinin Yazar Kadrosu.....	210
Tablo 2.4. Sayılarına Göre <i>Dolâb</i> Dergisinde Bulunan Edebî Metinlerin Listesi.....	211
Tablo 2.5. Deneme Metinlerinin Konulara Göre Dağılımı.....	214
Tablo 2.6. Makale Metinlerinin Konulara Göre Dağılımı.....	223
Tablo 2.7. Biyografi Metinlerinin Konulara Göre Dağılımı.....	231
Tablo 2.8. Şiirlerin Temalarına Göre Dağılımı.....	234
Tablo 2.9. Hikâye Metinlerinin Konulara Göre Dağılımı.....	243
Tablo 2.10. Fıkra Metinlerinin Konulara Göre Dağılımı.....	246
Tablo 2.11. Mektupların Konulara Göre Dağılımı.....	248
Tablo 2.12. Muhavere Metinlerinin Konulara Göre Dağılımı.....	249
Resim 1.1. Faydasız Zevk-i Vicdani Adlı Metnin Görseli.....	164
Resim 1.2. Dünya Güzeli Adlı Metnin Görseli.....	165

KISALTMALAR VE SİMGELER

İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
s.	: sayfa/sayfalar
S.	: sayı
ss.	: sayfa sınırı
Sad.	: sadeleştirilmiş
<i>TDK</i>	: Türk Dil Kurumu
<i>TDV</i>	: Türkiye Diyanet Vakfı
t.y.	: tarih yok
Y.Y.	: yıl yok
□	: Derginin orijinalinde basım hatası olan yerler

GİRİŞ

Yazının keşfiyle tarihi dönemler değişerek dünya yeni bir boyut kazanır. Tarih yazının keşfiyle başlar. Yazının keşfi kadar önemli sayılacak bir diğer gelişme ise matbaanın keşfidir. El yazmasından hazır baskıya geçiş matbaa sayesinde olur. İlk matbaa örneklerinin kaynağı birçok kaynakta Uzak Asya olarak gösterilmektedir. Koloğlu'na göre matbaa, Doğulular tarafından icat edilse de geliştirilip yayılması Batılılar tarafından olur. 1400'lerde teknik açıdan daha gelişmiş matbaayı kuran Batılılar, sonrasında matbaanın dünyaya yayılmasını sağlar (Koloğlu, t.y.: 68). Osmanlı'da ilk matbaanın azınlıklar tarafından kurulduğu bilinmekle birlikte devlet eliyle ilk matbaa, Padişah III. Mahmut ve Damat İbrahim Paşa'nın Paris'e elçi olarak gönderdiği Yirmi Sekiz Mehmet Çelebi'nin orada yaptığı gözlemler sonucunda kurulur. Lale Devri (1718-1730)'nde kurulan matbaanın kurucusu İbrahim Müteferrika'dır. 1727'de verilen bir fermanla kurulan matbaada ilk basım 1729 yılında yapılır.

Matbaanın kurulmasının ardından Osmanlı'da yazılı basın etkili olmaya başlar. Özellikle on dokuzuncu yüzyılda süreli yayınlar yüzyıla damgasını vurur. Gazetecilik ve dergicilik açısından birçok ilk, bu yüzyılda gerçekleşir. Gerek Osmanlı Devleti'nin yapısının gerekse kültürünün ve kültürü etkileyen tüm öğelerinin Batı etkisine girdiği bu dönemde süreli yayınlar, hem yüzyılın getirdiği bir yenilik hem de yüzyılın taraflı, tarafsız tüm bilgilerini içinde saklayan bir bellektir. Bu bölümde *TDV İslâm Ansiklopedisi* ve *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*'ndeki bilgiler ışığında on dokuzuncu yüzyılda çıkarılmış olan belli başlı gazete ve dergiler tanıtılarak çalışmanın amacından, öneminden, konusundan ve yönteminden bahsedilecektir.

On dokuzuncu yüzyılda İstanbul'da çıkarılan ilk gazeteler Fransızcadır. Fransızların Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan isteği üzerine bir gazete daha çıkarılır. 20 Kasım 1828'de çıkarılan yarı Türkçe yarı Arapça olan bu gazetenin ismi *Vakâyi-i Misriyye*'dir. Gazete, resmî bildirimler, yasal uygulamalar ve Mehmet Ali Paşa'nın kendi çalışmalarını içerir. 1830'da Mehmet Ali Paşa *Vakâyi-i Giridiyye* adında bir gazete daha çıkarır. (Güz, 2000: 42-43; Koloğlu, t.y.: 69)

Takvîm-i Vakâyi, 1 Kasım 1831'de devlet tarafından çıkarılan Türkçe ilk gazetedir. Sultan II. Mahmud tarafından çıkarılan gazete Arapça, Farsça, Fransızca, Rumca, Ermenice, Bulgarca

olarak da yayımlanır (Koloğlu, t.y.: 69-70). Haftalık olarak yayımlanan gazete (düzensiz olarak yayımlandığı zamanlar da olmakla birlikte), 1922’de Osmanlı devletinin yıkılması ile sona erer. Yarı resmî yarı özel olarak çıkarılan *Cerîde-i Havâdis* gazetesi ise William Churchill tarafından 1 Ağustos 1840’ta çıkarılır. İlan yayınlayan ilk gazete özelliği de taşıyan *Cerîde-i Havâdis*’te daha çok ekonomik ve politik haberlere yer verilir. Gazete, yarı özel niteliğe sahip olmasına rağmen *Takvîm-i Vakâyi* ile aynı rağbeti görür (Çakır, 1997: 52). Gazete, son yayını 26 Eylül 1864’te 1212. sayısı ile yapar. Churchill bu gazetenin yanında 1 Kasım 1860’ta *Ruznâme* adında ek bir gazete daha çıkarır. Bu gazete daha sonra *Ruznâme-i Ceride-i Havâdis* adını alarak tek başına bağımsız bir gazete hâline gelir ve 1865 yılında 959. sayısı ile yayın hayatı sonlanır. *Cerîde-i Havâdis* ve *Takvîm-i Vakâyi* gazetelerinin Tanzimat dönemi yönetici ve düşünür kadrolarının oluşmasında okul görevi taşıdığı belirtilmektedir (Koloğlu, t.y.: 71).

1860 yılına kadar Türkçe olmayan başka gazeteler yayımlanır. 21 Ekim 1860’ta ilk özel Türkçe gazete olan *Tercümân-ı Ahvâl*’in yayınlanması ile yeni bir döneme girilir. Gazete, haftada iki gün olarak yayınlanırken ilginin artması ile haftada beş gün yayınlanmaya başlar. Şinasi ve Agâh Efendi tarafından çıkarılan gazetede halkın anlayacağı bir dilde yayın yapmak amaçlanır. Gazetede ülkenin malî sorunları, dış devletlerin ülkemiz üzerindeki oynadığı oyunlar, eğitim sistemi ile ilgili yazıların yanında devlete yol gösterici tavırla yazılar da mevcuttur. Son olarak 792. sayısını yayımlayan gazete, 11 Mart 1866’da kapanır.

Şinasi aynı dönemde bir gazete daha yayımlar. *Tasvîr-i Efkâr* adını taşıyan bu gazete, yayın hayatına 27 Haziran 1862’de başlar. Bu gazetede halktan yana bir tavır söz konusudur. Halkın yönetimde söz sahibi olması hakkında görüşler savunulur. *Tercümân-ı Ahvâl*’de olduğu gibi bu gazete de ülke sorunları, dış politika, eğitim sistemi konuları işlenir ve halkın anlayacağı sadelikte bir anlatım benimsenir. Namık Kemal 1865’ten sonra gazetenin başına getirilir, 1867’de ise Recaizade Mahmut Ekrem geçer. Gazete uzun süreli yayın hayatı boyunca defalarca kapatılır. En son kapanması ise 1949 yılındadır.

Muhbir, 1867’de haftadan üç gün yayımlanan gazetedir. Filip Efendi’nin sahiplik yaptığı gazetenin başyazarı Ali Suavi’dir. Ali Suavi de Şinasi gibi gazetede sade dil kullanımına dikkat eder ve halkı bilinçlendirme amaçlı yazılar yazar. Ali Suavi’nin gazetede devlete muhalif yazılar yazması sonucunda 1867 yılında 55. sayısında kapatılır. Aynı yıl yurtdışında yayın hayatına tekrar başlar. Yurtdışında çıkan ilk gazete unvanını kazanır. 1868 yılında 50. sayısı ile de buradaki yayın hayatı sonlanır.

1868 yılına gelindiğinde **Hürriyet** adında bir gazete ile karşılaşılır. Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nden Namık Kemal ile Ziya Bey'in kuruculuğunu üstlendiği gazetenin yayımlandığı yer Londra'dır. 1869 senesinde Namık Kemal gazeteden ayrılmasıyla Ziya Paşa tek başına devam ettirir. Yayın, Ali Suavi'nin gazetede bir yazısı yüzünden 1870'te 88. sayısı ile sona erer. Ziya Paşa, gazeteyi Cenevre'de tekrar açar ancak süresi kısa olur. Gazete 100. sayısının yayımlanmasının ardından kapanır.

Terakkî, 1868 yılında Ali Râşid ve Diyarbakırlı Filip Efendi tarafından çıkarılan bir yayın organıdır. Gazete, **Terakkî Muhadderât** isminde kadınlara yönelik ek gazete ve **Terakkî Eğlence** ve **Terakkî Eğlencesi** isminde mizahî içerikli ek gazeteler yayımlar. Bu yönleriyle ilk kadın ve mizah gazetesi olma özelliğini taşır. **Terakkî Eğlence** daha sonra isim değiştirerek **Letâif-i Âsâr** ismiyle devam eder. Dönemine göre sade bir dille yayım yapan **Terakkî**, 1870 yılında kapatılırken ekleri birkaç yıl sonra kapatılır.

Mümeyyiz, 1869 yılında Sıtkı Efendi çıkarılan bir gazetedir. Ek olarak çocuklara yönelik yayınlar çıkaran gazete, bu yönüyle ilk çocuk gazetesi olma niteliğindedir.

Basîret, 1870 yılında Ali Bey tarafından çıkarılan bir gazetedir. **Basîret**'te 1870-1871 Alman-Fransız Savaşı'nda Almanya'yı destekleyen yazılar yayınlanır. Gazete sahibi bu yazılar sayesinde Almanlar tarafından desteklenir. Gazete, bu yönüyle yabancı bir devletten yardım gören ilk gazete unvanını taşır. **Basîret**, Çırağan Baskını'ndan bir gün önce Ali Suavi'nin manidar bir yazısını yayınladığı için 2446. sayısında kapatılır. 1876'da tekrar yayım hayatına başlasa da ancak on dokuz sayı yayımladıktan sonra tekrar kapanır.

Dönemin en önemli gazetelerinden biri de **İbret**'tir. 1870 yılında yayımlanmaya başlayan gazete, ilk olarak Aleksan Sarafyan Efendi tarafından yönetilirken 1872'de Ahmet Midhat Efendi yönetimine geçer. Namık Kemal de başyazarlığa getirilir. Namık Kemal en önemli yazılarını bu gazetede yayımlar. Gazete ilk çıktığında farklı isimlerle yayımlanmıştır: "**Kevkebi Şarkî, İbretnüma-yı Âlem**". Pek çok kez kapatma cezası alan gazete, Namık Kemal'in Vatan yahut Silistre piyesinin oynanmasının ardından kısa bir süre sonra 1873'te 132. sayısı ile kapatılır.

Aynı yılda çıkan bir diğer gazete **Hadîka**'dır. 1870-1873 yılları arasında çıkarılan gazete son dönemlerinde Namık Kemal başta olmak üzere Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin önemli yazıları

bu dergide yayımlanır. Aşir Efendi'nin sahipliğini yaptığı gazete, ilk dönem Ebüzziyâ Tevfik tarafından daha sonra Şemseddin Sâmî tarafından çıkarılır. *Hadîka*'nın yaptığı siyasî tenkitlerle Türk gazetecilik tarihinde önemli bir rol oynadığı bilinmektedir (Yazıcı, 1997: 19).

Sabah, 1876 yılında Papadopulos tarafından çıkarılan siyasî ve edebî bir gazetedir. Başyazarlığını Şemseddin Sâmî'nin yaptığı gazete halkın anlayacağı bir dil kullanma düşüncesini ilke edinilir. 1889 yılında hem başyazarı hem de yönetiminin değiştiği gazete, 1922 yılında *Peyâm* gazetesi ile birleşir, *Peyâm*'dan ayrıldıktan sonra 1922'de yayın hayatı sonlanır.

1878 yılına gelindiğinde Ahmet Midhat Efendi'nin çıkardığı *Tercümân-ı Hakikat* ile karşılaşılır. Gazete geliştirmekte olan Türk basını için bir mektep vazifesi görmesi, halka okuma alışkanlığı kazandırması gibi özellikleri ile bilinir (Tekin, 2011: 497). Otuz yıl süreyle yayımlanan gazete 15325. sayısı ile 1924'te kapanır.

1894'te *İkdâm* adında siyasî ve ilmî nitelikte bir gazete çıkarılır. Ahmet Cevdet Oran'ın yayımcılığını üstlendiği gazetede Türkçülük akımı ön plandadır. II. Abdülhâmid döneminin muhalif siyaset gütmeyen tek gazetelerindendir. Dönemin vatansever, gelenekçi, millî görüşlü yazarlarında bünyesinde toplayan gazetede muhabirlik mesleğindeki gelişmeler örnek alınacak niteliktedir. Özellikle Paris Muhabiri olarak bilinen Ali Kemal gazetenin önemli yazarlarından. Bir dönem Yakup Kadri'nin liderliği ile devam eden gazete İstiklâl Savaşı yıllarında Ankara'ya muhabir gönderen ilk gazete özelliğine de sahiptir. 1961 yılına dek birçok isim değişikliğine uğrayarak devam eder (Yazıcı, 2000: 24-25).

Osmanlı'da dergiler gazetelerden sonra ortaya çıkar ve gazeteye göre daha yavaş gelişme gösterir. Şekil ve içerik olarak gazeteden farklı olan dergiler "mecmua" ismiyle anılır ancak o dönemde ismi gazete olup şekil ve içerik olarak dergi niteliğinde olan bazı yayımlar dikkati çekmektedir. Bu ayrımın yapılamamasına sebep olarak Türk basınının dergicilikle yeni tanışmış olması gösterilebilir. Bahsi geçen yüzyıldaki tüm süreli yayınlar günümüzde en az hata ile tespit edilmiş olsa bile, günümüz harflerine aktarılıp detaylı olarak incelenmediği sürece şüphesiz olarak hangi nitelikte oldukları kesinleşmeyecektir.

Osmanlı, dergiyle on dokuzuncu yüzyılda tanışma imkânı bulur. Bu tanışma, 25 Mart 1849 tarihinde yayımlanan *Vakâyi-i Tıbbiyye* sayesinde olur. Mekteb-i Tıbbiyye-i Şahâne tarafından çıkarılan derginin basımı taş basmalarladır. Yaklaşık üç yıl yayımlanan derginin kurulmasını

Hekimbaşı Abdülhak Molla sağlar. İlk Türkçe dergi olarak kabul edilen *Vakâyi-i Tıbbiyye*, aynı zamanda ilk Türkçe bilim dergisidir. Ayrıca ilk resim basan derginin *Vakâyi-i Tıbbiyye* olduğu bilinmektedir (Varlık, t.y.: 114).

Vakâyi-i Tıbbiyye'nin ardından 1862'de Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniyye, *Mecmûa-i Fünûn* adında bir dergi çıkarır. Münif Mehmet Paşa'nın yardımlarıyla çıkarılan aylık dergi, ilim, fen ve kültür üzerinedir. 1883'te 43. sayısı ile kapatılan derginin amacının toplumun çocuklarını geliştirmek olduğu belirtilmektedir. Birçok ilim üzerine çeşitli makalelerin yer aldığı dergi, devrin ansiklopedisi olarak nitelendirilir (Akünal, t.y.: 118). Dergide sade dil kullanımı dikkat çekicidir. Dergi, bazı kaynaklarda ilk Türk dergisi olarak da geçer.

Diyojen, Teodor Kasap tarafından 1870 yılında çıkarılan ilk Türkçe mizah dergisidir. Kendinden önce mizahi içerikli gazete ekleri seviyesiz ve niteliksiz sayıldığı için ilk siyasi mizah dergisi olarak kabul edilir (Ebüzziya, 1994: 479). 1873 yılında 183. sayısı ile yayın hayatı sona eren derginin en önemli özelliği karikatürlerle birlikte devrin siyasetine yaptığı ağır eleştirilerdir. *Diyojen*, kimi kaynaklarda gazete olarak nitelendirilmektedir.

Dağarcık, 1871-1872 yılları arasında Ahmet Midhat tarafından yayımlanır. Toplamda on sayıdan oluşan dergi, bünyesinde tercüme ve telif eserlerin dışında fen, edebiyat ve felsefe alanlarında da yazıları da barındırır. Ahmet Midhat, dergide okuyucunun ilgisini sade bir dil kullanarak ve kolay okunan yazılar yayımlayarak çeker.

1873 yılına gelindiğinde çalışmamızın temeli olan *Dolâb* (Hicri? 1290-1291/ Miladi 1873-1874) dergisi ile karşılaşılır. *Dolâb* dergisi ile ilgili daha geniş bilgi, ilerleyen bölümlerde verileceği için şimdilik bunlarla yetinilecektir. Ancak burada derginin yayımlandığı yıllarda etkinlik gösteren diğer dergilerin neler olduğunu söylemekte fayda var: “*Armağan* (1290), *Çekmece* (1290), *Mir'at-ı Vatan* (1290), *Müteferrika* (1290), *Şarivâri Medeniyet* (1290/1874), *Takvim-i Ticâret* (1866-1873), *Cihân* (1290-1291), *Çanta* (1290-1291), *Kırkanbar* (1290-1293), *Revnâk* (1290-1292), *Sandık* (1290-1291), *Âftâb-ı Maârif* (1291)”.

Kırkanbar, Ahmet Midhat tarafından 1873'te çıkarılan devrin önemli dergileri arasındadır. *Dağarcık*'ta olduğu gibi bu dergisinde de eğlenceli ve anlaşılır bir üslupla tarih, coğrafya, din, felsefe, psikoloji, pedagoji, edebiyat, fizik, tıp, tabii olaylarla ilgili tercüme ve telif pek çok yazı

kaleme alır. Ahmet Midhat'ın Rodos'taki sürgününün sona ermesinin ardından dergi, 1876'ta kapatılır.

1880'de Ebüzziya Mehmet Tevfik tarafından yayımlanan *Mecmûa-i Ebüzziyâ*, özenli baskısı ve içeriği ile dikkat çeken dergilerdendir (Varlık, t.y.: 114). Mecmûa-i Fünûn gibi ansiklopedik içeriğe sahip olan dergi toplamda 159 sayı çıkarır (Kahraman, 2003: 268). Dönemin pek çok yazar ve şairini bünyesinde bulunduran dergi, halkı bilgilendirme amacı aşır. Son sayısını 1912'de verir.

1881/1882 yılında çıkarılan önemli dergilerden biri *Envâr-ı Zekâ*'dır. Yazarlığını ve sahipliğini Mustafa Reşid'in üstlendiği dergi, Halide Edip, Ziya Paşa, Muallim Naci, Beşir Fuat, Yusuf Ziya, Hersekli Arif Hikmet ve Ahmet Rasim gibi devrin önemli sanatçılarına ev sahipliği yapar (Şen, 2009: 387). 1884/1885 senesinde de kapanır.

1891 senesinde bünyesinde çok sayıda edebiyatçı barındıran *Mekteb* isimli dergi çıkarılır. Beş yıl devam eden dergi, yayın hayatı boyunca 211 sayı çıkarır. Derginin sahibi Karabet Efendi'dir. Doğu kültürünü esas alan derginin ilk dönemlerinde çocuklara yönelik yazılar yayımlanır ve ilerleyen yıllarda okul kimliği yerini edebî bir kimliğe bırakır. 1898'de derginin kapanması ile burada bulunan yazar kadrosu, *Servet-i Fünûn*'a geçiş yapar (Uçman, 2004: 1-2).

1891 senesinde çıkan bir diğer dergi *Servet-i Fünûn*'dur. Yayın hayatına on dokuzuncu yüzyılın sonlarında başlayan dergi yirminci yüzyılın ortalarına kadar etkinliğini sürdürür. Bu özelliği ile hem Tanzimat'ın hem de Cumhuriyet'in edebî ve siyasi yönlerini içerisine alır (Varlık, t.y.: 115-116). Servet gazetesinin eki olarak çıkan dergi, daha sonra Ali İhsan Tokgöz yönetimine geçer. Edebiyat-ı Cedîde, Fecr-i Âtî, Milli Edebiyat ve Yedi Meşaleciler'in yayın organı olan dergi, Türk edebiyatının en önemli dergileri arasındadır. Başlangıçta fennî bir kimliği olan dergi zaman içerisinde edebî kimliğe kavuşur, bünyesine pek çok önemli edebiyatçının katılımıyla zenginleşir. 2461. sayısı ile 1944'te yayın hayatı sonlanır (Parlatır, 2009: 573-575).

Günümüzde on dokuzuncu yüzyılın edebî, siyasî, sosyal birçok yönünü gazete ve dergilerden takip etme imkânına sahibiz. Ama ne yazık ki o dönem için önemli sayılabilecek *Takvim-i*

Vakâyi, Tercümân-ı Ahvâl, Ceride-i Havâdis, Diyojen gibi belli başlı yayınlar üzerine yoğunlaşmış, geriye kalanlar ihmal edilmiştir. Bu kıymetli eserlerin hepsi gün yüzüne çıkarılarak hem bu eksiklik giderilmiş olacak hem de o dönem hakkında yapılan tespitlerin doğruluğu veya yanlışlığı netleştirilmiş olacaktır. Bu hazineler, sandıklarından çıkarılıp gün ışığına kavuşturulmadığı takdirde tam manası ile ilerleme sağlanamayacaktır.

On dokuzuncu yüzyıla ışık tutan bu hazinelerden biri de *Dolâb* dergisidir. Çalışmada, derginin yayımlanmış tüm sayıları günümüz alfabesine aktarılacak; edebî türdeki metinler sınıflandırılarak değerlendirilecektir. Derginin, dönemi ne kadar yansıttığı tespit edilecek ve hangi edebî zenginlikleri barındırdığı gözler önüne serilecektir. Tezin amacı, *Dolâb* dergisinin çevirisinin yapılarak dergideki edebî metinlerin incelenmesidir. Aynı zamanda on dokuzuncu yüzyıldaki Türk edebiyatının ve süreli yayınlarının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktır.

Dolâb dergisi ve aynı yüzyılda çıkarılmış süreli yayınlar hakkında bilgiler, bu eserlerin buldukları yerler, Hasan Duman'ın büyük emeklerle derleyip kitaplaştırdığı üç ciltlik *Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu, 1828-1928* adlı çalışmasından elde edilmiştir. Derginin tüm sayılarına erişim, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı'nın Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar bölümünden sağlanmıştır.

Çalışma, iki bölümden ve bir sonuçtan meydana gelmektedir. İlk bölümde, derginin tüm sayılarının -birinci sayıdan on sekizinci sayıya kadar- çeviri yazısı yapılmıştır. Derginin orijinalinde her sayıda kapak bulunmaktadır. Çalışmada da bu yöntem kullanılarak sayılar arasındaki geçiş belirtilmiştir. Dergide her sayfa, iki sütundan meydana gelmektedir. O yüzden sol sütunda yer alan yazıların dipnotları sol alta, sağ kısımda yer alan yazıların dipnotları da sağ alta eklenmiştir. Çalışmada sütun kullanılmadığı için tek sütunun bittiği yerden sonraki dipnotlar aralarda gösterilmiştir. Bu dipnotlar, kendi çalışmamızdaki dipnotlarla karışmaması için metin içinde gösterilmiştir.

Dergide bazı kelimeler okunamamıştır. Bu kelimelerin hangileri olduğu anlaşılması için kelimeler koyulaştırılarak yanlarına parantez içinde soru işareti eklenmiştir. Aynı zamanda sayfa numaraları da koyu harflerle gösterilmiştir: [s. 13] gibi. Metinlerdeki kelimelerdeki harf eksiklikleri “*bimâ(r), ey(leme)ktir*” şeklinde tamamlanmıştır. Metinlerde aynı paragrafta yer alması gereken ama ayrı yazılan cümleler, anlamda ve şekilde bütünlük sağlaması için

birleştirilmiştir. Dergideki yazıların günümüz harflerine aktarılışında günümüzde kullanılan kelimler günümüz imlasına göre günümüzde kullanılmayanlar ise Osmanlıca lgatlerdeki imlaya göre aktarılmıştır. Aktarımda basılı kaynaklardan ve internet kaynaklarından yararlanılmıştır. Bu kaynaklar metinlerin okunmasında büyük kolaylık sağlamıştır. Çeviri yazı üzerine çalışma yapacaklar için bu kaynakları belirtmekte fayda var:

A. Basılı Kaynaklar:

Ferit Devellioğlu - *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lgat*

Mehmet Kanar - *Farsça Türkçe Sözlük*

TDK - *Türkçe Sözlük*

B. İnternet Kaynakları:

www.tdk.gov.tr

www.lugatim.com

www.osmanlicaturkce.com

www.nasilyazilir.net

www.kamus.yek.gov.tr

www.turkcelugat.com

İkinci bölüm, incelemelerin yapıldığı bölümdür. Bu bölümde, *Dolâb* dergisi hakkında genel tanıtım yapılmış; dergideki yazar ve şairler tespit edilmiştir. Aynı zamanda dergide bulunan edebî yazılar, deneme, makale, biyografi, şiir, hikâye, fıkra, mektup ve muhavere türleri altında gruplandırılarak içerik ve şekil yönünden incelenmiştir. İncelemeler, tablolarla desteklenmiştir.

Çalışmanın son bölümünde, *Dolâb* dergisi hakkında genel bir değerlendirme yapılmış ve bu tip dergilerin okunup günümüz harflerine aktarılmasının Türk edebiyatına sağlayacağı yarar vurgulanmıştır. Tezde yararlanılan kaynaklar, çalışmanın son kısmında yer alan “Kaynakça”da belirtilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM
DOLÂB DERGİSİNİN ÇEVİRİ YAZISI

1.1. Birinci Sayı

(Kapak)

1

DOLÂB

Eser

T(e)

Her hakkı sahib-i imtiyaza aittir.

Mühr-i mahsusu olmayan nüshaları sahte olup basan
ve satanlar hasbe'l-nizam mesuldür.

Bakırcıbaşı Mehmet Efendizade Süleyman Efendi'nin
Matbaasında tabolunmuştur.

DOLÂB

İşbu risale maarif-i nezaret-i celilesinden ita buyurulmuş olan ruhsatname mucibince bu nüshası gibi ara sıra çıkacaktır.

Vazifesi

Maarif ve edebiyata müteallik her gûne mebâhis ve letâifi şamil ve terâcim-i ahval ile makalât-ı müfide ve mevâdd-ı nafiayı müştemil olacaktır.

Dolâb'a muavenet buyuracak zevat edebiyata müteallik ve nafi-i asarı imzalı olarak Çemberlitaş'ta Celil Ağa'nın dükkânına gönderir ise kabul olunur. Sahib-i eser imzasının ilan olunmamasını ister ise imzası vazedilmeyerek neşredilir.

Mukaddime

Dolâb namıyla birinci nüshası çıkarılmış olan risaleye rüzgâr rüzgâr müsaade vermeyip devr-i idaresi bozulmasından dolayı bir hayli zaman devran edememiş idi. Şu devr-i maarif-perver-i veli-nimet-i devran ve padişah-ı adalet-i ferman efendimizde vazife-i muhteremesi elinden geldiği ve dili dönebildiği kadar samimâne ve muhlisâne emr-i mebrûr-ı terakkiye hizmetten ibaret olan bir risaleyi yani *Dolâb*'ı rüzgârın önüne düşürüp çarkını çevirmemek layık olamayacağından çare-i idaresini görerek *Dolâb*'ı döndürmek hevâsına düştüm ve epeyce müddet eyyam-ı reisi gibi bir güzel hevâ ve bir münasip meltem kollaştırdım durdum.

Ne faydası var ki her ne yana seğirttim ise tehiyye-i âlât ve edevat ve bi-tahsis-i tedarik-i asar ve hikâyât hususunda muhalif esen lodostan kalma gelin hevâsına değil âdeta şark ve garbı ve şimal ve cenubu şaşırtacak boralara fırtınalara tutulup yel değirmeni gibi gerisi geriye döndüm.

“El-umur merhûnetün bievkâtiâ” hükm-i hikem-i sencânesince hevâ-yı nesim-i felek bugüne dek *Dolâb*'ın devranına elverişli esmemiş idi. Şimdi ise ashab-ı maarif-i simâttan ve bence kuvve-i kalemiyyesi müsellemtâttan bazı zevat her türlü muavenet-i terakki-yi ceviyyânede bulunacaklarını güya vadeylediklerine binaen bu abd-i müstemend dahi (müsteniden bi'inâyetillâh) min gayri haddin *Dolâb*'ın idaresini taahhüt edip vezân-ı bad-ı şevkle fııldak gibi döndürmek ve taziyanê-i hevâ ve hevesle topaç gibi çevirmek üzere şu tarz-ı nevinde *Dolâb*'ı kurdum.

Dolâb'ımız eyyam-ı müsait olup çark-ı felek misillü fırıl fırıl döndükçe hübûb-ı rih-i sarsar-ı uzlet ve sille-i avâsîf-ı adem-i rağbetten Mevla esirgesin ve asar-ı kahtlığından suyu kalmamış şerbetçi çingırağa döndürmesin.

Alâattin Tevfik

Es-Sıdk-ı bi'l-Harâhiri

Sıdk bir kıble-nümâ-yı saadettir ki mihrab-ı selamet-i **me'bi**(?) gösterir. Kizb bir reh-nümâ-yı nuhusettir ki hane-harab-ı nikbet-i intisabı gösterir. İnsanı bî-şüphe ser-menzil-i necate tavsil ve onun maddi ve manevi şanını tebcil eden sıdktır. İnsanı lacerem [s. 3] dereke-i zillete tenzil ve onu dünyevi ve uhrevi mazhar-ı tenkil eyleyen kizbdır.

Sıdk mezrası tîb-i tıynet tohumu hüsnüniyet bir devhâ-i makul-ı cinândır ki saye-i adl-i bî-adilinde cihan sayeban olur. Kizb mezbelesi reybi-fıtrat-ı beziri sû-i fikret bir şecere-i zakkum-ı nirândır ki rayiha-i dâl ve mudilinden insan bî-can olur.

Sıdk nev-zade-i mübeccel-i halk-ı leimdir. Hükemâ: “yalanla yaşamaktan doğrulukla ölmek evla ve ahrâra ihrâdır” demişler. Hakikat de öyledir. Nassan dahi sabittir ki değil şu âlem-i felakette, yevm-i nedamette bile âdeme nafi-i mutlak cemi kârda muhterem ve mukaddes olan sıdk, celilü'ş-şandır. “Hazâ yevmu yenfe'ussâdikıyne sıdkühüm” sadakâllâhü'l-azim

Kizb ise iki âlemde yüzü kara ve surette güzel görünse bile hakikatte maskara bir fiil-i mezmûmdur ki sahibi dünyada karin-i tan u recim ve uhrâda rehin-i azab-ı elimdir. (Veylün yevmeizin limükezzibin)

İnsanı hayvandan temyiz eden nutuk ve beyan ve mürevviç-i kâr-ı cihan dahi nutuk ve beyan olduğuna binaen lisan-ı insanın elinde en şerefli bir berat-ı imtiyazdır. Nasıl bir nişane-i mümtaz olmasın ki dolab-ı âlem-i imkân hüsn-i idare-i lisan ile devran eder. Dünyada her şeyin bir ziyneti olduğu misillü nutkun ziyneti dahi sıdk ki Türkçesi doğruluk olduğu müttetekun aleyh bir kavildir. Hâl böyle olunca lisanın vekâhati kizb ki Türkçesi yalancılık olduğu sabit olur. Gerçi yalan dolanla da iş biterse de hüsn-i tesviye ve hitam manasına bitmeyip hakikaten biter yani akıbeti fena olur. Kâzib ise nihayet cezasını bulur ama sıdk-ı niyetle tutulan bir iş karin-i takdir ve ahyânen netice-i matlubaya varmasa bile sadık yine mazhar-ı takdir olur.

Yukarıda insanı hayvanattan mümtaz eyleyen lisanıdır ve lisanın ziyneti sıdktır dedik idi. Bu takdirce doğru olmayan kelam esvâttan ve söyleyen yalancı âdem-i hayvanattan addolunsa sezadır.

Sözünde sadık ahdinde sabit olan ne kadar memdûh ise sözünde ve ahdinde durmayan ikiyüzlü ve hilaf sözlüler her yerde ve her zamanda o kadar makdûhdur. İkiyüzlü olanlar hane ve kâşânedede bulunan dönme dolap gibi bir taraftan ayvazın ve bir taraftan Arap aşçının bile sille ve tokadını yemekten başlarını kurtaramaz desek mübalağa etmemiş oluruz çünkü kâzib yalanı meydana çıkacak diyerek dâhili yani gönlü pür-helecan ve kizbi meydana ipliği pazara çıkınca haricen dahi seng-i tan ve teşniye nişan olur.

Elhasıl kizb, bir ümmü'l-fesat olup müdâhene ve tabasbus ve adem-i sebat ve televvün-i mizaç ve emsali ahlâk-ı zemimeyi îlâd eder. Sıdk mehâsin-i bedayi-i tabiat olup istikamet ve hüsnüniyet-i ittirat ve incâz-ı vaat ve bunlar gibi nice nice hasenat icat eyler. Hatta nemmâmın nemîmesinin çaresini görmek mümkündür lakin yalanla çare bulmak müşküldür derler. Sahiden de öyledir çünkü sa'y ve nemîme evvelce bilinir ve bir tedbir düşünülür ama kezzâb, kizb ve dürûgu yok iken derhâl ihtira eylediğinden bilinmez ki ne yalan kıvıracak, ona göre bir çare bulunsun.

Kizb ve dürûgu ihtiyar ve itiyad-ı tahsil-i rıza-yı ibâd [s. 4] zeyl-i zelilinde tarik-i sıdk ve haktan udûl demek olup bu ise dünya ve ukbâda müceb-i selamet ve saadet olamaz. Yalancının evi yanmış da kimse inanmamış meselince ne kimse sözüne itimat eder ve ne de rahat ve ferah eyler. Bilfarz kizbi sayesinde bir eyyam geçirse bile âhir-kâr-ı bednam olarak mezbele-nişin-i peşîmâni olur biter. İnsan olan akvâlini, ef'âlini sıdkla tahliye ve kizbden tahliye edip hüsn-i halkla tahalluk eylemeye çalışmalıdır.

Es sıdk-ı fi akvâlinâ akvâ lenâ

El kizb-i fi ef'âlinâ ef'â lenâ

Sabit

Saadetli Hâlet Beyefendi hazretlerinin fesahat ve belagatin tarifine dair kaleme alıp gönderdikleri risaledir.

Enmûzec

Lisan-ı Türki kabâ-yı zîbâ-yı Farisi'yi giyinmiş ve ridâ-yı ranâ-yı Arabi'yi örtünmüş şiveli bir şuh-ı belîğü'l-beyan ise de edebiyat, lisan-ı letafet-resân-ı Arap üzere olup Türkçe fûnûn-ı edebiyeye müteallik mükemmel bir kitabımız mevcut değildir. Bunun vücudu ise derece-i vücûbda olup ancak şöyle bir fenn-i celili lisan-ı Osmani üzere tarif ve tavzih eylemek haylice sarf-ı efkâra muhtaçtır. Mesela fesahat belagat tarif edilecek olsa bunlara münâfi olan şeylerden emsile-i irat ile izah-ı madde olunmak yani “el-eşyâu tenkeşifu bi-ezdâdihâ” kaidesinde her meseleye başka misal bulmak lazım gelir. Bunda ise suûbet-i derkâr olmasıyla beraber, fayda dahi güçlüğünden daha ziyade görüldüğünden mücerret Türkçe edebiyata hizmet eylemek murad-ı samimisi ile Halep vilayeti mektupçuluğunda bulunduğum zaman tab ve neşrine başlanmış olan *Furât* nam gazeteye ilaveten maarife dair asara mahsus gibi bir de *Gadîrî'l-Furât* çıkarılmış ve o esnada el-yevm metruk bulunan *İstanbul* gazetesiyle bir mübahase açılmıştı.

“El-keîamu yecürrü'l-keîame” medlulünce sevk-i siyak-ı mebâhis-i fesahat ve belagate dair bazı mesail derci icap eylemekle min gayri haddin Türkçe misalleriyle beraber fesahat ve belagatin tavzih ve tarifini mübeyyin bir makale yazılmıştı.

Vilayet gazeteleri İstanbul'dakiler gibi herkesin manzûru olmadığından bi't-tabi *Gadîrî'l-Furât* dahi pek çoklarının şeref-i mütalaasından mahrum kalmasıyla mesail-i mezkûrenin bir risale şekline konulması ekser ihvan-ı maarif-nişan-ı canibinden mea't-teşvik ihtar buyurulmasına binaen aczimi itiraf eyleyerek ve aflar dileyerek işbu risaleyi yeniden bazı ilavelerle tertip ettim.

Eserimin değersizliğini zaten mukır olduğum hâlde risale tarzında böyle bir şey meydana koymaklığa cesaret-bahş olan ihtar-ı ahillâ olduğu misillû şu vadide üdeba-yı maarif pimâ-yı zamane bir numune-i âcizane-i arz ve irâesiyle noksanı ikmal ve hatası ıslah buyurularak edebiyat-ı Osmaniye'ye dair asar-ı mükemmele zuhuruna vesile olur mütalaası bütün bütün cesaretime kuvvet vermiştir.

Hâlet

Tarif-i Fesahat:

Fesahat sözün tenafürden, garabetten, kıyasa muhalefetten, zaaf-ı teliften, takyitten, kesret-i tekrardan, tetâbu-ı izafetten has ve berî olmasıdır.

Tenafür:

Hîn-i tekellümde lisana sakil gelen bir keyfiyettir. Bu da her lisanın şivesine göre olup onu ehil-i lisanın zevk-i vicdanisi hisseder: *aşsız, işsiz, aşçı, aş pişmiş mi* gibi.

Garabet:

Menusü'l-istimal yani zebanzet olmayan sözü kullanmaktır: [s. 5] *ıçtinap* yerinde *tecennüb* kelimesini kullanmak ve *et tahtası* diyecek yerde *et kündesi* ve *sıtma* makamında *uçuk* demek ve *işaret* kelimesini *çare* lafzına kafiye yapmak hatırı için *işâre* yazmak gibi.

İstitrat:

Tecennüb ve *ıçtinap* ikisini dahi bir maddeden müştak olarak lisan-ı Arap'ta müstamel ise de lisan-ı Osmani'de *ıçtinap* yerinde *tecennüb* istimali zebanzet olmamıştır. Lisan-ı Arap'ta “ta-i te'nîs” ile müstamel olan kelimeler lisan-ı Osmani'ye naklolunduğunda bu ta'ya “ta-i tavîle” veyahut “hâ-i resmîye” tahvil olunur: *devlet, inayet, amire, haşîye* gibi. Eğerçi *himaye* ve *himâyet* gibi iki suretle kullanılır kelimeler de var ise de nadir olup ekser kelimât iki suretten biriyle müstameldir.

En-Nâdir-i ke'l-Ma'dûm:

Mesela *devle* ve *haşîyet* ve *inâye* ve *âmiret* lisan-ı Osmani'de müstamel değildir. İşte bu kabilden olarak *el-işâre* terkibi kaide-i Arabiyye üzere ol vecihle tahrir olunarak ta-i tavîl ile *el-işâret* yazılamaz. Lisan-ı Osmani'de dahi ta-i tavîl ile *işaret* denilip hâ-i kerd ile *işâre* kullanılamaz.

Kıyasa Muhalefet:

Bir kelimeyi kaide-i lisana muhalif olarak istimal eylemektir: *yazamaz* yerinde *yazabilemez* ve *uygunsuzluk** yerinde *uygunsuzluk, bendegiyyet, perişaniyet, çerağiyet* ve *germiyyet* ve *ibzali* denilmesi ve *li ecli'l-furûhât* ibaresiyle *ahval-i gayr-ı merziyye* makamında *ahval-i nâ-merziyye* yazılması gibi.

* اويغونسزلق

İstitrat:

Li ecli'l-furûhât terkinin hata-yı **mahza**(?) olduğu müsellemler olduğu misillü *ahval-i namerziyye* cümlesi dahi hilaf-ı kıyas olsa gerektir çünkü Arabü’i-sine-i sâireden bir kelime aldığı hâlde ya tahrif ve tarîb veyahut taklip eder lakin Fars, Arabî’den aldığı kelimeleri aynıyla Farsî hükümünde istimal eyler. Mademki ahvalin sıfatı olacak nâ-marzînin başına lisan-ı Farsî’nin edat-ı nâfiyyesinden olan (nâ) harfi dâhil olmuştur. Bu cümlelerin Farsî olarak *ahval-i nâ-marzî* yazılması sevap olur. Çünkü *küll-i cem-i müennes* kaidesi lisan-ı Farsî’de cari ve müennes ve müzekker itibari olmadığından sıfat-ı mevsufun aynı olacak diyerek *nâ-merziyye* yazılmak sahih olamaz.

“Efkâr-ı nâ-makbule”, “hâlat-ı nâ-meşrûa”, “kelimât-ı nâ-münasibe” keza ve keza bunların hepsi *nâ-merziyye* kabilinden *terkibât-ı gayr-ı merziyyedir*. *Bendegiyyet, perişaniyyet, çerağiyet, germiyyet* dahi kıyasa gelmez hatalardandır. Zira *bende, perişanî, çerağ, germ* bunların dördü de Farsî’dir. Lafz-ı Farsî’nin Arabî edat-ı masdariyye ile terkip edilmesi doğru değildir.

İbzâlî, bu da hatîat-ı fahişedendir çünkü *ibzal* ef’âl babından mastar olduğu hâlde bir de nihayetine Farsî’nin edat-ı masdariyyesinden olan babı ilave etmek *masdar-ı ale’l-masdar* kaidesi hiç bir lisanında yoktur. Bilfarz *ibzalî* terkihi doğru addolunmasa da hüve hüvesine Türkçeye tercüme edilmiş olsa *dökmek mek* demek lazım gelir. Haydi, bu yâ’ya yâ-i nisbî diyelim. Yine mana almaz. Mesela *ibzalî-i himmet-i âliyyeleri refâtında* ibaresini aynı [s. 6] aynına biraz daha Türkçeleştirecek “büyük himmetinizi sarf etmeye nispet-i bevrîşinde” terkihi bî-manası hasıl olur.

Elhasıl yâ’ya ne mana verilse hatta tahsin-i lafz için denilse bile o yâ’nın vücuduyla selamet kalmadığından fesahat ve belagatten hattı olmayan bir tevcih-i gayr-i müvecceh ve bir tevil-i bî-delildir istimal mi denilecek? İstidlale istimalin galebesi makbul-ı üdeba olamaz itikadındayız.

Zaaf-ı Telif:

Kelamı kaideye muhalif olarak rabdetmektir: “Ben kitap okudum ” diyecek yerde “okudum ben kitap” gibi.

Takyit:

Terkibin manası kolaylıkla anlaşılıp fehminde suûbet olmaktır. Bu da terkinin sebkinde olan fenalıktan dolayı ise ona “takyid-i lafzi” denir. “Filan mahaldeki şu mahut kahve” diyecek yerde “şu mahut mahaldeki kahve” demesi gibi. Çünkü mütekellimin “şu mahut” terkihiyle kastı “mahut kahve” olup “şu mahut mahaldeki kahvehane” denildiği hâlde muhatab-ı mahuttan maksat “mahal” olmak üzere fehmeyleyler. Lafzdan mana-yı maksuda zihnin intikalinde suûbet olur ise ona “takyid-i manevi” denir. “Havas gazeteden ne istifade edecek gazeteden olsa olsa umum istifade eder” ibaresindeki “umum” lafzından amme kastetmek gibi. Zira havasın zıddı amme olup umumda ise havas dahi dâhildir.

Kesret-i Tekrar:

Bir kelimenin tekrar-be-tekrar söylenmesidir: “Bendeniz dahi falana gönderdiğim varaka gibi hâk-i payınıza dahi mahsusen bir tezkire yazıp uşak dahi derhâl götürmüş idi.” ibaresindeki dahi’ler gibi.

Tetâbu-ı İzafet:

Üç derece izafet caiz olup üçten ziyadesi muhil-i fesahattir: “Ceride-i asrıyye-i cedide-i cemile-i yevmiye” misillü. Velhasıl “fesahat”, sözün kavaid-i cariye-i lisana muvafık ve ehl-i lisan-ı beyninde menusü’l-istimal olmasıdır.

Belagat:

Bir kelamın fesahat ile beraber mukteza-yı hâle mutabakatıdır. Bir sözü tafsil makamında ihtisar ve ihtisar makamında tafsil eylemek mukteza-yı hâle muhalefettir.

Kezalik zeki ve gabi ile muhavere bu kabildendir ki zeki

(Alt tarafı gelecek *Dolâb*’da)

Bir Zatın Teklifsiz Konuştuğu Ehibbasından Birine Yazdığı Mektub-ı Latiftir

Lihyemizde hâlimizi sual buyurmuşsunuz. Emre imtisalen şu bizim lihye ile veçhimizin kesp ve mesle-i sine-hırâş-ı firkatın celpeylediği hâlini size biraz daha tavsif ve tarif edeyim. Hâlimi gören bir şair Nef’î-i nazir şöyle tasavvur eder ki imâdı eş-şekl-i enf ile hududu bulunmuş arızım hâkî-yi şûre ve çemenistânı perakende iki mezradır ki güya dü-dide bunlara birer kuyu ve eşk-i tahassür suyudur. Sakal ile bıyık arasında kalmış dehâne gelince o tarlaların meyânında ve hadd-i fasıl-ı sakim olan enfın yanında cevân-ı bi-nihan ve hâşâk bürümüş bir mecra-yı

ateşindir ki şule-i seyyale-i ah-ı hicran bunun mâ-i carisidir ama ne mezra ki çemenzârıyla beraber sünbülesini bad-ı semûm-ı firkat esip, savurup sapsarı kesmiş biçmiş; [s. 7] ama ne kuyu ki girye-i iştiyak ile mala mal olup kesret-i tenbûi-i cihetiyle dört yanımı bahr-ı hûneyn-i iftirak kesmiştir; ama ne mecra-yı ateşin ki bir derya-yı umman olup mâ-i carisi farz edilen nale-i dil-sûzun teakub-ı emvâcından aks-i endâz-ı küngüre-i iflâk olan tanin-i can-güdâz vâ hasretâ vâ fûrkatâdır. İşte hâl ve şanıımı mücmelen arz eyledim.

Bâkî nemâned her ki nahvâhed bekâ-yı tu

Bâkî

Tramvay Aslından Ne İdi?

Bazı rivayete göre bundan bilmem ne kadar vakt-i evvelleri hâlâ sahildeki köylerin bir pazar kayığı olduğu gibi karadaki köylerin dahi umumun rukûbuna mahsus birer pazar arabaları var imiş. Günlerde bir gün bir hatuncağız çocuğunu alıp pazara gider iken nasılsa bu hatun dalgın dalgın ileri yürüyüp zavallı çocuk geride kalır.

Bir de öteden beri berk-i bela ve saika-i kaza gibi bu pazar arabası dörtnala pazardan köye doğru gelirken çocukca(ğ)z önünden kaçmak isterse de ayağı sürçer, düşer. Düşmesiyle beraber “dur anam vay” diye feryada başlar. Ne çare ki anası yetişmeden yetişmeyesini o araba cellad-ı biaman gibi yetişip biçare masumu çiğneyerek ecelsiz yani ecel-i kaza ile mevkıf-ı ahirete gönderir.

Bu vaka-ı facia üzerine pazar arabasının adı “dur anam vay” kalırsa da muahharen bilcümle milel-i mütemeddine tarafından İstanbul’ca “insan kasabı” unvanını haiz olan şu “dur anam vay” a rağbet olunarak adedî teksir ve ismi bir dakikada altmış kere tezkîr olunmaya başlayınca kolay söylenmek üzere isminin tahfîfi lazım gelmekle ashab-ı fen şu vecihle bir ilâl yapıp tramvayı talil eylemişlerdir.

İlâl-ı Tramvay

“Tramvay” aslından “tur anam vay” idi. Bu heyâkil-i garabet-nümânın her yerde ale’l-husus İstanbul’un henüz tesviye görmeyen dar yollarında kesret-i “emdeşd”i ve kesret-i hareketi cihetiyle tesvil-i mevâridûn-ı mukaddem namının kolayca telaffuzu için “tur anam vay”ın ta’sını kurb-ı mahrecine binaen ta’ya kalbettik “tur” oldu. Ta üzerine zamm-ı sakil olmakla ta’nın zammesini kesreye tebdil olduğunda zammeye alamet olan vav’ı hafzetmek kaide olmakla biz de öylece yaydık. “Tranam vay” olup “anam” lafzını Arapça bu manaya olan

“ümm” kelimesine tahvil edip elifin harekesini kaldırdık ve tesıkı mutazammın olan “vay” nidasını hâliyle ibkâ ve “tram” kelimesine vasleyedik, “tramvay” oldu.

**“Bundan On Yedi On Sekiz Sene Mukaddem Söylemiş Olduğum Bir Gazel Olmasıyla
Dolâb’ın Bir Köşeciğine Konulması Tensibinizle Menuttur” Mukaddemesiyle Hâlet
Beyefendi’nin Gönderdikleri Eser-i Manzumdur**

Her ne dem sehâr çeşmin kim fiten-engîz olur
Fitne derd ü derd aşk u aşk sâ mân-rîz olur

Mürg-i dil sevda-yı hâlinle düşerse turrene
Turre târ u târ dâm u dâm can-âvîz olur

Gülşen-i hüsnün hayaliyle gülüm ah eylesem
Ah serv ü serv saf saf şöhret-i pâlîz olur

İftirâk-ı ab u tâb-ı ârızınla didede
Eşk bahr u bahr mevc ü mevc tufan-hîz olur

Ah etsem sine ateş-hane-i hicrandır
Ah dûd u dûd nâr u nâr rust-â-hîz olur

Dilde zahm açtıkça Hâlet gamzesi ol kâfirin
Zahm lale lale dâg u dâg hun-âmîz olur

[s. 8]

Hazret-i Fâik eğer tanzire meyleyler ise
Meyl nazm u nazm genc ü genc dürr-i leb-rîz olur

Bir Fıkra

Epeyce hatrı sayılır bir Hindî sekiz yaşındaki mahdumuyla beraber harab-abad-ı badiye-i bedeviyetten medine-i abadân-ı medeniyete henüz kadem basıp alık alık dört yanına bakındığı sırada ittifak Fransız balosuna gider. Orada Hindî’nin eizze-i ehibbasından oldukça medeni ve adı Mısırî Dehlevî biri de bulunur. Balo hâli malum ya erkek kız açık saçık karma karışık çalıp çığırılır, gülüp oynanılır iken biçare mahdumcuğun uykusu gelmekle ağlamaya başlar. Babası

Hindî ömründe görmediği şenliği maa'l-itibar müşahede edince Hint tavuğu gibi koltukları kabarmakla çocuğun ağlamasından hoşlanamaz da zavallı masumu azarlar.

Ahbabı Mısrî Dehlevî, “Bırak a canım varsın çocuk ağlasın. Fransızlar dilimizi bilmez ve mahdum bey ise Fransızca ağlamaz ki bâdî-yi tayip ola; belki Farisice ağlayışı, Fransızca eğleniş nevinden sayıla” demesi üzerine Hindî'nin yüreğine su serpilir, yine sefaya koyulur. Tuhaf mı, değil mi; ben de bilmem fakat fıkra bitti.

Eski Zamandan Kalma Bir Hikâyecik

Okuyup yazması yok, zarafeti çok imame başında kelle kulak yerinde bir hazırcevap hatm-i hâce cemiyetinde bulunmakla bunun da eline bir cüz verirler. İlm yanacı(1) herif hande-i redif-i su gibi okurcasına harıl harıl sallanmaya başlar. Bir de yanındaki hafız bu âdemin cüzü ters tuttuğunu görüp de birader cüzü baş aşağı tutmuşsun deyince bilâ-tevakkuf “Evet, bendeniz mektep hâcesiyim daima kitabın yüzü çocuklardan tarafa ve aksi benden tarafa durduğundan öyle alıştım” cevabını verir.

(1) doğrusu Allah ilim “âlim yanıltıcı” olmak gerektir.

Yeni Zamanda Buna Bir Nazirecik

Oldukça cahil lakin akil bir mürettip, kezalik hatim-i hâce cemiyetinde bulunur da buna verilen cüzü o da telaşla tersine tutar. Yanındaki görüp yanlış tutmuşsun deyince “Evet efendim, ben mürettibim yazıyı yüzünden dizer, tersinden okurum” der.

...

Sultan Bayezid Mekteb-i Rüştîyesi'nin üçüncü hâcesi Ahmet Nazîf Efendi'nin kaleme almış olduğu *Medhal-i Kavaid'in Sual ve Cevap Risalesi*, teshil-i ifade ve istifade-i etfâl için asar-ı müfidedendir.

Sırrü'l-Esrar fî Zilli'l-Asar adlı bir risale güzel bir sergüzeşti havi olup şayan-ı mütalaadır.

Hayrullah Efendi Tarihi, iptida-yı zuhur-ı devlet-i âliyyeden bed ile her cildi bir padişah-ı celilü'l-şanın asr-ı saltanatları vakaiyle muasırları bulunan düvelin ahvaline mahsus olarak muhakemeli bir üslub-ı latifânede müşârü'n ileyh Hayrullah Efendi merhum tarafından kaleme alındığı misillü yine o tarzda ve şive-i ifadesinden istifade olunur surette on altıncı ve

yedincisini dahi divan-1 ahkâm-1 adliye mümeyyizlerinden izzetli Ali Şevki Efendi tertip ve telif eylemiş ve on sekizincisi dahi derdest-i temsil bulunmuştur.

Tedbir-i Umûr nam-1 risale-i cemilenin dördüncüsünün derdest bulunduğu müellifinden maa'l-memnûniye istedim. Birinci ve ikinci ve üçüncü cüzleri gibi bu dahi asar-1 hayriyedendir.

1.2. İkinci Sayı

(Kapak)

2

DOLÂB

Eser

T(e)

Her hakkı sahib-i imtiyaza aittir.

Müht-i mahsusu olmayan nüshaları sahte olup basan
ve satanlar hasbe'l-nizam mesuldür.

Bakırcıbaşı Mehmet Efendizade Süleyman Efendi'nin
Matbaasında tabolunmuştur.

1290

DOLÂB

İşbu risale maarif-i nezaret-i celilesinden ita buyurulmuş olan ruhsatname mucibince bu nüshası gibi ara sıra çıkacaktır.

Vazifesi

Maarif ve edebiyata müteallik her gûne mebâhis ve letâifi şamil ve terâcim-i ahval ile makalât-ı müfide ve mevâdd-ı nafiayı müstemil olacaktır.

Dolâb'a muavenet buyuracak zevat edebiyata müteallik ve nafi-i asarı imzalı olarak Çemberlitaş'ta Celil Ağa'nın dükkânına gönderir ise kabul olunur. Sahib-i eser imzasının ilan olunmamasını ister ise imzası vazedilmeyerek neşredilir.

Molla Lütfi

(Saadetli Hâlet Beyefendi hazretlerinin asarındandır.)

Fazl-ı dil-i agâh Tokatlı Mevlâna Lütfullâh ki Molla Lütfi diye maruf olup selatin-i Osmaniye'nin sekizincisi Sultan Bayezid Gazi'nin asr-ı saltanatında müderris-i medâris-i ilm ve irfan olan ulema-yı âzamin be-namı insaf olunur ise hakk-ı takaddüm zekâ ve zekâveti haysiyetle cümlesinin imamı idi.

Mevlâna Lütfi, iptida ümmehât-ı ulum-ı aliyyeyi Ebu'l-feth Sultan Mehmet Han Gazi'nin hocası olup 875 sene-i hicriyesinde rütbe-i vezaretle rezânet-i zâtiyyesi takdir ve Hoca Paşa unvanıyla şanı tevkîr buyurulan Sinan Paşa'dan taallüm ederek az zamanda ahz-i kabza-i icazetle mevkîf-ı istifadeden amaç-gâh-ı ifadeye vasıl oldu.

İttifak ol esnada Mevlâna Alaaddin Ali bin Mehmet Kuşçu ki Ali Kuşçu lakabıyla meşhur ve ulum-ı riyaзиyede yed-i beyzası müsellemdir. Semerkant cihetinden Dersâdet'e gelip Hazret-i Fatih ise Sinan Paşa'yı iktibas-ı envâr-ı riyaзiyata mübrimâne-i müşevvik bulunmalarıyla Sinan Paşa dahi zümre-i telâmizesinin bâhirü't-temyizi Molla Lütfi'yi tahsil için Mevlâna-yı müşârü'n ileyin maiyetine verdi.

Molla Lütfi, istidat-ı hudâdâdının saika-i iktidarı sayesinde Ali Kuşçu'dan alay-ı cenahü'ş-şere istifâza-i melekât-ı bedîa ile şikâr eylediği ahu-yı riyaзiyi Sinan Paşa'nın riyaз-ı istinas ü telakkisine ihdâ edip Paşa-yı müşârü'n ileyh mesail-i gâmıza-i riyaзiyenin akd ü hâllinde de

kemalini ikbali gibi hadd-i gayete götürdü. Molla Lütüfi dahi Şu vesile-i Őükürâne ile hakk-ı Őâkirdâneyi üstadane yerine getirdi.

Bu aralık hazret-i Fatih hazâne-i âmirede mahfuz olan kütüb-i nefisenin ki -her biri cevher-i can gibi erbab-ı mütalaaya hayat-ı taze verir- hüsn-i muhafazası emr-i elzemine memur edilmek üzere ulemadan emin bir zat-ı kıymet-Őinâsın intihabını irade buyurdıklarından Sinan Paşa'nın tensibiyle Molla Lütüfi, hafizü'l-kütüb tayin olunarak bu cihetten dahi ketûbe-i ittîlasına ebvâb-ı Medîne-i hakâyık u dakâyıkı küŐade bulup enva-ı bedayi-i maarif ü fûnûnu dest-i ganimetine geçirdi.

Tahsil-i kemâlât kem âlât ile olmaz.

Hakikaten Molla Lütüfi, her yüzden tekmil-i kemâlât ve tezyin-i Şemail ve ahlak eyleyerek “derunu temevvüc-i ziyadan reng ü fer verir dürr-i yetim-i füyûzât ile sedef-çeler gibi meŐhûn ve birunu tenessüm-i sabadan ruhsâre-i tebessüm gösterir mevceler gibi [s. 11] letafet-nümûn” olup sîrete surete sahilsiz deryaya dönmüş idi.

Elhasıl Molla Lütüfi'nin lütüf-ı Mevla-yı Müteâl olan kemaline mertebe ali ise mehâsin-i tabiiyesi dahi ona tali olup “Güya Şu iki fazilet-i celile-i tev'emân olarak farkları birisinin kesbî diğerinin vehbî olmasıdır.” denilse hoşça bir tabir olur.

“Cihanda hangi nahl-i berûmend vardır ki berg ve bar verip saye salsın da akıbet-i hazan görmesin. Felekte hangi necm-i saadettir ki zirve-i kemale ersin de dergeh-i zevale düşmesin.” İŞte bu kabilden olarak saik-i tali-i mütelevvinü'l-metâli Sinan Paşa'nın dahi devr-i ikbalini idbâra munkalip edip makarr-ı ikametini Dârü's-saltanat'tan Seferihisar'a nakletti. Zıllın cisme olan irtibatı misillü Molla Lütüfi dahi Sinan Paşa'dan ayrılmayıp gölge gibi birlikte gitti. Vaktâki Hazret-i Fatih'in ruh-ı pür-fütûhu hısn-ı hasîn-i huld-ı berîni de fethederek civar-ı Fatih'te müstağrak-ı derya-yı el-Fatiha olup evreng-i hilafete müşârü'n ileyh Sultan Bayezid safvet-mezîd-i cülus eylediğinde

(Alt yanı öbür *Dolâb*'dadır.)

“Enmûzec”in Mabadı

olan âdeme ibârât-ı dakika ve enîka-ı irat olunmak ve gabi âdeme kaba sözlerle ifade-i meram kılınmak lazım gelir. Aksi mukteza-yı hâlin hilafıdır. Hüsn-i kabulde kelâmın irtifa-ı kadir ve

şanı itibar-ı münasibe yani mukteza-yı hâle mutabakatıyla ve inhitat-ı kadri bu itibar-ı münasibe yani mukteza-yı hâle âdem-i mutabakatıyladır.

Belagatin iki ucu vardır: Bir ucu derece-i ulyâsı olan had-i icazdır ki tavk-ı beşerden hariç olan rütbesidir. Bu mertebesi Kuran-ı Kerim'in belagatidir. Bir ucu da derece-i süfelâsıdır. Bu da sözün o derecesidir ki ondan daha aşağı derekeye indirilir ise inde'l-bülegâ derece-i itibardan sakıt olarak esvât-ı hayvanata mülhak-ı itibar olunur.

Tafsilat-ı meşruhadan anlaşılır ki belagatin mercii mana-yı muradın tediyyesinde hatadan ihtiraz etmek ve kelim-ı fasihi firak ve temyiz eylemek kaziyelerinden ibarettir. Fakat belagate birtakım vücûh-ı uhrâ dahi tabi olur ki kelama hüsn ve letafet îrâs eder. Ona da fenn-i bedi derler ama kelim-ı beliğ muhassenat-ı bedîadan ayrı olsa yine makbuldür. Çünkü asıl ilm-i belagat-i maânî ile beyan-ı ilimleri olup fenn-i bedi bunlara zeyl ve tabi gibi itibar olunmuştur. Elhasıl belagat mukteza-yı hâle mutabakata riayetten ibaret olup fakat bunda fesahatin vücudu lazım gelir. Fesahatin en mühim ve dakik şartı ise takyid-i maneviden hali olmaktır. Bir iki şeye riayet olunduktan sonra sanayi-i bediyyeye riayet eylemekliğin sırası gelir.

Bu fende beyan olunan vücûh-ı tahsin-i kelim iki nevidir. Biri manevidir diğeri lafzidir. Kısm-ı manevisi cihet-i manaya ait olup bunun enva-ı adîdesi vardır. Kısm-ı sâni cihet-i elfâza ait olan muhassenat-ı lafziye dediğimiz şeydir. Bunda asıl hüsn ve letafet-i elfâzın manaya tabi olup maânînin elfâza tabi olmasıdır. Çünkü maânî-i tabiatına terk olunduğu hâlde kendine layık olan elfâzı bizzat talip olur. O hâlde hem lafızda hem manada hüsn bulunur.

Eğer birtakım tekellüflü ve masnu-ı elfâz-ı irat olunup da maânî onlara tabi kılınır ise manzar-ı kabîha güzel libas giydirmek ve ağaçtan bir kılıca altın kın yapmak gibi olur. Şu hâlde bazı müteahhirinin yaptıklarından içtinap olunmalıdır ki [s. 12] muhassenat-ı lafziyeden bir şey iradına ziyade-i itina ile enva-ı sanayi-i bediyyeye bezl-i makdûr ederler ve kelamı güya ki ifade-i mana için sevk olunmamış bir hâle getirirler. Sanayi-i bediyyeyi gözetirken maânî-i bedîayı kaçırlılar. Sanat-ı lafziyeye o kadar riayet ederler ki delaletin hafâsını ve maânînin rekâketini asla kaydetmezler ve lafza manayı yani muhassenat-ı bediyyeye için fesahat ve belagati feda ederler. Mesela “Mademki matbuat, terakkinin en büyük çaresidir, teksir insan mesrur olur. Mademki matbuat, terakki işâresidir tevfiiriyle cihan huzur bulur.” ibaresindeki sanat-ı tarsiyeye riayet-i beliyyesiyle hem işaret lafzını “çare” kelimesine seci düşürmek üzere ihtiyar-ı şeyn-i gurrânla “işâre” yazılıp kelamın fesahati feda ve hem de rekâket-i maânî vazife

olunmayıp belagati heba edilmiştir ama “Mübtedâ-yı mes’adet-i cihan ve münteha-yı küdüret-i insan olan rûz-ı cülus hazret-i padişahiden beri cûy-ı medeniyet ki ab-ı rûy-ı mamuriyettir. Ve nîrû-yı marifet ki tâb-ı dîlcûy-ı insanıyettir. Âleme ab u tâb vermektedir.” cümle-i celilesinin elfâzı mana-yı belîğ tabi ve sanayi-i lafziyeyi cami-i fesahatle murassa bir ibare-i bedîânedir.

Hülâsa-i kelam “belagat”, kelamın hüsn ü ân-ı zatiyesi ve sanayi-i bedîaya zîb ve zîver-i ârızisi makamındadır ama derece-i belagatten sakıt olan kelam, sanayi-i bediye ile muhallâ olsa bile makbul ve matbu olamaz. Zira çirkin yüze alayış-ı gâze letafet vermez ve ârız-ı zenciye ârâyış-ı meşşâta ziyet getirmez.

Kelam-ı belîğ, muhassenat-ı bediyyeden ari olsa dahi yine matbu ve makbuldür. Zira tabii ve endamî mütenasip bir güzel pîrâye-i câmeden ari olsa yine güzeldir lakin buna bir de sanayi-i bediyye ilave olunur ise daha ziyade revnak ve taravet kesbedeceği bî-iştibâhtır. Zira kâlâ-yı sade ile akmişe-i ranâ-yı menkûşe erbabı indinde bir olmaz ve nesiç-i bûriyâ ile perniyân birbirine kıyas olunmaz. Bir cevherin ki suyu ne kadar tiz olsa o kadar kadir ve kıymeti arttığı müsellemtan olduğu gibi zîb ü zîver hüsn ü ân-ı zâtiyenin letafetini ziyade kıldığı dahi bediyyâtandır.

T(e)

Sebat

Sebat ve istikamet-i efkâra malik olanların her hâlde ver her mahalde nail-i nişan-ı imtiyaz ve ebnâ-yı cinsi miyânına mümtazdır. Hâlen ve istikbalen bu saffet-i cemile ile muttasıf bulunanlar hâlen ve istikbalen her cihetten terakkiyât-ı merziyyenin derece-i ulyâsına suûd ve efkârına televvün ve adem-i sebat gösterenler dereke-i tedenniye sukut idgeldikleri bi’t-tecrûbe sabittir.

İnsaf olunur ise hasâis-i insâniyyenin en cezîli sebatır çünkü dünyada insana sebat gibi hiçbir rehber-i saadet olamaz ve bu hâdînin gösterdiği tarik-i selametten başka serhadd-i maksud-ı murada isal eden bir yol bulunmaz.

Mesela bir âdem ders okumak arzusunda olsa da sebat eylese o sayede kesb-i hüner ve marifet ederek hüneri sayesinde dahi sahib-i servet ve şan beyne’l-akran müşârü’n-bi’l-benân olur. Tarik-i ticarete süluk-ı yed ve bede sebat eylese nihayetü’l-emr malik-i reisü’l-mâl-i mâl ve menâl nail-i saadet-i hâl olup her kârda rütbe-i âliyye-i kemali bulur hatta bir âdem haffâf çırağı olsa da işinde devam ve sebat gösterse kalfa çıkar ve kalfalığında dahi istikamet üzere hizmet

eylese usta olur. Sıdk ve sebat-ı efkârı beyne'n-nâs müspet ve musaddak olur ise o esnafa kethüda-i intihap olunur. [s. 13] Netice, dünyada sebatan büyük bir meziyet ve reh-nümâ-yı muvaffakiyet olmaz. İnsan, hezâr suûbât ve müşkilât ile beraber nice nice gencineler sarfıyla dest-res olamadığı bir şeye sebatı sayesinde muvaffak olur.

Vakâyi-i eslâkı bırakalım, yirmi otuz senelik vukuatı ele alalım. Avrupa'yı sanat sahibi edip de masnuatı âlemi hayran edecek raddeye vardiyan say ve himmetteki sebat eseri değil midir? Prusyalıları ikbal yönünden hadd-i kemale ve Fransızları idbâr yüzünden zevale getiren Prusya'nın tarik-i sıdk ve sevapta malen ve bedenen gösterdiği sıdk ve sebat ve ittirat ve Fransa'nın o yolda ibraz eylediği televvünle beraber adem-i istikamet ve adem-i ittihat değil midir? Şu iki suretin müntic olduğu galibiyet ve mağlubiyet bî-garezâne-i muvazene olununca râh-ı müstakimde râsih-dem ve sabit-kadem olmaklığın meziyeti bilinir ve azıcık mütalaa sebatın akıbeti vahamet olduğu anlaşılır.

Adem-i sebat sahibini terzil edip mezbele-i mezellete düşürür vara vara mühlik-i vartalara uğratmaya değil âdeta şirpençe-i merge geçirir. Hülâsa-yı kelim, âdem olan bu âlemde yaşadığı müddetçe her türlü bednamlıkla yaşamaklığın ne hazzı vardır?

Baki kalan bu kubbede bir hoş sada imiş.

Üç günlük ömür için sebatsızlık münasebetiyle tevârih-i âlemde yadigâr-ı seyyie bırakmayıp değil yevmü'l-hisâbda lahde bile varmaksızın hatta rahat döşeğinde girîbânını dest-i sitem-i ahlafla büş-i pençesine vermemelidir.

Şu tafsilata ve cüz-i evvelde muharrer "Es-sıdk-ı bi'l-harâhiri" unvanlı makale mündericatına nazaran insan hasâil-i hasene ile tezyin-i câme-i insaniyet edip doğruluktan ayrılmayıp sözden dönmemeli ve saika-i sebatla âleme asar-ı nafia yadigâr bırakmak ipka-yı nam edip gitmelidir.

M(im) N(un)

Eski Bir Mecmuada Bulunan Tezkire

Sakin bulunduğum Bacacı Mahallesi ahalisiyle mahalle cami-i şerif hademesi beyninde zuhur ederek birkaç aylardan beri sürmekte olan münazaanın fasıl ve tesviyesi bu kere taraf-ı vâlâlarına havale buyurulduğu mesmu-ı âcizanem oldu. Gerçi böyle mahalle işine karışmak zaten mugayir-i mizaç-ı çâker-ânem ise de hem efendime olan sıdk-ı ubudiyetim iktizasınca

hükümünde bir işe yarar mütalaasıyla bir malumat vermek ve hem de asl-ı esas-ı münazaa olan minare tamiri maddesinden kulları dahi hissedar-ı hadşe ve ıstırap bulunduğumu bildirmek üzere keyfiyetin ber-vech-i ati beyanına cesaret eyledim. Şöyle ki cami-i şerif-i mezkûrun evkafı haylice nemâlu bir şey olarak bundan beş on sene tamam ... * Efendi namıyla bir mecnun, vâkıf-ı merhumun erşed evladı olduğunu ispat ile tevliyetini der-uhde eylemiş ve fudalâ-i vakf-ı mütevelliyeye ait değil iken imam-ı sabık ile uyuşup cami-i şerifin kilimlerine varınca kendi hanesine vakfetmiştir. Hatta vakf-ı mezkûr-ı hasılatından kapısının önüne lüzumsuz bir çeşme yaparak suyu daima hanesine akmakta olduğu hâlde evkaf-ı canipten fazla vakf-ı talep ve sual oldukça mezkûr çeşmeyi göstermekte ve ehl ü iyâline içirdiği su ile vakfa minnet ederek camiye hasır almış kadar fahreylemektedir.

Bu maddelerden dolayı ahali-yi mahalle öteden beri mırıldanmakta oldukları hâlde geçenlerde vuku bulan bir zelzelede cami-i şerif-i mezkûrun minaresi pek ziyade sakatlanarak pirin asaya ittikâsıyla hareketi gibi yan pâyendesiyile kıyamda durur iken âdetâ rûkûya varmak mertebesine gelmiş ve akşama sabaha [s. 14] secdeye kapanmaya müstait bulunmuş olmakla tamir-i üssü mütevelliden talep olundukça asla kulağına girmemesi, minarenin bu derecede ezan perdelerine çıkmasına sebep olmuştur. Mütevelli ise hademe-i cami-i şerif ile müttefik olduğundan ve ahali mahallede dahi iki sözü bir yere getirecek kuvveti hatta ba'det-tahiyyât selam verip almaya muktedir kimse olmadığından başka imam gayet cadaloz bir adam olduğundan zevalî mütevelliyeye uzunca bir zamm-ı sure koşarak işi bunlar sürtüşmeye düşürmüşler idi ancak Allah emsaliyle müşerref eylesin. Geçen kandil gecesini, imamın şem-i hayatı pefzede-i bad-ı fena ve gerisi seccade-i âteşin üzere dûz-ı hıyâne muktedâ olmasıyla ahali biraz canlanarak kendilerine muvafık ve ölüsü Fatiha'ya layık, dirice bir imam aramaya başlamış ve nihayetü'l-emir onda dahi bir büyük hata edip müteveffânın hemşehir yerinden Merzifonlu ...† namında bir haşeb-i müsenedeyi intihap etmişlerdir. Merkur-ı suret-i zahirde minare gibi müstakimü'l-etvâr-ı ve râh-ı Hak'ta sebat-ı kadem ve sübut-ı kadem ile sermayedar-ı iftihar görünmüş ise de bâtnı eğri büğrü bir adam olduğundan mütevelli tarafından ibraz olunan türlü türlü müdâhanelere ve kandil yağlarını çalmak ve düzcesine pâybûş hırsızlığı eylemek misillü irtikâp eylediği mevâdde gördüğü müsamaha ve müsaadelere firifte olarak bu kadar ahali tarafından kendisi muktedâ addolunmuş iken mütevelli-i merkumun eser-i na-meşru'una uymuş ve gide gide tespih namazı kılmak bahanesiyle akşamları camiye bile çıkmaya başlamış olmasıyla ahaliden bazıları "Süphanallah böyle doksan dokuz gece tespih namazı mı kılınır? Mütevelli ile olan

* Metnin orijinalinde bu kısım boş bırakılmıştır.

† Metnin orijinalinde bu kısım boş bırakılmıştır.

münazaada ianesinden vazgeçtik, bari camice çıksınlar da cemaatimüslimine namaz kıldırınsınlar” diye her ne kadar hayırlar göndermiş iseler de herif yine hiç istifini bozmadığından makdemleri cami-i mezkûrda kırk elli âdem ile beş vakit namaz kılınır iken şimdi içinde ecinniler top oynamaktadır. Artık bunlara bir abdest verilerek ıslah-ı hâllerine bezl-i inayet buyurulduğu ve tamir-i minare maddesinin bir çaresine bakılıp da himmet-i rüzgâra havale buyurulmadığı hâlde ahali-i merkuma leyy-i ahirü’l-eyyam-ı evkât-ı hamsede secde-i şükran-ı akibinde ed’iye-i füzûnî ömür ve ikbal-i alilerine muvâzabet edecekleri derkâr bulunmasına binaen işte rıza-yı Allah beyan-ı hakikat-i hâle ibtidâr ettim. Cemi-i vakitte lütf u kerem-i câmi’ü’l-kemâlât ve müstecmi’ü’l-muhassenât olan inayetli efendimindir.

Gazel Sahibi Merhum

Zahm-ı ten fersûd-ı cehle ayn-ı merhemdir hüner

Can verir dil-mürdeye İsî-i Meryem’dir hüner

Bildirir dünyâ vü mâfihâ nedir erbâbına

Bâdî-i kesb-i vukûf-ı râz-ı müphemdir hüner

Kendini tarif için halk etti ins ü cinni Hak

Şüphe yok kim bâis-i icâd-ı âlemdir hüner

Neş’e-yâb eyler dil-i mahzûnu nîme cür’ası

Mâ arefnâ bezmine peymâne-i Cem’dir hüner

El uzatmaz eylese hâtem mücevherler nisâr

Ârifin engüştüne zerrin-i hâtemdir hüner

Ehl-i dâniş serfürû eyler mi dünyâ şânına

Zümre-i sâhib-kemâle tâc-ı Edhem’dir hüner

Bir keremdir marifet kim herkes olmaz dest-res

Ehline lütf-ı celîl-i Rabb-i ekremdir hüner

Âlemin fen-âşinâsı muhterem olsa nola

Mûcib-i efzâyiş-i mikdâr-ı âdemdir hüner

[s. 15]

Bir nefis-i fevt etme kesb-i marifet kıl Subhîyâ
Cism-i insâna cihânda rûh-ı azamdır hüner

Müşârü'n ileyh Suphi-i mağfur hakikaten gülşen-i asrın edib-i lebîbi mertebesine vasil bir gonca-i nev-güşâde olup daha sinni on dokuz yirmi iken lisan-ı letafet-resân-ı Farisi'nin kavaidini mübeyyin *Gencîne-i Hüner* ve hesaba müteallik bir de *Keşfü'l-Hisâb* namlarıyla iki risale telif ve tertip ve bir hayli dahi manzum ve mensur asar-ı nefise inşat ve inşa eylemiş ve sinni, dânişi kadar vasıl-ı kemal olmaksızın yani otuzu bulmaksızın bad-ı harab-abad-ı felek, taravet-i hayatını soldurup berg ü bârını döküp nahl-i canını zîver-i gülgeşti me'vâ etmiştir. (Rahmetu'llâh-ı ileyh)

Merhumun kütüphane-i rüzgâr-ı bikarara yadigâr bıraktığı bazı asarı *Dolâb*'ın en muazzez gözlerine konulacağı misillû terceme-i hali dahi tahkik edilmekte olmasıyla bu bapta alınacak malumat namını rahmetle yâda bâis olmak üzere tahrir kılınacaktır.

Gencîne-i Hüner, Ekrem ve Said ve Nâmık ve Hâlet (Bey)'lerin takrizlerini müştemil olarak 1273 senesinde tab olunmuş bir eser-i müfit ve muteberdir.

Hâlet Beyefendi'nin Zade-i Tabı Olan Safi Türkçe Bir Beyit

Düşkünüm saçı kara gözü kara güzele
Sevgisiyle bana gündüz geceden kara gelir

İki Müellif Arasında On İki Yaşında Bir Çocuk Mevcut Olduğu Hâlde Cereyan Eden Bir Muhavere

Müellif: Efendim ne ile meşgulsünüz?

Diğer Müellif: Bendeniz “Âlem-i Menâm” namıyla bir risale yazıyorum. Sizin elinizde ne var?

M(im): Geçen de teşrifinizde gördünüz. “Sırrü'l-Esrar”ı bitirdim. Şimdi bir “Saçma” unvanlı risale kaleme almak fikrindeyim.

D(al): Pek güzel, mündericatı neden ibaret olacaktır?

M(im): *Saçma*'dan ibaret.

D(al): Bu tuhaf, *Saçma* para eder mi?

M(im): Evet efendim, pek ziyade para ediyor.

D(al): Acayip?

M(im): Acayip niye, bil sen ki tasavvur ettiğim *Saçma* ne güzel ne âlâ, ne manalı *Saçma*'dır. Hem de bendeniz bundan mukaddem “Kırk Ambar” falan filan adlı birkaç saçma kitapları dahi öylece gitti. Şimdi ise Ramazan üstüdür, oruç keyfiyle *Saçma* hoş gelir, okuyan eğlenir, ben de para kazanırım.

D(al): Öyle ise bir saçma da ben yazayım.

M(im): Ne duruyorsun, oynamaktan maksut yutmak değil midir? Senin de maksudun kazançsa yazmalı, yumuşacık akçecikleri alıp safaya bakmalı.

Çocuk bu sözleri kemal-i dikkat ve hayretle dinledikten sonra: “*Saçma*’yı kim almaz, denizde balık, karada kuş avlamak üzere herkes kapış kapış kapışır” der.

Paris’in Sütü

Avusturya’da vaki bir köyde ekip biçmekle geçinir bir köyle yedi sene zarfında anlının teri olarak doksan bin florin ki on yüz bin kuruş kazanır. Bu köylü bu kadar mal ve menale malik olunca artık çifti, çubuğu terkle ticarete başlayıp tevsi-i daire-i servet etmek üzere Paris’e gider. [s. 16] Bu köylü zaten oranın ne derece garibi ise âsarının bütün bütün dil-firibi olmasıyla şaşırır kalır. Rivayete nazaran Paris’te dost bulmak pek kolay olmasıyla oldukça kurnaz bir Fransız bunu şaşkın köylü gibi görünce yandan mandan çatmanın yolunu düşündüğü ve biçare köylüye muttasıl bakarak güler yüz gösterdiği sırada

(Bakiyesi sonra)

Evkaf-ı Hümayun Taşra Varidat Kalemi Ser-mukayyidi ve Asrımızın Maarif-mendi Nuri Beyefendi’nin Gönderdikleri Takriz-i Bînazirdir

Rüzgâr rüzgârın adem-i müsaadesi çarkını bozup nasılsa bir müddetten beri *Dolâb*, idaresini feleğin esb-i tend-bihû-yı cevır ve sitemi aksine gerdan eylediği cihetle umumi dane-i istifadeden mahrum etmiş iken her bir gözü niam-ı maarifle misal olduğu hâlde bu kere neşrine ibtidâr olunarak ve hatta birinci nüshası derdest edilerek kemal-i şevk ve mesâr ile mütalaa-ı güzâr-ı âcizanem olan *Dolâb* namında risalenin cevahir-i mündericatına hakkan ki pazar-ı âlemde bihâ-yı takdirinin muhal olduğu bedîhiyyâtın ve böyle bir yadigâr-ı nevâdir-i asarın ahlaka dahi pek büyük hüsn-i hizmet edeceği vazihâttandır. Binaen aleyh umum-ı vatandaşlarım lisanından olarak min gayr-ı haddin arz-ı şükran-e-i müsâraatle mezkûr-ı eser-i hâdîdenin mevki-i husule ve savline say ve himmet eyleyen zevata Cenab-ı Hak tevfikini refik eylesin duası vird-i zeban edilmesiyle sahibini tebrik eylerim ve “Sebat” unvanıyla kaleme aldığım makaleyi leffen takdim ettiğimden münasip ise dercini temenni ederim.

(Makale-i mezkûre maat-teşekkür bâlâyâ dercolundu.)

Ker Âbâr-gîrlerinden Hazer

Meşhur Mürekkepçi İzzet'e sormuşlar ki *ker âbâr-gîrine binene ne dersin* "deli derim", *tırısına sürene* "zirdeli", *koşturana* "ben de bilmem ona ne diyeceğimi" demiş. Hakikaten ker âbâr-gîrleri görünür kaza-yı envaından sayılabilir. Çünkü ekserisinin ön ayakları tutuk, kayarları bozuktur.

Gel Dolâb'a

Yakındı bir kere sefaya *Dolâb*'ımızın mukaddimesini nazar-ı mütalaasında tedvir buyuran birtakım zevat itab-ı ezhân edip türlü türlü manalar çıkardıklarını bir aziz dostumdan işittim.

Mesela kimisi biçare *Dolâb*'a bostan dolabı, kimisi kanarya, yok ispinoz dolabı ve kimi eski, gedikli meyhanelerde bulunan kebab dolabı ve kimisi dönme dolap ve kimisi de âdeten dolap diyorlar ve bazıları da hayır bu yel değirmenidir ki havasını uydurup dönecek dedikten sonra dönüp o da değil bu güya topaç veyahut macuncu fırılacağı adını verirler imiş.

Hâlbuki bunların hiçbirisi değil a canım anlayamadınız mı? Şu *Dolâb* bedesten dolabıdır. İnanmaz iseniz alın da bakınız. İçinde telli pullu ne kumaşlar var, gördün mü biz de yanıldık, bu dolap su dolabı yahut kuyu çıkırığı falan filan değil düzcesine(1) kitap dolabıdır.

Ey şimdi *Dolâb*'ımızın ne olduğu bindi(bilindi) mi? Hayır! "Lakin boşboğaz, boyuna borç almaz imiş." Artık elâlemi meraktan kurtarmak üzere doğrusunu söyleyeyim. A benim efendim, bu dolap süratli değil âdeten dolaptır. Yani kitap dolabı olmayıp dolap kitabıdır. İster isen sen de gel *Dolâb*'a.

(1) İmlaca "dürüstçe" de yazılır ise de düzce Türkçesidir.

1.3. Üçüncü Sayı

(Kapak)

3

DOLÂB

Eser

T(e)

Her hakkı sahib-i imtiyaza aittir.

Mühr-i mahsusu olmayan nüshaları sahte olup basan
ve satanlar hasbe'l-nizam mesuldür.

Bakırcıbaşı Mehmet Efendizade Süleyman Efendi'nin
Matbaası'nda tabolunmuştur.

1290

DOLÂB

İşbu risale maarif-i nezaret-i celilesinden ita buyurulmuş olan ruhsatname mucibince bu nüshası gibi ara sıra çıkacaktır.

Vazifesi

Maarif ve edebiyata müteallik her gûne mebâhis ve letâifi şamil ve terâcim-i ahval ile makalât-ı müfide ve mevâdd-ı nafiayı müştemil olacaktır.

Dolâb'a muavenet buyuracak zevat edebiyata müteallik ve nafi-i asarı imzalı olarak Çemberlitaş'ta Celil Ağa'nın dükkânına gönderir ise kabul olunur. Sahib-i eser imzasının ilan olunmamasını ister ise imzası vazedilmeyerek neşredilir.

(Saadetli Hâlet Beyefendi hazretlerinin asarındandır.)

Zuhur-ı Âl-i Osman

Eslaf-ı kemalât-ı ittisâfin bizlere yadigâr-ı kıymettar bıraktıkları bunca asar-ı mukaddeslerinin fevâidi umuma ait olanlarından biri ve belki en muteberi tarihtir.

Tarih bir fenn-i menafi-i memendir ki bu vasıta-ı celile ile selâfin terakki ve tedenni-yi ahvaliyi esbab-ı mucibesiyile bilinir ve mazinin vukuatı hâlin vakâyiine kıyas ile hasıl olacak kaziyeden netice-yi istikbal anlaşılır.

Eser-i insanın şu âlem-i fâni, fena buluncaya kadar bir hayat-ı ebediyyeye mazhar-ı veledi-yi salihî hükmünde olduğu misillû tarih dahi âbâ ve ecdadımızın vakayi-i hayriyeleriyle namını ihyâ ettirir bir eser-i mükerremdir. Hatta vakayi-i gayr-i merziyyenin bile zabt ve yâdı failini “tecâvezellâhü an seyyiâtihî” duasına olsun nail eyler.

Tarih büyüklerden küçüklerden çoluk çocuklara varıncaya değin cümleye mütalaa ve tedrisi elzem-i fenn-i bedîdir. Bir kavmin inkırazını ve dereke-i mehâlike sukutunu esbabıyla bildiren tarihtir. Bir kabilenin silm-i terakki ve saadete suûdunu yine esbabıyla beraber gösteren tarihtir.

Biraz daha izah-ı meram edelim. Mazinin hâliyle hâl ve hâlin hâliyle istikbal-i muvazene ve mukayese ve akvam-ı muhtelifenin bâis-i kemal ve muris-i zeval-i ikbali olan vakayi

sebepleriyle beraber mülâhaza ve mütalaa olunduğu takdirde mazarrat-ı âtiyenin keşfiyle çare-i dâfi olabilecek tedbirler evvelce tehyie ve idâd olunur.

Îlâc-ı vakıa pîş-ezîn bâyed kerd

Şu hâle göre mizanü'l-hevâ, bürudet ve hararet-i havayı derecâtıyla gösterdiği müsillû tarih dahi geçmişlerin ahvalinden ve terakki ve tedennileri vesâilinden geleceğin keşfine medar olabileceği ve tedbirini istihzar ettirebileceği cihazlarla buna da yani fenn-i tarihe insan için mizanü'l-harekât ve mikyasü'l-vukuat denilse becâdır, çünkü tarih erbabına hâdî-yi vadi, refah-ı selamettir ki onun delaletiyle ahval-i mukayese olununca keşf-i habâyâ-yı umur kabil olur.

Tarih-i ashabına badi-yi mebâdî-yi intibah ve miknettir ki onun kuvvetiyle eşkâl-i muvazene kabilince hâll-i muama-yı cumhur-ı hasıl olur. Elhasıl tarihin fevâid ve menafî-i ulum-ı mütearifeden olup [s. 19] bu bapta uzun uzadı bahs-i mübareki tebrik gibi abes sayılabilir.

Gerçi âl-i Osman, müeyyidü'l-erkânın iptida-yı zuhurundan beri kâfe-i vukuat ve tebeddülâtı tedvin buyurulup ancak şu müdevvenatın kimi birkaç padişahın vakâyîini muasırları bulunan düvel-i saire-i vukuatıyla memzûc olarak tertip olunmuş ve kimi de muğlak kelimât ve müsecca ibaretle gayet münşiyâne kaleme alınmış olmasıyla bunlardan devlet-i âliyyenin vakâyîini hülâsa edip istifade eylemek haylice himmet sarfına muhtaçtır.

Cenab-ı Hak, velinimet-i bî-minnetimiz, padişahımız, efendimiz hazretlerinin şân ve şevket ve satvet ve saltanat-ı hümayunlarını firâvân buyursun. Bu abd-i müstemend dahi bende ve bende-i zadegân-ı saltanat-ı seniyyeden olduğum haysiyetle tahdîs-i nimet-i velinimet olmak maksat hayr-i mersadiyle nice zamandan beri vakayi-i devlet-i Osmaniye'ye mahsus yani devlet-i aliyyenin vukuatına münhasır ve düvel-i saire vakâyinden fakat devlet-i aliyyenin dâhilî ve haricî min cihet politikasına ait mevâdı meşarına pek muhtasar ve ne mufassal oldukça muhakemelice bir tarih tertip ve telifi arzusuna düşmüş idim.

Böyle nefî-i der-kâr bir eser-i tertibine kendimde iktidar göremiyor isem de ne çare ki gönlüm ebnâ-yı vatana hizmette bu iktidarsızlığa bakmayıp ali kadrü'l-bızâa şu arzuyu meydana koymak üzere kalem-i aciz rakamımı icbar ve af ve muavenet-i ahillâ-yı kirâme istinadı tezkâr eyledi.

“Lâ yüdrakü küllühü ve lâ yütrakü küllühü” medlulünce vakıa bilinen mesailin olsun terki hakikaten idraksizlik olacağından tevarih-i eslaf ve ahlaflın müntahabatı mehaz-ı ittihaz olunarak şu vadide bir tarih kaleme almayı tasmmim eylemişim.

Bir zamanlar gurbette ve memuriyette bulunduğımndan kesret-i gavâil ve meşâgil, şu emelin mevki-i husule ve vusulüne mâni olduğu gibi uzlet-i âcizanemde dahi kâh inhirât-ı mizaç ve kâh mesâib-i devir ile adem-i imtizac-ı haciz olmasıyla şimdiye kadar tasvir-i tasavvurât-ı naçizaneye muvaffak olamadım.

Ashab-ı fazâil ve maarifin tesvîk-i teşvikiyle beraber muavenet ve himmeti ve buna bazı esbap ve mütâlaâtın inzımam ve haylûleti imza-yı hicret-i imale bâis-i tevfiik olmasıyla bimennihi Teâlâ iptida-yı zuhur-ı Osmaniyân’dan bed ile her padişahın devr-i saltanatları bir cüz ve her cüzü icabına göre birkaç fasla taksim olunarak vakayî ve ahval-i dâhiliye ve hariciyeyi ve tebeddülât ve tahavvülât-ı mühimme ile bilinmesi elzem olan tevcîhâtı ve asrın fuhûleyn ve üdeba-yı meşhuresiyle vakayî-i latifesini şamil ve hatimesi muhakeme-i vakayî-yi havi olmak ve insicam-ı ibâratına elden geldiği kadar dikkat birinci vazife tutularak gayet açık bir vadide yazılmak ve letâif-i vakayî-i latifâne kaleme alınmak üzere teberrüken “Âl-i Osman” namıyla işbu tarihin tertip ve telifine besmele-keş-i iptida oldum.

Hâlet

“Molla Lütfl”nin Mabadı

Molla Lütfl hakkında afv-i cemil ü lütf-ı celil-i şahane-yi erzân ve mükâfaten Bursa’da Yıldırım Bayezid Han ve Filibe’de Şehâbeddin Paşa medreseleriyle Edirne’de vaki dârü’l-hadis ihvan buyurularak yevmi kırk akçe ile tavzif ve badehu Sahn-ı Semâniyye medârisinin biriyle de kadri-i taziz ve kendi taltif olunmakla burada tedris-i ulûm u fûnûn ile meşgul iken Bursa’da Sultan Murad Gazi Medresesi’ne altmış akçe vazife ile müderris tayin buyuruldu.

Ol ferîd-i asr-ı ferve-i kemâlât ve füyûzâtta başka müzeyyen-câme tekellüfünden vareste tevazu-pîşe ve hayr-endişe bir tahrir-i kemal-pîrâste olup kabâ-yı dervişane giyinmek mutad-ı müstahsenleri bulunduğu gibi ale’d-devam medreseye [s. 20] azimetinde atını kendi eliyle medrese kapısının halkasına bağlayıp önüne yem döker ve asr-ı evvele kadar ders okuttuktan sonra arif billâh Şeyh-i Vefâzade’nin semt-i Vefa’daki zaviye-i şerifelerine giderek orada dahi akşam oluncaya dek Sahih-i Buhârî naklederdi.

Molla Lütü meydan-ı fazilette yeke-tâz bir şeh-süvâr iken bindiği atının yemine suyuna kendi eliyle bakmaya kadar tenezzül eyler idi ama tab-ı ahrârânesi taazzum-heyâkil-i feleğin vaz-ı vazî-i girânına tahammül edemezdi. Zer-târ-ı fezâili zîver-i imame-i şanı iken üluvv-i tab-ı kabâ-yı aba iktisâsına kanaat ederdi ama bâr-ı minnettir diye atlas-ı gerdûn-ı duna nigâh-ı rağbet salmaz idi.

Müşârü'n ileyh Molla Lütü, “vücut-ı mesudu zer-i hassü'l-hass-ı hikmetle yapılmış bir mahfaza-ı ihlas ve bâl-i bî-vebali haytü's-şua-i âfitâb-ı marifetle dokunmuş bir fanus-ı kudret ve bir pûşide-i sanduka emanet-i farz olursa müstahaktır.”

Elhasıl müşârü'n ileyhin zahiri gibi batını dahi mamur ve âbâdân bir mamure-i ilm ve îkân olup hatta kendileri Bursa'da müderris iken bir gün tenezzüh eylemek üzere bazı eizze-i ehîbbâsıyla birlikte bir çeşme başına giderler. Bu esnada yular elinde dağarcık boynunda bir köylü gelip çeşmeden su içtikten sonra arkası üzerine yatar. Mevlâna Lütü, murâkabe hâlinde biraz tefekkür edip refiklerine, “Allâhü âlem bu adam İnegöllüdür. Davar kayıp eylemiş onu arar. Adı da Sevindik olmalıdır. Dağarcığında nısıf etmek bir parça peynir ve üç baş soğan vardır” derler. Hâzirîn ol âdemi yanlarına çağırıp hâl ve keyfiyetinden ve dağarcığında nesi olduğundan sual ederler. Bu âdemin verdiği cevapları fazıl-ı dil-agâhın takrir-i takdir-i takdirine mutabık u muvafık bulmalarıyla engüşt ber-dehân-ı hayret aferin-hân-ı irfan u fazilet olurlar.

Tercüme-i Şakâyık'ta bu vakıa-i bedîa akîbinde “Heme kelam-ı tû ey râzdâr-ı âlem-i gayb / Muvâfik-ı kader est ü mutâbık-ı ezel est” beyt-i ilham-bedîdi ve “Aceb sırr'îst sırr-i ehl-i irfân / Ki yek çîzî perîşân nist pinhân / Dil-i îşân çû mir'ât mücellâ'st / Heme eşyâ der-û tâbân u peydâ'st” şiir-i hakikat-müşiri tekrar edildikten sonra sahib-i *Hakâyık u Dakâyık* müellif-i *Şakâyık* -bu kıssayı sikât-ı kifâttan istimâ etmesem tasdik etmez idim buyurdular- diye muharrerdir. Hakkâ ki bu kıssa-i hayret-fermâ dahi arif-i müşârü'n ileyhin vicdan-ı füyûzât-ı cevelânının bir dûrbîn-i hakka'l-yakîn-i mükâşefe olduğuna burhan-ı ayandır.

Her nev-i kemâlât ile muhallâ olan hüsniyât ve hasenat-ı tabî'yyesi ihtilas ve taklitten müteneffir ve ihtira ve icada mail ve muktedir olmasıyla müellefatı mütercem-i *Şakâyık*'ın tasdik eylediği vecihle asar-ı eslafın hâlî bulunduğu fevâid-i mehâsin-i avâid ile hâlî ve mâlidir ki hepsi kendisinin öz malıdır.

(Alt yanı *Dolâb*'ın dördüncü gözünde)

Kesp

Dünyada bir şeref-i celildir ki müktesib-i darü'l-aman-ı selamet ve saadetin malikidir. Bu şehráh-ı necatın saliki olmayanlar vadi-yi nekbet ve nedametın halıkıdır.

Kesp, tezellül ve sefahati mâhî, saadeti hamî, bir berat-ı imtiyazdır. Onun için sahibini ser-firâz eyler. Kesp, tenezzül ve ataleti nâhî, himmeti dâî bir muin-i çaresâzdır. Onun için kâsibini mümtaz eyler. Kesb, habib-i Hüda ve niâmü'l-âlâdır.

Şanııı takdis eylediğimiz “kesp”, mütenevvic olup en faziletlisi ticarettir. [s. 21] Hirâset ve sınaat dahi kesbin envaından olup biri define-i mamûriyet, diğeri hazine-i medeniyettir.

Kesp, bir şeref-i mübecceldir ki setir-i hâl ve idare-i ıyâlin çare-i seri-i istihsali için bir müstakim-i cadde-i ahrârânedir. Kesp, âdemi kuyûd-ı inhina ve dürûğdan azade-ser ve bu şereften mahrumiyet ise âdemi derbeder eyler.

Kesp, öyle mukaddes bir kâr-ı celildir ki Ebu'l-beşer Hazret-i Âdem ziraat edip Hazret-i Nuh neccâr ve Hazret-i İbrahim ile Ebu Bekir es-Sıddîk bezzaz idi. Hazret-i Süleyman hurmalığından zembil örer, Ömer el-Faruk sahtiyan işler idi.

Keza ve keza... İşte ticaret, hirâset, sınaat ki cümlesi kesbin efradındandır. Ülü'l-azm peygamberân-ı zî-şan-ı hazeratı bile ehl-i ziraat ve ticaret ve sanattır. Kesbin ulüvv-i şanıına bu yetişmez mi? Bunların her hangisi ihtiyar edilse bile şehráh-ı necat olur. Saliki semt-i selameti bulur. Hâl böyle iken birtakım kûteh-i fehimân mesela ziraat edeni rençper ve ticaret ve sınaat eyleyeni esnaf makulesi diyerek tezyif eder ve hatta değil konuşmak Tanrı selamını vermeye dahi tenezzül eylemez. Biçare bilmez ki bu hareket-i mutaazzimânesiyle ne varta-ı hevl-nâke uğruyor. Heyhat!

Kütüb-i fıkhiyyeye müracaat eylesek kesbin farz ve müstehap ve mübah-ı derecâtı olup bu yola salık olmazlığımız farz olduğunu görürüz.

S(e)

**Haşhaş Ağa Namında Biri ...* Bulduğundan Bahisle Nişan-ı İftihar-ı İhsan İçin Bir
Zât-ı Sâmi-kadre Takdim Eylediği Arıza Üzerine Hâlet Beyefendi'nin Bazı Çiçek
İsimleriyle Karışık Kaleme Aldıkları Müsveddedir**

Berg ü üşkûfe ile ziynet-nüma olan fidan ve ağsânın bir mukteza-yı fasl-ı şita kurumuş ve sararıp solmuş olduğu bir zaman, bürudet-nişanda terbiye-i dest-i bağban-ı tabiattan artakalmış haşhaşın kendisine mevut olan nişane-i adem-i nâiliyetinden dolayı tedvir-i dolab-ı tezvîr ile tahkiye-i hâli mutazammın bu kere savb-ı senâverîye bir şukka ki merkumun ...† birlikte bulunduğu vakit nasıl duman ettirmiş ve kerem ve serd-i âlemi görüp geçirmiş ve kavak ağacı gibi başından yeller esmiş olduğu hikâyeler ile memlû bulunduğundan mütalaası ehl-i keyfe haşhaş misali keyif vermekte olmasıyla manzur-ı sâmilere buyurulmak üzere leffen takdim olundu.

Huzur-ı çemenzâr-ı semensâ-yı devletlerine nessâr-ı ezhâr-ı keftâre hacet olmadığı vecihle hıyaban-ı cennet-i nişanda civanperçemi gibi açılıp fevâyih-i letâifî dört yana yayılan taze sümbüller ve nev-resîde-i hatt-ı fitne-i fezalara nazar-ı ibretle başka bir safa veren reyhan ve fülfüller ve gaze-i gayr-ı ârizi-yi arızı canan gibi can can katan güller arasında elhasıl iklîl-imelek ve zülf-i arûs misillû nice nice bahar bîmisal taravet-i iştîmâl ortasında kalmış ve sarmaşıkla ısırgana sarmaş dolaş olmuş ballıbaba tarzında filhakika merkum haşhaş dahi ...‡ bulunmuş ise de kendisine taraf-ı sâmi-yi müşîrânelerinden vaîdden başka öyle bir vadin sebkeylediği hatır-nişan-ı âcizi değildir. Ancak bu haşhaşın lisan-ı hâl ile eylediği sûz ve güdâzın siyakusibakına bakılacak olur ise bîh-i emeli resîde-i seng-i yeis olmuş ve âbyâr-ı zülal-i inayete muhtaç bulunmuş bir hâlde görüleceği memul olmasına mebnâ-yı şah-ı emeline bir kalem aşısı vurulmadığı takdirde mahvolup bî-bâr ve bî-nişan kalacağı anlaşılacağından ve husul-ı hasad-ı emniyyesi ise hübüb-ı saba-yı atıfete ve bu dahi hükm-i faslın icabât-ı tabiyyesine vâ-beste bulunduğundan beyan-ı hâle iptidâr kılındı.

* Metnin orijinalinde bu kısım boş bırakılmıştır.

† Metnin orijinalinde bu kısım boş bırakılmıştır.

‡ Metnin orijinalinde bu kısım boş bırakılmıştır.

[s. 22]

**Müşârü'n İleyh Hâlet Beyfendi'nin Bin İki Yüz Seksen Bir Senesinde Yani
Bundan Dokuz Sene Mukaddem Samsun Rüsumat Nezareti Kitabesinde Buldukları**

Zamanda Bî-nukat Olarak Söyledikleri Gazeldir

Müdârâdır medâr-1 kâr-1 âlem
Ser-âmeddir dü-rû kirdâr-1 âlem

Sürûr u derd olur ona mu'âdil
Olursa mahrem-i esrâr-1 âlem

Dem-i vâhitte sad-hâle muhavvil
Değildir muttarit etvâr-1 âlem

Musallattır melâl ehl-i kemâle
Olur âsûde-dil mekkâr-1 âlem

Mu'ammâdır **muasser**(?) hall-i âmâl
Ser-â-ser levhâ-yı devvâr-1 âlem

Olur mahsûd-1 dehr ü sûr-1 ervâh
Değildir âlem-i mül-dâr-1 âlem

Vidâd-1 kâkülünle olsa rüsvâ
Olur âlemde dil serdâr-1 âlem

Muhassıl Hâletâ âmâl-i sâlûs
Müdârâdır medâr-1 kâr-1 âlem

Samsun'a giderken vapurda bi'l-bedâhe söyledikleri beyittir:

*Ben hayatım düşmeni bir rind-i firkat-i-dideyim
Ey felek sem sun bana Samsun'a gitmekten ise*

Köy Düşünü

Görenin semerâtından olan bazı adat-ı merabe ve ahval-i meriyyeyi muaheze vadisinde kaleme alınmış asar-ı latifedendir. Mürettepler bunu dizip sahife bağladıktan sonra dest-i gâha atar iken kazaen yere düşerek çil yavrusı(1) gibi darmadağın olur. Tekrar toplayıp tertip eylemek vakte muhtaç olduğundan yeniden dizmek için *Dolâb*'ı tehirden ise geleceğe bırakmak evla görünmekle beyan-ı hakikat-i hâl ile arz-ı mazerete müsâraat olundu.

A(yın) T(e)

“Paris’in Sütü” Tetimmesidir

zavallı köylü bir gazinoya gider. Arkası sıra kurnaz Fransız dahi girip yanı başına oturur derhâl köylüye bir bordo ve bir şampanya ikramından çatmanın kapısını açıp çakıştırmaya başlar ve muhabbeti kaynatıp mercimeği fırına salarlar. Yediklerinde içtiklerinde ayrı gayrı olmayan muhibb-i vefâdar kılıklı o dakika bunlar birbiriyle dost olurlar.

Kurnaz Fransız, Paris'in zevkinden, safasından dem vurup biçareyi kandırır. Zevk ve safaya dadandırır, tat aldırır. Bugün bu gazino benim, yarın öbür bahçe senin diyerek kahveşitanları velhasıl eğlenceli yerleri dolaşmaya ve güneşin altında bin zahmetlerle çalışarak çiftinden, çubuğundan artırdığı paracıkları safa-yı hatırla ekl ü bel' buyurmaya âgaz ederler ve bu tarikte refiki olduğuna mükâfeten köylü, Fransız'ı kendisine sermayesiz şerik eder.

Sermayesiz şerik dahi şu lütfa mukabil köylünün semâr-ı mezâkı olur. Ancak köylü gezdikleri tozdukları yerlerde dünyalar kadar akçeler sarf eylediği hâlde, Paris beyzadelerine olunan ikramı kendi hakkında reva görülmediğini, lehçesinin

(1) cin yavrusu diyen de var.

[s. 23] Paris delikanlılarına benzemediğine haml eylediğinden ve Avrupa hüner-verânın ölmeden başkasına çare bulduklarını işittiğinden “Bu derd-i derunumu refik-i şefikime açayım mı açmayım mı?” diyerek düşünmekte iken kurnaz Fransız işi çakıp “Efendim mizacınızda rahatsızlık mı var? Ne düşünüp duruyorsunuz?” vadisinde köylüden istifsar-ı hâl eylediğinde köylü “Evet dostum, biz bu kadar para sarf eylediğimiz hâlde sair yerli Fransızlara olunan riayeti görmüyoruz. Bunun sebebi ise hâlâ yüzümde çiftçilik alâiminin görünmesidir. Üstümüzü nasıl Paris tüccarına benzettik ise vücudumu dahi Paris delikanlılarına benzetmenin çaresini arzu ederim.” deyince kurnaz Fransız fırsatı ganimet bilip “Efendim o da düşünülecek

bir şey midir? Dünyada ondan kolay ne vardır lakin kırk gün kadar hafifçe bir zahmet-i ihtiyar buyurmalısınız.” cevabını verir. Köylü dahi delikanlı olmak üzere kırk günlük zahmet değil iki üç erbain çıkarmak canına minnet olduğunu söyler. Fransız lafa başlayıp “Efendim bu arzunuzun çare-i husulü kırk gün bulunduğunuz haneden çıkmayıp güneş dokunmaz bir mahalde oturmalı ve akşam sabah günde iki defa su katılmamış halis ılıcak sütle banyo edip beş on kere başınızı daldırmak şartıyla sütün içinde oturmalı. Sütten çıktığınızda asla sabun sürünmeyerek taştan süzme gayet hafif su ile yıkanmalı ve üç günde bir elli dirhem miktarı kan aldırmalı. Has etmek ve gayet semiz ve temiz et külbastısı yiyip rahatça oturmalı. Kırk gün tamamında dal-hahınız vecihle yirmi beş yaşında Paris zadegâni gibi çelebi endamlı bir delikanlı olursunuz fakat bunun için yedi bin florin miktarı akçe sarf etmek lazım gelir.” der. Fransız işbu tedbir ve tertibi köylünün hoşuna gelirse de masarifi çoğumsaması üzerine Fransız yine dile gelip “Masarifçe bir iki bin liradan ziyade tasarruf mümkündür. Şöyle ki banyo için yevmi altmış kıyye halis süt ancak sekiz yüz kuruşa doğru alınabilir. Bu süt banyo edildikten sora yüzde otuz beş noksanıyla gazino ve lokantacılara satılır. Cerrahın kan ücretinden de yüzde yirmi kadar kırıp sarmak mümkündür.” demesiyle köylünün nasılsa aklı başında mı gelir yoksa başı aklına mı? “İnsanın içine girip çıktığı sütü lokantacılar gazinocular ne yaparlar bu süt dökmekten başka neye yarar diyerek taaccüp gösterince bu kurnaz “Efendim ekser lokantalarda sütlü yemekler bu sütle pişer. Gazinolarda içilen sütlü çay ve kahve banyo sütündendir. Lezzetinin ziyadeliği ve yağlılığı tenden çıkan terin eseridir.” demesiyle köylü anlar ki bu olur iş değil, Fransız’ın maksadı kendisini soyup soğana döndürmektir. “Mösyö öbür gelişte bu tertibi yaparız der de resmî-i veda-yı icra edince köylünün akçelerini afiyetle yemekliğin şirketine kanaat eylemeyip kurduğu dolaba kendisi tutulur, köylü ise kurtulur. (Aferin köylü)

Sütün vücudu yumuşattığı ve parlattığı cihetle Paris’te muteber ve maldar madam ve matmazellerin süt ile yıkandıkları mütevâtir olduğu gibi bu âdet burada dahi mevki-i icraya isal olduğunu söylüyorlar ise de müstamel sütün gazinolara filanlara satıldığına dair kat’â rivayet yoktur. Ancak Paris’te banyolardan arta kalma sütlerle kahve çikolata çay ve taam pişirildiği Paris’e gidip gözümüzle görmedik ise de rivayet edenleri gördük.

Bir Fıkra

İbiş dayı namında köylünün biri Hicaz’a gitmeyi niyet eylemesiyle kapı bir emniyetli komşusu Memiş emmiyi çağırır. “İşte komşu Ağa, Allah bir, sözde bir yaşımı [s. 24] başımı buldum. Şunda üç günlük ömrüm kaldı. Artık ben hacc-ı şerife gideceğim, sana Tanrı emaneti olarak yüz res Karaman koyunu teslim edeceğim. Hakkın emri bu ya eğer ölürsem hepsi sana helal-i

hoş olsun. Eğer Allah ecelden aman verir de döner isem kuzusu, yünü, sütü senin; koyunları benim.” demesi üzerine Memiş ağa biraz nazlandıktan ve İbiş ağa da birçok niyazlandıktan sonra selamete hem gidersin ve hem de gelirsin yollu çavuş duasına koyulur ve koyunları kabul eder de ağlaya ağlaya İbiş dayıyı ayrılık çeşmesine kadar götürüp vedalaşır. İbiş dayı varsın yoluna gidedursun.

Biz gelelim Memiş’e, müddet-i ömründe yüz baş koyuna nerede malik olmak hatta rûz-ı huzurda bir kuzu almaya muktedir olamadığından böyle sürüyle seçme koyuna kolayca sahip olunca yevm-i vedain ferdası kendisini bir büyük celb-i sıfatına koyup ve emanete hıyanet olmaz deyip koyunları çobanlarla otlattırmaya ve bir de mandıra yaptırmaya başlar.

O sene-i mübarekede koyunlarda bir bereket olur ki hemen hepsi ikiz doğurmasıyla Memiş, bir yandan üretilip yetiştirdiği kuzuları ve bir taraftan memelerini sağıp kaymak yaptığı sütleri ve kırptığı yapağları satarak paralarını koynuna koymaya alışır ve bu alışverişe sığacağı geçer.

Ertesi yıl köylü İbiş dayı hacc-ı şeriften gelip eşi, dostu ile hoş beşlendikten ve tehniye bittikten sonra Memiş ağadan koyunları ister. Memiş’in de sığacağı geçti dedik ya, vermemek ister de yaptığı mandıraya çevirdiği ağıl gibi bir tuzak kurup “Sizin gibi mutlu adamlara yalan olmaz hacı babacığım siz yola çıktıktan sonra koyunları bir iki çobanla beraber ben dahi birlikte olduğum hâlde pırnallık, otlak bir dağa çıkardık, orada davarlar otlar ve geviş getirir iken dağdan bir batı koptu. Kopar kopmaz doksanının ödü koptu. Dördünü yağmur götürdü, beşini kurt kaptı, birisinin dahi bizim çocuk boynuna aynalı çingiraklı tasma taktı, ne sana verir ne bana, mahsulatından sade işte bu yoğurt kaldı. Sana da yeter bana da.” diyerek bir kâse kaymaklı yoğurt hediye eder. İbiş, hiddetinden ateş kesilip yoğurt kâsesini Memiş’in başına atar, patlıcan kızartması gibi üstü başı bu yoğurt ile mülemma olarak Memiş kaçır, Memiş’i bu hâlde görenler “hayrola birader bu ne hâldir” dediğinde “ağasına doğru hesap verenin yüzü böyle ak olur” cevabını verir.

Fayda Vermeyen Nedamet

İnsan o(ğ)luna göre illeti olup derdi bir günlük, bir haftalık, bir aylık, bir yıllıktır. İkisinin biri âdemin ömrüne sürer ve diğeri kabre ve hatta mahşere birlikte gider.

Evveldisi evden aç çıkıp yemek bulamamaktır. İkincisi seyre gidip çalgı çaldırmaktır. Üçüncüsü idaresini bilmeyip sarrafa işlememiş ipliğini kırdırmaktır. Dördüncüsü tembellik

edip vakit-i zer'de harâset eylememektir. Beşincisi seyyi'l-ahlak-ı hemser belasına müptela olmaktır. Altıncısı mâsiyette ısrardır.

Şimdilik bizim hatırımıza gelenler bunlar. Başka daha nedametler var da bir kâğıda yazılıp Celil Ağa'nın dükkânına gönderilir ise onları da *Dolâb*'ın bir köşesine atarız.

Fıkra

Kadının birisi dalyasanlı bir âdeme rast gelir. “Canım efendi şu mektup oğlumdan geldi, okuyuver” der. Dalyasanlı: “Hanım valide yazım var ise de okumam yoktur” cevabını vermesi üzerine kadıncağız: “A böyle kocaman kavuğun olur da okuman olmaz olur mu?” dediğinde herif, dalyasanı çıkarıp hatunun başına giydirir. “Kavuk okursa buyurun, siz de okuyunuz” deyip mektubu eline tutuşturur.

Bitti.

1.4. Dördüncü Sayı

(Kapak)

4

DOLÂB

Eser

T(e)

Her hakkı sahib-i imtiyaza aittir.

Mühr-i mahsusu olmayan nüshaları sahte olup basan
ve satanlar hasbe'l-nizam mesuldür.

Bakırcıbaşı Mehmet Efendizade Süleyman Efendi'nin
Matbaasında tabolunmuştur.

1290

DOLÂB

İşbu risale maarif-i nezaret-i celilesinden ita buyurulmuş olan ruhsatname mucibince bu nüshası gibi ara sıra çıkacaktır.

Vazifesi

Maarif ve edebiyata müteallik her gûne mebâhis ve letâifi şamil ve terâcim-i ahval ile makalât-ı müfide ve mevâdd-ı nafiayı müstemil olacaktır.

Dolâb'a muavenet buyuracak zevat edebiyata müteallik ve nafi-i asarı imzalı olarak Çemberlitaş'ta Celil Ağa'nın dükkânına gönderir ise kabul olunur. Sahib-i eser imzasının ilan olunmamasını ister ise imzası vazedilmeyerek neşredilir.

“Âl-i Osman”dan Mabat

Saadetli Hâlet Beyefendi hazretlerinin asarındandır.

(Cüz-i Evvel)

Üç fasıl ve bir hatimeyi havidir.

Fasl-ı Evvel

Cedd-i Celil-i Âl-i Osman

Âl-i Osman'ın kabile-i nebîlesi “Kayıhanlı Gazi” unvanıyla meşhur Türkmen kabâilinden ve iptida-yı zuhurundan beri hâkimleri kabilenin nispet edildiği “Kayıhan” evladındandır.

Devlet-i aliyyenin müessis-i bünyân-ı kavimi olan Osman Gazi'nin cedd-i âzamı ve ann-ı cedd-i kabilesinin hâkimi Süleyman Şah'tır. Müverrihin-i silsile-i sincân ve müdekkîn-i ensâbın akva-yı akvâline göre Şah Süleyman'ın niseb-i saadet-i müntesipleri müteselsilen altmış üçüncü mertebede Nuh nebiye peyveste olur.

Selçukiler ki Türkistan'dan neşet edip takriben 350 sene-i hicriyesinde kendilerine muti olan aşâyir ve kabâil ile “Cünd-i Belide” beldesini mesken ittihaz eden etrâktandır. Bunlar bad-ı zaman-ı etrafı yayılarak dört fırkaya inkısam eyledi.

Kayıhanlı aşireti dahi şu fırkaların biriyle birlikte Maveraünnehir'e gelerek Semerkant ve Buhara(1) cihetlerinde ise dört yüz sene-i hicriyesinde, sonra Ceyhun Nehri'ni geçerek Horasan'da karar kıldılar.

O esnada Selçuki'nin başında bulunan ekser kabâil-i daire-i inkıyattan çıkıp garât ve yağmaya başladılar. Nihayet adem-i ittihat ve itaat ve mezalime cüret-i saikasıyla intizam ve ittifakları bozulup vara vara handan ve hanümanlarını bitirdiler. Kayıhanlı takımını ise Selâçika hükkâmına münkâd oldukları hâlde İran'da Kirman şehrinde vaki "Mahan" namı kasabaya çekilip orada aram ettiler.

Cengiz Han ki(2) 599 senesinde Tataristan'da vaki "Kara Kırım"(3) nam-ı mahalde zuhur edip hemen dünyaları kabza-ı zalimânesine geçirmiş bir cihangir-i hunrizdir.

661 senesinde külliyyetli Moğol(4) askeriyile Cengiz

(1) Buhara, Türk lüğatinde mecma-ı ilim manasındadır.

(2) Cengiz, Tatar lisanında melikü'l-mülük yani şehinşah demektir.

(3) Karakum dahi derler.

(4) Moğol, doğrusu mim'in zammıyla "Moğol'dur ki Türk taifesinden Tatar kavmidir.

[s. 27] Han, İran ve havalisini istila eyleyerek zulüm ve itisâf-ı sihâb-ı zulmet gibi ortalığı kaplamasıyla artık mahal kalmadığından Kayıhanlılar, çaresiz oradan hayme-i ikameti devşirip Van tarafında vaki "Ahlat" sahrasına kurdular ama yine Tatar'ın şerrinden asude olamadıklarından ve bu arada hükûmet-i cedd-i âl-i Osman Süleyman Şah'a intikal eylediğinden kabilesini alıp Erzincan'a göçtüler.

Kabile halkı ikametgâhlarının darlığından, ihtiyaçlarına kâfi yaylak ve kışlağın yokluğundan şikâyetle Mahan kasabasına avdeti niyaz ettiler. Süleyman Şah dahi mesullerini isaf eyleyip semt-i maksuda varmak ve belki Arabistan çöllerinde mümbit mezra ve mera ve münasip me'men ve me'vâ bulmak azmiyle iptida Halep'e ve ondan Rakka civarında vaki Caber Kalesi'ne gittiler.

Süleyman Şah orada cümleden evvel atını sürerek Fırat Nehri'nin geçidinden geçerek ecel-i biaman geçit vermeyip atın ayağı sürçmesiyle âlem-i fenadan geçtiler ve enhâr-ı cinân-ı rahmet-

i feyzâna gark oldular. Rahmetu'llâhi aleyh mağfur müşârü'n ileyhın naaş-ı saadet-i nakşı Fırat'tan çıkarılıp Caber Kalesi'nin yanına defnolunmuş ve orası elyevm Türk mezarı diye şöhret bulmuştur.

Solakzade Tarihi'nde sancılanan at bu mezarın etrafından dolaştırılır ise ifâkat bulunduğu mücerreptir der.

Fasl-ı Sâni

Ertuğrul Gazi

Süleyman Şah'ın Sunkur Tigin, Gündoğdu, Ertuğrul, Dünder Alp(5) namında dört oğlu var idi. Şahın vefatı evlat ve mensubâtı arasında tefrikayı dâi olup Sunkur Tigin ile Gündoğdu, obür biraderlerinden ayrılarak vatanlarına doğru azimet eylediler ise de sonra nam ve nişanları belirmedi gitti.

Ertuğrul, Dünder Alp'le birlikte gaza niyetiyle Erzurum cihetinde vaki Pasin ovasıyla Sürmeli Çukur'a azimet edip orada ârâma karar verdiler ise de yine şerare-i şerr-i Tatar'dan layıkıyla barınamadıklarından Ertuğrul, kendilerine münasip bir yer gösterilmesi ricasıyla Savcı Bey diye maruf olan oğlu Sâdûbâlî'yi âl-i Selçuk'tan Rum padişahı Sultan Alâattin Keykubat'a gönderdi.

Ertuğrul'un kabilesi şecaat ve şehâmet ile meşhur olmakla Ertuğrul'un bu vecihle müracaatından Alâattin memnun olup Ankara civarında Karacadağ'ı bunlara mesken tayin eyledi. Bu esnada Alâattin, Tatar askeriyle cenge tutuşup Alâattin'e Tatar galebe çalmak üzere iken Ertuğrul dört yüz kırk kadar dilirân ile beraber yetiştiler.

Ertuğrul, mağlubiyeti Alâattin fırkasında görünce başında bulunan kahramanlara “hangi tarafa imdat edelim” diye sorduğunda birtakımı “galibe muavenet edip mekr ve şerrinden emin olmak evladır, mağluba müzaheretten ne çıkar” cevabını verdiler ise de Ertuğrul, “Galibin imdada ihtiyacı yoktur, mağluba muavenet lazime-i şecaattir. Alelhusus Selçuk ile Kayıhanlı'nın birbirlerine nispeti ve birlikte seyir ve hareketleriyle onlara itaati vardır mukaddemâtıyla şücân-ı kabilenin ırk-ı hamiyetlerini tahrik ve harbe teşvik eyledi de hücum emrini verdi. Tatar askeri galebeye mağrur olup çapula koyulmuş oldukları hâlde, Ertuğrul berk-i hatif misillü hücum edince iki taraf dahi neye uğradıklarını bilemeyip ve Alâattin'in yüz çeviren askeri taze bir kuvvetle dönüp tarumar olmuş fırka hâlinde gafilane çapulla meşgul olan kelilli Tatar'ı ürküttü ve şu muhâceme-i musâlahanın tesriine tarafını mecbur etti.

(5) Alp, ferman demektir.

[s. 28] Bu vaka hakkında tarihlerimizin birtakımı mübalağa ve birtakımı müdâhene vadilerine sapışdıkları ve şu muhtasarda tarik-i itidale gidildiği hatimedeki muhakemeden anlaşılır.

Sultan Alâattin, Ertuğrul Gazi'nin bu imdadına kihânisinden mahzûz olarak memalik-i Selçukiye'den hangi mahalli murat ederse ikametine ruhsat verdi. Ertuğrul dahi 628 tarih-i hicriyesinde ve Alâattin evâhir-i saltanatında Domaniç dağları yaylak ve kışlak ittihaz ederek Karacaşehir ve Söğüt havalisini bi'l-intihap mesken edindi ve ömrünü gaza ile geçirdi. Müşârü'n ileyh Ertuğrul Gazi, 690 senesinde doksan yaşında iken fevt olup Söğüt kasabasına defnedilmiştir. Rahmetu'l-lâhi aleyh...

Ertuğrul Gazi, köyleri dolaşır iken İtburnu nam-ı köyde akşam olur. O gece bir imamın hanesinde kalır. İmam ikramda ihtimam eyledikten sonra yastığın üzerinde duran Mushaf-ı şerif olup taziminde kusur eylememesini tembih eder. Ertuğrul cehli cihetle bundan maksudu ne olduğunu anlamayıp imamdan sual eyler. İmam dahi Mushaf'ın Tanrı kelamı olduğunu anlatınca Ertuğrul, tazimen sabah olana kadar el pençe divan durur, sonra biraz uyur, rüyasında bu tazime mukabil evlat ve ahfadına saltanat verildiği tebşir buyrulur.

Bu vaka-ı hayriye ekser tarihlerde görülmekle devlet-i âliyyenin esasen mazhar-ı te'bîd ve tevfiğ-i rabbani olduğuna burhan-ı mukaddestir.

Mabadı gelecektir.

**Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Mümeyyizlerinden İzzetli Arif Hikmet Beyefendi'nin
Gönderdikleri Lütufnameleriyle Gazel-i Hikmet-tırâzları Maal-iftihâr Nihâde-i Dolâb
İzaz Kılındı**

Mir müşârü'n ileyhin kuvve-i kalemiyyeleri zaten müselleminimiz ve asar-ı manzume ve menşureleri mine'l-kadim-i yâr-ı muhteremimiz olduğuna binaen *Dolâb*'ın hüsn-i devranını arzu buyurup da bedayi-i asarlarının dercine müsaade-i aliyyelerine ve haddimizden ziyade senalarına hakikaten teşekkür ve böyle muavenet-i ahillâ-yı kerâme-i mazhariyetinden dolayı *Dolâb*'ı dahi tebrik ederiz.

Bu kere ihdasına muvaffak oldukları *Dolâb*'ın zuhuru husemâ-yı maânî tarafından bir miftah-ı taarruz uydurulmayıp da hüsn-i idare olunduğu hâlde kâlâ-yı cihan-baha-yı fazıl ve irfanı

muhafazaya medar-1 temin olduğundan sevda-girân-1 ilim ve marifetin bâis-i sürurudur. Çünkü bu misillü resâil-i müfide-i neşr-i asar-1 erbab-1 maarifle tamim-i fezâile vesâil-i hamide olup hususuyla asrımızın inkılabât-1 fikriyye ve hâliyyece gayr-1 münker olan teşevvüşâtına nazaran teşhîz-i izhânı mucip olacak letâif-i asar-1 edebiyye ve hikemiyyenin vücûb-1 vücudu bilenlerin indinde müsellemler bulunduğundan şu hususta vaki olan müsâbakat ve muvaffakiyet-i aliyyelerini âcizane takdir ve tebrik eder ve ann-1 samîmi'l-bâl-i *Dolâb*-1 amalimizin sademât-1 rüzgârdan masuniyetiyle beraber mihver-i matlupta hüsn-i devran ve devamını Cenab-1 Muâtî-i lâyezâlden temenni eylerim. Filhakika çîre-destî-i maarifle emanetgâh-1 kemalâta mevzu ve cevahir-i zevahir-i hakikatle memlû olan böyle bir *Dolâb* girân-1 kıymete asar-1 meslûbetü'l- itibar-1 naçizanem gibi bızâatı müzcâtın vaz ve derci gayr-1 layık ise de kaide-i zıddiye iktizasınca mûndericat-1 sairenin kadr ü meziyyeti münkeşif olmak üzere takdimine mütecasir olduğum gazelin münasip görüldüğü hâlde *Dolâb*'ın bir köşesine sıkıştırılması menût-1 rey-i alileridir.

Gazel

Olaydı dâd-1 felek rencîş-i sitâdı kadar
Bulurdu feyz-i tabîi cihân murâdı kadar

Husûl-1 kâr-1 âmâmı kaderdedir câhil
Çeker vahâmeti tedbirde îtiyâdı kadar

[s. 29]

Olur hulûs ile herkes mukârin-i tevfik
Harîm-i bârgâh-1 Hakk'a istinâdı kadar

Tasavvurât-1 beşerden Hüdâ münezzehdir
Belâ-yı cehle düşer gâfil itikâdı kadar

Bilinmez akl ile sırr-1 hatîr-i vahdet-i Hak
Görür hatâsını her sâlik içtîhâdı kadar

Mukaddimât-1 şüûndan neticedir maksût
Verir mi mebd-i âlem safâ-yı maâdı kadar

Takyîdât-1 anâsır nedir bu âlemde
Hayâtın olmaya bir merken-i imtidâdı kadar

Husûl-i matlâba serrişte-i vusûl olmaz
Cihânda kesret-i efkârın ittihâdı kadar

Bulur nizâmı cihân Hakk'a mâil olsa eğer
Kibâr-1 devlete ihlâs ü itimâdı kadar

Doyulmaz emtiâ-1 nev-zuhûr-1 ikbâle
Revâc-1 bendercâh olsa ger kesâdı kadar

Şikeste-tâkat olur cism-i tevsen-i devlet
Zimâm-1 dest-i eşirâyâ inkıyâdı kadar

Hazer tefâhür-i dâna-hırâş-1 nahvetten
Bulur belâsını ehl-i gurûr inâdı kadar

Şehân-1 gurfe-nişînân serîr-i saltanatın
Sürer safâsını âsâr-1 adl u dâdı kadar

Neşât ü rahâtı bulmuş cihânda var mı acep
Harîm-i mey-gedenin rind-i nâ-murâdı kadar

Butûn ü sîrete baksan ayân olur Hikmet
Hulûsu her kişinin safvet-i fuâdı kadar

(*Mekteb-i Tibbi-yi Şahane ders-i nezaret-i behiyyesi muavini yüz başı doktor rif'atlı Hayrettin Efendi'nin tertip eyledikleri "Zübdetü'l-Kimya" nam-ı risale-i hikmet-i isale hakikaten asar-ı hayriye ve nafiadan olup mukaddimesi ise kimya ne demektir onu pek güzel muarriif bulunmasıyla aynen Dolâb'a koyduk.*)

Zübdetü'l-Kimya

Mukaddime

Eşnâ-yı hakâyık-ı kâinat ve dâânâ-yı dakâyık-ı şûnât ve arif-i tabâyi-i muhtelif-i mahlukat nezdinde malum ve müsellemdir ki ilm-i kimya bir fenn-i celil olup şeref ve meziyeti ulum ve fûnûn-ı sâirenin esası makamında bulunduğundan ekserine müreccaktır.

İlm-i mezkûrun mebd-i intişarı hakkında rivayet-i muhtelif olup hükemâdan bazıları Hicret-i Nebeviye aleyhisselâmdan bin yüz sene akdem ve birtakımı da tarih-i Hicret'ten yüz elli sene mukaddem olduğunu zâhip olmuşlardır.

Hasılı, ilm-i kimya ulum-ı atıkadan olduğu hâlde yakın vakte gelinceye kadar kemâ-yelik ehemmiyeti takdir olunup dekâyıkı tahkik olunmadığı cihetle bu ilm-i cemil-i şayan, haclegâh-ı riayet ve rağbet bir arûs-ı tutuk-ârâ-yı hikmet iken kûşe-i nisyanda dermânde bulunmuştu.

Avrupalılar bu ilmin kadir ve şanını anlayıp birçok tekellûfât ve masarifât-ı ihtiyar ve sarf-ı gencine-i himem ve efkâr ederek âdetâ icat edercesine tevsi ve terakkisine say ve gayret eylemişler ve eser-i sayleriyle hakikaten ilerletmişlerdir. İşbu fenn-i ulum ve fûnûn-ı sâirenin esası olduğu misillû ilm-i tıbbın dahi üssü'l-esası makamındadır.

Şu asır-ı terakkiperverde ilm-i kimyanın şeref ve meziyeti bilinip ne derece terakki eyledi ise zaten kadri taziz buyurulan ilm-i tıp dahi o nispetten ziyade ilerlemiş ve ulum ve fûnûn-ı saire ise hadd-i gayet-i kemale varmış diyebiliriz. Ancak bu kimya-yı ilm-i cezîlinden herkesin istifade edebileceği derecede bahseder muhtasar ve müfit bir kitabımız olmadığına ve Cenab-ı Hekim-i hayyün lâ yemût-ı ruh-ı cism-i saltanat ve iksir-i azam beden-i şevket-i müdevvin-i devlet ve kimya-yı mahz-ı medeniyet ve çaresâz-ı mariz-i bedeviyet ve devâbahşâ-yı dâ-i dil-i âlemiyân ve nabz-aşnâ-yı hacet-verân-ı âdemiyânü's-sultan İbnü's-sultan- [s. 30] ü's-sultan Abdülaziz Han efendimiz hazretlerinin ila yevmi'l-mevut ömür ve sıhhat-i hümayunlarını memdûd buyursun, mebd-i saadet olan rûz-ı cûlus-ı hilafet-penâhilerinden beri her yüzden kimya-yı hakiki-i terakkiyât ve iksir-i zü'lhasa-i muhassenat-ı kemalin bulmakta olduğu hâlde şu kimya ilm-i bediinin dahi muhtasar ve muciz bir vadide herkesin anlayabileceği tarzda cilve-

nümâ-yı mirat-ı berûz olamaması reva olmadığına binaen ve bu abd-i âciz bundan mukaddem zıll-i zalîl-i mehâsin-i adîl hazret-i şehinşâhîde Mekteb-i Tıbbi-yi Şahane'ye çerağ buyurulup tekmi-i müddet-i tahsiliye ile imtihan vermiş ve min gayr-i haddin yüzbaşılık rütbe-i refiâsına nail olmuş bendegân-ı aciz-i nişandan bulduğuma teşekküren keramet-i asrıyyenin ibrâm-ı mehâsin-i encamıyla “Peloz/Pelouse, de Fremi/Fremy” nam-ı müelliflerinin telif eyledikleri kitabın muhtasaran tercümesine cüret olundu.

Kılllet-i bızâa-ı naçizanemi ne kadar mu'terif isem hatiât-ı vakıamızın mehâsin-i ahlak ile mütehâllik olan ihvan-ı kiramın afv-ı alilerine mazhar olacağına o kadar itimadım kavi olması böyle bir eser-i naçizin inzâr-ı umumiyyeye arzına badi oldu.

Sakızlı Mehmet Hayrettin

ve bi'l-lâhi't-tevfik

Maksuda şürûdan evvel kimya kelimesinin mehâzini izah edelim. Hükemâdan bazılarının kavlince ifrağ manasına

Mabadi beşinci *Dolâb*'dadır.

Yine Gel *Dolâb*'a

Geçende *Dolâb*'ın ne dolâbı olduğunu biraz anlattık ise de bazılarının hâlen merakta kaldıkları işitilmekle lam cim diyecek mahal kalmamak üzere kavaid-i letâife tatbiken nev-zemin bir i'lâl ile bir derece daha izahat-i itasına ibtidâr eyledik.

Muhavereli Nev-zemin-i İ'lâl

Sâil: *Dolâb* aslından ne idi?

Mucip: Ne olacak, dönme dolap idi.

S(in): Hayır, hiç de değil!

M(im): Bostan dolabı olmasın?

S(in): O da değil!

M(im): Öyle ise odada yükün yanındaki dolap olmasın?

S(in): Ne bildin, ben de bilem o da değil!

M(im): A canım oda değil sofa(1), değil ya bunun aslı nedir?

S(in): Ne olacak, Türkçe budala idi.

M(im): Lebî efendim.(2)

S(in): Evet, Türkçesine budala idi.

M(im): Ey, sonra neden dolap oldu?

S(in): Vay, bilmiyor musun?

M(im): Ayıp değil ya, bilmiyorum.

S(in): Sahih, bilmiyor musun?

M(im): Bu tuhaf, bilmiyorumun da yalanı olur mu, bilmiyorum vesselam.

S(in): İ'lâlini işitmedin mi?

M(im): Hayır efendim hayır, bilmediğim bir şeyin i'lâlini nereden işiteyim? Zevzekliği bırak da dolap neden aslından budala imiş bana anlat bakalım.

S(in): Taklip yolunda, irabı yerinde sana i'lâlini yapıvereyim de öğren ama canım birader, güzel kulak ver!

M(im): Buyurunuz efendim.

S(in): Dinle birader!

İ'lâl-i Nev-Zemin

“dolâb” aslından “budala” idi. Darüşşifa mukimânından “ala” vezn-i kakule(3), zırlak makulesinden ve ibdâl envaından olmayıp Arapça “budela” Türkçe

(1) safa (2) lebbeyk (3) kakule olmalıdır.

[s. 31] vav'lısı, Farisice “bedelo”nun maktûbu idi. Kınalıada'da atılan havaiye bedel Heybeli'de çarkıfelek fişeği fitil alıp ateş saçarak döndükçe budala'nın da birdenbire başı döndü de kale göre Farisi'yle karışık Arapça olarak “bâvled” oldu ve kıyle-i kavline göre sarf-ı Arapça olarak muhabbetsiz manasına “bilâved” oldu.

“Bedelo” terkiibindeki “o” zamir-i bariz bedel'e raci “bedel” bûdelâ'dan zarf-ı müstakar cümlesi matuf karîbine karîbinin aks-i mefhumu ise baîdine dâldir. Hâl böyle olunca kaide-i tarîbiyeye bir de takip ilave ederler imiş biz de öyle yaptık, derhâl budala'ya cezbe gelip dönmeye başladı. Evvelki dönüşünde sıkıca dönmekle başı taşta, yok yanıldık, ayağına geldi de “ve dolâb” şekline girdi ise de iptida-yı sakın olduğundan nutk-ı müteazzir oldu.

Baş, ayak yahut ayak, baş olursa onda kaide var imiş, kaide ne imiş baştaki harften itibaren bir iki deyip üçüncüsünü başa çıkarmak imiş, biz de öyle yapıp budala'nın “dal”ını başa çıkardık, dal'in fethi vav'ın sükûnuyla “dolâb” olarak iptida-yı meftûh oldu.

Harekât ve sekenâtın, fethadan başka zamme kesre-i cezm uzun elif, kısa hemzeden hazzı yok buna iki üstün, bir esre ilave yahut yalnız bir zamme zammetmek caiz olmasıyla dal üzerine kesre sakil zamme hafif ba'nın zammesini yerinde ipka ederek dal'e verdik, çingiraklı bostan dolâbının nevası gibi bir gıcırtıdır koştuk, ne olsa ilâ bir güzel camlı dolâb oldu, sonra içine eslaf ve ahlafların asarını koyduk, kitap dolabı yahut dolap kitabı oldu. İnşallah *Dolâb*'ımızın ne olduğu artık anlaşılmalıdır.

Bu i'lâli yazıp koyduğumuzu muakkip bir varaka geldi, bunun da ne olduğunu öbür *Dolâb*'da görürsünüz.

Meşhur Celâl Paşa Merhumun Asarındandır

Mürşid-i pay-ı eftâd-gân-ı râh-ı rahmani haiz-i feyz-i akdes-i asumanı bâlîn-nişin-i haclegâh-ı serr-i lâ mekânî kutub-ı aktab-ı sâhire-i zemin ve gavs-i tullâb-ı ashab-ı temkinü's-seyyidü's-şeyh Abdülkadir Geylânî kuddus-i sürre's-sami hazretlerinin güya sülale-i tâhirelerinden Şeyh ...* Efendi Niğbolu kazasında ...† karyesinde leylen hâl-i beytütetinde biraz haşerat gelip külliyyetli nukut ve emvalini gasp ve bir gulâmını katleylemelerinden ve mezbûr-ı nim-i canla savb-ı destûrîlerine düşmüş olmaktan naâşî-i canibi vâlâlarından bunların tahrîsi ve nukut ve emvalinin tahsili Niğbolu mütesellimine tahrir buyurulmuş ve mütesellim mumaileyh dahi bade't-taharri karye-i mezkûre uhde-i iltizâm-ı senâkârîde olmakla ve âdemlerimizin ekseri onda bulunmak mülâbesesiyle taraf-ı halisanemize lede't-tahrir-i keyfiyet-i taraf-ı devlet-hâhîden dahi teccüs ve etraf-ı karyelerden tefahhus olduğunda bu makule şeyin vukuu ve lev min gayr-i vukuu şüyû-ı ferda-yı feridenin mesmûsı olmamak takribiyle şeyh-i mumaileyhin celbi savb-ı devletlerine tahrir olunmuştu. Bu defa varit olan muhafaza-ı hadd-i büvânelerinde mumaileyh ihtiyar ve bir miktar inhıraf-ı mizaca giriftar ve rükûb ve nezdle adîmü'l-iktidar olduğunu sahihen itizar ettiği ve dürr-i aliyyeye gittiği işar buyurulmuş bu husus-ı teessüf-i senâkâr-ı bî-merâları olmuştur ki bu haini ele getirip katledemediğim ecilden zira bu makule bir âlây-ı bî-edeb-i mütemerrid ... bed-nesebi müteannid ... kendi ırk-ı bî-aslımı birer sülale-i tâhireye insilâk iddiası ve (tebdilü's-şekl-i lî ecli'l-ekl) sermayesiyle ihlal-i bilâd ve ızrar-ı ibâd ve ifsad-ı itikattan gayrı bir hünerleri olmadığı ve bunların izalesi ibadullahın irâhesi ve mensûs-ı aliyye ile ve maksud-ı padişah olmayıp iğmâz olduğu surette velât-ı umur ve hükkâm-ı zü's-şuura mucib-i zül [s. 32] olacak hâlâtın olduğu, nezd-i hakâyık-ı aşinalarında

* Metnin orijinalinde bu kısım boş bırakılmıştır.

† Metnin orijinalinde bu kısım boş bırakılmıştır.

dahi hüveyda olmakla ifade-i hâl zımmında kaime-i huluskârı tahrir ve tesyîr-i nâdî-yi devlet-masîrleri kılınmıştır.

Köy Dügünü

Malum (y)a, üçüncü nüshaya dercedeceğimiz “Köy Dügünü”nü bade’t-tertib-i destgâha atar iken mürettiplerin dökmüş olduklarını yazmıştık. Yüzleri ak olsun, mürettip efendiler bir “Köy Dügünü”nün müsveddeleri üzerine peynir zeytin koyup bi’l-âfiyye ekl eyledikten sonra dolaba korlar, fare gelir o yağlı mağlı müsveddeleri alır götürür, bu cihetle dördüncü *Dolâb*’a da giremedi. Lakin müsveddât-ı mezkûrenin tahrîsine tekir kedi memur edilmekle bulunduğu zaman *Dolâb*’la neşredeceğimizi güya vadederiz.

“Ey ... * İllâllâh”

Muharrir sehveder ise tashihinde mürettip hatası dediği ve zavallı mürettipler kendi eliyle de hatayı dizdiği malumdur. İşte bu kabilden olarak sahib-i *Dolâb* dahi “Köy Dügünü”nü yine mürettiplere dizdirir, dizdirdikten sonra bilmem neden bozdurur, ekini belli eylememek üzere mürettipler “sahife bağlayıp destgâha atar iken ezkaza yere düştü, dağıldı” diyerek tevîl bulur. Buna da kanaat edemez de müsveddelerini mürettipler, peynir zeytin tabağı yapıp yağlandırdığından “dolaptan fare çıktı, aramaya kara kedi gitti” der, hep vur abalıya, bu olur iş midir? Sökmez efendim, bunlar bütün dolaptır. Hiçbirisinin aslı, faslı, yüzü, astarı yoktur, dolaba gelmeye kimsenin vakti yok anlayınız. Ey ibadullah, iğne ile kuyu kazar gibi iki harfi bir yere getirip elinden geldiği kadar maarife hizmet eden mürettipler, muharrir elinden neler çekiyor ama onlar da...

Bir Varaka

Gazete müvezzilerinin elinde sarıya sarılmış *Dolâb* namında bir şey gördüm, almak istedimse de üzerindeki kabın rengi karantina usulünce bu laşka alamet olduğundan cesaret edip alamadım. Geçen pazartesi Köprübaşı’nda tramvaya biner iken rûy-ı zerdî’l-veda-yı gül-fâm olmuş, sanki pembe yanaklı mahbuba dönmüş bir hâlde *Dolâb*’ı görünce aldım, okudum, beğendim. Rica ederim, bir daha *Dolâb*’ımızı öyle elalemi hususiyle benim gibi meraklı bir âdemi şüphelendirecek renklere boyamamanızı rica ederim.

Bir doktor

* Metnin orijinalinde bu kısım boş bırakılmıştır.

Dolâb

Ey tabib-i nabz-âşnâ, Şu hekimâne ihtarınızı tahsin eyledim. Ba'de-zîn adı sarıdır diyerek sarı yere de gitmemek arzusuna düştüm. Lakin bazı sarılar var ki ondan lâ ilac-ı lokmanlar bile geçemiyor. Her ne ise de bir sarılığa uğramadık ki onun orasını düşünelim, bu kere de *Dolâb*'a nazar boncuğu astık, masmavi(1) çıkardık, inanmaz isen al da bak.

Hekim Kim Kendi Başına Gelen

Dolâb'ın ve yavrucuğu makamında olan *Faslü'ş-Şebâb*'ın arzularını yapıştırmaya mecbur olduk. Bu mecburiyetimiz *Dolâb* sanılmasın, maksadımız *Dolâb*'ımızı dolaba getirmekten muhafazadır. Biemnihi teâlâ bundan böyle çıkaracağımız resâil dahi hep bu yolda olacağı ihtar olunur.

İtizar

Üçüncü ve bu *Dolâb*'ın fihristinde dercolunacağı gösterilen makale ile ihtarât-ı hayriye vesaire obür *Dolâb*'a kaldı. Sebebi ise bazı zevat-ı maarif-simâtın lütfen ve tenezzülen *Dolâb*'a gönderdikleri asarı kendi malımıza tercih ve takdimdir.

(1) imlaca mâî ise de masmavi Türkçe olsa gerektir.

1.5. Beşinci Sayı

(Kapak)

5

DOLÂB

Eser

T(e)

Her hakkı sahib-i imtiyaza aittir.

Mühr-i mahsus olmayan nüshaları sahte olup basan
ve satanlar hasbe'l-nizam mesuldür.

Bakırcıbaşı Mehmet Efendizade Süleyman Efendi'nin
Matbaasında tabolunmuştur.

1290

DOLÂB

İşbu risale maarif-i nezaret-i celilesinden ita buyurulmuş olan ruhsatname mucibince bu nüshası gibi ara sıra çıkacaktır.

Vazifesi

Maarif ve edebiyata müteallik her gûne mebâhis ve letâifi şamil ve terâcim-i ahval ile makalât-ı müfide ve mevâdd-ı nafiayı müstemil olacaktır.

Dolâb'a muavenet buyuracak zevat edebiyata müteallik ve nafi-i asarı imzalı olarak Çemberlitaş'ta Celil Ağa'nın dükkânına gönderir ise kabul olunur. Sahib-i eser imzasının ilan olunmamasını ister ise imzası vazedilmeyerek neşredilir.

İhtar-ı Mahsus

Dolâb'a muavenet buyuracak zevat bundan böyle asar-ı celilelerini Çemberlitaş'ta Acem Celil Ağa'nın dükkânına göndermeyip Bahçekapısı'ndaki Acem Hasan Ağa'nın dükkânına irsal buyurmaları mahsusen ihtar olunur.

Levhamız dahi evvel vecihle tashih olunmuştur.

Nahvet

Hilm ve tevazu, ahlak-ı hasenenin ne mertebe mukaddes ve muhteremlerinden ise kibir ve nahvet dahi ahlak-ı seyyienin o derece merdûd ve mezmûmlarındandır. Nasıl olmasın, hilm, berat-ı saadet; tevazu, mirkât-ı siyâdetdir ki şeren ve aklen fevâid ve muhassenatı muhakkaktır.

Kibir ve nahvet ise celb-i denaet ve redâet ve selb-i hamiyet ve meziyet eder iki birader ucub-perverdir ki bi'l-ittifak mefâsid ve seyyiatı musaddaktır.

Hilm ve tevazu, ridâ-yı kemal olup sıfat-ı insaniyet ve miknetin Zebur-ı bî-adilidir. Kibir ve nahvet, dâ-i azâl olup hayat-ı miknet ve insaniyetin zehir-i helâhildir. Nahvet, şinâver-i ka'r-i derya-yı rezalet; tevazu, şehsüvâr-ı vadi-yi rezânettir.

Kibir, surette tazim gösterir ama hakikatte muhakkirdir. Hilm, surette tenezzül-i arz eyler ama hakikatte muvakkirdir. Hilm ve tevazu, sipahsalar zümre-i fezâil-i hasâil; kibir ve nahvet,

rikâbdâr-ı serr-i zemmî-i rezâil-i şemail olmasıyla her zamanda ve her mekânda, hilm tevazu mübeccel ve kibir ve nahvet mübtezeldir.

Bi'lcümle ağrazdan tecrid-i efkâr ederek bir kere hakikat-i hâli düşünelim. Ucb ve kibir öyle bir azametli yadigârdır ki bir mütekebbire bedihiyâttan bir emr-i hayır-ı ihtar olunsa kabule tenezzül ettirmez ve tarik-i sakimi bıraktırıp râh-ı istikamete koyuvermez. El-ıyâzü-billâh kibir ve ucb öyle bir beladır ki küllen Hakk'ı istimâa mani-i kavi olur. İnsan, Hakk'a tabi olmayınca dünyada, ahirette nasıl semt-i selameti bulur?

Kibir, âdemi hüsn-i terbiyeden ve tedipten mahrum edeceğinden terbiyesiz bir şahıstan halk bittabi müteneffir olur. Müstahak-ı nefret olan, sonunda şüphesiz nedamet eder ama fayda vermez. Kemal-i ucb ve azametinden gökyüzündeki yıldızlardan mâadâ, yeryüzünde nedim beğenmeyen ve fart-ı kibir ve nahvetten su getirmesini emredip ne'am demesi üzerine "ne'am-lâ" demeye iktidarı iktiza eder, bu senin haddin midir [s. 35] diyerek kölesini döven ekâbir-i rüzgâr ne oldular, hele şeref-i izafiye mağrur olup kibir ve azamet satan dâhil bir alay, gafildir çünkü şeref, zatî olmayıp da izafi olursa buz üstüne yazılan yazı gibi çabuk zail olur. Zevaliyle mağrur ve mütekebbir hor ve zelil olur.

Elhasıl gerek şeref zatî olsun gerek izafi insan o(ğ)luna hilm ve tevazu-ı elzem ve kibir ve nahvetten tebâüd-ı ehemdir.

*Tevazu ya fetâ fi külli hıynin
Felâ fahra alâ tıyn-ı latıynin*

Sabit

“Molla Lütfi”den Mabat

Molla Lütfi'nin cümle-i musannefât-ı cemilesinden olarak Seyyid Şerif Cürcânî'nin *Miftâh*'ına ve *Hâşiye-i Şerh-i Metâli'a* havâşî-i bedî'ası olduğu gibi müşârü'n ileyh Seyyid Şerif Hazretleri'ne bahs-i mevzuda yedi esile irat edip *Seb'a Şidâd* adlı gayet tatlı bir risale-i asîle telif eylemiştir ki bu suallerin ita-yı evvibesinde Mevlâna İzârî say-i mevfur eylediyse de bihakkın muvaffak olamadığını ve mevzuat-ı ulumu beyan üslubu üzere ulum-ı şeriyye ve ulum-ı Arabiyyenin aksam ve asnâfını zikredip yüz kadar fûnûn-ı hikmet-nümûnu birer risalede gayet muhikkâne ve nihayet mudakkikâne tarif buyurduğunu mütercim-i *Şa(kây)ık* temnik ve

bu fazılın şu resâil-i fezâil-i mesailinden başka hiç eseri olmasa idi bunların bir tanesi bile irfan ve faziletine ve ikân ve meziyetine burhan-ı bedî'ü'l-beyan bulunduğunu tasdik eylemiştir.

Hakikaten Molla Lütfi'nin yukarıdan beri alâ-kadri'l-imkan arz-ı sahife-i tibyân eylediğimiz kemâlât-ı füyûzât-ı beyyinâtına nispeten her bir eser-i belagat-ı mübeşşiri âyât-ı fazl ve kemal olsa çok mudur? Nice asar-ı ber-güzide ki her biri mîzâb-ı kilik-i üstad-ı külden dürdâne gibi dökülmüştür. Böyle dürer-i gurur gûş-ı feleğe avize-i terkim olsa layık mı değildir? Nice zertâr-ı pesendîde ki kâr-ı keş-keş-i istidat-ı kâmilde kalay-ı şahane gibi dokunmuştur. Düş-ı feleğe ferve-i tazim olsa reva-yı hakkı mı olmaz?

Buhârî-yi Şerîf e ve *Telhis-i Miftah*'a şerh yazıp ilm-i adaba müteallik risale-i nefise tasnif ve Ferec Bade'ş-şidde nam kitabı Türkçeye tercüme eylediğini Dülgerzade Mehmet Çelebi nakleder. Fazıl-ı müşârü'n ileyhın bu rütbe-i kemaliyle beraber meşrebi laubali ve latife-i inşirah-ı bâli idi.

Letâif-i nâdiresinden biri Hazret-i Fatih, Sahn-ı Semâniyye'de müderris olan sekiz zata *Kütüb-i Sitte* ile *Sihâh-ı Cevherî* ve *Tekmile* ve *Kamus* ve bunların emsalini cem eylemelerini emir buyurmuşlar idi. Bu zatlardan biri, Uslu Şücâaddin olup bir gün Molla Lütfi ile hamamda buluşarak lügata müteallik bahsderlerken Şücâ, her satır başına alamet-i şek vaaz ediyorum demesi üzerine Molla Lütfi dahi “bilâ tevakkuf vakıa ben de şek eyliyor isem de siz benden eşek imişsiniz” diye latife eylemiştir.

Leysî Çelebi ki Sultan Bayezid devrinde defterdar olup tebdil-i tarik eylediği hâlde ulema ile imtihana yelteğinden Molla Lütfi, Leysî Çelebi'ye hitaben “Mevlâna senin ismin ef'âl-i nakisadandır. Ef'âlin dahi noksan-ı tam ile nakıstır. Bizim ortamızdan çıkmış iken yine imtihan arzusunda bulunmak abestir, var âlimlerinle hesabın gör” demiştir. Hasılıkelam, müşârü'n ileyhın bu misillü letâif-i şuhâne ve nevâdir-i nazikânesine gayet olmayıp ancak tab-ı hürriyyet-perverânesine müdâhene bar-ı girân ve eda-yı kelam hakkında cerü'l-lisan olmasıyla etrâb ve emsaline ve hatta tarikin ricaline bile ser-füru ve arz-ı dürûğ-ı dü-rû eylemez idi. [s. 36] Zaten tab-ı âfitâb-ı kemali çeşm-i rukabâsını hîre-nâk-ı hıkd ve haset eylediğinden ve müterakkiyân-ı süllem-i tarikatın me'lûf oldukları merasimden rû-gerdan olduğundan tekellüfât-ı dil-firîbâne ki zamâne-perestân için menzile-i ikbaldir ve hakikat-şinâsân için mezbele-i zevaldir.

Ona ki yani müdara ve müdârâta adem-i mübâlâtı rakıban-ı nahvet-fürûşânın muris-i mübâdâtı olur ve mirvaha-i ağraz-ı faside ile bütün bütün nâire-i nefsanıyyet ve adavetleri alevlenir.

“Mâni-i rifat olur âdeme ifrat-ı zekâ” hükmünce müşârü’n ileyhın fart-ı zekâ ve kanaatle gınası ve bitahsis-i râsime-i tenezzül ve tezellülden ittikâsı rifatine mâni değil helakine bâis oldu. Çünkü bâlâda dahi yazıldığı üzere Molla Lütfî’yi çekemeyenlerin kalpleri maraz-ı garazla malul ve biçarenin ab-ı revan-ı hayatına mağlûl olduğundan buğz ve gayzın siâyet-i batılânesini kisve-i hakikate bürüyüp bir dâiye-i vahiye tedarikiyle vücud-ı nadirü’l-mevcudunu ortadan kaldırmayı tasmin eylediler ve icra-yı zamir-i mazârta fırsat-bîn oldular.

Essah rivayet üzere Molla Lütfî, her vakit miyân-ı hâlede bedir-i etem gibi tullâbı arasında halka-i tedrisi tenvir buyurduklarında âdet-i seniyyeleri evvela tahdis-i nimet olarak Buhârî-i Şerif’ten nakil-i ehâdis-i nebeviyye-i münife edip badehu derse başlar ve kemal-i ihlas-ı cenân ve şevk-i vicdan ile gözlerinden kanlı kanlı yaşlar döker idi.

Bu vecih-i vecîh ile bir gün fazıl-ı müşârü’n ileyh rişte-i takrire tanzim-i derârî-yi Buhârî ederler iken sevk-i kelam icabınca hikâye buyururlar ki “Esedü’llâh’ul-Gâlib Alî ibn Ebî Tâlib Keremme’llâhu Vechehü Hazretlerine bir gazada tir-i hunriz isabet edip esna-yı kerr ü ferde şikest olan ucu beden-i feyzâ-feyz” me’meninde kaldı. Peykân-ı dem-feşânın tesirinden Cenab-ı İmam-ı ulüvv-elkab mustarip olup o ateş-pareyi mişkât-i cism-i meyâmîn-pîrâmeninden cerrahlar ihraç etmek kasteyledikçe izhar-ı sûz-ı derun buyururlar idi.

Cenab-ı İmam-ı Alî-nihâd ceriha-i peykân-ı sehm ile dirhem iken bir mutat namaz ile meşgul olup bargâh-ı akdesi İlah’a mütebettil olduklarında cerrahlar derhâl ol hurde-i tîr-i helâhil-tesiri çıkardılar ama Hazret-i Alî radiyallahü anh, renc ve elemden kat’a bir şey his buyurmadılar.

Molla Lütfî işbu rivayet-i hikmet-i gayeti irat eyledikten sonra bir ah-ı cangâh çekip ve mecra-yı dide-i Hak-didesinden eşk-i hunâmîz akıtıp “hakikat-i hâl-i salat budur yoksa bizim kıldığımız amel kuru kıyam ve inhinadır. Onda fayda yoktur” diyerek kemal-i tebeddül ile eda-yı fariza-ı salat eylemelidir vadilerinde hulus-ı kalple namazın vücûb-ı ifasını maa’t-teşvik beyan buyurdular.

Mevlâna(y)-ı müşârü’n ileyhın rukabâ-yı kemal ve husamâ-(y)ı ikbali olup gûşe-i tarik-i insaf-tarikte fırsat gözetenler şu mev’iza-i haseneyi icra-yı garaz-ı hak-nâşinâsâneye bahane ederek

o hoca-yı kâmile isnad-ı ilhâd ile ilhâd ettiler ve meclâ-yı mücella-(y)ı feyyazânesini küfür ile berbattır diyerek güft-gûlar icat eylediler.

Bu haber-i beyne'n-nas pek ziyade şayi olarak Sultan Bayezid'in sem-i hümayununa kadar vasıl olmakla Hazret-i padişah-ı dâd-iktinâh “Şu husus sahih değildir güzelce görülsün” diye irade buyurdular.

Binaen aleyh ulemadan Muhyiddin ki “Hatibzade” demekle meşhur ve Kâsım-ı Germiyânî ki “İzârî” lakabıyla maruftur. Bunlar ise Mevlâna Hüseyinî ve Mevlâna Mehemmet eş-şehir bi-Ahaveyn vesair ahali-yi ikbal-karinden mürekkep akit-i encümen-i teftiş olundu.

Ancak Hatibzade, hodpesent ve mübahasede azamet ve inadı bimânend olduğu misillü İzârî'nin dahi yukarıda bahsi geçen şek meselesinden Molla Lütüfi'ye dil-gîr olmadığı meşkûktur. [s. 37] Bu encümen Mevlâna Lütüfi'yi ihzar edip ol fazıl-ı bimüdânîye hitaben “Senin Cenab-ı Me'âlî nisabın hafîyyü'l-eltâfin mazhar-ı lütüfi olup derun-ı fezâil-i makrûnun hizâne-i letâif-i maarif iken cadde-i hidayetden huruç edip tarik-i zelâlete tatarruk eylemişsin bunun ne lütüfi vardır?”(1) dediler.

Bakiyesi gelecek *Dolâb*'da

Tiyatro hakkında Avrupa hüner-verânının birçok te'lifâtı olup her biri bir gûne efkâr-ı beyan eyledikleri misillü Osmanlı tiyatrosu çıktı çikalı Türkçe bazı risale ve gazeteler dahi bunun kimi iyiliğinden ve kimi de kötülüğünden bahseylediği görüldü. Tabâyı-ı muhtelif olup efkâr ise tabâyia tabi olabileceğinden herkes davasına bir gûne delil getirmiş ise de yekdiğeri delâilinin kuvvetini muvazeneye pek de tenezzül eylememiştir diyebiliriz. Her ne ise *Dolâb* dahi şu tiyatronun ahlaka hüsn-i tesiri mi var yoksa sû-i tesiri mi? Oldukça muhakemeliçe o fârik risale hacminde bir makale yazacaktır.

S(e)

Mekteb-i İdadi-yi Tıbbi-yi Şahane Ser-âmedân-ı Şâkirdânından “Sıdk-ı Hulus-ı Muhabbet-i Hakikat” Mütercimi ve Fetânetmendân-ı Asırdan Mehmet Râşid Efendi'nin Takriz-i Latifü'l-Üsluplarıdır

İçinde bulunduğumuz asır maarif-i hasr-ı cenab-ı zıllullâhide maarifin kesbeylediği derece-i mefhare ancak matbuat sayesinde olduğu emr-i aşikârdır. Çünkü matbuat olmadıkça maarif hasıl olamaz. Matbuat ise vatana hizmet etmek niyet-i hayriyeleriyle ehl-i kalem tarafından

umumun anlayabilecek derecede ahlak ve edebe dair yazılıp neşrolunan evrak-ı makbuleden ibarettir. İşte bu kabilden olarak bu defa terakki-cûyân-ı milletden Alâattin

(1) Çifte kavisteki ibare Tercüme-i Şakayık'tan alınmıştır.

Tevfik ...*'ın himmet-i alilerine *Dolâb* namında neşrine ibtidâr buyurulan risale-i nefisenin birinci ve ikinci ve üçüncü nüshaları kemal-i şevk ve müsâr ile mütalaa-güzâr-ı âcizanem olup cevahir-i mündericatı hakikat-ı ebnâ-yı vatanı müstefit edecek surette tertip olduğundan devamını arzu ve sahib-i imtiyazının böyle bir eser-i nadide ile vatandaşlarına hizmet etmek hususuna olan say-i gayretlerini mea'l-memnuniyye tebrik ederim.

Mekteb-i İdadi-yi Tıbbi Şâkirdânından Kandiyeli Mehmet Râşid

Dolâb ümidinden ziyade mazhar-ı rağbet olarak ashab-ı maarif-i meabın nail-i takdir ve muaveneti oluyor. Mekteb-i Tıbbi-yi Şahane şâkirdânından bir zât dahi nebatata müteallik bazı malumat-ı müfideyi havi makale göndereceklerini bir kıta tezkere ile vaat buyuruyor. *Dolâb*'da gördüğü rağbet ve muavenetten dolayı arz-ı şükran ve makalenin vürudunda “mademki faydası umuma ait asardandır” derhâl neşredeceğini beyan eyler.

Selanik'te Tab Olunan *Rumili* Nam Gazetede Görülen Makale-i Latife

Maarifin kıymet ve ehemmiyeti takdir olunmaya başlayalı erbab-ı kalemin eser-i gayreti olmak üzere edebiyata müteallik İstanbul'da epeyce eserler meydana konulduğu gibi bu cümleden olarak bazı zevat-ı maârif-simâtın himmet-i mahsusasıyla ve *Dolâb* unvanıyla yeni çıkarılmış olan risalenin bir nüshasını nazar-ı memnuniyetle gördük.

Bihakkın şayan-ı mütalaa olduğundan müessis ve muharrirlerini tebrik ve mesai-i vakıalarını âcizane-i takdir ile mündericatından atideki makalesini(1) teberrüken dercettik. *Dolâb*, âlem döndükçe

(1) Es Sıdk-ı bi'l-Harâhiri unvanlı makaledir.

[s. 38] Cenab-ı Hak, *Dolâb*'ın devran-ı hüsn-i idaresini halelden masun buyursun.

* Metnin orijinalinde bu kısım boş bırakılmıştır.

Dolâb

Rumili'nin hakkımızda gösterdiği teveccühten dolayı lisan-ı halisane ile beyan-ı mahmidet ve ediyye-i hayriyyelerinde kendilerine müşareket ederiz.

Sakal Tebrikine Dair Bir Mektup

Mecelle-i cemile-i nurun âlâ nur olan safha-i cermal-i alilerine hatt-ı nev-nemîde manend bismillah levha-i tırâz-ı şeref-i ber-güzide olarak ifa-yı resm-i tebrik lazıme-i ubudiyet-i sıdk-ı refik ise de mû-şikâf-âne düşünülecek olur ise tesîd-i mesut tadâd-ı madûd-ı kabilinden olmasıyla uzun uzadı kıyl-ı kalden ise zaten mübarek ve mesnûn-ı liyhe-i seniyelerinin hakk-ı vâlâlarında mukaddime-i feyz-i mehâsin-nümûn olması duasıyla hatm-i kelamı evla gördüğüm malum-ı ali-yi pederâneleri buyurulduğunda ol babta

Hâlet Beyefendi'nin 1281 Senesinde Yani Bundan Dokuz Sene Mukaddem Samsun Rüsumat Nezareti Kitabetinde Buldukları Zamanda Bî-nukat Olarak Söyledikleri Gazeldir

Dil hevâ-dâr-ı sevâd-ı turra-i tarrâr olur
Serde sevdâ dilde dûd-ı âh ile serdâr olur

Mihr-i sevdâdır müressem levha-i âmâlde
Gönlüme her sû suver-âverde-i dildâr olur

Dil ola ser-germ-i rıtl-ı mül ü dâd-ı la'ile
Sırr-ı Rûhu'llâha dâ'ir mahrem-i esrâr olur

Sâlik-i dâr-ı dil-ârâm olsa gönlüm sedd-i râh
Ra'd-ı âhım tâli'-i mahrûm hem-girdâr olur

Hâletâ dil vedd-i la'l ü kâkül-i mekkârla
Dem-güsâr-ı derd olur ah-ı dem-â-dem kâr olur

Dördüncü Nüshada Beşincide Görürsünüz Dedğimiz Varakadır

Dolâb'ımızın sesini uzaktan işitip zuhuruna muntazır iken geçende birinci cildinin çıktığını gördüğümde kemal-i arzu ile alıp mütalaa ettim. Mündericatın birtakımı çekilen arzuya değdiğini anladım fakat mukaddimesi yel değirmenini veyahut hava ile dönen bostan dolabını

andırdığını ve dercolunan asarın bir kısmı ise cevahir-i maarif ile malen mal olan bedestân dolabını hatıra getirdiği cihetle bunun nasıl dolap olduğunu zihnimde kestiremeyip ehıbbâmdan ve *Dolâb*'da eseri bulunan zevat-ı kiramdan birine sormuş ve ondan da hâl-i müşkül edecek surette cevap alamadığından bendeniz de merak edenlerin cümlesine dâhil olmuş idim. Dünkü gül çıkan ikinci cildini alıp derhâl münderiç olan ve hâl-i müşkül etmesi memul bulunan takrize baktım da bundan da bir şey anlamadığımdan artık meraktan bihuzur olduğum hâlde risalenin en alt tarafında “Gel *Dolâb*'a” unvanlı muharrer olan bendin mütalaasından hele bu dolabın ne su dolabı ve ne değirmen dolabı olup âdeta insan dolabı olduğunu anladım. Hay Allah razı olsun meraktan kurtuldum, sayınız meşkûr ola. Gelelim davet bahsine. Eğer bundan murat istiane ise bu *Dolâb*'ı idare eden zevattan ekserisinin malum ve müsellim olan kuvve-i kalemiyye ve istitâat-ı ilmiyelerine göre hâlet-i ihtiyaçtan berî ve içlerinde muhtaç bulunanlar olsa bile onlar yekdiğerinin indinde göz nuru gibi aziz olduklarından birbirlerine muavenet edecekleri bedihi olmakla icabet-i davete hacet göremedim. Af buyurursunuz efendim.

İmza

A(yın) F(e)

[s. 39]

Cevap

Dolâb'ımızın kurt dolabı olmayıp insan dolabı olduğunu bu zât anlamış ise de biz bu zatı “Ayn Fe” imzasından bir türlü bilemedik. Hitab-ı muhataba göre olmak kaideden olmakla baltayı taşaya vurmamak üzere evvel emirde bir saatten ziyade imzayı heceledim durdum. Sin'i ayn'a, fa'yı sad'a, sad'ı mim'e, ayn'ı dal'e vurdum, yattım bir şey çıkaramadım.

Bir de fenn-i nücuma müracaat edeyim dedim de onunla da bir hayli uğraştım. Yaptığım zayıçede burc-ı mizanının on ikinci derecesinde Esed, Sünbüle'ye mukabil gelip Utarit, beyt-i şerefinde ise de Zühre'nin onuncu hanesinde müsemma bi'n-nakıs olarak nahs ve şerri buldum. Hâlbuki şu istihraç külliyyen kavaid-i nücûma muhalif görünmesiyle acaba hesapta mı yanlış eyledim dedim, tekrar gayet dikkatli yokladım, yine evvelki gibi çıktı.

Yani her bakışında şer kisvesine bürünmüş hayır gördüm, acaba hata bende mi yoksa gökyüzü mü değişmiş? Seyyarât-ı harekâtını mı tebdil eylemiş? Yahut köşe kapmaca mı oynamış, diye mütalaada iken meşhur müneccim Ebû Ma'ser'in fıkrası hatırıma gelmekle biraz rahat eyledim. Bu fıkra, İbni Halkan hikâyât-ı meşhuresinden ise de hem tuhaf ve hem de sadede pek muvafık olmasıyla muhtasaran nakledeyim.

Fıkra

Bir melik, ekâbir-i etbâ'ından birine darılıp ihzarına ferman eylemesiyle biçare âdem, korkusundan saklanır ise de müneccim Ebû Ma'şer'in istihrac-ı habâyâ emrinde yed-i tûlâsı olduğunu bildiğinden bunun elinden yakayı kurtarmak üzere bir leğen içine kan doldurup ortasına altından bir havan kor ve bu havanın üstüne çıkıp oturur. Melik, müfettişlere arattırıp bulamayınca Ebû Ma'şer'i huzuruna çağırarak bu âdemin ihtifâ eylediği mahalli sorar. Ebû Ma'şer dahi remil döküp yıldıza baktığında bahr-ı endişeye dalarak mebhût kalır. Melik, hayretinin sebebinden istifsar eylediğinde Ebû Maşer: "Hilaf-âde bir emr-i garib-i müşahede eyledim ki kabil-i ifade değildir" der. Melik, hasbe'l-kaide her ne meşhudu ise söylemesini emir eylemesi üzerine Ebû Ma'şer: "Şahs-ı mevkut altından bir dağ üzerinde ve dağ dahi kandan bir derya içinde olup deryanın dört yanını bakırdan bir şehir ihata eylemiştir. Dünyada ise bu makule bir mahal olduğu meçhuldür" der. Melik, bir daha nazar eylemesini irade etmesiyle Ebû Ma'şer tekrar hesaba, kitaba kalkışır yine evvelki hâli gördüğünü söyler. Melik, bu âdemi ele getirmekten meysus olunca aman verip şehirde tellal nida ettirir. Bu âdeme itminan hasıl olur, padişahın huzuruna gelir. Melik, bulunduğu yerden sual eylediğinde kurduğu hileyi haber verir. *Dolâb* da "Ayın Fe"ye ilan eder ki kimse zatını bildirsın, katan kendisine zarar ulaşmayacaktır zira meraklandığından Ramazan hâliyle fena başı dönüyor. Bununla beraber Ebû Ma'şer'in hikâyesinden ve bizim zayıçenin hikâye ile mukayesesinden o zatın kim olduklarını anladık zannederiz.

Öyle ise başlayalım cevaba, işte *Dolâb*'ımızı anladığınıza teşekkür ederiz. Siz de dördüncü cüzdeki i'lâlden daha ziyade malumat alacağınızdan elbet *Dolâb*'a teşekkür edersiniz. Bu varakada "gelelim davet bahsine" buyurmuşsunuz. Pek güzel, bu daveti "Gel *Dolâb*'a"dan mı çıkardınız? Öyle ise *Dolâb*'a değil, alaya gelmişsiniz. Ne hoş!

Hatime

Mademki *Dolâb*'ımızın bostan dolabı, kurt dolabı, kebap dolabı olmayıp âdeta insan dolabı olduğunu tasdik buyuruyorsunuz. Hasbe'l-insaniye zât-ı saadet-i simâtınızın dahi *Dolâb*'ımıza geleceğinde iştibâhımız yoktur.

Dolâb

[s. 40]

Bir Varakadır

Ramazan-ı şerif geleli birkaç arkadaşımıyla beraber iki defa Osmanlı tiyatrosuna gittim. Birinde "Değirmencinin Kızı" ve diğerinde Tayyazade oyunlarını seyreyledim. Gerçi Tayyazade'yi

geçen sene de görmüş idim. Lakin bu yılki oynayışları geçen seneye kıyas kabul eylemez mertebede farklı idi. Bayağı tekellüm ve icraat-ı sairece yüzde yüz değilse bile doksan doksan terakki gördüm diyebilirim.

“Değirmenci’nin Kızı”, beş fasıldan ibaret hem acıklı ve hem de gülünç bir oyun olmasıyla refiklerimle beraber gayet beğendik. Tahkikimize göre bu oyun daha yeni yapılmış. Hâl böyle iken tarif olunmaz derecede güzel icra eylediler.

İnsan bittabi eğlenceye ziyadece mail olup eğlencenin ise envayı vardır. Mesela gülmek mutlaka adaba muhalif söz işitmeye münhasır gibi olan orta oyunu da eğlencedir. Bu yolda Karagöz de eğlencedir. Beyoğlu’ndaki kahve şitânlar da eğlencedir. Keza ve keza bunların hiçbiri tiyatroya kıyas olunabilir mi? Çünkü tiyatro maarif-mendânın himmetiyle telif ve tercüme yolunda kaleme alınmış ve her birinde bir gûne ibret tasavvur olunmuş hikâyeyi daire-i edep dâhilinde tecessüm ettirircesine oynamaktır.

Demek ki bu da maarifin şubât-ı adîdesinden biridir. Böyle marifet şubesinde addolunabilecek bir eğlencenin terakkisi ise halkın rağbetine ve erbab-ı hamiyetin himmetine ve ashab-ı maarifin kalemen muavenetine menûttur.

Öyle muhil-i edep orta oyununu, hayal falan filan rezaletini çoluk çocuklarımıza temaşa ettirip daha genç yaşlarında ahlaklarını, terbiyelerini ifsat eylemekten ise tiyatronun terakkisine çalışmak ve mamafih orta oyunu ve hayallerimizi bir hâle yola koymak lazıme-i insaniyettir. Bu bapta erbab-ı kalem ve himenin muavenet ve hamiyetlerini celbe bâis-i müstakil olmak üzere maksad-ı aslî terakkiyât-ı maarife hizmetten ibaret olan “*Dolâb*’ın” bu köşeciğine sıkıştırılmak temennasıyla işbu varakamı gönderdim. Eğer bir de mütalaa ilave buyurulur ise teşekkürler eylerim.

İmza

Edep taraftarı

Dolâb

Bu varakayı aldığımız zaman *Dolâb*’ın bir yüzü tab ve bir yüzü tertip olunmakta olmasıyla bir yanına tiyatro hakkında makale yazacağımıza dair bir bent konulmuş idi. Binaenaleyh *Dolâb*’a bu varakayı dar-ı darına dercedip mütalaamızı yine o makaleye bıraktık. Öyle bir makale elde

olmamış olsa bile *Dolâb* dolmasıyla mütalaaya mahal yok idi. Lütfen *Dolâb*'ımıza dercolunmak üzere asar-ı irsal buyuracak zevat, pazartesi gününden nihayet cuma gününe kadar göndermeleri lüzumu ihtar olunur.

İhtar Namıyla Varit Olan Varakadır

295 numaralı ve Altın Geyik unvanlı bir mağazaya hazır elbise almak üzere gittim. Her ne ise nev-i elbise giydim ise güya vücuduma biçilmiş gibi biçimli buldum. Daha ne sattıklarını sordum, birtakım kumaşlar gösterdi ki hakikaten lüzumu olmadığı hâlde almakla mecbur olacak surette nümayişli idi, “başka ne var” dedim. “Herkesin endamına göre Avrupakârî elbiseler de biçerim” cevabını verdi. Bir kat elbise biçtirdim, hem kumaşı âlâ ve hem de biçimi bâlâ, giyimi fevkalade gördüğümünden ihtar-ı hakikat-ı hâle ibtidâr eyledim.

İtizar

Dolâb'a konulmak üzere bir hayli asar-ı nefise gelip ekseri takriz ve işar olduğuna binaen bunların birden vazında haz olamayacağından sırasıyla tab olunmak üzere asar-ı mürselenin tehhür-i neşrinden dolayı *Dolâb* mazurdur itikadındayım.

1.6. Altıncı Sayı

(Kapak)

6

DOLÂB

Eser

T(e)

Her hakkı sahib-i imtiyaza aittir.

Mühr-i mahsusu olmayan nüshaları sahte olup basan
ve satanlar hasbe'l-nizam mesuldür.

Bakırcıbaşı Mehmet Efendizade Süleyman Efendi'nin
Matbaasında tabolunmuştur.

1290

DOLÂB

İşbu risale maarif-i nezaret-i celilesinden ita buyurulmuş olan ruhsatname mucibince bu nüshası gibi ara sıra çıkacaktır.

Vazifesi

Maarif ve edebiyata müteallik her gûne mebâhis ve letâifi şamil ve terâcim-i ahval ile makalât-ı müfide ve mevâdd-ı nafiayı müstemil olacaktır.

Dolâb'a muavenet buyuracak zevat edebiyata müteallik ve nafi-i asarı imzalı olarak Çemberlitaş'ta Celil Ağa'nın dükkânına gönderir ise kabul olunur. Sahib-i eser imzasının ilan olunmamasını ister ise imzası vazedilmeyerek neşredilir.

Vecibe

“İnsan bilmediğini ayağının altına alsa başı göğe erer imiş” meseli münker değildir. İhtimal değil, sahih ki *Dolâb*'ın mündericatında dahi hatalar vardır. *Dolâb*'ın maksadı ise elinden geldiği kadar maarife bir hizmetten ibaret olmasıyla meydana koyduğu bir eser, sahih ise ne âlâ ve ne bâlâ; hata ise yine âlâdır. Çünkü ashab-ı hamiyet ve marifet, sahih ise takdir; hata ise ıslah buyurur.

Şu cihetle hem *Dolâb*, efkârını düzeltir veya bir diyeceği var ise onu söyler ve hem de ebnâ-yı vatan için sıhhat-ı hâl meydana çıkar. Umum için bir menfaat hasıl olur. Bu mukaddmeden murad-ı âcizinemiz *Dolâb*'ın bazı mesailine itiraz olunuyormuş. Pek güzeldir. Biz de bunu arzu edenlerdeniz. Nasıl arzu edenlerden olmayalım ki, şu münasebetle hakikat-i hâl çıkacak yani *Dolâb*, maksuduna erecektir. Ancak bu itirazât, kalde kalıp kırtâsa vazolunmuyor. Binaenaleyh ebnâ-yı vatan fâide-mend olamıyor. Malumdur ya söz torbaya girmez derler.

T(e)

Temayül-i Zaman

Ahkâm-ı adliyenin kitab-ı ûlâ-yı makale-i saniyesinin 39'uncu maddesinde şöyle yazar: “Zamanın tağyiriyle ahkâmın tağyiri inkâr olunamaz.” Hakikaten zamanın tağyiriyle ahkâmın dahi tağyiri umur-ı zaruriyededir. Ahkâmın zamana tabîyyeti, birtakım vesâilin ilcâât-ı tabîyyesindedir. Bir hüküm ki adilane ola; hüküm, zamana muvafık olur. Bir hüküm ki hüküm-i civânî-i zamana uymaz muvafık maslahat olmamak lazım gelir. Zaman zamana uymaz

ise sen zamana uy meseli meşhurdur. Her kârda tasarruf-ı maslahat, zaman üzerine olduğu ve zamanın ahkâma ve ahkâmın zamana tabi olması cihetle bugün memdûh görülen yarın mezmûm addolunabilir.

Evet, zaman, bir hâkim-i acîbü'l-hükümdür ki bugün caiz gördüğünü yarın meneder. Bununla beraber ebnâ-yı zamanesini besler. Zaman, garip bir müddeidir ki tasvir eylediği davasını ispat için ne şahit getirir ve ne de yemin verir.

Zaman, bir vâlid-i rahm-âver ve bir vâlid-i sitem-i serverdir ki ebnâ-yı zamanesini güldürürken ağlatır. Zaman, bir gün ümmü's-seyyiât ve bir gün ebû'l-hasenattır. Zira temayül-i zaman münkir değildir. Zamanın terakkiye temayülü ve maarifin terakkisi birtakım ihtirâat-ı cedide ve bedayi-i ceyyîdenin vücuduna bâis olmuştur. [s. 43] Telgraf, garpta olan insanı, şarkın ahvalinden çarçabuk haberdar ediyor. Senelerce gitmekle yolları tükenme bilmeyen memleketleri şimendifer, komşu kapısı hükmüne getirdi.

Elhasıl nice nice muhteraât-ı bedîa sayesinde bütün dünya bir encümen hâline girip lahzada herkes her tarafın nîk ve bed-i ahvaline vâkıf oluyor. Bunların kâffesi sevk-i zaman ile vasıl-ı serhadd-i terakki olan maarifin saye-i ahrârânesidir.

Bir yerdeki ne kadar maarif revaç bulur bittabi reh-reşide-i vech-i memdûh-ı terakkiyât dahi rû-nümâ olur. Temayül-i zamana göre maarif, terakki eyledikçe metâlib-i medeniyyenin kâffesi husul bulur. Zamanın zımânı maarif olup tahsilsiz geçirilen zaman hakikaten evân-ı hüsrandır. Binaenaleyh maarife çalışıp zamanın seyr-i seriine pir olmak lazımdır.

S(e)

Molla Lütfi'den Mabat

Molla Lütfi dahi “-mâ câ'e min indi'llâh'â- iman ve tasdikim musaddak ve faslû'l-hitab-ı Kitâbu'llâh'ta mektup olan evâmir ve nevâhî hakkında tahkikim muhakkaktır. Esas-ı din-i İslam'ım târem-i seb-i şidâd gibi halelden hâlî ve mühr-i hüsn-i itikadım şeref-i zevalden alidir. Mezâk-ı diyanetim zehr-i mürr-i ilhâd ile telh-kâm olmayıp niyyât-ı akide-i pakım çüb-ı ihtimal-i şirk ve küfürden safidir. Bu hususta benim için söylenen söz kizb ve meyn ve laftır. Haşa bende küfür ve ilhâd ola -ve mâ yekfüru bihi ille'l-kâfirûn-”(1) cevabını verdi.

Balâda zikri sebk eden meclis-i feyz-i enîste bulunanlar encümen-i teftişte “Namaz dedikleri kuru kıyam ve inhinadır ona ibret yoktur” dedi diyerek müşârü’n ileyh Molla Lütî’ nin emr-i ibadette tembih ve tebettül ve ihlası, mutazammın irat buyurdıkları kelamını, hilaf-ı vâki nâkil ile müşârü’n ileyh in ilhâdına bir hayli kesân şehadet ettiler.

(1) çifte kavisteki ibare, Tercüme-i Şakâyık’tan aynen alınmıştır.

Molla Lütî, o şühûd-ı meşhûdü’l-bütlânın şehadet-i vakıalarının hilaf-ı hak ve kizb-i muhakkak olduğunu beyan ile cerha ibtidâr eyledikçe ulema-yı encümen, “Şu şahitlerin şehadetleri şeran makbul ve bizim yanımızda mamuldür” deyip mucibini tenfîz ve imza ve “es-Seyfû mehhâ’ü’z-zünûb” medlulünce şemşir-i siyasetle katlini tasmin eylediler. Hususân Hatibzade ile İzârî bilâ-tevakkuf ve bi-muhâbâ katline emredip ibâhe-i irâka-i demine hükmettiler.

Lakin Mevlâna Efsaladdin ve Mevlâna Ahaveyn tereddüt eyleyip bi-muhâbâ benâ’u’llâhın idam ve ifnasına hükmeylemeye cüret edemeyerek nahak katleylemekten ihtiraz ve içtinap buyurdular.

Şu husus insaf-güdâz-ı huzur-ı Hümayun’a arz olduğunda Sultan Bayezid tarik-i tetkik ve taharriye ba’de’s-sülûk icma-i ulema ile amel buyurup bu azimete ruhsat verdiler. İcra-yı hükm-i kaza cereyan için 900 senesi rebî’ü’l-ahirinin yirmi beşinci Salı günü Molla Lütî ikametgâhından Atmeydanı’na götürülür iken yolun iki geçidinde duranları derun-ı fezâil-meşhûnunun sû-i itikattan pak nur-ı iman ile tâb-nâk olduğuna ve Allah’ın vahdaniyetini mukir ve şeran inkarı lazım olanları münkir bulunduğuna, işhâd ve siyaset yerine varıncaya kadar nâsiye-i sabîhasında havf ve haşyetten eser olmayıp bârika-yı felah ve salah lemeân eyleyerek kelime-i tevhit ve tekbiri yâd eder ve şevk-i Hubbu’llâh ile kan ağlar idi ve halk ise kimi nalan ve kimi giryân olarak kemal-i hayretle bakarlar ve bu hâl-i melal ile yüreklerini hayf ateşine yakarlar idi.

Vaktâ ki siyasetgâhda seyf-i şer ile hadd-i katline mübaşeret olduğunda Mevlâna-yı müşârü’n ileyh biperva başını meydana koyup boyun verdi ve cellad-ı biaman-ı felek dahi tîg-i hunharı çekip kanına girdi.

Rivayet olunur ki mağfur-ı müşârü’n ileyh Mevlâna Lütfullah’ın ser-i mübareği bedeninden cüda olunca Hüma-yı ruhu mânend-i refref-i [s. 44] cinân Atmeydanı’ndan gülşen-i nâime-i

irhâ-yı inan eylediği sırada lisan-ı tevhit-cevelanından gül-bang-ı kelimeteyn-i şhadeteyn sadır oldu. Ve Eyyûb Ensârî civar-ı rahmet-nisârında defterdar merhum Mahmud Çelebi'nin mescid-i şerifi kurb-ı gufran-ı karîbine defnolundu.

Rahmetu'llâhi Aleyhi rahmetten vâsi'aten

Hazret-i İmam Ali'nin Ok Fıkrası, Molla Lütfi'nin esna-yı dersinde takrir eylediği üslub-ı riya-meslûb-ı vecihle naklolunmayıp hilaf-ı vaki ihbar edildiğini müellif-i Şakâyık'ın ammisi Mevlâna Kırâmmeddin Kasım bin Ahmet bin Mehemmet Cemalî kasem ederek beyan eder.

Müşârü'n ileyhın şu suretle azim-i dâru'n-naîm olduğunu meşâyih-i izamdan arif billâh Şeyh Muhyiddin Kocavî Hazretleri işittiklerinde Mevlâna-yı merhumun halisü'l-fuâd ve sahihü'l-itikat olduğuna ben şhadet ederim buyurdular.

Molla Lütfi'nin hin-ı katlinde o asrın asdikâ-yı müverrihinden biri “ve lekad mitte şehîden” ve bazı şuara-yı ilham-aşına da “telefe nefsün nefis” ve “hilaf-ı vaki bûd”u tarih bulup diğer bir edib-i lebîb dahi bu kıtayı söylemiştir.

İftihâr-ı fuzalâ Lütfi-i maktûl ki o
Bûd der-cümle fezâil-i be-heme mülk ferîd

Çünkü ehl-i hased û-râ zi-taassub küştend
Geşt târih-i vefâteş (ve lekad mâte şehîd)

900

Netice-i kelim Mevlâna Lütfullâh, bir nadire-i devran ve define-i irfan iken dehr-i sifle-perver akıbet onu da kara toprağa defnetti ama bunca te'lifât ve tasnifât-ı hayriye ve nafîa ve manzum ve mensur asar-ı nefise ve bedîa ile âlemde namını berhayat bırakıp öyle gitti.

İş bu kıta-i latife cümle-i eş'ârındandır:

Aşkın kapısın/kopuzun yine çalayım mı ne dersin

Âlemlere avaze salayım mı ne dersin

Rüsva-yı cihan olmak için şişe-i arı

Ne olsa gerek taşa çalayım mı ne dersin

Hatibzade minval-ı meşrûh üzere, Molla Lütfi'nin katline hükmeyledikten sonra bu hükmün sudûruyla iftihar ederek “El-minnetü li'llâh kitabımı onun tetâvül-i dest-i redd ve nazar-ı itirazından halas eyledim. Zira o kişi benim kitabımı tezyif etmeye doğrulup hatalarını yazıp çizmeye hâme gibi bel bağlamıştı” dediğini Şakâyık yazar.

“Şayan-ı dikkattir ki kitabımı dest-i tarizinden kurtardım” diyerek Lütfi-i mazlumun katliyle teşeffi-yi sadır eden Hatibzade dahi pençe-i ecelden yakayı kurtaramayıp İzârî'yle birlikte Molla Lütfi'nin arkasından yani 901 senesinde encümen-i fena-yı kamrânîden mahkeme-i kübrâ-yı adl-i samedânîye nakl-i dava-yı beşeriyet eylemişlerdir.

*İllâ küllü şey'in mâ-halâ Allâh bâtul
Ve küllü na'îmin lâ muhâlete zâ'il*

Mekteb-i Tıbbi-yi Şahane'de Ders-i Nezaret-i Behiyyesi Muavini Yüzbaşı Doktor Rifatlı Hayrettin Efendi'nin Tercüme Eyledikleri “Zübdetü'l-Kimya” Nam-ı Risale-i Nafiannın Mukaddimesinden Mabat

olan “kimyeiyyâ” lafzı Yunanî'sinin muhaffefidir. Bazılarının kavline göre kimyanın menşei Mısır olup o vakit Mısırlılar, “Kâm” ismiyle maruf olduklarından onlara nispetle bu fenne “Kâmî” tesmiye olunmuştur.

“Kimya-yı Tıbbi” nam-ı kitabın mündericatına nazaran fenn-i kimyanın asıl mucidi hükemâ-yı Arap olup kimya kelimesinin [s. 45] mehazı dahi lisan-ı Arap'ta ketm manasına olan kem lafzıdır. Kem lafzının ahirine yâ-i nisebiyye getirilip bu fenne “kemî” tabir olunmuş ise de muahharân bi't-tahrif kimya denilmiştir.

Gelelim bu fenne dair tedvin olunan kitaplara: Hükemâ-yı mütekaddimîn-i İslamiyye'den İbn-i Sina, Ebubekir, Ebubekir Râzî, Ebu'l Kâsım Müslim, İbn-i Vahşiyye, Ebû Fihâle'z-Zâcî, Halit, Eşşeyh Takiyüddin, Ali bin Musa el Endülüsî pek çok kütüb-i kimeyviyye tasnif ve telif eylemiş iseler de bazısı hayfa ki kadir ve kıymetini bilmeyenlerin ellerine geçip endahte-i vadi-yi telef edilmiştir.

Darü'l-kütüb-i itibarda mahfuz bulunanları ise Arabiyyü'l-ibare ve ekseri Fransızca olduğu misillü şimdiye kadar Türkçeye tercüme edilenleri dahi matlub-ı vecihle olmayıp bunlar da Rumûzât-ı Kimyeviyye, Fransızca harfiyle işaret olunmuş ve muamelat-ı muadilât-ı

kimyeviyye ile hallolunarak kezalik Fransızca yazılmış olmasıyla kütüb-i müterceme-i mevcudeden bihakkın istifade eylemek hem Türkçe ve hem de Fransızca bilmeye mütevakkıf görünmüştür.

Gerçi Mekteb-i Tıbbi-yi Şahane müdürü izzetli Aziz Beyefendi'nin telifine muvaffak oldukları “Kimya-yı Tıbbi” nam-ı kitab-ı müstetâb, hakkâ ki fevâid ve menafi-i cami olup rumuzâtı dahi Türkçe ibare ile tahrir olunmuş ise de mufassal olmasıyla nefi-yi müntehaya münhasır gibidir.

Bâlâda arzolunduğu üzere işbu muhtasarda alay-ı kaderi'l-istitâa anlaşılması kolay bir vadi-yi ihtiyar olunduğu gibi kimya-yı tıbbinin dahi kavait ve ıstılahâtı kabul kılınmıştır.

Menâfi-i Kimya

Fenn-i kimyanın ulum ve sanayide methal-i küllisi olup herkes için bilinmesi elzem bir fendir. Evvela kürre-i arzda mevcut olan mevâlîd-i selâsenin yani madeniyyât ve nebatat ve hayvanatın mürekkep oldukları anasırı ve yekdiğerine olan münasebat ve alaka-ı imtizaciyyelerini bilmek ve bu imtizaçtan husule gelen birtakım alamât-ı acibe ve garibenin hudûsüne kesb-i vukuf eylemek, mahzâ-yı kimyanın tevessutuna mütevakkıftır. Sühuletle tahsil ve istifade olunmak için ıstılahât-ı kimyeviyye bahsinde 15 ve 24 rakamlı sahifelerde derceylediğim ecsâm-ı basite cetvelinden anlaşılacağı vecihle unsuru olan cisimler başlıca iki sınıfa ve badehu gerek ecsâm-ı basitenin ve gerek mürekkebâtının birbirlerinden tefriki için başka başka sınıflara taksim olunmuştur. İlm-i nebatat ve ilm-i hayvanatı tamamıyla tahsil, ilm-i kimyayı mükemmel olarak bilmeye menûttur. Zira ecsâm-ı basîteden maada kürre-i arz üzerinde hiçbir şey mevcut olmayıp suret-i zahirde müşahede olunan lâ yuad velâ yuhsâ eşya-yı mevcudenin kâffesi zikrolunan ecsâm-ı basitenin yekdiğeriyle olan münasebat ve imtizaçlarından husulle geldiği aşikârdır. Şu meseleyi hâl ve izah için bir iki misal irat eyleyelim. Şöyle ki mevâdd-ı madeniyyeden bir taş kimya vasıtasıyla tahlil eylesek “müvellidü'l-humûza”, “karbon”, “kalsiyum” ecsâm-ı unsuriyyesinden mürekkep olduğu meydana çıkar. Su, vasıta-ı kimyeviye veyahut bir şerare-i elektrikiyye ile tahlil olursa müvellidü'l-mâ ile müvellidü'l-humûza unsurlarından mürekkep olduğu anlaşılır ve bu iki gaz birbirlerine muvafık ve muvâzın bir surette buldukları hâlde yine su husule gelir.

Kezalik mevâdd-i nebatiyiyeden bir ağaç ihrâk olunduğunda bunun terkibâtında husule gelen mevâdd-ı hevâiyye ve salebe “hamız-i karbon”, “hamz-ı karbon” ve birtakım emlâh ve esas-ı madeniyye olduğu mütefehhim olacağı gibi meyve ve şükûfe ve sâirenin gerek elvan ve rayiha-

ı mütenevvia ve müteaddideleri ve gerek mevâdd-ı [s. 46] zâtiyyeleri dahi usul-ı kimyaca tahlil olunduğunda yine birtakım esas-ı madeniyye, “müvellidü'l-humûza”, fahm, “müvellidü'l-mâ”dan mürekkep oldukları zahir olur.

Mevâdd-ı nebatiyye gibi mevâdd-ı hayvaniyye dahi ihrak veyahut vesait-i kimya ile tahlil olunduğunda yine emlâh ve esas-ı madeniyye ile müvellidü'l-humûza “müvellidü'l-mâ” “fahm” ve “azot” cisimlerinden mürekkep olduğu anlaşılır.

Demek oldu ki mevâdd-ı uzviyye yani nebatiyye ve hayvaniyetten dahi esası mevâdd-ı gayr-ı uzviyye ki kimya-yı madenî olduğuna şüphe kalmaz. Bu suretle harikulade gördüğümüz birtakım mevâd ve alamât, kimya vasıtasıyla kolayca bilinebilir.

Sokakları tenvir eden şuleli gazın kuvve-i elektrikiyye vasıtasıyla Bağdat gibi uzak bir mahalden haber alıp veren telgrafın ziyanın bazı münasebetiyle fotoğrafın “barutun” icadı kumaş ve kâğıtların boyanması ve beyaz vesair renkte olan kumaşların şarap ve vişnenin vesair mevâd ile lekelenmiş lekenin mahv ve izalesi ve keza ekliyle mütelezziz olduğumuz şeker ve mütene'im olduğumuz nan-ı aziz ve masnuat-ı züccaciyyeden “cam”, “kadeh”, “ayna”, “sürahi” buna mümasil şeyler ve “kâse” ve tabak gibi imalat-ı fağfuriye ve et'imede istimali kesir olan “tuz”, “sirke” ve fi zamanına havâic-i zaruriye menzilesine giren “kâğıt ve mürekkep” bunların kâffesi fenn-i kimya ile husul bulur ve kimya ile bilinir. Elhasıl cemi-i eşyanın neşv ve nemasına bâis olan hararet ve ziya ve elektrik gibi seyyalât-ı kuvvâiyye-i eşya-yı mevcudenin birbirleri üzerine tesirât-ı kimyeviyyesinden hudûs ve zuhur ettiği gayr-ı münker bulunduğundan ulum ve sanayiin hemen kâffesinde ilm-i kimyanın methal-i küllisi olduğu, umur-ı mücerrebeden binaenaleyh bu fenn-i nâfi herkesin tahsil eylemesi lüzumu vazıhadandır.

Tetimmesi gelecek *Dolâb*'da

Hidayet Efendi'nin “Lügat-ı Ecnebiyye” Unvanlı Tertip Buyurdıkları Risaleyi Okuduk ve Asar-ı Nafiadan Olmakla Mukaddimesini Aynen *Dolâb*'a Koyduk

Mukaddime

Bir millet lisanını ihtiyacına göre tevsi etmek tabiidir. Bu ihtiyacın husulüne ise mevki ve zamanın pek tesiri olur ki millet-i muazzama-yı Osmaniye, Anadolu ve Rumeli kıtalarında ittihaz-ı mevki eylediği hengâmda hâsıl olan ihtiyacât-ı cedidesini Arabi ve Farisi lisanlarından aldığı lügatlerle ifade eylemiştir.

İşte mevkiimiz bizi tevsi-i lisana nasıl mecbur etmiş ise şimdi de zamanımız bizi yine o mecburiyette bulduruyor. Çünkü vaktimizde ticaret ve ziraat ve sanat vesaire misillü muamelat-ı beşeriyye usul-ı müstahsine de cereyan etmeye ve bunlar için ayrı ayrı fenler icat olunmaya başladığından ve Avrupalılarla olan ihtilatımız münasebetiyle bunların cümlesini kabul ve icraya dahi bizce ihtiyaç görüldüğünden bu ihtiyacı lisanımıza yeniden yeniye lügatler ithaliyle istifaya mecbur olduk.

Bunun içindir ki Fransa vesair lisanlardan mehûz lügatler günden güne çoğalıyor. Hele bu lügatlerin bazıları vardır ki âdeta tabirât-ı fitye hükmüne girip nereden alındığı unutulmak derecesine varmıştır. Fakat ellerimizde bulunan lügat kitapları bu lüglatlere henüz ecnebi nazarıyla bakarak dâhiline kabul etmediğinden herkes bu lügatleri manalarının derece-i şümul ve kuvvetini öğrenemediği hâlde ağızdan ağıza işitmek suretiyle istimal ediyor.

İşte bu mecelle-i sagîre, o gibi lügatlerin en meşhurlarını [s. 47] camidir. Eğer rağbet-i umumiyyeye mazhar olur ise daha tevsi edebilir.

Hidayet

Şu mecellenin sahihen faydası gayr-ı münker olmakla efendi mûmâileyhi tebrik ederiz. Ancak bu bapta âcizane bizim de bir mütalaamız olmakla inşallah ileride arz eyeriz.

Dolâb

Takriben Bundan On İki On Üç Sene Mukaddem Söylenilmiş Olan Gazel-i Müşterektir

H(a)- Edince cevher-tîgin temâşâ halka ber-halka

Hezârân zahm olur dilde hüveydâ halka ber-halka -N(un)

N(un)- Hayâl ettikçe her şeb ukde-i gîsû-yı dildârı

Çıkar evç-i semâya dûd-ı şekvâ halka ber-halka -T(e)

T(e)- O ser-gerdan-ı deşt-i hayretim kim sûz-ı âhımdan

Olur bin şule-i cevvalâ peydâ halka ber-halka -H(a)

H(a)- Öürsem iştiyâk-ı kâkülünle meşhed-i gamda

Akar hûnum misâl-i mevc-i deryâ halka ber-halka -N(un)

N(un)- Görünce pertev-i envâr-ı rûyun küfr-i zülfünde
Olur zünnâr-bend uşşâk-ı şeydâ halka ber-halka -T(e)

T(e)- Erer arşa gubârım pây-mâl-i nâzın oldukça
Misâl-i gird-bâd-ı hâk-i gabrâ halka ber-halka -N(un)

H(a)- Beni ber-dâr-ı târ-ı zülf-i yâr et haşre dek yâ Rab
Görünsün gerdenimde bend-i sevdâ halka ber-halka -N(un)

N(un)- Tebessüm rîz-i nâz oldukça la'lin bezm-i işrette
Olur gird-âbe-i reşk ile sahbâ halka ber-halka -T(e)

T(e)- Ben ol vecd-âşinâ-yı vahdetim kim dâğ-ı sînemden
Dem-â-dem berk vurur nûr-ı tecellâ halka ber-halka -H(a)

H(a)- Değil kavs-ı kuzah-ı rûh-sûdedir dergâhıma gerdûn
Edip destârını tavk-ı temennâ halka ber-halka -N(un)

N(un)- O Mecnûn-ı melâmet dîdeyim kim bana hecrinle
Olur zencîr-i vahşet rûh-ı Leylâ halka ber-halka -H(a)

T(e)- Edince Hikmet ü Hâlet'le Nâmık böyle nazm îcât
Olur dâğ-efgen-i ecsâm-ı a'dâ halka ber-halka -H(a)

H(a) harfi Hâlet'e, N(un) Nâmık'a, T(e) Hikmet'e işarettir.

İki Kişi Beyninde Cereyan Eylemiş Olan Bir Muhaverecik

- Heyamola yisa'nın doğrusunu biliyor musun?
- Hayır, lakin çaçalardan sorup öğrenecektim, bugünlerde vaktim olmadı.
- Aman kardeş, çaça ne demektir?
- Acayip? Çaçayı bilmiyor musun?
- Bunun acayip nesine bilmiyorum, vesselam.
- Ey heyamolanın doğrusunu?
- Onu pekâlâ biliyorum.

— Nedir bakayım?

— Ne olacak, “eyyam ola, yel ese”

— Çok şey? Çaçayı bilme de bizim şarkıların nakaratı gibi onların laf persengi olan heyamolayı bil, tuhaf be!

— A birader, ben biraz vakittir tashih-i galatâta merak ettim, lügate değil. Onun için heyamolayı bilirim, çaçayı bilmem.

— Pekâlâ, Galatât adlı bir kitap varmış, onu okudun mu?

— Çoktan okudum ve hem birkaç kere okudum da ezberledim bile şimdi gazete mütalaasına başladım.

[s. 48]

Fıkra

Divaneden birine mütemevvilândan biri, “şu dünyada kimi seversin” diye sorar. Divane de “Karnımı kim doyurur ise onu severim” der. Mütemevvil, “Öyle ise gel, yarın senin karnını ben doyurayım da sen de beni şimdiden sev” demesi üzerine divane de “veresiye muhabbet olmaz” cevabını verir.

Kabın üzerindeki geleceğin mündericatı cetvelinde “Tesûmû Tesihhû” tertip olunacak iken sehv-i vaki olmakla tashihe ibtidâr eyledik.

Biraz da Eğlenceye Gelelim

Meddah

Malumdur ya eskiden meşhur meddah Piç Emin namında biri olup kıssahânlıkta yed-i tûlâsı var imiş. Hatta nakleylediği menkıbeyi dinleyenler vakayı -güya teccüm eylemiş de- temaşa edercesine mahzûz oldukları mütevâtirdir. Bu sınıf dahi bir iki nev olup mesela Merkezçi İzzet, Tarpuşçu... gibi kimisi dalkavuklukla ve kimisi hikâye-perdâzlıkla şöhret-şiar olmuşlardır.

Günlerde bir gün epey müddetten beri türeyip ez zamanda kari gibi ismi dillerde destan olan ve geçen Ramazan, Karakulak Hanı’nda ve bu Ramazan galiba Aksaray’da ve bayağı günde Sandıkburnu’nda Kılburnu’nda Moda Burnu’nda Defterdar Burnu’nda efsane söyleyen eskiler kadar meşhur Meddah... Efendi’ye gittim. İğne atsan yere düşmez o kadar kalabalık idi.

Doğrusu ya orta oyunu seyretmekten “ve birçok paralar verip tiyatroya gitmekten” ise parseye on on beş para atarak bunun misallerini dinlemek daha âlâdır. Çünkü pek güzel hisse-âmîz

mirasyedi hikâyeleri söylüyor ve âlâ taklit kesiyor. Bu mirasyedi fıkralarının içinde pek çok dalkavukların hâl ve şanından bahsediyor ve hikâyenin sonunda bir sıra getirip biçare kâse lisani fasla koyuluyor, dalkavuk ise müdâhene-perest bir takımdır, meddah dahi yalan dolan bir hikâye uydurup olmuş gibi satar bir sınıftır var ise faslın menşei sanatça rikâbına maddesi olmalıdır. Zira müdâhene dehnden müştak olup “yağlanmak” manasına imiş. O bizim neme lazım, biz hamdolsun sarfiyûndan değiliz ki mehaz-ı iştikak arayalım.

Gelelim biz sadece mânahnü fihimize. Dalkavukluğun dürüstçe manasını anlayalım. Bu azametli yadigâr-ı kayd-ı dertten azade bir sınıf-ı handa mutâde-kâr olup değme bir âdeme yâr olmaz. (Şu cümledeki yâr ve kâr “yadigâr” kafiyeleeri gıpta-bahş, yâr ve ağyar olsa sezavâr olur.) Her ne ise, biz suretli kelamın intizamında değiliz ki kâfiye gözetelim. Bize mağz-ı mana gerektir.

Dalkavukluk, zararsız ve “güçlüksüz” bir şey gibi görünür ise de hüsn-i edası saatçilikten müşkilter bir sanat-ı latifedir. Çünkü letâifü’l-hile-i vâkıf ve tevile-i arif olduktan başka bir de “tarih”, “hikâye”, “fikra” filan bilmeli; güzel, tatlı söylemeli, hazırcevap olmalı. Elhasıl her şeyde üstad-ı kül bulunmalıdır.

Feleğin düşünde ferve-i semûr ve gûşende-yi ariza-ı nur gibi lemeân eden böyle bir meta-ı gururun üstüne ne satan ve ne de alan toz kondurabilir. Şu kumaş-ı mezheb-i nümâyîş-i sahibinin burnu, Moda Burnu kadar büyür ise yerindedir, zira emtiası değerlidir. Hele dalkavukluğun bir derecesi, edebiyatın iğlâk mertebesi raddesinde tutulabilsin?

Bakiyesi öbür *Dolâb*'da

1.7. Yedinci Sayı

(Kapak)

7

DOLÂB

Eser

T(e)

Her hakkı sahib-i imtiyaza aittir.

Mühr-i mahsusu olmayan nüshaları sahte olup basan
ve satanlar hasbe'l-nizam mesuldür.

Tasvir-i Efkâr Matbaası'nda tab olunmuştur.

1290

DOLÂB

İşbu risale maarif-i nezaret-i celilesinden ita buyurulmuş olan ruhsatname mucibince bu nüshası gibi ara sıra çıkacaktır.

Vazifesi

Maarif ve edebiyata müteallik her gûne mebâhis ve letâifi şamil ve terâcim-i ahval ile makalât-ı müfide ve mevâdd-ı nafiayı müştemil olacaktır.

Dolâb'a muavenet buyuracak zevat edebiyata müteallik ve nafi-i asarı imzalı olarak Çemberlitaş'ta Celil Ağa'nın dükkânına gönderir ise kabul olunur. Sahib-i eser imzasının ilan olunmamasını ister ise imzası vazedilmeyerek neşredilir.

Beyan-ı Mazeret

“Bir eserin ki sâni-i insan ola. Mümkün müdür onda noksan olmaya” kelim-ı hak-ı şinâsânesini itiraf edenlerden olduğumuz misillû bir şeyin bidayeti noksandan salim olacağını dahi dava eyleyenlerden değiliz.

Bu sebeplerdendir ki “*Dolâb*” çıktı çikalı kalem-i nâsıh ve mürettip, sehiv ve hatalarından kurtulamamış ve kabının üzerindeki mündericat cetvelinde gösterilen asarı, vaktiyle neşre muvaffak olamamıştır.

Mâfûv tutulması niyaz olunur. Alelhusus esbab-ı maruzaya bir de matbaa gailisi munzam olmasıyla şu suret dahi bir dereceye kadar *Dolâb*'ı gayr-ı matbu hâline getirecekti diyebiliriz.

Her ne ise işbu yedinci cüzünden itibaren matbaayı tebdil eylediğimizden sehiv ve noksanın kâmilen ıslah ve ikmaline muktedir olamaz isek bile o sehiv ve noksanın evvelkinden noksan olmasına yani ziyade olmamasına çalışacağız.

A(yın) T(e)

Biraz da Eğlenceye Gelelim'in Tetimmesidir

“Gulüvv derecesine vardırıp da olmaz, olur demekte ne mana vardır” diye bir sual tertip ederse tabiat-şinâslık eser-i dirayet ve aksi mukteza-yı gabavettir. Tabiat-şinâslık ise arzu-yı muvafakatte ve amal-ı letâifi'l-hayl yani irad-ı kelim-ı **meül**(?) ile izhar-ı şetarettedir. Mesela

gündüzü gece etmek tasavvurunda bulunan bir mirasyediye cevab-ı yes vermek “yani olmaz demek”, tabiat-nâşinâslıktır; evet olur, demeli ve eski zamandan kalma kalelerdeki zindanlar nasıl gece gibi karanlık ise öylece bir yer buluverilmelidir. Elhasıl derhâl birtakım tevilât-ı zarifane bulup o zavallıyı kırmamalıdır. Hem insanın gönlünü kırmakta ne safa olabilir? Bir misal daha getirelim, bir sahib-i servet, şems-abat bahçeye “hiç güneş görmez ki nilüfer dikeyim” dese, yalanını yüzüne vurup mahcup [s. 51] eylemekten ise “evet efendim nilüfere bedel daima bir saye sever, güneşten hoşlanmaz, kurusa sular ortanca dikilse münasip olur demekte zarafet vardır” cevabını veririz. (Feteemmel)

Ele alalım meddahı: medhten gelip mübalağa ile ism-i faildir. Bu sınıf-ı hasâise unvanlı olarak “ağzebe ekzebe” zümresince bir varmış bir yok imiş deyip nefi ve ispat ile efsaneler düzer, koşar ve efsanelerde mübalağayı hadden aşırır.

Ey: şu hâlde meddahın dalkavukları fasledişi yukarıda dahi söylediğimiz vecihle ya “sanat-ı rekabetten” yahut “rekabet-i sanattan” münbais-i asar-ı hıkd ve haset olmalıdır vesselam.

İzzetli Arif Hikmet Beyefendi'nin Gazel-i İcaz-tırâzıdır

Yok kayd-ı mâsivâ-yı dil kutsi-i cenâbda
Olmaz hatâ sahife-i ümmü'l-kitâpda

Bir neşe dereke-i sırr-ı terâkîb-i unsûru
Kalmış nühüfte muâsara-ı ıztırâbda

Ervâhın inbisâtını eşbâh eder ayân
Fehmet bu râz-ı mübhemi hengâm-ı hâbda

Tetkik olunsa sûret-i merhûmedir cihân
Yoktur vücûd-ı nakş-ı nümâyiş serâbda

Fikr ü tasavvûrunda murahhas değil midir
Mes'ûl olur mu bir kişi meyl ü zehâbda

Ahkâm-ı içtihad edemez def-i iştibâh
Mahdûd iken meyân-ı hatâ vü sevâbda

Anlardı ehl-i zühd tabiât-ı kerâmetin
Bilseydi sırr-ı nef'î vü neşâtı şarâbda

Reddetme intisâb eden erbâb-ı zilleti
Bir noktadır medâr-ı terakkî hesâbda

Neşret kemâlin âleme ehl-i kemâl isen
Rûşendir intişâr-ı ziyâ âfitâbda

Hikmet-nevâ-yı nâliş feyz-i âşikâredir
Sâz-ı sarîr hâme-i mu'ciz-i hitâbda

Mahmidet

Asrın asar-ı şükrânesinden biri de tahsil-i ulum ve maarifçe görülen terakkiyâttır. Mekâtib-i sıbyândan bed ile mekâtib-i âliyyemizi birer birer gözden geçirelim. Bundan yirmi beş, otuz sene evvelki hâller ile bugünkü ahvali kıyas edelim. Hemen beyinlerinde nispet kabul eylemez derecelerde fark göreceğimiz derkârdır.

Mekâtib-i rüştiyece bir mertebe emir-i tahsil-i tadil ve tarik-i talim-i teshil olduğu misillü sıbyân mekteplerinin dahi ıslahatına sarf-ı mesai buyurulmakta olduğu vasıl-ı sem-i mefharetimiz oluyor.

Ezan-ı cümle Mekâtib-i Askeriyye-i Tıbbiye'miz fevkalade terakki eylemiştir ki Avrupa mekâtib-i mevcudesinden geri bir hâlde olmadığını ve böyle gider ise ez zamanda pek ziyade terakki edeceğini iddia edebiliriz. Hele Mekteb-i Tıbbi-yi Şahane'miz birinci mekseb-i fezâilimiz addolunsa sezadır. Betahsis, fenn-i tıbbın lisan-ı Türki'de talim ve tedrisi hakkında bi'l-irade-i hikmet-i varide-i ittihaz buyurulan usul, hakikaten “usul-ı mehâsin-i şümül” dur.

[s. 52] Bîemnihi teâlâ iki sene sonra Mekteb-i Tıbbi'nin bilcümle muamelatı Türkçeye tahvili mukarrer olmasıyla o vakit şu kaidenin fevâid ve menafii bütün bütün anlaşılacaktır.

Doğrusu, her bir mekteplerimiz refte refte terakkiye başlayıp bihakkın serhadd-i kemale yaklaşmış ve bu mekteplerimizde yetişen erkân-ı harp ile hekimlerimiz Avrupalılara olan ihtiyaçtan bizleri müstağni eylemiştir diyebiliriz.

Bu sâl, feyiz-i nevvâlde Mekteb-i Tıbbî'miz yirmisi Müslim ve küsuru Hristiyan olarak otuz üç doktor ve üç, dört eczacı dahi yetişip bu doktorların üçü Müslüman ve biri Hristiyan olarak dördü serîriyyât muavinliğiyle mektepte alikonulmuş ve küsuru ameliyat görmek üzere Haydarpaşa Hastanesi'ne verilmiştir.

Serîriyyât muavinliğiyle mektepte kalan zevattan biri, bir mukteza-yı hamiyet-i insaniyete hizmet eylemek arzu-yı halisanesiyle Aksaray'da, Valide Sultan aliyetü'ş-şan hazretlerinin cami-i münifi karşısında eczacı Kıstâki'nin dükkânında geçen pazar gününden bed ile haftada her pazar ve çarşamba günleri saat dörtten altıya kadar müracaat edecekleri meccanen muayene eyleyecektir.

Bu ise mektebin terakkîyât-ı merziyyesine bir numune olmasıyla o zatın himmet-i hamiyet-mendânesini takdir ve mektebimizin yetiştirdiği müstait bir hekimin meccanen muhtacını muayene edeceğini maât-tebrik tebşir ederiz.

Şu himmet, şayan-ı mahmidettir çünkü emsaline bir misal vacibü'l-ımtisal-i ibraz eylemiştir. Bu hamiyet, sezâvâr-ı midhâttir çünkü bu münasebetle fazilet, takaddüm kazanmıştır.

Bursa'nın Kestanesi

Kestane kebabçılığından kalkışıp tüccar olmak güç müdür? Hayır değildir! Neden? Evet, silahhanede satır sallayanlar temayül-i zaman ile işkembeci ustası olmak salahiyetini haiz değil midir? Neden mi? İşte sebebi... Bir işkembeci çırağı evvela balık pazarı, tavuk pazarı, Tahtakale falan filan ne kadar gedikli işkembeci dükkânları var ise onları dolaşır hitam-ı devirde usta olup meydana çıkar.

Ey öyle ise kestane kebabçılığından kalkışıp tüccar olmak ve lâsiyyemâ sanatında devam edip kalantor olmak güç müdür?

*Bu cihanda olacaklar olmaz
Olmaz olmaz deme olmaz olmaz*

Hikâye

“Bak neticeye”

Laht-ı ciğeri sîh-i felakete saplanıp zebane-i kânun-ı nikbete göğüs germiş yani “germ ve sert” rüzgârı görüp geçirip sinni tamam altmışa yetmiş.(*). Bir kocakarı, -ama bir karı koca değil- harikulade bir kesimde Paris’te “Duryuvela” nam sokağın bir kenarında oturup önüne feleğin

(*). eski mazmundur.

[s. 53] tabiî-i ateş ve sanattan göz göz olmuş o kestaneye bir sac mangal kor, üstüne de Bursa’nın kestanelerini dizer ama nasıl dizer lübb-i şikâyet makamında kalemtıraş; hayır, yok yanıldım, neşter, bıçak, değil çakı ile bir çizgi çizer ama ne çizgi... Sevâd-ı zahirinden süveydayı beyzâ-yı bâtınını izhar eyler.

Bu kocakarı, tamam yirmi yedi sene kadar çiğ kestaneyi pişirip gelen geçene satar.

“Fıkranın başında Paris dedik diye Paris’ten Paris’e, Paris’ten para alınıp yani maliyetten mevli-i mahiyetten mahiye, icmalden cemal çıkararak bu kocakarıya güzellik satar yahut **revciyyât**(?)’ı bey ve bât olan çalım satar, denmesin” âdeti bizim bildiğimiz yediğimiz betiyyü’l-hazm kestaneyi satar ama nasıl satar... Elbet tatlı satmak istediğinden mesela biri bir franklık kestaneyi alsın onu iki franklık reng-âmîz kâğıda sarar sarmalar da öyle göz boyar ya bu “boyar”lar da gelir kestaneden maa mühmel alır gider.

Müşteri bir iki veya birkaç franklık alır ise kestaneden daha ziyade gevrek bir nağme herem-i pesendâne ile “efendim kestaneyi olmasın” diyerek yanındaki çocuğuyla o kestaneyi müşterinin hanesine kadar gönderir.

Gördün mü, tahsil-i ticaret için ne kadar kestirme tarik!

İşte bu tarikte devam ede ede herkesin hayretini celbedecek raddede bir ticarete malik olur, yani 6 milyondan ziyade franklar kazanır.

Avrupa’da mesela bir kestaneci 1 frank yer kirası, 2 frank satış ruhsatı, 3 frank tezkere ücreti, 4 frank çırak kullanmak haysiyeti 5 frank, bunların bir yerde içtimai kudreti namlarıyla ve daha sair unvanlarla birçok akçeler verir, hâlbuki bizim Arap kestanesi. Suda pişmiş kabukla

kestaneyi satan tahin helvacısı bojacı Arnavut, -yalnız Köprübaşı'nda, cadde üzerinde durup durmamak- resm-i min gayr-ı resmiyesinden maada Avrupa tekellüfât-ı şâkkası gibi bir şeyle mükellef değil iken neden böyle bir kestane tüccarıyla kalantor olmuyor. Oraya sen de şaş, ben de...

Biz devam edelim hikâyeye. O fertût-ı rüzgâr yani kestane kebabçısı, nabekâr ticaretinden lezzet almasıyla elinde yelpaze, önündeki mangal ile kestaneyi kebab edip kuzu kestanesine bedel at kestanesinden taze taze satmakta iken Borbonlarla Bonaport, Bonapartla cumhur gürültüsü, kurt ağacı içinden yediği gibi mücadele ve müdahaleye başlar, o karına tuzak kurmuş kocakarı, dâhilen ve haricen şu kargaşalıktan istifade eylemek tariki tutup yani âdetini âdeta bozmayıp muttasıl “taze kavrulmuş kestane”sini satmaktan fariğ olmaz, bu fırtına “kestane faresi olsa gerekir” diyerek tutturduğu tiz-nevadan tavk olsa bile bir perde aşığı inmez idi.

Mabadı var

Tesûmû Tesihhû

Savm: şu lafız için lügate bakılsa imsak [s. 54] manası bulunur. Azıcık tamik-i efkâr edilse yani dikkatlice lügate bakılsa, imsak nefsinin bir taht-ı zabıtaya almak, perhizkâr olmak, dilsizliği kâr kılınmak, yemekten içmekten kaçınmak, daha daha nice “zuhr-ı dünya ve ahiret” unvanını haiz, maânî-yi celileyi şamil lafz-ı kerim olduğu görülür ama hakikatte savm-ı mükerrem ne lafzen ne de manen beyan ve izahına kendimizce katen göremediğimizden velev min gayr-i haddin gördüğümüz derecesine başlasak “besmelenin beisi kadar” tafsili icap edeceğinden artık bu bapta maâ'l-acz ve'l-kusur-ı ihtiyar-ı ihtişâr ile itikat-ı selime olan itimadımız atideki bir icmal ile iktifayı münasip gördü.

Savm öyle mukaddes, öyle mübarektir ki Hakk-ı Celilü'ş-Şanın onun şan-ı celilinde “inni nezert...” âyât-ı cemilü'l-beyyinatını buyurur. Müfessirîn-i kirâm ise bu yerlig-i beligin tefsirinde “ey imsâkân ani'l-kelâm”dır.

Savm bir mübarek teklif-i Rabbanidir ki mükellefi onun tahtında saadet-i hayatının muhafazasına mütekeffil olur. Savm bir mukaddes vazife-i hekimânedir ki “avarız-ı mevkuta” kabilinden olan ecsâm-ı fâniyenin hayatını vikayeye müteahhit gibi çalışır.

el-ilm-i ilmân el-ebdân sümme'l-edyân

Hazret-i Kuran-ı Kerim'in beyan-ı vazihü'l-burhanıyla sabittir ki Cenab-ı Halikı'l-Beşer, Ebü'l Beşer'i halk buyurduğu günden itibaren bi'set-i Resülullah'a gelinceye kadar ne kadar ümem ve enbiya var ise cümlesine savmı farz buyurup bu ümmet-i merhumeye dahi bir tuhfe-i mukaddese olmuştur.

Evet, savmın fezâil-i maneviyesine nihayet yoktur. Azıcık tefekkür olunsa teslim olunur ki ebdân ve edyâna menafi bittabi çoktur. Binaenaleyh itikadımızca şu mebhasde muarız yoktur zannederiz.

Evet, şunu demek isteriz ki savm, emr-i mübeccel-i imsaktır ki o sülûke münselik olanlar elbette felah-ı hayatını değil felah-ı hayatını hatta refah-ı mematını mucip olacak esbabı tehyie eder ve tehyie ettiği zaman da mematının hüsn-i hayatını bile gözetir.

Evet, savm zuhur-ı hayt-ı'l-ebyazdan şühûd-ı hayt-ı'l-esvede kadar aç durmak manasına alınmasın. İnsan aç durur lakin aygırlardan ziyade karnı doymuşçasına önüne geldiğini kapar, ezkaza arkasından geçeni teper ise bunun imsak neresindedir? Evet, gecenin nısfında tev-i hazmiyesi (şu pe) yani taam-ı müsamereye iştahlandığından hardal ile karışık sövüş yiyip ertesi günü oruç tutmanın ne menafi olabilir?

Evet, savm Türkçe oruç değil midir? Kolayca görülür ama hakikat-i sıyâm güçtür.

(Mabadı sonra)

Bir Fıkra

Zatın biri gözlükçü dükkânına gidip gözüne bir gözlük uydurmak üzere bir gözlüğü burnuna takar bir de gazeteye bakar nihayet gözüne uygun bir gözlük alıp gider. Herifin biri de bunu görür, [s. 55] o da dükkânda ne kadar gözlük var ise hepsini birer birer gözüne takıp gazeteye bakar ise de bir türlü gözüne münasibini bulamaz. Gözlükçü, “mösyö okuyup yazmanız yok mudur” deyince “evet, yoktur eğer okumam olsa gözlüğe ne ihtiyacım vardır” cevabını verir.

Diğer

Herifin biri yazıcı dükkânına gidip “efendibaba, şu kâğıdı okuyunuz” demesiyle beraber âlâ bir vusul mektubu okur. Herif “efendim bu borç senedir, mektup değildir” deyince yazıcı, “a birader, bunu evvel söyleyen olmaz mıydı ki kâğıdı senet gibi okuyaydım” der.

Âl-i Osman'ın Cüz-i Evvelinden Mabat

(Makabli 3, 4 rakamlı Dolâb'dadır.)

Ertuğrul Gazi'nin meşâhir-i etbâi "Ağca Hoca", "Konur Alp", "Tuğrul Alp", "Hasan Alp", "Saltuk Alp", "Samsa Çavuş", kardeşi "Sülmüş Sülemiş Çavuş", "Abdurrahman Gazi", "Akbaş Mahmut Alp", "Karaoğlan", "Kara Mürsel", "Bahşlı Karateke", "Şeyh Mahmut Talgal", "Mihmad Kara Tekin" diye maruf on dört kahramandan ibaret olup bunlar bilahare Osman Gazi'nin ümerasından olmuşlardır.

Fasl-ı Sâlis

Osman Gazi

Ertuğrul'un "Gazi Osman Bey", "Gündar Bey", "Savcı Bey" namında üç oğlu var idi. Bunların içinde Osman Gazi, şecaat ve besalet ve sahavet ve hasâfetle meşhur olmasıyla pederi mesnedine bi'l-istihkak geçip gaza ve cihad-ı tamim-i adl ve dâd ile uğraşır idi. Bu esnada Moğol taifesinin istilası cihetiyle devlet-i Selâçika'ya zaaf gelip diyar-ı Rum'un ekser mahalli Moğolların zaptına geçerek Selçukilerin elinde az bir şey kalmış idi.

Moğolların tehacümü vara vara devlet-i Selçukiyye'nin cism-i cesimini kurt üşüşmüş bir ağaç gibi kuru nümayıştan ibaret bırakmakla ve Osman Gazi ise min kabil-i hak cebininde nur-ı cihangirane lâmi ve her bir tedbirinde bârika-ı alâim-i şehinşahane-i sâti olarak bir elinde Mushaf-ı Osmani ve bir elinde adalet-mizanı olduğu hâlde "innallâhe yemurü..." ayet-i hakâyık-ı gayetini müfesser ve evlat ve emcâdını vâris-i saltanat **bi'lhakk-ı(?)** beşaretiyle mübeşşir ve alelhusus pirâne bir tedbir-kâr-ı âzmûde ile civan-merdane sarf-ı himmet-i cevâniye kadiriz, merd-i nerd-pesend olduğu görünmekle ümera-yı Selâçika'nın akıllıları pervanenin şule-i çerağa bittabi cem olduğu gibi Osman Gazi'nin ocağına toplandılar.

Osman Gazi ise daima cezm ve ihtiyatı kendisine bir mensur-ı saadet ve inkıyad-ı emr-i marufu berat-ı hürriyet tanıyıp ne dâhilden ve ne de hariçten gösterilen asar-ı temlike kapıldı ve bu resme merasim-i zamane-perestânı kitab-ı ikbalin mukaddemesi hükmünde tutarak hatime-i idbârından ihtiraz eyledi.

Elhasıl igvâ-yı saikiyle gâvîye-pûyân olmayıp nakta-i muvaffakiyeti istikamette gördüğünden mülük-i Selâçik'a adem-i ittırâs ve Moğolların müdâhalâtındaki [s. 56] iştidâd-ı beliyesiyle mahvoluncaya kadar daire-i itaat ve inkıyattan bir hatve ayrılmadı ve üluvv-ı fitratı sair müntefezân misillü efendisine karşı ne dâiye-i tagallübe kalkışıp Selçukilerin hükmü yürüten

beldelere taarruz eylemeye cevaz verdi ve ne de cism-i selime arıza-ı âbile kabilinden olan birtakım ümera-yı müteferrikanın zahm-ı mezâhim-i mütevalisine neşter-i fesattan başka merhem vurmaya kail oldu. Elhasıl adâ ile gaza ve cihadı tarik-i selamet ve sedada hâdî eyledi. Vaktâ ki

(Mabadı gelecek *Dolâb*'da)

İstitrat

Bazı sade-dilân Hazret-i Musa aleyhisselâmın maâdin-i hasîseyi maâdin-i âliyeye tahvil eylediğinden ilm-i kimyada yed-i tûlâsı olduğuna zâhib olmuşlardır. Hâlbuki o vakit fenn-i kimya henüz malum olmayıp velev olmuş olsa bir madenin ahar madene inkılabı fennen mümkün olamamasıyla maâdin-i hasîsenin maâdin-i âliyeye yani altına ne tahvili mücerret mucize-i bâhire cümlesinden olmak lazım gelir. Hasılı terkip ve ahar suretle bir maden-i hasisi altın etmek hasbe'l-fen muhaldir.

Gelelim Kimyagerliğe: Bu bir masnu-kâr-ı dessoânedir ki dolandırıcılık ona nispetle şerik-i ehveni gibidir. Zira hayli zamandan beri kimyacılık namında bir kuru efkâr nice kimselerin esas-ı hüsn-i maişetini tarumar ederek hane-harap ve hâl-i refahını berbat edip hanüman ve handanını rehin-i ızdırap etmiştir.

Hayfa ki asrımızda hâlen bakırı altın eylemeye çalışan bazı zevat görölüyor ki hâl ve şanlarına taaccüp etmemek mümkün olamaz.

Yukarıda da bast ve irat olunduğu vecihle fennen sabittir ki bir madenin ahar madene inkılabı mümkünâtan olmadığından böyle yerde nârefteye gidip de saadet hâlini kaybeyledikten sonra istikbalini dahi karîn-i peşimâni ve nedamet eylemek bir nevi cinnet demektir.

Böyle vadi-yi hüsrana salik olmak akıl ve idrakin noksanına hamlolunacağına şüphe olmamasıyla şu tarik-i sakimden udûl-ı mahz-ı sevap ve adl olacağını halisane ve âcizane tavsiyeye cüret eyledim. Ecsâm-ı unsuriyeden bir cism-i basitin ecza-yı ferdiyesinin her biri ayrı ayrı gerek hurde-bîn ve gerek vesait-i kimyeviyye ile muayene ve taharri olursa her biri şekil ve suret ve tabiat ve haysiyette ahar cüzün mugayiri bulunamayacağı hurde-bînân ve maarif-şinâsâne hafi değildir.

Elhasıl bakırın altına inkılabı hangi kaide ve kânuna tatbiken ve hangi edille ve sebebe istinaden hasıl olacağı meçhul olmasıyla azıcık şu fenne müntesip olanlar bu itikadı külliyyen münkir olmamak ellerinden gelmez.

Lakin siyah hâlinde ve dede kıyafetinde “kendi de muhtaç-ı himmet bir dede kande kaldı ahra imdat ede” beyti nasiyyesinde müsevvit birtakım dessor ve hilekâr dünyada felâtun-ı sâni olmakla tenezzül eylemeyip Sokrat ve bokrattan kendisini daha ali göstererek ve güya böyle mevhum bir kimya fenninde yed-i tûlâ ibraz ederek bir alay-ı bîizan ve sebük-magzânî iğfal ve izlâl edip kolayca iktisab-ı servet ve sâmân hayalini encamına ve evham-ı hamına düşürür.

(Mabadı var)

1.8. Sekizinci Sayı

(Kapak)

8

DOLÂB

Eser

T(e)

Her hakkı sahib-i imtiyaza aittir.

Mühr-i mahsusu olmayan nüshaları sahte olup basan
ve satanlar hasbe'l-nizam mesuldür.

Tasvir-i Efkâr Matbaası'nda tab olunmuştur.

1290

DOLÂB

İşbu risale maarif-i nezaret-i celilesinden ita buyurulmuş olan ruhsatname mucibince bu nüshası gibi ara sıra çıkacaktır.

Vazifesi

Maarif ve edebiyata müteallik her gûne mebâhis ve letâifi şamil ve terâcim-i ahval ile makalât-ı müfide ve mevâdd-ı nafiayı müstemil olacaktır.

Dolâb'a muavenet buyuracak zevat edebiyata müteallik ve nafi-i asarı imzalı olarak Çemberlitaş'ta Celil Ağa'nın dükkânına gönderir ise kabul olunur. Sahib-i eser imzasının ilan olunmamasını ister ise imzası vazedilmeyerek neşredilir.

Hayat

“Devlet olmaz bu cihanda, bir nefes sıhhat gibi” mısraı şahanesini şehbeyt-i divan-ı hikmet-i beyan buyuran bu dünyada malik-i devlet-i cihangirane olmuş bir padişah-ı âlişandır. Bu mısra-ı belagat-ı murassa, öyle bir hakikati mutazammındır ki “kelâmü'l-mülûk mülûkü'l-keâm” onun şanında bir medîha-i bedîânedir denilse şayandır.

Şu âlemde saadet-i hayat sıhhattir. Devlet-i âlem ise sıhhatten ibarettir. İnsan bir define-i hikmet-nümâdır ki derununda meknûn olan cevahir-i mütelâlinin en kıymetlisi hayattır.

Libas-ı hayattan üryan olan cismin cemaatten ne farkı olabilir? Cihanda fevkâ't-tabiat görülen bedâyî-i asarın mucit ve muhteri insandır! Mucit ve muhterin kuvve-i müteharrikesi ruh ki hayattır! Hayatın muhafızı ise sıhhat olup hıfz-ı sıhhatin tamamıyla husulü dahi esbap ve kavaidine riayeten mütevakkıftır.

Verilen sebep üzerine saadet-i hayata bir arıza-i sıhhat-i müteârizanın taarruzu cihetiyle insan fikrinde, zikrinde, ekinde, şürbünde, kıyamında, kuudunda, hâsılı cemi-i efâlinde ne ittirat ne istikamet ne lezzet ne iştiha ne kuvvet ne rahat bulabilir?

Hıfz-ı sıhhat kavaid-i fevâid-i avâidine riayetsizliğin mazarratı yalnız kendi nefsinde kalmayıp o beliyeye ile kazanılan bazı ilel-i sâriyyenin iyâl ve evlat ve ahfadına sirayet ederek bilahare

mazarratı umuma şamil ve alelhusus muhil-i sıhhat olan şeylerin ihtiyar ve irtikâbı tenasüle dahi mâni olur.

Munsıfâne düşünülse, daha gözü dünyasını görmeyen bir masumu rahm-i maderde alil eylemeyi ve bu illeti hanedanına miras bırakmayı ve belki ebnâ-yı cinsine sâliyâne gibi dağıtmayı -vâlidine mahsus olan şefkat şöyle dursun- şerîât-i hamiyet ve insaniyet nasıl tecviz eder? İnsan olan kendisinin değil hemcinsinin bile inkıraz-ı insâline kail ve razı olur mu?

İman-ı nazarla hakikaten bakılsa hakkı'l-insaf sakıtın pek de katlden ehven-i şenâyiden add [s. 59] olunamayacağı misillü ıyş ve işrete zevk ve sefahate iptila-yı inhimak münasebetsizliğiyle kat-ı tenasüle itâ-yı sebebiyet dahi sakıtın enva-ı faciasından sayılabilir ve hele bu takımın çocuk olmasın diye ilaç eden ettiren zalimândan ne farkları görülebilir?

Gerek bilerek ve gerek bilmeyerek saadet-i hayatı heba ve heder eylemek muvafık-ı şer ve hikmet olamayacağından insan hıfz-ı sıhhate muzır olan nedir ve muhafaza-i sıhhat ne gibi vesâile muhtaçtır, bi'l-ittirat öğrenip ve âdeta ders gibi okuyup ona göre hareket eylemelidir.

Saadet-i hayatın vikayesine riayetın vücûbu nassan ve aklen sabit olup hatta hayat olmadıkça ibâdât olamayacağına binaen ilm-i ebdân, ilm-i edyândan mukaddem tutulmuştur.

Elhasıl cihanda sıhhat gibi devlet olmaz. Kelam-ı şahanesini tekrar ederek hıfz-ı sıhhate elden geldiği ve güç yettiği kadar çalışıp çabalamak elzem olduğunu ihtar ederiz.

Mevsuk bir mahalden olunan tebşire nazaran hıfz-ı sıhhate dair mesail-i mücerrebe ve mukniadan bahseylemek ve bu âlem-i insaniyete bir hizmet-i hamiyet-mendâne ibraz etmek niyet ve'l-himmetânesiyle mekteb-i Tıbbi-yi Şahane'nin yetiştirmiş olduğu iki zât hazakat-ı âyât-ı canipten on beş günde bir defa olarak "Hayat" unvanlı bir risale tertip olunarak tabî derdest bulunmuştur. Hazret-i Hekim-i Mutlak muvaffak eyleye.

Tesûmû Tesihhû

(Tetimmesi)

Zira savmın üç mertebesi olup birincisi, lezâiz-i şekm-perestâne ve şehevât-ı nefsâniyeden ihtimâ; ikincisi kulak, göz, lisan, el, ayak vesair cevârihi âsâmdan ittikâ; üçüncüsü kalpten masivâyı külliye imhadır.

Birincisi bâlâda dahi zikrolunduğu üzere yemekten içmekten imsaktır. İkincisine gelelim. Kulak, kelam-ı mâlâ yani ve teganni-yi istimâından; göz, harama nazardan; lisan, gıybet ve nemime, kizb ve emsalinden, âl-i tasaddî ve taaddîden velhasıl cümle cevârih-i icrasına müstait olduğu menâhîden imsak ve içtinap eylemelidir. Üçüncü mertebesi, kalbini dünya-yı deniden bi'l-küllîye tecrit ve mazhar-ı sırr-ı tevhit eylemektir.

Savmın takdis-i şanına bu yetmez mi ki Cenab-ı Hak, orucu zât-ı celilü'ş-şanına ve ibâdât-ı sâire-i ibâdına muzâf buyurmuştur. Şu hâlde sâimin sevabı ne kadar azim ise nakız-ı sıyâm edenlerin azabı dahi o kadar elim olduğuna şüphe yoktur.

Yukarıda dahi demiştik ki savm, felah-ı hayatını değil refah-ı mematını ahirette de hüsn-i hayatını mucip olur. Evet, savm vücudun zekâtı olup zekât, malın nasıl tezyidini istilzam eder ise oruç dahi vücuda kuvve-i afiyet-i sıhhat bağışlar, bu cihetle saadet-i hayata nail olur.

Savmın ecr-i cezîli, hüsn-i hatime ihsan eyler. Bu haysiyetle refah-ı memat, husul bulur. Oruç, yevmü'l-hisâb-ı sâimin kefe-i mizan-ı [s. 60] sevabını ağdırır. Binaenaleyh hüsn-i hayatını muktezi olur.

Hayıf ki böyle mübarek ve mesut bir vazifeyi aç ve biilaç, tespih elde ve zem ve gıybet ve kizb dilde, beyhude izâa ederek vazifesizlik eyliyoruz. Edille-i katı'a ile müsbittir ki Ramazan-ı mübarekte bir kimse halisen ve muhlisen bir gün sâim olsa bir senelik günahı affolunur.

Böyle bir şehri gufran-ı naşirde kaffe-i maasî ve menâhîden ittikâ ve ihtimâ edecek yerde hayfa ki eyyam-ı sâirede hatır ve hayale gelmez birtakım efâl-i gayr-ı makbule irtikâp ediyoruz. Oruç tutuyoruz der iken Allah için insaf olsun on bir ayın sultanı addeylediğimiz Ramazan-ı Şerif'in gecesinde, gündüzünde, çarşılarda, pazarlarda, kahvelerde, falanlarda irtikâp olunan rezâil-i gûnâgûnun nısfı bayağı günde ihtiyar olunuyor mu?

Mesela ramazanda hiç işi olmadığı hâlde çarşı içine gidip muhaddırâta değil fahişeye bile imale-i nikâh-ı şehvet-perestâne olunur ise imsak nerede kalır? Geceleri kahve-şitânlara azimetle ten renginde fanila üzerine ince tül den fistan giyen rakkaselere, sazanelere, hananelere nazar-ı hırs ve âz ile bakılır ise savmın erkânı tamam olur mu?

Orta oyunlarına, hayallere, meddahlara, tiyatrolara, ince, kalın sazlı gazinolara, karâin-hanelere (of yanıldık tavlanelere), zilli, maşalı, darbukalı kahvehanelere gidip mâlâ yani teganni dinlemek herze ve hüzne yanılmak, mah-ı gufran-penâha hürmetsizlik değil midir?

Yalan söylemek, irtikâp eylemek, gıybet ve nemime etmek ve halkı güldürmek için dalkavuklar, mukallitler gibi maskaralıklara kalkışmak, savmın tebcil-i şanı hakkındaki bunca asar-ı celileye menafî düşmez mi? Savmın derece-i ulyâsı, perhiz ve imsak iken on bir ayda yemediğimiz batıyyü'l-hazım mukavvi-yi müştehi, bu miyar pâ-çe hardal gibi birtakım etime-i mütenevviayı bu şehir-i mübarekte ekl etmez miyiz? Sahurda o kadar yağlı, ballı yemekleri tıka basa ekl buyurduktan sonra sabâhisi kapalı dükkânlarda, sapa yerlerde orucunu yiyip dest-i rayb-ı pervanesine, mezheb-i imameli tespih alarak sâim gibice tafra-furûşluk edenlerimize ne demeli?

Cevâmi ve mesâcid-i münîfeye itikâf niyetiyle girip de laubaliyane musahabet ederek izâa-i vakit eyleyenlerimiz de mi yok? Hele evvelki yıllarda maa't-teessüf müşahede olunan Bayezid rezaleti şu tadat eylediklerimizin cümlesine hemen taş çıkarır bir şenaat raddelerinde iken bu sene-i seniyyede o facianın olsun o ki alınması mucib-i şükrandır.

Az kaldı kıraathane namında olan o nazenin, işretsiz gazinoları unutacak idik. Bu yerlerde ekseriyet üzere, kıraat-ı kütüb ve evraka bedel dama, tavla, iskambil (bazılarında bilardo dahi) oynamakta olmasıyla bunlara tavla, damahane yahut cümlesini şamil-i laubhane namı verilse yecâdır. Şu kıraathaneler, eyyam-ı sâire bir taraf Ramazan-ı Şerif'te dahi [s. 61] labiyyetgah-ı sıbyân değil âdeta labhane-i rical-i menzilesine konulması layık mıdır?

“Günahı, ben oynadım diyerek haber verenlerin boynuna, bu yerlerde oynanan envai labiyyat boşuna değil imiş ama orası bizce karanlık. Bir de Beyoğlu'ndaki Kristal, **Keylam**(?) falan filan gibi birçok darü'l-mezâkı sahura kadar vakit geçirmeye münasip teferrüç-gâh ittihaz eylemek reva-yı hak mıdır?

Her ne ise şuraları biraz daha tafsil-i sadeden udûlu icap edeceğinden şimdilik bu kadarla bi'l-iktifa gelelim asıl bahsimize.

Netice-i meram: kitap, sünnet, icma ümmet ile sabittir ki şerait-i âliyyesine tevfikân sıyâm ve imsake muvâzabet ve itina bi'l-cümle Müslim ve Müslime'ye farzdır. Hakikat-ı savm ise insan için hem sıhhat-ı hayat-ı dünya ve hem de sıhhat-ı hayat-ı ukbâyı müstelzim olmasıyla (tesûmû tesihhû) hadis-i şerifini tekrar ile hatim-i makâl ederiz.

Altıncı *Dolâb*'daki “Zübdetü'l-Kimya”nın mabadı yedinci nüshaya konulmuş ise de sehven unvanı yazılmayıp “İstitrat” diyerek başlanılmış olduğu ihtar olunur.

Zübdetü'l-Kimya'nın Tetimmesi

ve nihayet Dimyat'a pirince gider iken evdeki bulgurdan olur meselince kolayca bakırı çakır altın edeceğim diyerek elindeki avucundaki bakır kuruşa varana kadar cemi varını itlaf ve heba edip hakikaten çâh-ı mezellekte karar ettirir.

İşte kimyanın mukaddemâtına olsun vâkıf olmayanların böyle bir vartaya uğramaları baîdü'l-ihtimal değildir.

Kimyagerlerin Desâis

Bu dessaylar tese'ül ederek şundan, bundan cem ettikleri veyahut yalandan altın yapmak üzere kaptıkları akçeleri bir sarrafa varıp sahihen altına tebdil ederek ve suret-i Haktan görünerek ötede beride gezerken sayyâdın tuzağına kuş düşürüşü gibi kimya meraklılarını yakalarlar. Altın yapmak üzere epeyce kandırıp birtakım ecza ve edevat-ı tehyie ettirdikten sonra has ve hâşâk-ı melanete tutuşturduğu kânun-ı mefsedetin başına geçip ve zavallı kimya meraklısına kürek çektirip ecza-yı melaneti kaynatmaya başlar. Bu aralık iki gözün arasında, yanında bulunan altınları potanın içine atar, arası biraz geçtikten sonra sekiz ıstılah ile karışık mukaddemât-ı ebleh-ferîbâne, der-meyanına âğâz edip sanki kâfi gelmeyen eczayı almak üzere kalkar gider. Kimya taliplisi, biçare kimyagerin ifadesine tamamen emniyet etmekle iktiza eden akçeyi ita ve fazla olarak sürat-i kemal-i edevat için bir de rical ile beraber acaba ne yaptı merakı dahi zamirinden çıkmadığından şu üstad-ı hile-zâd gidince ameliyat mahalline varıp encamkar ocağını kül edecek kânun-ı mefsedeti karıştırır iken pota derununa “mukaddem saf altına şebîh bir külçe görünce mal bulmuş Magribî gibi, işte şimdi kimyayı bulduk diyerek şuuru halel gelircesine sevinir ve artık herifin her bir emrine itaat ve inkıyada mecbur olur. Yahu hokkabaz [s. 62] aleti gibi kimyagerâne mahsus demirden mamul, gayet musanna, derunu altın tozuyla dolu, ucu balmumu ile mülemma hilaller olmasıyla bir miktar nihâsı pota derununda izabe

ettikten sonra kemal-i itina ile cebinden mahfuz bir kutu çıkarıp derununda bulunan tuzdan yani âdeta topraktan o balmumlu hilalin ucuyla azıcık alır da potayı karıştırmaya başlar, karıştırdıkça altın tozları potaya dökülmesiyle nuhâs ile bir halita teşkil eyler ki rengi ve sıkleti altına müsâbe olur. Nuhâsın bu suretle altın oluşu “hilalin ucuyla koyduğu gubâr-ı hasîsası olduğunu tefehhümüyle biçare kimya budalasına bir kutu toprak verip ona bedel âdeta bir kile altın alır gider.

Filhakika izabe olunan nuhâsa, o miktar altın konulsa hasıl olacak halitayı bu kitapta bahsedeceğimiz fenn-i kimyadan bir nebze olsun bilmeyenler safî altından fark pek de edemezler.

Bir de bazı desso-ı madeniyât bahsinde görülecek kalay-ı mürekkebâtından (kibrit sâni kalay) sarı renkte yumuşak bir cism-i mürekkep olduğundan onun istihsaline mübaşeret eder. Bu dahi gayet ehven fiyatla altın gibi bir renk verir. Kimya meraklısı biçare, cehli münasebetiyle altın ile cism-i mürekkebi fark ve temyiz edemediğinden -işte kimyayı buldum, toprağa yapışsam altın ediyorum- hülyasına sapar, düzenbaz kimyagerân dahi altınları kapar. Netice-i meram daha bu gibi şu kimyagerânın pek çok hile ve desiseleri var ise de cümlesini beyana bu muhtasar kâfi değildir. (ey kazallâhü ebsârahum)

Gerçi bâdî-yi nazarda tadat eylediğimiz mevâdd-ı münticü'l-fesadı efsane gibi görünür ise de eslaftan şu kalabaya tutulup tâbe-i ızdırapta pertev ve tâb olanların hikâyât-ı garibesini işittiğimizden maada elan şu on dokuzuncu asrın yetiştirdiği zevattan bazılarının bile böyle bir vadi-yi selamet-i nadide-i pûyân olduklarını maatteessüf gördüğümüze nazaran maruzat-ı âcizanemizin karîn-i sıdk ve sevap olduğu inkâr olunamaz zanneyleriz. İntiha.

Dolâb'ın dahi kimyagerân hakkında bir iki diyeceği var idi fakat bu *Dolâb* dolmasıyla bayram *Dolâb*'ına kaldı.

Bir Zatın Aziz Ahabından Birine Veladet Tarihi İrsaline Dair Yazdığı Tezkiredir

Mürecced-i rahm ve ihsan-ı cenab-ı Gird-gâr lem yelid ve lem yûledden saha-i gehvâre-i şühûda pâ-nihâde-i zuhur olan mehdûm-ı alilerinin haber-i veladeti resîde-i gûş-ı safa-yı mengûşumuz olduğunda meşime-i tab-ı âcizanemde cenin-i mezâmin-i şâdî-yi cünbüş-nümâ olup leffen takdim-i hak-pây-ı vâlâları kılınan tarih, dehan-ı aciz-i beyandan bir vakit-i mesadette tali ve her ne kadar berceste ve takdime şayeste değilse de böyle radde-i tab-ı kemterânemin küstahî

lafzına ve adab-ı fesahatten adem-i hazzına nazar buyurmayıp pâyâne-i ağuş-ı tashihe alacakları nur-ı şemsiye-i üryan-perverlerinden lâmi olmanın bu bapta tafsilden keff-i kalem ve şu veladet-i mesele-i cemilesinin bâis-i meyâmin-i izz ve ikbal-i [s. 63] keremiyeleri duasıyla tezyin-i fem kılınmıştır. Baki siz bilirsiniz efendim.

**Saadetli Hâlet Beyefendi'nin Bundan On Üç On Dört Sene Evvel Söylemiş Oldukları
Gazeldir**

Almasa tâb-ı ruhundan nur-rûy-ı âftâb
Âlem etmez tâ be-mahşer-i ârz-yı âftâb

Olmasa pertev-girâ-yı feyz-i tâb-ı tal'atın
Kûşe-i târik olurdu çâr-sûy-ı âftâb

Var iken dâğ-ı gamın sînemde etmem haşre dek
Zulmet-âbât olsa âlem meyl-i sûy-ı âftâb

Âh-ı dûzah sûz-ı hicrânımdan olsa hissemend
Mîhr-i mahşer-sûz olur zerrât-ı gûy-ı âftâb

Müncelîdir sîne sûz-ı mihr-i nûr-ı aşkının
Tâ kıyâmet meşhedinden reng ü bûy-ı âftâb

Şeb-çerâğ-ı ârızındır şevk-bâhş-ı bezm-i cân
Sâye-i hüsnünde etmem cüst-cûy-ı âftâb

Düşse aks-i kâmetin bir kere tâ rûz-ı kıyâm
Bin tecellî gösterir her mevc-i cûy-ı âftâb

Söyledi şevk-fürûg-ı hüsnüdür bir âfetin
Yoksa kim eyler cihânda güft-gûy-ı âftâb

Eylerim bin pâre âh-ı felek-sûzumla ben
Olsa ger fûlâddan Hâlet sebû-yı âftâb

Cezbeder çevgân-1 tâb-1 mihr-i tab-1 hikmete

Şebnem-âsâ nûr-1 ilhâm olsa gûy-1 âftâb

Bursa'nın Kestanesi

(Tetimmesi)

Bahusus o acuze, zamana Borbon, Bonapart, cumhur, taraftar onun keşmekeş-i etvâr ve efkârına bakıp “Bunlarda imare-i hercümerç varmış, o da bana vazife mi! Kasaba bağ kaygısı, keçiye can” diyerek kendisine çokça müşteri tedarik eylemekle haris olur.

Mesela Borbon taraflısı görse o ilim yanacı kahpe, o tarafın gayretini güder. Bonapart, gayret-keşânlarına rast gelse onlara dahi iki, üç yalan dolan kıvrırır. Cumhur takımına tesadüf etse o güruha da yaşasın cumhuriyet diyerek çatar. Zamanın politikası renginde olunca kestaneleri satar. Ez zaman içinde kebab kestaneçiliğinden topla dövülse yıkılmayacak bir iktidarda sahibei servet ve yesâr olur, meydana çıkar. Sayfiye ve şitaiyhaneler yapar, kârgir akarlar alır, hem kestane satışından ve hem de akarât varidatından nakd-i mucidi çoğalır ama biraz ince dokunup sıkıca alınsa bu karı, sade kestane kebabçılığını güzel bildiğinden mi bu kadar kalkıştı? Hayır! Meslek-i cûy-1 fûrûş-gendüm **nümâyîde**(?) devam ile beraber ümm-i vakit geçinerek politikaşinaslıkta gösterdiği maharet-sayesinin dahil-i küllisi hiçbir zaman inkâr olunamaz.

Zira o asrın politikasını arpa suyu makamında bardak bardak şatmış olsa yine boşa yatmaz idi. Her ne ise, pîrezenin bunca konaklara iratlarda [s. 64] mutasarrıfa olduktan başka beş yüz bin frank Fransa ve bir o kadar frank dahi Londra bankalarında nakidi olduğu rivayet olunuyor.

Bizim kestaneçiler, kestaneyi mevsiminde tatlı, kıymetli satacak ve akçeye akçe kazandıracak yolu bilmeyip ve sattıkları kestaneleri allı yeşilli kâğıtlara sarmayıp kazancı kıyyede dört yüz dirhem eksik vermekte aradıklarından daima sıfirü'l-yed kalırlar. Vah zavallılara vah!

İhvanımızdan Hasan Suphi Efendi Merhumun Yadigâr Güzidesidir

Keşfü'l-Hisâb

Mukaddime

Erkâm-1 mukaddese-i hamdüsena-yı cenab-1 serü'l-hisâb ve idâd-1 müteaddide-i tasliye ve tarziye-i Hazret-i Resul-1 Şefaât-Meâb ve tahiyyât ve dürûd-1 hayri'l-ashap bi haysü mâ vecebe aleynâ eda ve ashap olunduktan sonra bu hakir-i pür-taksir yani mektub-1 maarif-i umumiye odası hulefâsından Hasan Suphi, şöyle bast-1 makale ibtidâr eder ki üstad-1 rûşen-i fevâid-per-i

istidadım yani erbab-ı hüner ve maarifin encümendi ve ashab-ı dâniş ve kemâlâtın ser-bülendi Mekteb-i İdadi-yi Şahane ulum-ı riyaziye hocası, rifatlı Ahmet Efendi'den Mekteb-i Mülkiye-i Mülükâne'de tederrüs ve teallümle kesbetmiş olduğum usul-ı ilm-i hisâbı şamil olup Efendi mumaileyhin salık ve zahip olduğu melek-i credit ve tarik-i sedîd üzere muhtasar ve müfit olarak ve lî ecli's-suhûleh behr-i makale ve bab-ı müteaddid-i fusûle, tefrik ve taksim olunarak altı makale ve iki bap üzerine cem ve tertip ve "Keşfü'l-Hisâb" ismiyle müsemma olması tensip kılınan işbu kitap, sevab-ı lazımü'l-iktisap bilütfihi Teâlâ "nüsha-i tarihini işar eylediği vecihle saye-i maarif-vâye-i Hazret-i Padişahi'de karîn-i hüsn-i hitam olmuştur.

Mebâdi-i Fenn-i Hisâb

Malum olduğu üzere bir ilme şürû eden talibe üç şey bilmek lazımeden bulunmakla ilm-i hisâbın tahsilini arzu eden zevat için bilinmesi lazım olan üç şeyin zikir ve beyanına ibtidâr olunur. Şöyle ki evvela ilm-i icmali hasıl olup meçhul-ı mutlaka teveccüh lazım gelmesin için okuyacağı ilmin tarifini bilmelidir. "İlm-i hisâbın tarifâtı atide gelir."

Saniyen sair-i ulumdan temyiz için mevzuunu bilmeli ki ilm-i hisâbın bahsedeceği kavait ve usule denilir.

Salisen say-i abes olmasın için o ilmin gayesini bilmeli ki ilm-i hisâbın gayesi muhasebede zihni hatadan hıfzedip kendini hukuk-ı ibâddan muhafaza etmektir.

(Atisi merhumun terceme-i ahvaliyle gelecek.)

İhtar

Yedinci nüshada hazım yerine cezim ve avarız-ı muvakkate yerine avarız-ı mevkute ve sûtûz yerine satır ve merd-nebred-pesend yerine biz merden-red-pesend yazılmak gibi nokta, harf, ibarece ve tertipçe bazı sehviyyât ve bundan başka noksan ve ziyade kelimât olduğuna ve sûtûz sehviyyâtının sebebi dikkatsizlik, mamafih Ramazan-ı şerif hâlinin dahi medhali bulunacağına binaen maa'l-izâr ihara ibtidâr olundu.

1.9. Dokuuzuncu Sayı

(Kapak)

9

DOLÂB

Eser

T(e)

Her hakkı sahib-i imtiyaza aittir.

Mühr-i mahsusu olmayan nüshaları sahte olup basan
ve satanlar hasbe'l-nizam mesuldür.

Sultan Bayezid'de Şeyh Yahya Efendi'nin
Matbaası'nda tab olunmuştur.

1290

DOLÂB

İşbu risale maarif-i nezaret-i celilesinden ita buyurulmuş olan ruhsatname mucibince bu nüshası gibi ara sıra çıkacaktır.

Vazifesi

Maarif ve edebiyata müteallik her gûne mebâhis ve letâifi şamil ve terâcim-i ahval ile makalât-ı müfide ve mevâdd-ı nafiayı müştemil olacaktır.

Dolâb'a muavenet buyuracak zevat edebiyata müteallik ve nafi-i asarı imzalı olarak Çemberlitaş'ta Celil Ağa'nın dükkânına gönderir ise kabul olunur. Sahib-i eser imzasının ilan olunmamasını ister ise imzası vazedilmeyerek neşredilir.

Neden mi Mazeret?

Ne yapalım öyle icap ediyor! Ramazan hâli, Bayram gavâili derken arefe günü *Dolâb*'ın tabettirilmekte olduğu matbaanın nagehan tatili, *Dolâb*'a gününü şaşırttı! Bu ise bir vaz-ı ihtiyarâne olmadığından şu tehhür-i nâgeh-zuhurumuz mazurdur, ümid-i kavisindeyiz.

İskat-ı Cenin

Dolâb, "Hayat" unvanlı bir makalesinde "iman-ı nazarla hakikaten bakılsa hakkı'l-insaf sakıtın pek de katilden ehven-i şenâyiden addolunamayacağı misillü ıyş ve işrete zevk ve sefahatle iptila ve inhimak-ı münasebetsizlikle kat-ı tenasüle ita-yı sebebiyet dahi sakıtın enva-ı faciasından sayılabilir. Hele bu takımın çocuk olmasın diye ilaç eden, ettiren zalimândan ne farkları görülebilir" demiş idi.

Filvaki ıskat-ı cenin-i fazâyihini irtikâp eden, ettiren, tavassut eyleyen zalimenin cellattan, katilden asla farkları olmayıp belki onlardan daha aşağıdır diyebiliriz. Zira karnında oynayan bir cenini düşürmek, kucağında gülen bir masumun hayatına kastetmek kadar fazî değil midir?

Katil, adam öldürmek için satıra, çocuk düşürtenlerimiz de zehire müracaat eder ama ıskat-ı cenin edenler, istimal eyledikleri ecza ve **anâkîr-i(?) mazarra/musirrenin(?)** tesirâtıyla hem rahim-i bîrahminde yatan ciğerparesine ve hem de kendi vücuduna kıyar.

Filze-i ekbâdına hatta kendi nefesine rahîm ve şefkati olmayan vâlideyn, katil-i hunrizden daha hain, daha zalim, daha hunhar, daha eşna değil midir? Üç ay anası karnında durmuş ya üç gün dünyasını görmüş yahut yıllarca ömürler sürmüş, ebnâ-yı beşeri her ne esbap ve âlât ile olur ise olsun katil ve itlaf-ı fezâyihine cüret eylemek nasıl tecviz olunur? Betahsis katil olan, vâlidân olur ise bunlar hakkında ne demek lazım gelir?

Elhasıl ceninin, tıfılın, civanın, pirin, a'lânın, ednanın [s. 67] hayatı müsavi ve her kimin olur ise olsun hayatına kastetmek a'zam-ı müsavidir.

İnsaf ele alınır da muhikk-ane düşünülür ise karnındaki çocuğuna merhameti olmayanların katilden kalır yeri olmayıp belki daha eşna olduğunu tasdik eylememek mümkün olamaz. Çocuk olmasın kasd-ı gaddarânesiyle şürb-i deva ve istimal-i ecza eylemek ve hamile kalıdıktan sonra birtakım vesait-i dâhiliye ve hariciye ile çocuğu düşürtmek hiçbir vakit şenaati inkâr olunamayan öyle efâl-i leimânedendir ki mütecasiri olan cellat-pîşe ve mezalim-i endişeler, şecere-i hayatını semerât-ı muazzezesiyle berbat ve hayat ve mematını harab-âbâd eder. İnkıta-ı tenasüle bâis-i müstakil olur. Encamkâr, kendileri de tatlı canlarında bulur. İskat-ı cenin gibi şeran ve aklen, katân mücâz olmayan bir fil-i fecî-i irtikâp etmek hem dünyasını hem ukbâsını yıkmaktır.

Evet, ukbâsını yıkmaktır. Çünkü hilaf-ı şer-i şerif-i hareket eylediğinden elbet cezasını çekecektir. Âlemin ümrânı, insan sayesinde olup insanın teksiri ise tenasüle muhtaç olmasına ve tenasüle mâni olan esbab-ı müteaddidenin en kanlısı, en yürekleri yakıcısı çocuk düşürtmek, madde-i lainânesi bulunmasına bakılınca sakıtın ne kadar şeni olduğu bir derece sabit olur.

Yazıklar ki ne şeran ve ne aklen tecviz olunan ıskat-ı cenin, madde-i cangedâzânesi her yerden ziyade mülkümüzde âdet-i menzilesine getirtilmiş devâhî-yi azimettendir. Hele ilaçla vuku-yı hamle olunan mevâni-i faciâta, hesaba konulmadığı hâlde Dersaadet'ten doğan çocuklardan kasten düşürülenleri pek az olmamak gerektir.

Hezâr-ı teessüf ki daha canı anasının canevinde beslenip anasıyla cism-i vahit hükmünde bulunan bir masuma kıymak gibi bir zulüm, şu âlem-i insaniyette irtikâp olunsun.

Sadd-ı hayf ki vahşiyane ve belki cellatların eli varamayacağı böyle bir vahşet-i melunâne, şu âlem-i medeniyette irtikâp olunsun.

Münsifâne ve bî-garazâne mütalaa-i hakikat edelim. Allah için şu vaz-ı vasiâne, şerait-i İslamiyet-i insaniyete, hamiyete, merhamete yakışır mı? Tahsil-i safa-yı zeylinde hasıl ettiği çocuğunu düşüren valide, yavrusunu yiyen kızgın kediden daha fena değil midir?

Şu mezalim-i sibâ'ânenin şenâyi hakkında her ne söylenirse layık ise de şimdilik bu kadarla bi'l-iktifa ileride ıskat-ı ceninin mazarratına ita olunacaktır.

Tuhfe-i Rüzgâr

İlcâât-ı asır-ı terakkiperver her gün bir gûne eser-i bâlâter ile afak-ı maarifi münevver eylemektedir. Ezcümle, kalem-i maarif-mendân-ı zamane “*Tobra*” unvanında bir risale-i bedayi-i nişane daha bu kere meydan-ı imkâna getirdi.

Bu risale-i asliyle mütalaaya değer birtakım eser-i muteberi havi ve hususuyla Alâattin Selçukî'nin Sultan Osman Gazi hazretlerine ita eylemiş olduğu beratın suretini dahi cami olmasıyla erbabı indinde [s. 68] şu “*Tobra*”, bihakkın berat-ı hürriyet ve saadetin mezheb-i beri torbası kadar muazzezdir. Binaenaleyh müessisleri tebrik ederiz.

Beşaret

Sahibi Mösyö Bordeano cenapları müdür mesulü Dimitraki Efendi olarak *Şark* namında bu kere çıkarılan Türk gazetesinin birinci nüshasını gördük. Kullandığı lisan-ı şark-ı hâme, bazen belagat-ı perdâzânının şive-i ifadesinden parlak olduğu misillû idare ve sarf eylediği efkâr dahi o lisan-ı belîğü'l-beyan ve fasihü'l-tibyândan daha bâlâter parlaktır.

Vareste-i külefe-i izahattır ki Mösyö Bordeano cenapları, mine'l-kadim *La Türki* gazetesinin sahib-i imtiyazı olup *La Türki*'de ise görülen bunca salabet-i efkâr, muhakemeli makâlât-ı metanet-ârâ, bî-tarfâne-i mündericat-ı fûnûna dair asar, letâife müteallik hikâyât, bir kere pîş-i nazar-ı insafa alındığı hâlde *Şark*'ın dahi sahâyifi bu misillû mevâdd-ı nafia ile malen mal olacağına tereddüde katan mahal kalınmayacağından artık tafsilden sarf-ı nazarla hem gazete sahibini hem müdür mesulünü hem de muharrirleriyle mürettiplerini hatta mevzilerini bile tebrik ederek teberrüken mündericatından iki fikracığın “bî mecâyâ” derciyle iktifa eyledik.

İki Cümle

“Her gazetenin iptida-yı neşrinde erbab-ı mütalaaya ittihaz edeceği kavaid-i esasiyeyi bildirmesi mukteziyât-ı âdetindendir. Def-i iştibâh ve ipham ve fikir ve niyet ve süluk-ı hareket-i evrak-ı havadisın mümeyyiz-i azamı olan amme-i bey-gâhına mehâsin ve müsavi-i mevcudenin heyet-i mecmuasıyla çıkıp arz-ı meram için çare-i münferit dahi budur.”

İşte numune... Mündericat-ı sâire dahi buna kıyas buyurulduğu takdirde şu gazetenin meziyet ve mahiyetinin ne derece şayan-ı takdir olduğu bi'l-bedâhe anlaşılır zannederiz.

“El-ârifü yekfihi el-işâratün”

Bir Varaka

İnkılabât ve tahavvülât-ı âlemi inkâr eden var ise hodri meydan!

Meşhur *Diyojen* cenapları, bir zamanlar Bekrî mekri gibi küp başında değil küp içinde ve durup her sözünün başı “gölge etme, başka ihsan istemem” sözü idi. Sonraları isabet-i ayine uğrayıp küpe bindi, küpü parladı, meydan oyununa çıktı. Nasılsa açıkta barınamadığından ihtiyar elde değildir diyerek füceten diyar-ı ademe sefer verdi. Orada da canı canına sığmadığından başına çingiraklı bir külâh, ayağına yeni moda bir çizme giyip *Tatar* gibi naralar attırarak önüne gelene meydan okumaya başladı ama orası çok geçmeksizin zalime-i ikameti murakabe değil âdeta kediye yükletti gitti. Halk ise bu gidişte gelmez, yola gitti dediler ise de “âlem-i zıll-ı hayaldir, bütün cihan ona meyyaldir” mukaddemesiyle defa-i salise olarak adını değiştirip sergâh-ı muhabbete perde kurdu, şem'a yaktı. Hayalî Salih [s. 69] tarzında “Hay Hak!” diyerek söze atladı. Hele dikkat olunsun, şu üç buçuk günde bu az inkılap ve tahavvül müdür? Muharrir-i varakpare, bu fakir-i pür-taksir dahi “Şu *Hayal*, acaba nasıl hayaldir, yoksa bizim bildiğimiz Karagöz müdür?” diyerek birinci faslından bed ile beşinci faslına kadar bu hayal ile oyalandım durdum. Bir de altıncı faslı Hacı Evhat ile Karagöz'ün resmiyle ser-nümâ-yı meydan-ı zuhur olduğunu gördüğümde bu hayalin âdeta Karagöz olup Karagöz'le Hacı Evhat'ın müştereken gazeteci olduklarında artık katan iştibâhım kalmadı.

Şu kadar ki bu iki şerikin hangisi sahib-i imtiyaz, hangisi muharrirdir? Yani Karagöz, gazete-yi sahip; Hacı Evhat, muharrir midir? Yoksa bihasebi'ş-şirket ikisi de hem sahip-i imtiyaz hem muharrir midir? Zihnim tereddütle olmakla *Dolâb*'dan şu müşkülün hâl buyurulmasını rica ederim.

Fakir-i Pür-Taksir

Dolâb

Bu varakanızı berây-ı hatır *Dolâb*'a koyduk ama hâl-i müşkül yahut muama veya lügaz-ı ayıp değil ya, elimizden gelmediğinden bu bapta biz de sizinle beraber hayalin izahat-i müşkül-pesendânesine müracaat eyledik.

***Tobra*'nın birinci nüshasında “Merak” adı verilmiş bir cümle**

“Acayip, dalkavuk var da zalkavuk niçin yok,

Bu müşkülün hâlli, esbab-ı letâifin himmetine muhavveldir.”

Dolâb

A benim efendim? Bu kadar merak edecek ne var? *Tobra*'yı âyînenin karşısına koyun. Zalkavuğu görün, “isterseniz gözlükle de bakabilirsiniz”; bu müşkülü halletmeyi rahmetin ra'sına nokta koymak kadar zahmetli mi sandınız? Öyle ise pek zavallı!

Bakındı Bir Kere Acayibe

Zamanımıza gözlük, dürbün, hurdebîn ile bakmak tekellüfâtına ne hacet? Şöyle bir göz gezdiriyorsun, her köşesinde bir gûne eser-i acîb, her eser-i acîbinde bir nev köşe göreceğimiz derkârdır.

Çi-sûd ki köşeli, bucaklı bunca acâibât ve garâibâtımız var iken halkımızın bir türlü gözüne giremiyor. A canım, bunların toz kadar olsun, çöp kadar olsun da mı kadri yok?

Az acibe midir, kırk yıllık Karagöz gazeteci oldu, muharrir oldu, mübeyyiz oldu, müsevvit oldu, musahhîh oldu, hem de yakında müellif olmakla namert oldu ama bizim bildiğimiz, gördüğümüz şimdiki müellifler gibi müellif olmayacak. Asıllı, usullü müellif olacak. Bunun için Okmeydan'ına bir müellif cemiyeti tertip edip o cemiyette telifâtını pesten tiz neyaya kadar, perde perde, ezberden kıraat eyledikten sonra ittifak-ârâ ile müellif-i icazetnamesi alacak. Gördün mü bir kere koca Karagöz, nasıl şanlı müellif olacak. Ey şimdi, diplomalı müellif yetiştirmek, eser-i terakki değil de ya nedir?

Az garibe midir ki? Leylek bu sene vakitsiz geldi geldi de ne mi oldu? Daha ne olacak, minkâr-ı nâmevzûnu yani gagasıyla müellif modası getirdi. Hatta “Tiyatro-ı Osmani” sahib-i imtiyazı,

hamiyetli ()^{*} Efendi, bu modanın tarafında seni kesti, [s. 70] biçti, dikti; üstüne, başına nevresim kaba yaptı. Bayramı beklemeksizin Ramazan da gitti.

Az acibe midir ki, okuyup yazmaktan katan behre-dâr olmadığı hâlde “baba himmet, oğlum hizmet” nam-ı facia ki hakikaten fecîa unvanına layıktır.

Bu facia da (...) Efendi'nin telif gerdesi olsun.

Az garibe midir ki, oldukça okur yazarların tasnifâtını -kendisi cahil sözü kitabı- sırrına mazhar olan ... Efendi beğenmesin de tashih eylesin, yaniyâ Türkçeyi Ermeni şivesiyle halt etsin de ne şap olsun ne şeker olsun.

Az acibe midir ki, “Tiyatro-ı Osmani sahibi” boğazına kadar borca battığı hâlde hamiyetine binaen yine halkımızı çâr paralar ve yeni çıkma fecîalar ile eğlendirişin. Buna da kanaat buyurmasın da “eser-i hâme-i dil-şikârânesi” olarak nev-zemin-i müellifât ki ilm-i bedîadan yığın yığın sanayi-yi lafziyeden maada sanat-ı ezdâdına camidir. Onları arz-ı maraz-ı mezâk ve neşat eylesün. Nev-zemin mi dedik? Evet, neden beğenilmiyor, nev-zemindir, Allah için söyleyiniz, görmediğinizi ben de pek âlâ biliyorum lakin hiç işittiğiniz olsun var mı? Sinoplu Türk bir hamal madama yahut familya, Türkçe karyesiyle tabire itiraz olunamaz ise “maâ beraber” şarapla karışık yemek yediği var mıdır? Sanat-ı ezdâdı mı cami dedik? Evet, öyledir “fevkalade”yi “he fikrimde yerleşmiştir”le mezc ve halt eylemek gibi sanayi-i lafziyeden bir taraf, Türklerin ahlakıyla Fransızların ahlakını birbirine karıştırmak sanat-ı ezdâd değil midir? -Hayal dahi böyle demiş.-

Az garibe midir ki, tecrübe-i akdâm-ı kabilinden olarak geçen de yağın yağmurlardan divan yollarımız mezlaka değil, âdeta çamurlardan nehirler teşkil eylesin? Evet, şu su kıtlığında nehir olursa da içinde çamur bulunsun, yine faydadan hali değildir çünkü çamur, dibine çöker; su, üstüne çıkar.

Az acibe midir ki, ismini bilmez isek resmini, resmini bilmez isek ismini, ikisini de bilmez isek âlem bu ya sokakta gördüğün vakit heyulasından tanıttırmak üzere resimli, isimli “kartvizit”ler icat olunsun?

* Metnin orijinalinde bu kısım “()” şeklinde gösterilmiştir.

Az garibe midir, demirin tabiatında suya batmak var iken denizin üstüne demirden köprü kurulsun da batmasın?

Az garibe midir ki, tramvaylar icat olundu olunalı, iki oluklu demir yol sayesinde fiçıya sardalye basar gibi seksen kadar insan bir arabaya istif edilip, bir çift bârgîr ile kolaycana götürülsün getirilsin?

Az garibe midir ki, o minibüsler çıkalı kumpanyasının tek ve çifte bârgîr fayton, kupa arabaları işlemeye başlayalı bizim köşe başlarının kırık mırık arabaları rekabete kalkışsın?

Az acibe midir ki, *Hayal*'in kavlince “Derin Köprü” vapurları çok kömür sarf etmemek üzere makinalarını marnalların akdâm-ı ikdamıyla çevirtsin?

Az garibe midir ki, Şirket-i Hayriyye vapurları, nefesi nefesine yetişmeyerek koşan müşterilerini beklemeyip ama koşmayan müşterilerini bekleyip bağırtıya çağırıtıya asla kulak asmaksızın düdüğünü çalıp gitsin?

Az acibe midir ki, bendeniz yani Alâattin [s. 71] Tefik, *Dolâb*'ın sahib-i imtiyazı olsun, birçok yazı yazarları *Dolâb*'a davet etsin!

Az garibe midir ki, izzetli, basiret sahib-i imtiyazı, sahil-hane-i derya-yı nevalesinden kâşane-i ferhafzânesine nakleylesin de bu nakli hayal-i âlemlere tebşir eylesin? Az acibe midir ki, gözü dürbünden daha nezdik-bîn iken görenin beliyesi değil âdeta özenti afeti olarak gözlük taksın da basiretsiz olsun?

Az garibe midir ki, mevât-ı arazi, arazi-yi emvât-ı kasvetgâh addolunup da lu'betgâh olmak üzere imar ve ihya olunsun.

Az acibe midir ki, insan lisan-ı maderzadını nisyan eylesin de efendiye bedel mösyö desin.

Az garibe midir ki, o minibüslerin dingili kırılıp mesela on sekiz kişiyi mecruh eylesin?

Az acibe midir ki, burnunun dibindeki çeşmeden beş paraya su taşıyan saka, şu kış gününde fiyatı kırk paraya çıkarsın. Hem de vaka, ta Silivrikapı'sı gibi fukara mahallesinde vaki olsun?

Az garibe midir ki, zamane âdemlerimizin isimli, resimli “kartvizit”leri gibi müelliflerimiz dahi resimli, isimli kitaplar çıkarsın.

Az acibe midir ki!

Çamur...

Az garibe midir, şimendiferlerimiz ağırlıksız diyerek mektup kabul eylesin de cebinde mektub-ı emanet ve birçok evrak olan koskocaman adamları alsın?

Az acibe midir ki, yaz mesirelerini hatır ve hayale getirmeyecek mertebelerde Beyoğlu, Taksim, Kristal, **Feylâm(?)** darü’l-inbisât kesilsin?

Az garibe midir ki, her zamanda bu kadar gaz lambası müşahede olunamayan şehir ne de **ya te te(?)** üç mesnede terakki etsin?

Az acibe midir ki, Fransa adem-i ittıradı yedi sene müddetle bir hadd-i sebat dâhilinde mahsur eylemeye karar versin?

Az garibe midir ki, Halep’ten, Şam’dan, Mısır’dan Arap çalgıcıları buraya gelsin de çalıp çağırsın?

Az garibe midir ki, Kristal, **Feylâm(?)** ve emsali mahallerde madamlar, madamozlar(matmazeller) hizmet-güzâr olsun?

Az acibe midir ki, eskiden toyu, temeli, zuhuru, kolu bir, hane kolu iki, bunlardan azma bir de süpürge kolu üç ortaoyunumuz var iken şimdi nev-eser çifte kamburlar, daha daha birtakım namlarla hoca, paşa yangını gibi kol kol olmuş ortaoyunlarımız yahut oyun ortalarımız meydan olsun, yüz bulsun?

Az acibe midir ki, Rıza’nın takviminde mesela ıyd-ı ezhânın yazılmaması sehve hamlolunmayıp türlü türlü manalar verilsin?

Az garibe midir ki, terakki-yi maarife hizmeti nümâyân olan taş hurûf matbaalarının azam-ı sermayesi, kizb-i sarîh olsun da mesela edânîden düzce sele manden farkı olmayanlar yalanlarla dolanlarla geçinsin?

Az acibe midir ki, Hakâyikü'l-Vekâyi, lastikli İngiliz mektuplarıyla tenvir olunsun?

Az değil, âdeta da değil, bayağı süratli garibedendir ki kırbayı saka çeşmesine asıp âgazdan aşılarmaya [s. 72] şık bey olmak istidadı nezle gibi salgın olsun?

Elhasıl acibe, garibe olarak daha bu gibi bir hayli sayıp dökülecek şeyler var ise de *Dolâb* dahi ıyd-gâhta *Dolâb*'a varıp gönül eğlendireceğinden şimdilik şu birkaç sözle hatim-i makâli evla gördük.

Her müellif, mutlaka hem okur hem yazar ama her okuyup yazan, müellif olamaz. Her okuması olanın yazması olmak lazım gelmez ama her yazması olanın mutlaka okuması olmak lazım gelir.

Mademki bir adam, Türkçe ne okur ve ne de yazar, kat'an ve katiyen müellif olamaz.

Hâl böyle iken okuyup yazmadan hisse-yâb olmayan ... müellif olmuştur, bu da mücerret fevkalade yahut “fevkalade” bir istidadın eser-i terakkisidir. Mademki harikulade böyle bir eser-i terakki-yi cilve-nümâ-yı manzara zuhur olmuştur. Elbet bu nev-zuhur-ı nisbetinde sair şey dahi terakki edecektir. Binaenaleyh şu saydığımız acibeler, garibeler o kadar acâb-ı ezhânı icap edecek bedayiden değildir itikadındayız. Yine tekrar ederiz ki yazısı olmayanların okuması olur ise de yazısı olanın okuması olmaz olmaz. Bu kaziye-i masadak mıdır? Öyle ise her müellif mutlaka hem okur ve hem yazar olur ama her okuyup yazanlar müellif olamaz.

Mademki her okuyup yazan müellif olamıyor. Okuması olmayan teliften alışmak manasına bile müellif olamaz.

Hayal... *Şark* “ilk nüshasında yalanla başlayarak” diyor, fena mı “ezibe ekzebe”? Hem *Şark* hayalin kavlince yalan, kendi kavlince doğruyu nerede ve ne için söyledi, “Tiyatro-ı Osmani” hakkında değil mi? Varsın söylesin...

Tobra'nın Kavlince Tuhaf

Ama neresi! Onun orasını ben de bilmem, bazı ehl-i tahkik ve merakın haber verişine nazaran vapur aslı “pafur” imiş. İlâli de ikinci *Tobra*'da imiş... Ne hoş, ne tuhaf, öyle değil mi? Lakin *Tobra*'nın kulağı ne kadar delik imiş...

Aferin be... Galiba şabat akşamı, kuyumcu çarşısından geçerken **kavvâte**(?) içinde, delâl elinde, kulağına münasip bir küpe imiş gibi haylerin zü-pafur dediklerini işitmiş, sonra da Güllü Agop Efendi'nin müellifliğini duymuş, gayret bu ya... Bir galat eylemesin diyerek i'lâl-i idğâm ama ma'âll-ğunne yapacaktı. O vakte kadar *Dolâb* sükût edecek. Sonra vapurun doğrusu ne imiş, onu söyleyecek. Hem de bu bapta *Dolâb*'ın hakkı vardır, vesselam.

Muhavere-i Alâniye

S(in): Bey birader, aklıktan ne haber?

C(im): Ne olacak!

S(in): Canım, ne olacak ise söyle!

C(im): Şimdilik bu kadar yetişir.

S(in): Pekâlâ... Tobranın ağzını açtırmak istiyorsunuz.

C(im): Ne yapalım... El-hükm!

1.10. Onuncu Sayı

(Kapak)

10

DOLÂB

Eser

T(e)

Her hakkı sahib-i imtiyaza aittir.

Mühr-i mahsusu olmayan nüshaları sahte olup basan
ve satanlar hasbe'l-nizam mesuldür.

Sultan Bayezid'de Şeyh Yahya Efendi'nin
Matbaası'nda tab olunmuştur.

1290

DOLÂB

İşbu risale maarif-i nezaret-i celilesinden ita buyurulmuş olan ruhsatname mucibince bu nüshası gibi ara sıra çıkacaktır.

Vazifesi

Maarif ve edebiyata müteallik her gûne mebâhis ve letâifi şamil ve terâcim-i ahval ile makalât-ı müfide ve mevâdd-ı nafiayı müstemil olacaktır.

Dolâb'a muavenet buyuracak zevat edebiyata müteallik ve nafi-i asarı imzalı olarak Çemberlitaş'ta Celil Ağa'nın dükkânına gönderir ise kabul olunur. Sahib-i eser imzasının ilan olunmamasını ister ise imzası vazedilmeyerek neşredilir.

Şark unvanlı çıkarılmakta olan gazetenin mündericatı hakkında azıcık uzunca bir makale derdest olup *Dolâb*'ın on birinci cüzüne dercolunacaktır.

Terâcim-i Ahval

Mukaddime

Hakikat... münsifâne pîş-nazar-ı arifane alınır ise bilâ cedel teslim olunur ki evlad-ı vâlidâne ne vecihle hasım olur ise vâlidân dahi üstada ol vecihle hadim olmak lazım gelir.

(Men allemenî harfen...) remz-i hakâyık-ı mümeyyizi elde hüccet-i katia değil midir? Vâlidân sebep-i hayat ise üstat dahi saadet-i hayata sebeptir. Peder ve maderin kadir ve şanını takdir ve enva-ı âlâsını zihinlerde takrir ve eltâf-ı celîleye tahmid ettiren ilimdir, marifettir ilm-i marifet ise üstatsız olmaz. Mesela tabii olsa da derece-i kemalini bulmaz.

Hissiyattan mahrum bir hayvan farz olunur ise o da ilim ve marifetten nasibi olmayan âdemdir. Rüzgârın temayülüne nispetle bilâ ihtiyar-ı imtiyaz eden bir şecerin ilim ve marifetten behredâr olmayan bir âdemden ne farkı olabilir diyebiliriz.

İtikad-ı âcizaneme göre vâlideynden sonra ve belki onların kadir ve şanının ulviyetini bildirdiği için onlardan mukaddem hakk-ı üstadı yerine getirmek her şakird-i şakirü'l-hayat için mâdâme'l-hayye bir farîza-i mâbihi'l-mübâhâttır.

Binaen aleyh Hoca Cezîlü'l-ekâb ve sinnü'l-cenap Arif-i Sereydî halife-i şah-ı Nakşibendi vâkıf-ı magazz-i mezâyâ-yı mesnevi vasıl-ı sırr-ı münezel-i dekâyık-ı ayne'l-yakîn Hacı Hasan Hüsametî Efendi kudduse sırruh hazretleri asl-ı üstad-ı âlîn-ser-i âdem ve bâis-i feyzim olmasıyla ve hususuyla müşârü'n ileyh asrımın yegânesi bulunmasıyla hakk-ı şakirdâneyi ifa-yı murad-ı cidânesiyle müşârü'n ileyh hazretlerinin tercüme-i hâlini tahrîre cüret ettim.

Gerçi bununla da hakk-ı üstadı kemâ yeliku eda edemeyeceğim derkâr ise bi'l-bizâ'a zerresinin tediyesini cümle-i vazife-i âcizanedan addeyledim. Bundan asıl maksut zaten değersizliğini mu'terif olduğum eserimi meydana vaaz eylemek olmayıp [s. 75] ancak ifa-yı hak olmasıyla nezd-i ihvanda kusurumuz mazur olur.

Hâlet

Müşârü'n ileyh Hacı Hüsametî Efendi, İstanbullu olup peder-derârî mastarları dâhiliye kalemi ser-halifesi

Bakiyesi sonra

Eski Bir Mecmua Kenarında Görülmüş Atalardan Kalma Birkaç Söz

Ne mutludur (1) o şahıs ki, endam aynasında kendini küçük görüp de dev aynasına baka!

Ne güzeldir o şahıs ki, yüzüne düzgün sürüp de aynada kendi vecih-i mübareğine hayran ola!

Ne hoştur o âdem ki, kendi eliyle kendi evine kundak bırakıp yine kendi “yangın var” diye bar bar bağıra!

Ne bahtiyardır o âdem ki, kendi evinde, kendi çalıp çağırıldığı hâlde, yine kendi, “hırsız var” diye kendi evinde, konuyu komşuyu vakitli vakitsiz çağıra!

Ne zîbâdır o insan ki, şu bağ-ı fenada gonca-ı her-dem taze geçinip bad-ı hazanı nisyan ede!

Ne ra'nâdır o insan ki, Hüma-yı ruha karşı sayyâd-ı cân-sitân gözü önünde durur iken serçe avlamak için tuzak kura!

(Yüzü ak ola)

(1) ne ümitli bozuntusu olsa gerektir.

Nakarat Değişti

Gelindi “gel safalıya, at vebalı vebalıya; bak keyfine, ne bakarsın e.... liye...” vezni mevzunu tabii mi acep?

Şaşarım, şaşarım! Neye, ben de bilmem dediği gibi!(*)

Gülerim, gülerim, varlıklı iken yoksulluğuna ağlayanlara!(*)

Ağlarım, ağlarım, çoluğunu, çocuğunu dolandırıp gezmede, sürtmede, eğlenmede varını yoğunu çürüterek gülenlere!(*)

Acırım, acırım, olmaz, bitmez yerde yediği, içtiği, tükettiği sanki(m) geri gelecektir diye gerisinden alık alık bakanlara!(*)

Yanarım, yanarım! Neye, ben de bilmem dediği gibi!(*)

Yine Nakarat Değişti

Hülyada tek tel görünür ise nahse-i alamettir! Üç tel, maksada delalettir! Kırlangıç kuyruğu, sa'de işaretir! Eğer bunların kırânı temaşa olunur ise mutlaka büyük beşarettir! Hiçbir şey görülmez ise ne olmaz, ne âlâ saadettir!

Başka Neva, Başka Nakarat

Hayıf hayıf ki o biçareye tahsil-i resûlmal-i âmâl için çalışma!

(* işaretli olan cümleler Türkçedir, nitekim “ağla ey gözlerim, ağla; ne gelir var ne gider” mısraı Türkçe olarak durûbdan sayıldığı misillü...

[s. 76] Vah vah ki o üftâdeye, sözünü olarak ince iş bilmediği için nüâs ustası çıkmaya!(1)

Efsus hezar efsus ki o nâkâme, müdâm-ı ömrünü “mader-i piyale ...” ile geçire!

Zavallı zavallı ki o bedbahta, ince eleyip sık dokuyacağım diyerek mayasız hamur işine karışa!

Heyhat heyhat ki o terfende-i zamana aş pişirir iken içine soğuk su kata! Feleğin Tepegöz olduğunu bilmeye yahut bile de unuta!

Tebâh tebâh ki o fitne-i rüzgâra yâd-ı hevâ-yı zevk-i zeylinde simsar-ı inbisat ola.

Aferin, aferin, hem binlerce aferin ki o hezâr-ı aşına-yı dekâyıka, gönlünü eğlendirmek için kimseyi kırmayıp hem kendisi eğlene hem de sairin eğlencesini teshil eyle! Ne büyük mazhariyet...

Tahsin yine tahsin ona ki vahşet-i nâbî-mahalden mübâadet-i vahdet-becâyı âdet ede! Ne büyük muvaffakiyet...

Aynen Varaka

Kırkanbar'ın ikinci nüshasını nazar-ı mütalaadan imrâr ederken Hâlet Beyefendi'nin mecmua-ı muteberinizin birinci nüshasından bed ile birkaç nüshasında ale't-tevâlî münderiç olan "Enmûzec" unvanlı

(1) nakış üstadı olacaktır.

makalelerinin bazı cihetlerine itirazı havi bulunan bir varaka mazurum oldu.

Bu itirazın mahiyetini ve hele muharririnin bahis ve münazara için zatında iktidar gördüğü fesahat ve belagatten ne dereceye kadar behresi olduğunu Hâlet Beyefendi bir edna-yı himmetle meydana koysa gerektir. Binaenaleyh benim bu bapta ne maslahat ve ne kaideten söz söylemekliğime lüzum görülemez. Şu kadar ki bu varakanın yukarı taraflarında benim güya edebiyat-ı Osmaniye aleyhinde... bulunduğuma dair bir söz var ki ben bunun sırf iftiradan ibaret olduğunu beyan ile varaka-i mezkûre-i mütalaa edenlerce hakkımda husulünü davet edebilecek sû-i itikada karşı terbiye-i zimmette mecburum.

Sahib-i varaka, daha pek çok zamandan beri "Enmûzec"e itirazân böyle bir şey yazacağını ve elinde taraf-ı âcizaneme dahi bir seng-pare-i itiraz yararlanacağını, makam-ı iftiharda rast geldiğine söylemiş ve bu haber -dolayısıyla- ta bendenize kadar vasıl olmuş olduğundan eğer ki şimdi (bilmem ne hikmete mebni) varakasını imzasız neşrettirmiş olduğuna rağmen ismini ilan edebilir isem de zaten ehemmiyeti olmadığından hacet göremedim.

Kendisi emin olsun ki ben hiçbir vakitte onunla böylebir bahiste bulunmaya tenezzül etmem. Hakkımda mütecasiri olduğu iftira ise şundan galat olacaktır ki geçen de efkâr-ı taassub-ı ashabından birisiyle eşâr-ı Türkiye'nin umumundan istifade kabil olup olamayacağı hakkında

bir bahiste bulunmuş idik. O vakit bahsimizi mütalaa edenlerin henüz hatırlarından çıkmamış olmak gerektir ki ben şuaramızın ekseri hâlen o mahut, bin yıllık fikir ve mazmunlar ve muhalif tabiat-ı teşbih ve mübalağalarla işgal etmekte [s. 77] olduklarından kendilerinin beyhude yere izâa-i evkât eylemekte oldukları gibi mütalaa edenlerin hakiki istifadeden mahrum olacaklarını iddia etmişim. “Erbab-ı hakikat dünyada var oldukça yine bu iddiadan dönmem” yoksa eslafımızın ve hususıyla asrımız üdebasının asar-ı mensûreleri ve “birkaçında manzum eserleri” bihakkın mehâsin-i ahlak ve edebiyeye-i haiz olduklarından onları kale bile almamışım. Hâl böyle iken bu zât, benim edebiyat-ı Osmaniye aleyhinde... bulunduğumu acaba hangi delile istinaden hükmedebilmiş?

1. Reşâd

Dolâb tertib-i tamam olmuş iken bu varakayı almakla bir makale ve bir iki şey çıkartarak maa't-teşekkür bu varakayı derceyledi. Onu muakkip saadetli Hâlet Beyefendi hazretlerinin “Enmûzec”ine itirazı havi *Kırkanbar*'daki varakaya cevabı mutazammın bir eser geldi.

Bu eserde *Kırkanbar*'daki safsatılı varaka aynen alınıp ecvibe-i mukteziyyesi verilmekle hafta içinde müstakillen ve mahsusân “Zuhûrât” namıyla bir *Dolâb* daha çıkarılacaktır.

Alâattin Tevfik

Bakındı Garibeye

Garaip ve acayib-i mahlûkat, ekseriyet üzere bilâd-ı harre ve bâridede çıkıp itidal hâlde bulunan memalikte ender-i zuhur eder. Lezzet ise nedrette olduğu gibi o mutedil memleketlerde çıkan acayib-i mahluk levninde, endamında, boyunda, yüzünde, tüyünde, zebanında, meyanında, nefinde, ziyanında elhasıl cem-i ecza-yı müterakkibesinde başka letafet, başka beşâset, başka beşaret görülüyor.

Hatta geçen de bukalemuna şebih bir köstebek müşahede olundu ki kaşları vesmeli, gözleri sürmeli, elleri, ayakları kınalı, arkasındaki tüyleri semmûr, her mûyun ara yeri pür-mûr, bazı yerleri ise billur, hele endam-ı nâb-mevzûnu kömürler gibi mosmor, cevânibi ise fosfor gibi dopdolu nur... Netice-i kelam, letafet ve nezafet, her yanında mevfür ve sümüklü böcek gibi kitabeti meşhur olduğu hâlde heyet-i mecmuası gayet menfur idi. (Hüda kadirdir, eyler bin şerare lücceden peyda)

(Tafsilat-ı fenniyesi Rabbim kısmet ederse ileride)

Tiyatro

Osmanlı tiyatrosu çıktı çalkalı mehâsin ve mesâvîsi hakkında tahriren ve şifahen birçok bahisler görüldü ve işitildi, ancak her bahsin iddiasına getirdikleri delâilin ehemmiyetiyle yekdiğerine rüçhanı bihakkın mizan-ı muvazeneye alınmadığına nazaran henüz meselenin hakikati tamamen meydana çıktı denilemeyeceğinden *Dolâb* dahi bu bapta oldukça muhakemelice bir makale yazacağını vadeylemişti. İnsan tufüliyyetten sinn-i hereme varınca belki ateh getirinceye kadar bittabi zevke, tenezzühe, latifeye maildir. İnsanın eğlenceye temayülü hasâis-i fitriyesindendir. Bu bapta biraz daha ileri varır da şunu da diyebiliriz. Meziyet-i akıl ve idraktan nasibi olmayan hayvanatın cibilliyetinde oynamaya bir istidadı vardır.

Kemali müsellemler olan bazı üdeba-yı kirâmın dedikleri gibi, meşâkk-ı âlem, hakikaten eğlencesiz çekilir belalardan değildir.

(Mabadı gelecek *Dolâb*'da)

[s. 78]

Hay Bu Adı Beğenmedi

Dolâb'ın birinci cüzünde İstanbul'ca "insan kasabı" namını almış olduğu "hâme-rân bahis ve makâl"(1) olan tramvay arabası, ırgat pazarında bir sürü koyuna rast gelip iki re'sini selh-hane-i ademe göndermesi üzerine şimdi o arabanın adı "koyun kasabına" tahvil olunduğundan tebeddül isme müteallik "maa't-tasrîfât" bir irap gelmekle ve hakka ki bu irap, gayet edibane olarak kaide-i letâife-evvelki ilâlden daha bâlâter- muvafik görünmekle bunu da on birinci *Dolâb*'a koyacağız.

Dolâb'a Konmak İçin Varit Olan Bir Varakadır

İşbu vukuat-ı müellime Hicret'in bin iki yüz altmış beş senesinde Paşabahçesi'nde vuku gelmiştir. Takımda zikri sebkat edecek Fâzıl Bey, erbab-ı ilm ve kemal ve hüner-mendan-ı ricalden nazım ve nesri dil-nişin bir zat-ı fazilet-i rehin olup zamanında bir misli daha aranılacak nadide ve nâ-bûd idi. Bu zatın Mâhir Bey namıyla revnak-ı hissini gıpta-bahş-ı tal'at-ı Yusuf bir mahdumu var idi ki hüsn ü cemaline ins ü melek-i üftâde ve kamet-i kıyamet-reftârına kâffe-i alem-i kemal-i iştiyak ile dildâde olup tal'at-ı zîbâsını görenler hayran ve etvâr-ı müstesnasını işitenler vâlâ ve ser-gerdan kalırdı.

Pederi Eyyam Seyfi, Paşabahçesi'ndeki sâhilhânesinde ve hengâm-ı şitâbı İstanbul'da vaki konağında ferzend-i dil-pesendinin tezhib-i ahlak ve terbiyesiyle imrâr eylemekte ve Mâhir Bey'in vakti kâh âşıkane-i ebyât

(1) tarif-i fûnûna dair bir makaleye hoşça ve açıkça, külfetsizce yani sadece bundan (ekmel) terkip bulunur mu?

ve gazel inşadıyla ve kâh zarifane piyano meşkiyle güzâr eylemekte idi. Velhasıl bu çocuk hilkat-i asliye ve fitrat-ı zâtiyesinde bulunan zekâvet ve fatânet ve pederinin emr-i terbiye ve taallümü hususunda sarf ettiği mesai ve gayret sayesinde az müddette fazıl-ı yegâne ve fûnûn-ı edebiyede rûsûh kalemi pesendîde-i zamane fenn-i musikide derece-i kemali, makul-ı aşına ve bigâne ve şiir ve inşada maharet-i kâmile sahibi, hasılı ilim ve hünerde iktiranına layık, hakikaten ismi müsemmasına mutabık ve her şeyde mahir denmeye layık bir hâlde bulunup aralık aralık nüzhetgâh-ı alem ve yer mesire-i behişt-i tev'em bulunan Beykoz Çayırı'na çıkar. Güruh-ı âşıkânın ciğerine ateşler yakar idi.

Fâzıl Bey'in yalı komşusu, Hayriyye tüccarından müşârü'n bi'l-benân Cemal Efendi'nin İffet nam-ı perdâhte-i ferhunde ve ahter ve bir kerime-i peri-i peykleri var idi ki methinde diller âciz sanki Zeliha-yı zaman olup görenler letafet-i cemaline vâlâ ve hayran kalırlar idi.

Böyle bir meh-per-i peykerin nazar-ı ammeyi calip olacağı bir emr-i tabii olmakla, güzergâhında bazıları saf beste-sûziş olarak izhar-ı muhabbete kıyam-ı ihtiram ve iltifat-ı cihan-kıymetine mazhariyet zımmında fevkâ'l-hâd-ı ikdam ve ihtimam ederler idi.

Cemal
Bakiyesi var

Akşamdan sonra nara, hoş geldin bayram ağa işine *Dolâb* ıyd-gâha gideceğini söylemişti hem gitti hem de gönül eğlendirdi, şimdi de avdet etti. Neyle eğlendiğini gördüğünü birer birer yazacaktır. [s. 79] Evvela cemîân ve cümleten ihvan-ı kiramın bayram-ı şerifleri mübarek ola.

Filvaki vakitsiz yemişin, meyvenin vakitli yemiş kadar lezzeti yoktur! Pekâlâ... Lakin vakitli meyvenin vakitsiz meyve kadar kadri mi var? Şimdi şu bizim “tes'îd-i ıyd-ı saîd” (1)in vakitsiz diye lezzetli olmasa bile kadirli, kıymetli olacağına ne şüphe...

Malumdur ya, çocuklar cumartesi gününden ber-azat olduğu için, perşembeyi iki azat olduğu için, cumayı birli, ikili karışık azatlar olacağı için, kandil günlerini, meserret-i eyyamlarını, bu hesapça altı, sekiz azatlı bayram tatillerini, -dur unutmayalım- iki azatlı olduğuna binaen

ramazanın ilk gününü, hele o arefe tatilini hiç unutmazlar ve hem de hatırlarından çıkarmazlar. Hatta *Dolâb* dahi bu arefe yahut arefe tatilinden istifade eylediğini unutmayacaktır.

İhvanımızdan Hasan Suphi Efendi Merhumun Yadigâr-ı Güzidesi Olan “Keşfü’l-Hisâb” dan Mabat

“mesail-i ilim”, mebâdi-i tasavuriyye ve tasdikiyyeden terekküp edip matlub-ı bizzat olan davalara denilir. “Fâide” mabadında zuhur edecek davanın ispatına sâlih olan bir meseleye denilir.

Netice odur ki geçmiş davanın ispatından zahir olup onun için diğer ispat, iktiza etmez. “Tembih” odur ki geçmiş dava tahtında munderiç olup mabadından kat-ı nazarla makablinden fehmlunacak bahse delalet eder.

(1) münşeatte görülmüştür.

“Mebâdi-i ilm”, meselenin tevakkuf eylediği şey olup o dahi üç kısma münkasimdir. Şöyle ki ulum-ı mütearife(1) hudud-ı tarifât(2) usul-ı mevzua(3) “ulum-ı mütearife” binefsihâ-yı beyyine olup ispata muhtaç olmayan kaziyelerdir. “Hudud-ı tarif”, bir şeyin mahiyet ve hakikatine yahut evsaf ve havasına delalet eden kaziyedir.

“Usul-ı mevzua”, binefsihâ-yı beyyine olmayıp nefsi’l-emre mutabakatı ehl-i fen indinde hüsnüzan ile müsellemler olan kaziyelerdir.

İlm-i hesapta aded-i maddeden tecrit olunarak mübahase olunur. Yani dört adedi, iki adedinin nısfıdır denildiğinde aded-i mezkûrun medlül-i bihinin altın yahut gümüş olduğundan sarf-ı nazarla bahsolunur.

Kavaid-i mahsusası vasıtasıyla malumat-ı adediyyeden meçhulat-ı adediyyenin istinbât ve istihracında istimal olunan fenne ilm-i hesap denilir. “Malumat” odur ki bir sıfattan sıfat-ı uhrâya tebeddül etmeye, “meçhulat” odur ki bir sıfattan sıfat-ı uhrâya tebeddül eyleye, “kemiyyet” odur ki tezayüt ve tenakus etmeye, sâkih ola ve buna miktar dahi denilir. Adet odur ki vahit ve vâhideden terekküp eyleye. İşbu tarif ile muarref olan adet on kısımdır.

(Atisi merhumun terceme-i ahvaliyle gelecek.)

Gazel-i Müşterek

N(un) Gam-ı aşkınla nâ-kâm olmayanlar kâm-rân olmaz
Yolunda ölmeden başka hayât-ı câvidân olmaz H(a)

H(a) Hevâ-yı kâkülünle lâmekân-pervâz-ı hayrettir
Hümâ-yı ser-serî-seyr-i cünûna âşiyân olmaz N(un)

[s. 80]

N(un) Beyâbân-ı tecerrüt özge bir vâdî-yi vahşettir
O deştin sâlik-i râhında kâyd-ı cism ü cân olmaz H(a)

H(a) Eğer bin zahm açarsa bir nazarda tîr-i müjgânın
Nigâhından yine âşık ricâmend-i emân olmaz N(un)

(...)*

(...)

H(a) Cenâb-ı Nâilî vü Hikmet-i üstâtta gayrı
Bunu tanzîr eder bir şâir-i muciz-beyân olmaz N(un)

Bu gazel bundan on iki on üç sene mukaddem söylenmiştir.

Fransızca Ders

Haftada üç defa bir saat bir çâr-yek ders verip nihayet sekiz, dokuz ay zarfında Fransızca tahsil ettirmek ve her gün saat beşten yedi buçuğa kadar ders vermek üzere Türkçe hem okur ve hem yazar bir zat, Sultanahmet kurbunda Arif Efendi'nin kıraathane-i umumiyesinde müstakil bir oda küşat eylemiştir.

Lütfen dersine tenezzül edeceklere her türlü teshilât irâe olunacağı mumaileyh tarafından vadolunuyor.

* İşaretlerle gösterildiği üzere gazelin iki beytinin daha olduğu ama buraya eklenmediği anlaşılmalıdır.

Dolâb

Malumdur ki *Dolâb*'ın en mukaddes vazifesi ihtar-ı nafii reddeylemektir. Bu ihtar ise menafi-i umumiyeye hizmet nevinden olmakla maâ't-teşekkür kabul olundu. Alelhusus bu zat, bir hayli elsinede maharetini bilip tasdik eylediğimiz zevattan olmakla teshil-i tarik-i tedris için ihtiyar eylediği şu meslek-i ahrârâneyi tebrik ... ve dersine devam edecekleri beyhude ömr-i azizlerini zayi etmeyeceklerini tebşir ederiz.

S(e) A(yın)

Suret-i Mahsusada Vürut Eden Bir Vaka Olmasıyla Tabına Mecbur Olduk

Şu kârhane-i bikarar, tarfetü'l-aynda taraf taraf, tarfe tarfe izhar-ı bedayi rengârenk, nigâr ediyor ki her sureti nakkaş-ı behzâd-ı çîre-dest, akıl ve idrak-ı girîbân-ı hayretini çak çak edecek mertebede levâyih-i hîred-fersûdâneye ziynet veriyor.

Ne sürat-i terakkidir ki seyr-i serîinde şimendiferler, balonlarla beyinlerinde fark-ı fârik olan peyk-i nazarıyla peyrev-i rüzgâr-ı zûrkâr olmaya muvaffak olamıyor. **İzan**(?)'i cümle garaz-ı maraz kadar tahrib-i bina-yı insaniyet eder bir zemîme iken fenn-i mahsus yerine geçip haftada iki defa basılan "bir gazete-i mutebere"ye başlıca resûlmal olarak hande-bahşâ-yı âlem oluyor. Mesela, "izam-ı takaddüme" lisan-ı Fransevîden tercüme olunan bir Tiyatro-i Osmani'de oynattırılması "Hayal" nam-ı nasiyyesiyle perde-pîrâ-yi hayalhane-i bürûz olan bir gazetenin gücüne gittiğinden bu gazete her nüshasında gücüne gidişi yani tiyatroyu fasledişi sermaye-i ittihaz eyliyor. "Teâlallah zihî olmaz terakki"

Dolâb

El uhdetü ale'r-râvî

Galata mevki mahkemesi mümeyyizi Nureddin Bey'in yerinden mukaddem küsuf ve husufun ve Müşteri ve Zühal ile Utarit'in eşgâlini ve nısf-ı nehâr dairesiyle hubûb-ı riyâh ve fusûl-ı erbaa boyalı kürre-i musattaha haritasına devlet-i aliyye ile düvel-i sairenin sancak ve arma ve bandrollarını dahi ilave eylemiştir.

İşbu harita, asar-ı ber-güzideden olup fi-i maktuyla Bahçekapısı'ndaki Acem Hasan Ağa ve Çembertaş'taki Celil Ağa dükkânlarında ve Köprübaşı barakasında satılmakta olduğunu ihtar ederiz.

1.11. On Birinci Sayı

(Kapak)

11

DOLÂB

Eser

T(e)

Her hakkı sahib-i imtiyaza aittir.

Mühr-i mahsusu olmayan nüshaları sahte olup basan
ve satanlar hasbe'l-nizam mesuldür.

Sultan Bayezid'de Şeyh Yahya Efendi'nin
Matbaası'nda tab olunmuştur.

1290

DOLÂB

İşbu risale maarif-i nezaret-i celilesinden ita buyurulmuş olan ruhsatname mucibince bu nüshası gibi ara sıra çıkacaktır.

Vazifesi

Maarif ve edebiyata müteallik her gûne mebâhis ve letâifi şamil ve terâcim-i ahval ile makalât-ı müfide ve mevâdd-ı nafiayı müştamil olacaktır.

Dolâb'a muavenet buyuracak zevat edebiyata müteallik ve nafi-i asarı imzalı olarak Çemberlitaş'ta Celil Ağa'nın dükkânına gönderir ise kabul olunur. Sahib-i eser imzasının ilan olunmamasını ister ise imzası vazedilmeyerek neşredilir.

Tashih

Onuncu nüshamızın 77'nci sahifesinde münderiç "Bakındı Garibeye" unvanlı köstebeğin tavsifinde "patlıcan gibi mosmor" denilecek iken galiba sehven "kömür gibi mosmor" yazılmakla tashihine müsâraat eyledik.

On birinci Dolâb'da neşredeceğimizi vadelediğimiz eserdir.

Muvazene-i Hakikat

Fesahat ve belagatin tarifi hakkında Hâlet Beyefendi'nin kaleme aldıkları "Enmûzec" nam-ı risalenin bazı mesailine itirazı havi *Kırkanbar*'ın ikinci nüshasında -imzasız- bir varaka görüldü.

Bu varakada müşârü'n ileyh Hâlet Bey'in "Enmûzec"teki irat eylediği emsile-i müteaddideden bazısı -işine gelmediğinden mi nedendir bilinemez- bütün bütün tayy olunarak itiraza kalkışmak istenmesiyle doğrusu, ya sahib-i varaka safsata vadisinde izhar-ı bedayi ve icaz edip böyle bir yeni çığır açtığına âcizane, bu dâ-i sıdk-ı müdde arz-ı teşekkür eylediği gibi Hâlet Beyefendi'nin dahi bu arz-ı şükranda müşterekim olacağında ve hatta bilcümle üdeba-yı zamanenin, yok yok eslaf ve ahlafın, ibraz-ı mahdimet eyleyeceklerinde iştibâhım yoktur. - Nasıl teşekkür olunmaz ki yeni bir kaide icat buyuruluyor.-

Bu abd-i müstemend, bir meselede söze karışmak istediğim vakit, o meselenin değil kelimesine, değil ibaresine, bir harfine bile dokunmayıp aynıyla aldıktan sonra söyleyeceğimi söylemeyi

bir vazife-i Hakk-şinasâne addeyleyeceğimden *Kırkanbar*'daki varakayı ve o varakanın “Enmûzec” mündericatından olup itiraz etmek istediği mesaili aynen alarak ve mütalaât-ı dâiyânemi ilave ederek işbu “Muvâzene-i Hakikat” *Dolâb*'ınıza konulmak üzere takdim eyledim.

***Kırkanbar*'ın İkinci Nüshası Böyle Yazar: Aldığımız Varakanın Aynısıdır**

Erbab-ı kalemden Tefvîk Bey'in tab ve neşrine ibtidâr eylediği *Dolâb* nam-ı risalenin birinci nüshasını ahıbbâdan birisinin elinde gördüğümden aldım. [s. 83] Kitap ve gerek risale her ne elime geçer ise iptida fihristine bakmak ve içinde intihap ettiklerimi bir gözden geçirip sonra baştan “başlayarak” sırasıyla okumak “âdetim” olduğundan işbu risalenin dahi en evvel fihristini okudum. Mevâdd-ı mündericesinden nazar-ı dikkatimi Hâlet Beyefendi'nin “Enmûzec” unvanında olan makalesi celpeylediğinden mukaddimeyi filanı “atlayarak” müşârü'n ileyhın vatandaşlarına göstermek istediği numuneyi mizan-ı tetkik ve mütalaaya vurdum.

Mütalaa-ı Dâiyâne

Sahib-i varaka, kitab-ı risale, her ne eline geçer ise fihristine bakmak, intihap etmek, gözden geçirmek, sonra tutup baştan “başlayarak” mukaddimeyi filanı “atlayarak” sırasıyla okumak “âdeti” imiş... Ne güzel âdet... Hem de fesahat ve belagat hakkında itiraza kalkışan muterizden dahi böyle bir kelam-ı belîğâne ve bedîâne beklenir idi. (Bârekallâh kuvve-i idrakına, levhaşallâh iktidar-ı kilkinine)

“Aşağıda izah olunacağı vecihle itiraz etmek için bir ibarenin altını üstüne getirmek cümle-i bedayiden olduğunu ve kavaid-i edebiyeden bulunduğunu Hâlet Beyefendi, “Enmûzec”i yazdıkları zaman da bilmiş olsalar idi katan iştibâh olunmasın ki tenafürle garabete bu ihtira-ı cedit ve ceyd-i garibeneyi misal getirirler idi.

Varaka

(İşbu makalenin mukaddimesinden “Türkçe fûnûn-ı edebiyeye müteallik bir kitabımız mevcut değildir.” denilmesinden defaten müşârü'n ileyhın dahi geçen de edebiyat-ı Osmaniye aleyhinde mübahase açan Reşâd Bey fikrinde olduğuna ve “Enmûzec” unvanı altında yazdığı makale ile üdeba-yı asra yeni bir çığır açmak istediğine zâhib oldum ise de müşârü'n ileyhın ulum-ı âliyye ve âliyyeden madûd olan ilm-i belagat olduğunu biraz aşağıda fesahat ve belagatin tarifâtına girişmesiyle istidlal eyledim.)

Mütalaa-ı Dâîyâne

Ne acayıp! Sahib-i varaka itiraz etmek için ibareyi noksan yamaklığı bir yana ilm-i maânî, ilm-i zeyil ve tabii gibi itibar olunan fenn-i bedîadan sanayi-i lafziye veyahut maneviyye addeylesin de “Enmûzec”in “Türkçe fûnûn-ı edebiyeye müteallik ‘mükemmel’ bir kitabımız mevcut değildir.” cümlesindeki koskocaman “mükemmel” lafzını tayy buyursun.

Ne az tenkîhât-ı hâtem-i tayy kadar şu vaz-ı sehâvet-mendâne, dillerde destan olsa sezadır.

A Mevlana, bir şey mutlak bahsetmekle mukayyed-i bahseylemek beyninde ilmen, fennen hiçbir fark yok mudur? A Mevlana, bu farkı anlamayı bilhassa tavsiye ederim veyahut mükemmel bahsetmek için lütfen öğrenmeye tenezzül buyurulmasını rica eylerim.

İstîtrat

Sahib-i varaka, “Hâlet Beyefendi’nin edebiyat-ı Osmaniye aleyhinde mübahase açan Reşâd Bey’in fikrinde olduğuna ve “Enmûzec” unvanı altında yazdığı makale ile üdeba-yı asra yeni bir çığır açmak istediğine zâhib oldum.” demek istiyor. Ama ne demek istiyor, anlayabilene aşk ola! Bizim bildiğimiz Hâlet Beyefendi, edebiyat-ı Osmaniye aleyhinde bulunmayıp lehinde bulunduğu “Enmûzec”de fesahat ve belagati Türkçe tarif [s. 84] ve mukaddimesi dahi edibe yakışır bir suretle tahrir eylemesiyle sabittir.

Reşâd Beyefendi’ye atıf-ı kelam olununca mir-mumaileyhin sahib-i varakanın “demek istediği gibi” edebiyat-ı Osmaniye aleyhinde bulunmayıp bilakis edebiyat-ı Osmaniye taraftarı olduğunu *Dolâb*’ın onuncu nüshasında kendi imzası tahtında olarak neşrettirmiş olduğunu bir varakasıyla da ispat eylemiştir.

Bir kere birin iki etmeyeceğini bilecek esbab-ı idrak, Reşâd Beyefendi gibi bu cümleyi söyler. “Şuaramızın mahut bin yıllık fikir ve mazmunlar ve muhalif-i tabiat-ı teşbih ve mübalağalarla iştilal etmekte olduklarına ve mütalaa edenlerin hakiki istifadeden mahrum olacaklarına teessüf olunur.”

İnsaf olsun, hilaf-ı tabiat veyahut “tabire itiraz olunmaz ve delalet edeceği mananın vücudu bulunur ise” fevkâ’l-hayal söz söylemekte mana vardır.

Edebiyat-ı tabiat-ı zarifinesine pîrâye eden bir zat, “şuaramızın vasfeylediği bir mahbuba vasfının aynı olarak tecessüm etse de onu âşığı bile görse gulyabani sanır.” demiş idi. Munsifâne düşünülür ise şu reddolunur söz değildir!

Mesela servi kadar bir boy ve bu boya ay kadar bir yüz ve bu yüze cüz’ü lâ-yetecezzâ yanında cihan kadar kalacak ve hürde-bîn ile bakılsa da katan görülemeyerek bir nokta-i mevhumu ağız ve o ağzın üst tarafında sürahi burun. O burnun iki yanına Zaloğlu Rüstem’in çektiği keman kaş ve binlerce temrinli oklar, kirpik ve daha üst tarafına hezâr ve hezârân yılanlar saç olmak üzere bir cisim görülür ise hangi zarafet-i tabiiyettir ki “bu av **mümâciden**(?) korkmayıp da” şu güzelim tenasüb-i endama hayran ola. Elâ sahib-i varaka, bu tarif-i latifânemizi sahib-i varaka eline **alıp da**(?) bu dâiyyede “müşebbeh ile müşebbeh-i bihin beyninde edna-yı mülâbese kâfidir ve rayetü’l-esed fi’l-hamâmî gibi mecazdır, yok müsteardır” diyerek itiraza kalkışmasın.

Bakalım çeşm-i ahu yahut nergis ve câh-ı zenahdâni unuttuğumuza haml ile sahib-i varaka “itiraz eylemek için tahrib-i ibare” misillû bir kaide daha ihtira buyurabilir mi? Yani demek isterim ki yılanmış gül bülbül, şeker tûtî mazmunları artık çekilmiyor.

“A Mevlana, Reşâd Bey’in sözüne itiraz edeceğine Hatîb-i Dımışkî’den İmrüü’l-Kays’tan dem vuracağına hiç olmaz ise *Mizânü’l-Edeb*’in tercümesini al da oku!”

Netice-i aklen ve âdeten bilâ-tevil ve hilaf-ı tabiat-i teşbih inde’l-büleğâ-yı merdûddur.

Münasebet geldi, bari sanayi-i bediyyeden olan mübalağayı olsun anlayalım. Aklen ve âdeten mümkün olan bir şeyde mübalağa, mübalağa-yı makbul olup ona “tebellüğ” derler. Misalini getireceğim ama sahib-i varakanın “demek istediği gibi” Arapça misal değil. Hâlet Beyefendi’nin “Enmûzec”te açtığı esere ittibâen Türkçe getireceğim.

Misal:

Böyle ağlarsa gözüm

Kan döker bir gün olur

[s. 85] Aklen mümkün olup âdeten mümkün olmayan bir şeyde mübalağa olunur ise ona “igrâk” tesmiye olunur.

Misal:

*Sevgisiyle döktüğüm gözyaşlarım
Bir yere toplansa bir ırmak olur*

Aklen ve âdeten mümkün olmayan bir maddede mübalağa olunur ise o mübalağa, mübalağa-i merdûdedir ki ona “gulüvv” denilir.

Misal:

*Sürat-i seyri gören esbimde cây-ı maksada
Medd-i çeşminden daha evvel basar reclânını*

İşte şu mübalağasız “mübalağa” tafsilatından anlaşılmış olacağı vecihle Reşâd Beyefendi'nin hilaf-ı tabiat dediği ne gibi şeyler olduğu zahir olur. Hem dev aynasına bakıp da kendini büyük görüp öyle büyük zaneylemekliğin ne faydası vardır!

Hâlet Beyefendi'nin “fünûn-ı edebiye demekten maksadının ulum-ı âliye ve âliyyeden madûd olan ilm-i belagat olduğunu istidlal ettim” demekten garaz ne oluyor? Belagat ve fesahat, edebiyattan değil midir diyeceksiniz yoksa edebiyat, fen mi değildir demek istiyorsunuz? İlim-i ıtlakına salih olan bir şey, fenn-i ıtlakına asla salih olmaz mı zum ediyorsunuz? Ve “ulum-ı âliye ve âliyyeden madûd olan ilm-i belagat” demekten kastınız nedir? Dâîniz şu cümledeki madûddan bir mana-yı istinbât edemedim. Maânî-yi beyan-ı ulum-ı âliye ve âliyyeden olmayıp da o ulumdan mı madûd olacak, Zihî belagat?

Varaka

Sahib-i makalenin demek istediği gibi vakan ilm-i belagatin henüz Türkçeye nakil ve tercüme olunmamış olması cây-ı teessüf olduğundan bunu tercümeye himmet-i ebnâ-yı vatana büyük bir hizmet ise de zann-ı âcizane göre işbu ilm-i Arabi misaller getirmeyerek yalnız Türkçe misaller ile meydana koymayı büyük bir iktidar eyledi ve himmete ve ziyadesiyle amal ve müdâvele-i efkâra mütevakkıf olduğundan ve işte bu sebebe mebnidir ki makale-i mezkûrede irat edilen emsile-i fesahat ve belagatin tarifâtı hakkında Arabçada okuduğum misallerin yüzde onu kuvvetinde görmediğimden o baptaki malumat ve mütalaât-ı kâsırânemi arz ve beyana mübâderet eyledim.

Mütalaa-ı Dâîyâne

“Sahib-i makalenin demek istediği gibi” bu ibareden ne denilmek istenildiği ayıp değil ya, anlayamadık. “Belagati Türkçe misallerle meydana koymak büyük iktidara mütevakkıf olması sebebiyle “Enmûzec”deki emsile, Arabçadaki misallerin yüzde onu kuvvetinde bulamadım” demekden ne kastediliyor? Mesela Hâlet Beyefendi’nin “Enmûzec”de yazdıkları misalleri bir büyük iktidar ve himmet sahibi tarafından irat olunmuş olsa idi -yüzde bir de görgesiyle beraber- iki yüz kuvvetinde mi bulacaktınız? Bir sözün kuvveti, bihakkın muvazene olunmaksızın filan âdem iktidarsızdır. Binaenaleyh söylediği sözde manasızdır demek, bu da mı cümle-i bedayiden oldu?

“Şu fıkraya iki adet ‘olduğundan’ ve bir de ‘göremediğimden’ ve ‘işbu’ ve ‘işte bu’ ve ‘o bapta’ -pek büyük iktidarlı- bir ziynet verse gerektir.”

Varaka

“Müşârü’n ileyh Hâlet Beyefendi, mezkûr “Enmûzec” makalesini ebnâ-yı vatana bir hizmet arzusuyla kaleme alıp neşrettirdiği gibi, bendenizin dahi işbu varakayı *Kırkanbar*’ınızın bir köşesine sokuşturmak üzere tarafınıza göndermekten maksadım, ilm-i belagat hakkında olan pek ufak ve kısa malumat ile o meseleyi mümkün mertebe [s. 86] izaha çalışmak ve müşârü’n ileyhin o baptaki hizmetine müşareket etmektir. Ümitvarım ki müşârü’n ileyh ebnâ-yı vatana edeceği hizmetten hisse almak istediğimden bilistifade hakikat-i maddeyi bir kat daha izaha ve hizmetlerini bir dereceye kadar itmam ve ikmale himmet ve rağbet buyururlar.”

Mütalaa-ı Dâîyâne

Dolâb’ın altıncı nüshasında “insan, bilmediğini ayağının altına alsa başı göğe erer meseli münker değildir. İhtimal değil, sahih ki *Dolâb*’ın mündericatında dahi hatalar vardır. *Dolâb*’ın maksadı ise elinden geldiği kadar maarife bir hizmet olmasıyla, meydana koyduğu bir eser, sahih ise ne âlâ ve ne bâlâ. Hata ise yine âlâdır çünkü ashab-ı hamiyet ve marifet, sahih ise takdir; hata ise ıslah buyurur” cümlesini gördüm. “Enmûzec” de *Dolâb*’ın mündericatından bulunduğu binaen sahib-i varakaya teşekkür lazım gelirdi ama ne faydası var ki varakasında kullandığı lisan-ı mahdimete bedel makale-i bi’l-misile mecbur eylediğine teessüf ederim çünkü sahib-i varaka, galeyân-ı marifeti sayesinde yeni yeni kaideler keşfederek kânun-ı müazarayı pâ-y-mâl etti ve müzeyyifâne bir vadide izhar-ı bedayi eyledi. Bu dâî de varakanın lisan-ı hâl ile talip olduğu surette cevap verdiği için mazur tutulmalıdır. Malum ya. “*El-bâdî li’l-azlem*”

Hâlet Beyefendi'nin "Enmûzec"inden

Tarif-i Fesahat

Fesahat sözün tenafürden garabetten kıyasa muhalefetten zaaf-ı teliften takyitten kesret-i tekrardan tetâbu-ı izafetten has ve berî olmasıdır.

Varaka

(Vâkıan bu tarif-i fesahatin asıl tarifi ise de bendenize kalır ise bunu mütalaa buyuranlar evvela fesahatin demek olduğunu ve bunun kaideden nerede istimal olunacağını anlamak için hayli it'âb-ı fikir edeceklerinden buna hacaet kalmamak.)

Mütalaa-ı Dâîyâne

Fesahatin ne demek olduğunu anlamak için hayli et'âb-ı fikir edeceklerinden mi? Ne garip... Zahir iki buçuk satır evvel tasdik ettiğini iki buçuk satır sonra reddetmek bedayi modasından olmuş da besbelli bizim haberimiz yok imiş. A sahib-i varaka, -vâkân bu tarif-i fesahatin asıl tarifi dedikten sonra- fesahatin ne demek olduğunu anlamak için hayli et'âb-ı fikre ne mahal kalır?

(Alt tarafı geliyor.)

Beykoz Çayırı'ndan Mabat

İffet Hanım ise muttasıfa olduğu iffet ve ismet ve hüsn-i ahlak ve istikamet-i icabından olarak o makulelere müdüngâh-ı rağbet ve itiraz etmek ve mürebbiyesi bulunan Enfât kalfanın sözünden dışarı çıkmaz idi.

Bir pazar akşamı İffet Hanım mürebbiyesiyle beraber li eclî't-tenezzühe Beykoz çayırına gitmiş idi. Çayırın bulunduğu hâl ise bir vech-i ati-yi beyan olunur. Şöyle ki a(k)şam [s. 87] karîb olmak münasebetiyle şems-i alem-tab-ı nazardan kaybolmak derecesinde bulunmuş. Şemsin tebâüdi cihetiyle ağaçların gölgeleri bi't-tabii uzamış. Çayırın ekser mahallî eşcârın saye-i letafetine sığınmış akşamın takarrübü cihetiyle o vakte mahsus saha-pirâ-yı zuhur olan hoş-hâl ve mevkiinde sükût ve sükûnetin muktezayât olarak husûl-yâfte olan bir letafet-i tabiiyye-i revnak-ı istimalden derenin iki tarafında kamet-nümâ-yı azamet olan eşcârın her biri alem-i behçetten haber verir birer bülend-nişin ve yed-i kudret-i ilahiyye ile masnu olan cibâlû'l-beste latife-i zümrüd-i fâm ile müzeyyen olarak el-hakk-ı nazar-rûbâ-yı tahsin-i âlemiyân olmasıyla beraber enva-ı mürganın türlü türlü nagamât-ı safa-bahşâ ve terennümât-ı şevk-i efzâsı ise mevki bir

letafet-i diğ er-bahş ederek o lecây-ı ferah-fezâ-yı tarif ve tavsiften müberrâ bir hâl ve heyet-i hoş-nemâ kesbetmiştir.

Bir taraftan al yeş il sarı mavi mor ve pembe feraceli hanımlar dere boyuna al ihramlar ile oturmuş lar ki uzaktan nazar olunduğ unda güya bir ç emen-zârın üzerinde ş ükûfte birtakım reng-âmîz-i ş ükûfelerin arz-ı cemal ettiğ i görülür.

Taraf-ı diğ erde tâife-i ricâl, neşte-i mevki-i tenezzühe ve safa olarak bunlara dahi nigeş endaz-ı tahkik olunduğ unda kimisi sade bulunduğ u mahalden etrafı seyir ve temaşa, bazısı o lecây-ı behş et-âsânın aş kına nûş bâde ve sahbâ ve bazısı evvelce tertip ve tehyie etmiş oldukları et'imenin ekl ve tenâvülüyle def-i cu ve iş tihâ ettikleri müş ahede olunur. Yani herkes bir türlü icra-yı merasim-i zevk ve safa ve iktisab-ı ferah ve inbisat-ı **lâ-tahattî**(?) eder idi. Bizim İffet Hanım dahi serv-i büleñd-âsâ mürebbiyesiyle beraber bir tavr-ı pür-eda ve bir refât(r)uh-efzâ ile hırâman olduğ u sırada tesadüfen orada bulunan ve hayrette alem-i ulviyyin ve gayret-ş iken sanem-hane-i Çin-i Maç in olan Mâhir Bey'i tarfetü'l-ayn iç re müş ahedesiyile esir-i hüsn ü ânı olarak mir müş ârû'n ileyh in cemal-i hurş id misaline kemal-i ş evk ve muhabbetle nazan nazan nigerân ve derece-i hüsn ü ânına hayran olduktan sonra orada bir miktar tevakkuf ve ârâm ederek mürebbiyesiyle ber vecih-i ati-yi mükâlemâta başladı.

Mabadı gelecekte

Cemal

İhvanımızdan Hasan Suphi Efendi Merhumun Yadigâr-ı Güzidesi Olan “Keşfü'l- Hisâb”dan Mabat

Birincisi, aded-i sahihtir ki herhangi şey in cüzü itibar olunmaya: 5 kuruş, 3 arş in, 4 kıyye gibi.

İkincisi, aded-i kesirdir ki herhangi bir şey in cüzü itibar olunmaya: 5 para, 100 dirhem, 4 parmak gibi.

Üçüncüsü, aded-i sahih-i maâl-kesirdir ki herhangi aded-i sahih ile kesirden mürekkep ola: 3 kuruş, 15 para gibi.

Dördüncüsü, aded-i muayyendir ki herhangi bir adedin cins ve nevî beyan oluna: 4 kuruş ve 8 kitap gibi.

Beşincisi, aded-i gayr-ı muayyendir ki herhangi bir adedin cins ve nevî beyan olunmaya: 4 ve 6 gibi.

Altıncısı, aded-i müteşâbih yahut basittir, mürekkep olduğu ehâdlar cins ve vahitten ola: 7 ğuruş, 3 zirâ gibi.

Yedincisi, aded-i gayr-ı müteşâbih yahut mürekkeptir ki mürekkep olduğu ehâdlar cins ve vahit olmaya: 5 kuruş, 8 para gibi.

Sekizincisi, aded-i zevçtir ki mütesâvîye iki kısım taksim oluna: 4 ve 8 ve 10 ve 12 ila âhirihi.

Dokuzuncusu, aded-i ferttir ki mütesâvîye iki kısma taksim olunmaya: 3 ve 5 ve 7 ve 9 ila âhirihi.

[s. 88] Onuncusu, aded-i aslidir ki hiçbir aded-i sahihe tamamen taksim olunmaya, mesela 3 ve 5 ve 7 ve 13 ila âhirihi.

Şimdi sıfırdan dokuza kadar olan adâd-ı maşereye erkâm-ı aşere-i Hindiyeye tabir olunan on tane işaret-i mahsusa icat olunup her birerlerinin müsemması bâlâlarında gösterilerek ber vech-i ati-yi irâe olunur:

Sıfır, Bir, İki, Üç, Dört, Beş, Altı, Yedi, Sekiz, Dokuz
0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9

İlm-i hesabın mevzuu olan adedin üç kuvveti olup birincisi, kuvve-i mutlakadır ki yalnız olduğu hâlde vaki olan her bir rakamın kendi müsemmasına delalet etmesidir.

İkincisi, kuvve-i izafiyedir ki her bir rakamın sağ tarafındaki rakama nazaran kendi kuvve-i mutlakasının on misline delalet etmesidir.

(Atisi merhumun tercüme-i ahvaliyle gelecek.)

Bir Varaka

Vezâif-i müstakillesi on beş günde bir kere çıkmak ve ... olmaktan ibaret olan “*Tobra*” nam-ı risalenin millet gazetesi yani *Basîret*’te esniye-i seniyyesini görmüş isek de *Basîret*’in daha böyle şeylerini evvelce gördüğümüzden biz de mütebassırâne davranarak bir nüshasını bile almamış idik. Vaktâ ki *Dolâb*’ın “Yine mi Mazeret?” unvanlı dokuzuncu nüshasında o “*Tobra*”nın mezhep bir *Tobra* olduğu hakkında üç satırlı tebrik gördüğümüzden *Tobra*’yı aldık; ne bulsak âlâ, üstünde çörek otu, çok kurumuş, kadit olmuş bir yoğurdun tobrası bulduk, bunu görür görmez *Dolâb*’ın dahi yüzü ak olsun duasıyla hatim-i kelam eyledik.

Eğer bu varakamızı *Dolâb*’da neşreylemez isek *Hayâl* hazır, hele *Basîret* bilmem ama *Rûznâme-i Şark* ile karışık muntazırdır efendim.

Üç Beş Âdem

Dolâb

Bu varakaya iki cevabım var. Birincisi *Basîret*’e karışmam, çünkü o gazetedir ve hem de millet gazetesi! *Tobra* dediniz değil mi? Pekâlâ, *Dolâb* ne dedi? “Berat-ı hürriyet ve saadetin mezhep bir *Tobra*’sı unvanına sezadır” öyle değil mi? Yine *Dolâb* bunu der! Ne için mi? Mündericatına güzelce dikkat buyurula... Yok mu orada?

İkincisi, kurumuş, kadit olmuş çörek otlu yoğurt tobrası buyuruyorsunuz, öyle değil mi? Bu da makul! Biraz su vaz buyurursanız, pekâlâ yayık ayrıları olur.

Vaka-i zailde Silistre mukavemeti ki Osmanlılığın kemal-i şecaatini yâr ve ağyar-ı hayran ettirircesine meydana koymuştur. İşte o vakayı, hassa-yı ordu(y)-ı hümayununa mensup kale hakani, topçu alayının yedinci taburunun birinci bölüğü yüzbaşısı Ahmet Nâfiz Efendi, bir güzel suretle kaleme alıp *Silistre Muhasarası* namıyla neşrelemiştir. Bu kitap, fitrat-ı şeciânemizi mukarrir ve âdeta Osmanlı şanını müfessir olmasıyla her hâlde şayan-ı mütalaa bir eser-i güzidedir.

“El-bâdî azlem” ve “ilm-i beyan, ilm-i maânîye ceyl ü tâbi” yazılacak iken bazı sehivler vaki olduğu ihtar olunur.

1.12. On İkinci Sayı

(Kapak)

12

DOLÂB

Eser

T(e)

Her hakkı sahib-i imtiyaza aittir.

Mühr-i mahsusu olmayan nüshaları sahte olup basan
ve satanlar hasbe'l-nizam mesuldür.

Tasvir-i Efkâr Matbaası'nda tab olunmuştur.

1290

DOLÂB

İşbu risale maarif-i nezaret-i celilesinden ita buyurulmuş olan ruhsatname mucibince bu nüshası gibi ara sıra çıkacaktır.

Vazifesi

Maarif ve edebiyata müteallik her gûne mebâhis ve letâifi şamil ve terâcim-i ahval ile makalât-ı müfide ve mevâdd-ı nafiayı müstemil olacaktır.

Dolâb'a muavenet buyuracak zevat edebiyata müteallik ve nafi-i asarı imzalı olarak Çemberlitaş'ta Celil Ağa'nın dükkânına gönderir ise kabul olunur. Sahib-i eser imzasının ilan olunmamasını ister ise imzası vazedilmeyerek neşredilir.

Tuhaf Tesadüf

Dolâb, onuncu nüshasında zuhurat çıkaracağını vadeyledi. Hâlbuki on birinci nüshasını dahi vaktinde çıkaramadı. On ikinci ise müesser-i sıtma nüshası gibi nâyâbdır. *Dolâb* buna “Zuhurat” diyeceğine “Teehhürât” dese daha sahih olurdu vadisinde itiraz-ı fakirin hatırına geldiği misillü lütfen *Dolâb*'ın mütalaasına tenezzül buyuranların dahi hatıralarına geleceği ve hele muteriz-i müşârü'n-bi'l-benân a'nî bih “sahib-i varaka-ı malûma”nın dahi muvazene-i hakikat sahibi, dâînin “cevapta aczine hamlen” bazı manalar kondurup haylûleti mucib-i teehhür olduğunu ve ona birtakım esbabın dahi inzımam eylediğini bilenler teehhürât-ı vakıyı affederler.

Zum değil güya itikat ederiz ki *Dolâb*'ı mütalaa buyuranlar esbab-ı mucibe-i teehhürü bildikleri misillü “sahib-i varaka” dahi bilir ama “sahib-i varaka” her ne kadar bilirse de bilmemek işine geleceğe binaen bu bapta *Dolâb*'ı “gayr-ı ez sahib-i varaka” mazur görürler, mukaddimesiyle uzun mazerete hacet görmeyerek işte on ikinci *Dolâb* çıktı der de söze başlarız.

A(yın) K(af)

11 Numaralı Nüshadaki Eserden Mabat

Muvazene-i Hakikat

Asıl tarif muarrefi bildirene derler, -“Enmûzec”in tarifi dahi fesahati vazıh surette muarriftir-hatta bu hakikati sahib-i varaka da Allah için inkâr eylemeyip yukarıda tasdik etmişti ve hatta bu tasdikini tekiten [s. 91] aşağıda güya fesahatin “Enmûzec”deki tarifi noksan imiş de onu

ikmal ederler iken yalnız kelime-i kelim-i mütekellim lafızlarının ilavesiyle bi'l-iktifa “Enmûzec”in tarifini aynı aynına tekrar eylemek külfetini ihtiyar buyurmuştur. Ne büyük himmet!

Tarif dedik de hatır-ı dâîyâneme sadede münasip bir fıkra layık oluverdi.

Fıkra

İki zat bir yerde otururlar iken biri gelip “falan ibn-i falanı göreceğim, bilerseniz lütfen tarif buyurunuz. Zira kendini kendinden sormak muhill-i edep olur” der. Bu zatlardan biri “evet biliriz, uzun boylu, az semizce, kara sakallı, az esmerce, kara kaşlı, kara gözlü biridir” yollu tarif eyler. Sâil, garaz-ı teşekkürle semt-i matlubuna gider iken diğer zat “birader gel, vakan bu tarif, falan ibn-i falanın asıl tarifi ise de bu tarif ile o zatı bulmakta “it’âb-ı fikir” edersiniz. Zira onun gözleri sade kara değil karasının da etrafı beyazdır” diyerek zarifane ikmal-i noksan-ı işkâl eylemiştir. (Zadellâh rüşde)

“Fesahatin kaideten nerede istimal olunacağını anlamak için hayli it’âb-ı fikir” cümle-i cemilesine atf-ı kelim olununca kaide buna şaşmaktan başka bir yapacak bulunamaz. Bu ne kadar malumat?

A Mevlana, bu cümleden nokta-i nazar ne oluyor, yani ne demeklik isteniliyor? “Fesahatin mahallî-i istimali” demekten acaba fukaranın iftikârı, zenginın yesârı derecesinde fasih söz söylemek lazımdır gibi, kelim-i fasih-i iradına mahal mi tayin edilmek iltizam buyuruluyor? Yani kelimden maada fesahati istimal mahal mi aranılıyor yoksa fesahat, sözde ve sözü söylemeye vasita olan lisan olup söyleyen “canlı” insan olduğu misillü enf ... basar yahut meşî ve hareket-i ima ve işaret-i sükût ve uzlet dahi kaide-i mahall-i istimal-i fesahat mi denilecek?

Dur, hata eyledim; gerçek, fesahatin sözden maada mahall-i istimali var imiş o da sahib-i varakanın sükûtu imiş.

A Mevlana, “fesahat, sözün ila ahirihî” denildikten sonra fesahatin “kelim”daki Türkçesi “söz”dür, “lakırtı”dır. Söz de, lakırtı da olup sözü, lakırtıyı söylemek için vücudu emr-i bedihi olan zat, kaideten hangi mahalde olursa olsun, muhatabı gerek fakir ve zengin ve gerek gabi ve fatîn bulunsun, garabet-i tenafür falan-filan yok mu? Onlardan halis ve berî olarak söylemektir. Yine tekrar olunur ki “Enmûzec”in tarifinden mübeyyen olduğu vecihle bir mütekellim

herhangi mahalde olursa olsun, karşısında kim bulunursa bulunsun, fesahat, sözde mahall-i istimali söz olduğunu ve sözün vasita-i istimali, lisan ve istimal eden “canlı” insan olduğunu anlamakta it’âb-ı fikir edecek, âlemde bir hezârfen görülemiyor. Meğer kara gözlü [s. 92] denildiği hâlde etrafında beyaz olmayan simsiyah gözlü bir âdem tasavvur eden ola.

Varaka

“ve Türkçede olmayan bir ilmin tarifâtı mükemmel olmak üzere evvela mütekellime ve kelama ve kelime-i vahideye fasih-i itlağı caiz olup fakat bu kelimada fesahat vardır yahut fasihtir denilebilmek için “gerek o kelamın ve gerek mütekellim sözünün” tenafürden, garabetten, kıyasa muhalefetten, zaaf-ı teliften, ta’kidden kesret-i tekrardan tetâbu-ı izafetten halis ve berî olması şarttır, denilse daha doğru ve mükemmel olur idi.

İstirat

“Türkçede olmayan bir ilmin...” bundan maksut edebiyat değil mi efendim? Öyle ise sahib-i varaka, “Enmûzec”in “Türkçede fûnûn-ı edebiyeden bahseder mükemmel bir kitabımız yoktur” ibaresinden defaten Hâlet Beyefendi’nin dahi Reşâd Beyefendi efkârında bulunduğu nasıl sahip olmuş ise “Türkçede olmayan bir ilmin” ibaresinden sade fakir değil, varakayı “Muvazene-i Hakikat”le birlikte mütalaa buyuranların kâffesinde defaten sahib-i varakanın Hâlet Beyefendi’den daha ziyade Reşâd Beyefendi efkârında bulunduğu zâhib olurlar ise hakları yok mudur? Zira Enmûzec mükemmel kaydıyla fûnûn-ı edebiyeden bir kitabımız olmadığını söylüyor. Sahib-i varaka ise alelittlak “Türkçede olmayan bir ilmin” diyor. Bir şeyi mutlak zikrelemek kemaline masruf değil midir? Öyle değil mi Mevlana?

Ne acayip! Yukarıda aleyhinde bulunmak istediği bir fikre burada iştirak olunsun, iştirak değil âdeta o fikre iltizam buyurulsun. Hayır, acayip değildir. Hak ne kadar ketm olunmak istenilse yine zahir olur.

Mütalaa-i Dâîyâne

Sahib-i varakanın “Türkçede olmayan bir ilmin tarifâtı mükemmel olmak üzere evvela mütekellime... ila ahirihî” fikrasına gelince bu cihet doğrusu ya güzel ikmal ve pek güzel izhar-ı kemal olup bu bapta (selemed?) demekten başka bir çare görülemez. Nakısı bu cihetle mükemmel buyurmak iktidarını haiz olan sahib-i varakaya şunu tavsiye ederiz ki *Mîzânü'l-Edeb* ki müellifi Cenâb İsâmeddin’dir. Ona da lütfen, tenezzülen nim-i nigâh olunup mukaddemesindeki fesahatin tarifi dahi ikmal buyurulsun. Ta ki o da “Enmûzec” gibi nakıs

kalmasın, zira Cenâb İsmâmeddin, sahib-i varakanın “demek istediği” gibi fesahati tarif eylemediğinden sahib-i varakanın kavline nazaran o dahi mükemmel ve doğru olmamak lazım gelir. Öyle değil mi Mevlana? Zihî muteriz mükemmel...

Mukaddime-i Mîzânü'l-Edeb

El-belagaten ifâü'l-kelam hakka bi-asebi'l-makam ve mürcihâ el-fesahaten ma'a'l-mutabakaten el-mukteziyü'l-hâl ve el-fesahaten el-hulus an' [s. 93] i't-tenafür ve hilafi'l-kıyas ve hafâü'l-murâd...

“Gerek o kelamın ve gerek o mütekellim sözünün” canım sahib-i varaka sormak ayıp değil ya, bundan maksud-ı şerif ne oluyor? Yani söz, kelam değil mi demek isteniliyor yoksa kelam ya söz veyahut lakırtı, mütekellimin vücudu olmaksızın kendi kendine sallana pullana gezer bir bigâne veya Zümrüdüanka mı sanılıyor?

Şu cümleteyn-i belîğeteynin manası, o kadar muciz, o kadar nazik, o kadar nazenin, o kadar metindir ki vasıf-ı şanıdan Türkçede belagat ve fesahat cihetlerinden hadd-i icazın derece-i ulyâsına varmış bir kelam var ise o da bu kelamdır denilse sezadır.

Elhak, ne cümleteyn-i belîğeteyn ki mütekellimin sözüyle kelamın farkını ince eleyip sık dokuyup izah ediyor. Reva mıdır ki böyle bir şeyin nurun âlâ nur mana ve remiz ve dekâyık şerh ve beyan olunmasın da bulut altında kalmış mah gibi harflerin karartısı altında kalsın?

Binaenaleyh hem şu terkiât-ı belîğâne ve bedîânenin daha doğrusu mürekkebinin mahiyeti bütün bütün zahir olmak ve hem de keşif-i rumuzâtında “it'âb-ı fikre” mahal kalmak üzere min gayr-ı liyakaten şerh ve beyanına ibtidâr olundu.

(Ah muvaffak)

Müfredat

“Gerek” Arapça sevâ manasıdır. “O” zamir-i bariz racii, mütekellimi olmayan kelama “kelam” Arapçadadır. Türkçe söz, Farisice güftâr manasıdır. “Ke”, “zahir”, “gerek” kemâ **merrâ**(?) “mütekellim” ism-i fail manası söz söyleyici bir ar/er “söz” Türkçedir. Arapça kelam, Farisice güftâr manasıdır. “Gerek o kelamın” alt yanındaki “gerek o mütekellim sözünün” karinesi ki mahz-ı sarahattir. Ona nazaran mütekellimi olmaksızın sahife-ârâ-yı zuhur olan sözün demektir.

“Gerek o mütakellim sözünün” üst başındaki “gerek o kelamın” karinesi ki geride geçen gibi o da mahz-ı sarahattir. Ona nazaran mütakellimin söylediği söz demektir. (Allah-ı alemü bi’s-savâb)

Âlem-i imkânda failsiz fiilin, müessirsiz eserin vücudu mümkün müdür ki mütakellimsiz de kelamın vücut bulmak imkânı olsun diyerek varit olacak sual-i mukaddere şu vecihle cevab-ı sevap veririz ki “olmaz olmaz deme, olmaz olmaz” mısraı hükm-i hikem-sencince cihanda olmaz olmaz bir de sahib-i varakanın varaka-i mebhûs-ı anhâsında icadına muvaffak-ı bi’l-hayr oldukları kavait ve sanayi-i bedîa-ı cedidece buna “sanat-ı terakki” derler. Daha açıkçası eğer bu sanat, lafızda olur ise “müşevvişü’l-elfâz” denilir.

Sahib-i varakanın “Türkçede tenafürsüz bir kelime kalmayacaktır hadşesiyle değil yalnız bendenizce zannederim ki hiç kimsece mümkün olamaz” kavli gibi. Eğer manada olur ise “müşevvişü’l-mana” itlak olunur.

Sahib-i varakanın “gerek o kelamın ve gerek mütakellim sözünün” kavli gibi. Ama şu sanat-ı rakika ve dakikaya yani mütakellimsiz [s. 94] kelama ne Arap ve ne Acem ve ne Türk, velhasıl dünyada ne kadar ehl-i lisan var ise hiçbirisi kail olmamış da yalnız sahib-i varaka mı kail olmuş denilecek? Hayır, bunu da söylemeye hak yoktur çünkü sahib-i varaka, bir istidat-ı fevkalade ile bu misillü yeni yeni kaideler, sanatlar keşfedip sarftan, nahivden, mantıktan, maânîden, beyandan, bedîadan dahi asar-ı terakkiyât gösteriyor, cevabını veririz. (Feteemmel)

Mana-yı Müstenbit

Sahib-i varakanın kıyl sanılmasın âdeta kal-i kavline nazaran şu cihan-ı bikararda kelam ki bizim bildiğimize göre Türkçesi sözdür, lakırtıdır. İşte bu söz yok mu? İki nevi olup biri kelam, diğeri mütakellimin sözüdür. Şu takdirce kelam, mütakellimin sözü ve mütakellimin sözü kelam olmamak lazım gelir. Öyle ise “kelam”, o yadigâr-ı adîmü’l-mesmû veyahut madûmü’l-vücuttur ki mütakellimin tekellüm eylemek külfetine, zahmetine hacet olmaksızın meydan-ı musahabete hemen cilve-sâz-ı berûz-ı evla verir.

Söz o keyfiyettir ki mütakellimin tekellüm etmek külfetine, zahmetine ihtiyac-ı kati ile muhtaçtır. İşte “gerek mütakellimi olan sözün tenafürden ila ahirihî... halis ve berî olması şarttır” demek isteniliyor, öyle değil mi Mevlana?

Ey karneyn-i kirâm, anlaşıldı mı mana ama ne ra'nâ-yı mana cihanda hangi müstakimü'l-fikir ve selimü'l-tab vardır ki “sözün ila ahirihî” tarifini görünce bir mütekellimin vücuduna kail olmaya?

Dünyada hangi fasihü'l-lisan ve beligü'l-beyan ve bedü'l-elfaz vardır ki sözün kelime ki “fiil, isim, harftir” bunlardan mürekkep olacağını bilmeye? Meğerse mısra-ı beyitten fark etmeyen ama kelimâ mütekellim sözünde tefrik eyleyen ola! Bu da şaz-ı kabilindendir, öyle değil mi Mevlana?

Hulasa “Enmûzec”, fesahati pek doğru tarif eylemiştir. Şöyle ki kelam denildi mi mütekellim ve kelime defaten hatıra-ı tebâdür eder. Öyle değil mi Mevlana? Yani efendim “Enmûzec”in tarifinden murat, zahirdir ama zahir-i murat değildir. Bu da kavaid-i edebiyedir. Binaenaleyh yine söyleriz ki “Enmûzec”in tarifi, fesahatin tamam-ı tarifi olup delaleti vazıhtır.

Betahsis “*Mîzânü'l-Edeb*” elde burhan iken sahib-i varakanın “mükemmel ve doğru olur idi” sözü ne mükemmel ne de doğru olur. Öyle değil mi Mevlana?

Sahib-i varaka, eğer bahiste ısrar buyuracak ise lütfen ve tenezzülen ve merhameten -ama kime merhameten, kendi asar-ı dekâyık-ı nessârına- fünûn-ı edebiyeden “müsamaha” derler bir kaide vardır. Ona bir hoşça nazar buyura!

İstîtrat

Fesahate münâfi olan şeyler kirâren mirâren bâlâda tadat olundu. Kütüb-i edebiyede musarrâh olduğu vecihle muhill-i fesahat olan mevâddın bazıları lügatçe ve bazıları ilm-i sarfça [s. 95] bilinecek şeylerdir. Tenafür hüsn ve zevk ile anlaşılır bir şeydir. Zaaf-ı telif ve takyit-i lafzı dahi ilm-i nahiv-i mebâhisindedir. Takyit-i manevi ise başlıca bir madde olduğundan bunun için dahi ilm-i beyan icat olunmuştur ki hakikat ve mecaz ve kinayeden bahsedip mana-yı muradı vuzuh-ı delalette muhtelif olan tarikler ile irat eylemek bu ilimde bilinir.

Belagat ise mukteza-yı hâle riayetden ibaret olarak bunun için de ilm-i maânî telif kılınmıştır. Bunlardan başka belagat birtakım vücûh-ı uhrâ dahi tabi olur ki kelama hüsn ve letafet verir. Bunlar için de fenn-i bedii namında bir fen icat edilmiştir. Tadat eylediğimiz fünûn ve ulum-ı âliyyenin başka başka kitapları, risaleleri vardır. Şu hâlde sarfı bilmeyen nahvi bilmez. Nahvi

bilmeyen, beyan ve maânî hiç bilemez ve bunlara tabi ve zeyil addolunan bediîyi dahi anlayamaz. *felyuhfez*

Varaka

Hâlet Beyefendi'nin “*Enmûzec*”inden Tenafür

Mütalaa-i Dâîyâne

Dikkat olunsun sahib-i varaka, bu tabiriyle Hâlet Beyefendi'nin sözünün mâ-bihi't-tenafür olduğunu ima eylemek ve güya sanat göstermek istiyor.

Vakıa ortada bir tenafür var ama “*Enmûzec*”de mi yoksa imzasız varakada mı? Görenler Allah için söylesin. *Enmûzec*, “gerek o kelamın ve gerek mütekellim sözünün” kaili değildir ki mütenâfir olsun.

“*Enmûzec*”, fakat “işçi”de “tenafür” olduğuna kail değildir ki kendine garabet bulunsun. “*Enmûzec*” hiçbir vakitte mezkûr-ı beyit deyip o mezkûru kavle irca ve beyit deyip mısra-ı murat eylemez ki mündericatında maa't-tenafür-i garabet-i kıyasa muhalefet takyit lafzını takyit-i manevi zaaf-ı telif olsun.(1)

Tenafür

“Hıyn-ı tekellümde lisana sakil gelen bir keyfiyettir. Bu da her lisanın şivesine göre olup onu ehl-i lisanın zevk-i vicdanisi hisseder. İşsiz, aşçı, aşsız, aş pişmiş mi gibi.

Mütalaa-ı Dâîyâne

Affedersiniz Mevlana, “*Enmûzec*”de böyle yazılı değildir. Bu sözünüz asla doğru olmayıp âdeta “*Enmûzec*”e iftiradır, zira “*Enmûzec*”, yalnız “aşçı”da tenafür vardır, demedi. Hem de “*Enmûzec*”i yazanın “aşçı”da tenafür olmadığını hissedecek kadar zevk-i vicdanisi yok mu kıyas ediliyor? A Mevlana, kıyas-ı nefis caiz değildir. Bak “*Enmûzec*” nasıl yazmış: “aşsız, işsiz, aşçı, aş pişmiş mi?”... İşte 7 Şaban 1290 tarihinde tab edilen *Dolâb*'ın birinci cüzü ve işte mahsusân temsil ettirilen “*Enmûzec*” risalesi meydandadır.

A Mevlana, mücerred-i itiraz edeceğim dâîyesiyle “işsiz”le “aşsız”ın ara yerine dört harften ibaret kocaman bir “aşçı”yı sıkıştırıp “aşçı, aş pişmiş mi” terkinin altını üstüne getirmeyi(1) mahallinde bi'l-itiraf beyan olunacağı vecihle sahib-i varaka (gadâire-i müşteszâtün ile'l-alî)

mısrainı kavleder sonra aşağıda mezkûr-ı beyit deyip mezkûr-ı kavle irca ve mısra-ı beyit zu'm eder.

Habbezâ belagatten, fesahatten bahis... [s. 96] fazilet mi zannediyorsunuz? Öyle ise zâd-ı fazlühüm...

Malum ya sahib-i varaka, “Enmûzec” itiraza başladığı sırada evvela âdetini beyan eylemiş idi. İnşallah hatırlardan çıkmamıştır. Ama herkes malayaniyi ezberleyecek değil, ya belki de unutmuşlardır. Öyle ise yine tekrar edelim. Varsın bilenler atlayıp geçsin; unutanlar, okumayanlar okusun. Sahib-i varaka, kitap, risale, her ne eline geçer ise fihristine bakmak intihap etmek, gözden geçirmek sonra tutup baştan “başlayarak” mukaddimeyi filanı “atlayarak” sırasıyla okumak âdeti idi.

İşte böyle intihap eder, gözden geçirir, fihristine bakar, baştan aşağı kadar sırasıyla okur da yine asıl meselenin ruhlu yerini unuttur. Güya, “Enmûzec” aşçıda tenafür var demiş, diyerek itiraza başlar. İnsan olana göre anlamadan itiraza kalkışmak değil lafa bile kalkışmak abestir. Evvela “Enmûzec” “aşçı”da mı tenafür var demiş yoksa “aşçı, aş pişmiş mi”de mi?

(Mabadı var)

Latife

Yahu ne dersiniz? Zaman ilerledikçe her şeyde hem terakki ve hem de tebeddül ediyor. Eskiden beri bildiğimiz “parayı veren çalar düdüğü” mesel-i meşhuru da şimdi değişti. Her önüne gelen “parayı alan çalar düdüğü” deyip duruyorlar ve bu sözler yine de Şirket-i Hayriye vapurlarıyla tramvay ve minibüs arabaları, yani “pazar arabaları” müşterilerinden paracıkları alıp “düdüğünü çalarak” gidip geldiklerini delil getiriyorlar.

Halisü'l-fuâd, Muhlisü'l-itikat Bir Zat-ı Âleyhâdın Kaleme Aldıkları

Tezkire-i Bedâyiü'l-Eblâd Suretidir

Ahali-yi mütecâvire-i Câkerî'den vekil-i harç, bin saye-i kenzi'l-berekât matbah-ı âmirede **lezan**(?) kazıntısı mahsulatıyla semt ...'de ... eylediği hanesi bucağında yani mâ-hâsal-ı ömür-i pîrânesi olan kâşanesi ocağında kendi yağıyla kavrayarak dua-yı şirin-i makâl tezayüd-i ömür ve ikbal-i hazret-i padişahî ile imrâr-ı ruzân ve leyâl eylemekte olduğu hâlde Cenab-ı Hak hüsn-i itmamına muvaffak buyursun, bu kere daire-i muvaffakiyette ki mâ-kerem-i icra olan ... sırasında ... bazı vâsiü'l-havsala-yı ve'l-mezak olan açgözlü, tok sözlü komşuları tarafından ...

ziyade yağlı ballı ... ilavesiyle pişmiş aşı soğuk su katmak gibi işe tatsızlık karıştırıldığı ve o misillü güft-hârânın bu suretle mezelenmesi bilahare kendisine tozlu oturacağı cehle aş taşınca kepçeye paha olmaz diyerek ve kızgınlıkla etekleri tutuşarak bu kevn-i keyfiyetin vasıta-i kemterânemle arz ve işrâb olunmasını bâ-söz ve güdâz-rica ve niyaz eyledi. Kavliniz dahi o makule-i nâ-puhte ve girüsne-çeşmân olan komşuların ilkâât-ı gayr-ı matbûhasıyla sizin

(Mabadı gelecek)

1.13. On Üçüncü Sayı

(Kapak)

13

DOLÂB

Eser

T(e)

Her hakkı sahib-i imtiyaza aittir.

Mühr-i mahsusu olmayan nüshaları sahte olup basan
ve satanlar hasbe'l-nizam mesuldür.

Tasvir-i Efkâr Matbaası'nda tab olunmuştur.

1290

DOLÂB

İşbu risale maarif-i nezaret-i celilesinden ita buyurulmuş olan ruhsatname mucibince bu nüshası gibi ara sıra çıkacaktır.

Vazifesi

Maarif ve edebiyata müteallik her gûne mebâhis ve letâifi şamil ve terâcim-i ahval ile makalât-ı müfide ve mevâdd-ı nafiayı müstemil olacaktır.

Dolâb'a muavenet buyuracak zevat edebiyata müteallik ve nafi-i asarı imzalı olarak Bahçekapısı'nda Acem Hasan Ağa'nın dükkânına gönderir ise kabul olunur. Sahib-i eser imzasının ilan olunmamasını ister ise imzası vazedilmeyerek neşredilir.

Dikkat

“Acele işe şeytan karıştır” meseli meşhurdur. *Dolâb* da ne pek aceleyi sever ne de pek teenniyyi. “Hayru'l-umur evsatuhâ”. Bunun tafsilatı ileride malum olacaktır.

12 numaralı nüshadaki eserden mabat

Muvazene-i Hakikat

A Mevlana, bir kere dikkatlice okunulsa da “Enmûzec”in ne demek mi istiyor yoksa ne mi diyor, orası güzelce layıkınca anlaşılmalı olsa münasip olmaz mıydı?

“Enmûzec”, “aşçı”da mı tenafür var dedi yoksa “aşçı, aş pişmiş mi” terkinde mi? Mademki bahis bu cihet üzerine cereyan edecektir. Pek acele edilmeyip buraları hakkıyla tefrik ve tefehhüm buyurulduktan sonra itiraza kıyam olunmuş olsa idi âlem-i matbuatta aksine teşhir-i kemal edilmemiş olur idi.

Sahib-i varaka, yukarıda *Dolâb*'ın mevâdd-ı mündericesinden nazar-ı dikkatimi Hâlet Beyefendi'nin “Enmûzec” unvanında olan makalesi celbeylediğinden mukaddimeyi filanı “atlayarak” müşârü'n ileyhin vatandaşlarına göstermek istediği numuneyi mizan-ı tetkik ve mütalaaya vurdum” demiş idi. Öyle değil mi?

Tekrîm-i Teâlâ nazardan şaklasın! Bu nazar-ı dikkate ne demeli? Böyle mizan-ı tetkik ve mütalaaya varmaklığa söz mü bulunur? Hele kırk bir kere maşallah, yüz bin de bârekallâh...

Ama ne mütalaa ama ne nazar-ı dikkat! Az tetkik midir ki fihristine baksın, bilmem ne yapsın da “Enmûzec”in irat eylediği misali tahrip etmeksizin varakasına dercetmeye muvaffak olamasın. Az mütalaa mıdır ki güya “Enmûzec” fakat “aşçı”da tenafür olduğunu iddia eylemiş de bunda tenafür olmadığını sahib-i varaka meydana koymuş, ne olmaz tevehhüm!

“Enmûzec” kazara, sahib-i varakanın “nazar-ı dikkatini” celb [s. 99] eylemeyip de itiraza başlamış olsa idi, o vakit “Enmûzec”in vay hâline idi... Hele bereket versin ki nazar-ı dikkat celbolmuş da ale’l-ımyâ böyle bir itiraz ile ehven kurtulmuş.

Estağfurullah hata eyledim, insanlık hâli bu ya, yanıldım. Bu bapta sahib-i varaka yerden göğe kadar haklıdır. Zira “Enmûzec”i mizana varmış değil mi? Mizan-ı maruf olan terazi demek değil mi? Sahib-i varaka işte bu terazinin inde’l-muvazene ve’l-tedkik bir gözü ziyadece ağdığından o bir göz ile denk gelsin diye “aşçı”yı bir gözünden çıkarıp öbür gözüne koyuvermiş, mizana varmaktan maksat da mana olmayıp muvazene şaşmamak değil mi ya?

Varaka

“Tenafür, lisan üzere sıklet ve telaffuzda usret olmaya denir.”

Mütalaa-i Dâîyâne

“Enmûzec” öyle tarif eylemiyor da “tenafür, hıyn-ı tekellümde lisana sakil gelen bir keyfiyettir” diyor. Şu iki tarif muvazene olunsun, bakalım hangisi belîğdir. Sahib-i varakanın tarifindeki sıklet, usret kâfiye perdâzlığına bir diyecek yoksa da “Enmûzec”in tarifi daha belîğdir çünkü Arapçanın şive-i ifadesiyle Türkçenin şive-i ifadesi katân birbirine tevafuk eyleyemez. Vakıa, sahib-i varaka maânî-i muhtasarda “et-tenafür-i vasıf-ı kelimeten yücib-i sıkletehâ ale’l-lisan ve usru’n-nutk-ı bihâ” tarifini görmüş ve bu tarifi aynı aynına Türkçeye tercüme etmek istemiş de ama edememiş.

A kuzum, tenafür denilen şey yapılmaz lisan üzerine usret vermeyip lisanın heyet-i mecmuasına usret veren şeydir ve Arapça tarifinden dahi bu mana anlaşılır lakin tercüme-i mebhûseden ancak lisan üzerine yani üstüne usret veren şey münfehim olur. Bu da aksi murattır.(1) Maânî-i muhtasarın sâlifü’z-zikir-i tarifini “tenafür kelimedede bir vasıftır ki o kelimenin lisana sakil gelip tekellümünde mucib-i usret ola” zemininde tercüme edilmiş olsa idi Türkçenin şive-i ifadesine muvafık olarak mana-yı murat münfehim olmuş olur idi.

Varaka

Fuhûl-ı ulemadan Hatib-i Dımışkî merhum işbu tenafür için meşâhir-i şuara-yı cahiliyeden İmrü'l-Kays'ın “gadâire-i müsteş-zirâtün ile'l-ulâ” kavlindeki müstefi'lâtün vezninde olan müsteş-zirâtün kelimesinin telaffuzunda ne kadar güçlük olacağı bir kere düşünüldüğü ve ulema-yı sâlifeden bazılarının müsteş-zirâtün kelimesinde sıkletin menşe-i hurûf-ı mehmûse-i şedide “mücevvere”den tâ ile zây maceme beyninde hurûf-ı rihveden olan şeynin tavassutuna atıf ile müsteşrifâtün denilse idi o kelimedeki sıkletin vücudu zail olur idi davasında bulunmaları göz önüne alındığı

Mütalaa-i Dâîyâne

Maânî-yi muhtasardan hülasaten tercüme her ne şey ki zevk-i sahihe sakil gelerek tekellümünde sıkıntı

(Mabadi var)

(1) şive-i ifade bahsi aşağıda bi'l-etraf tafsil ve tavzih olunacağından burada ihtiyar-ı ihtisar edildi.

[s. 100]

12'nci Dolâb'daki Tezkirenin Alt Yanı

gibi matbah-ı âmirede mayalanmış ve başından paçasına kadar terbiye görmüş pişkin bir zatı, tenevvür-i garaza salmazlar ve tatsız tarhana gibi lakırtıların okkasını bir akçeye almazlar. Aş deminde pişer ve iş mevsiminde biter, acele ile nafîle zihin dolaştırma ve bu bir dakik maddedir, beni hamur işine karıştırma **piyasa**(?) pirince giderken evdeki bulgurdan olursun yollu kendisine haylice misaller irat ve ima ve matbah mahsulü gibi apansız ortaya atılıp şu meşguliyet-i takat-fersâda... * tasdi etmemeye bihakkin Hüda pek çok itina eyledim ise de ne çare ki bulaşıktan kaçan aşçı çırağı gibi ...†den gözü korkmuş ve simya-yı handan bülend-i unvan-ı asilânelerine nispet-i ubudiyet-i halisanemle olan mübâhât ve iftihar-ı kemterânemi hissedip bu bapta olan niyaz-ı âcizanemin mazhar-ı müsaade-i âliyyeleri olacağı itikadında bulunmuş olduğundan kemal-i af ve safh-ı alilerine istinaden kavillerini bi'z-zarure işte böyle bir evzâ‡ye cüret ettirdi ol bapta...§

* Metnin orijinalinde bu kısım boş bırakılmıştır.

† Metnin orijinalinde bu kısım boş bırakılmıştır.

‡ Metnin orijinalinde bu kısım boş bırakılmıştır.

§ Orijinal metinde eserin bundan sonraki kısmı yer almamaktadır.

Aldığımız Bir Varakanın Aynıdır

“Çekmece” adlı risaleciğin dördüncü, beşinci cüzlerinde “Tarih-i Tabii” unvanlı bir makalecik münderiç olduğu görülerek mütalaaya iptida olunmazdan evvel -merak bu ya- acaba bunu gönderen kimdir, tanıdığımız bir zat mıdır diye imzası görülmek istenildi ise de imza yerine (Elif Ra) işaretleri vaz olunduğundan her kim göndermişse göndermiş böyle bir ilm-i celilin lezzetini ebnâ-yı cinsine tattırarak onlara bu yolda -insaniyet muktezasınca- fevka'l-emsal bir hizmet etmek niyet-i hayriyesinde bulunmuş, pekâlâ etmiş diyerek o makalenin kıraatına başlanıldı.

Hayfa ki hilaf-ı memul, sahib-i makalenin yalnız bahsetmek istediği ilimden değil coğrafyadan bile bihaber olduğu, birinci satırını okur okumaz malum oldu: Biz küre-i arzın içinde yaşamıyoruz, belki sathında sakin oluyoruz. Bu zat, küre-i arzın dışında bulunan mahlukatı içinde bilirse içindekileri nerede diyecek? Yani küre-i arzın mürekkep olduğunu ve bahsi niyetinde bulunduğu maâdini hangi cebinden çıkaracak, yoksa halkın dediği gibi gökten zembil ile mi indirecek?

Sade yanlış bu olsa ne ise idi, “ıstılahât-ı ammeye tabi olmuştur” deyip belki mazur tutulabilirdi. Hâlbuki bundan büyükleri o kadar çoktur ki cümlesini tadat ve tashih edecek olursak *Dolâb*'ımızın sahifelerini, o makalenin hata ve sevap cetvelini etmiş ve karâin-i kirâmın canlarını sıkılmış olacağımız cihetle yalnız en kocamanlarını söyleyeceğiz, söylemekten maksad-ı aslimiz mücerret hem *Çekmece*'yi hem de *Dolâb*'ı mütalaa buyuran zevat içinde “Tarih-i Tabii”ye aşina olamayanlar dahi bulunmak tabii olmasıyla bu misillü ihvanımızın onları yanlış bellememelerine vesile olmaktır.

Şöyle ki: o makale, “mesela tuz ki “flor” ve “sodyum” şibh-i madenlerinin ittihad-ı kimyevilerinden [s. 101] hasıl olmuş” der. Hâlbuki “sodyum”un şibh-i maden olmayıp sahihen maden olduğu her kimya kitabının iptidalarına beyan olunan “ıstılahât-ı kimyeviyye” bahsini olsun görenlere malum iken (A./E. R.)...’in şibh-i maden deyişi, ya kimya bilmediğini veyahut sodyumun maden olmayıp şibh-i maden olduğunu iddia edecek kadar kimya-şinas olduğunu ispat eder. Acaba şu ikiden hangisi doğrudur? Makalenin bir mahallinde dahi “gayr-ı uzvi olanlar tebdil-i hacim edebilmek için mutlaka ecsâm-ı sairenin vesait-i hariciye ile kendi üzerlerine zam ve ilavesine muhtaçtır” yazılmış. Eğer böyle olmuş olaydı bir cisim-i gayr-ı uzvi âlem-i kevn ve fesatta ancak mürekkep olarak mevcut olmalı idi. Hâlbuki öyle değildir. O

cismine üzerine kendisiyle hemcins olan zerrât-ı cedide dahi konarak hacmini büyütebildiği için yalnız başına dahi bölünebilir. Nitekim yalnız kükürt, yalnız altın, yalnız gümüş bölünüyor.

O makalenin 6 rakamıyla murakkam mebhasinde görülen “terkibât-ı tam”daki “tam” kelimesinden zann-ı âcizaneme göre sade ve basit kelimelerinin zıddı olan müellif veya mürekkep kelimelerinin delalet ettiği manalar murat olunmuş veyahut mürekkebât-ı mütenevvi ve müteaddit demek istenilmiş olmalı, eğer “tam” lügati bunların müradifi ise o başka... Makalenin dördüncü *Çekmece*'ye münderiç olan mebâhis-i mühimmesi bitti. Geçelim beşincideki bakiyesine, evvela o bakiye-i makalede ilm-i teşrihin ve ilm-i menafîü'l-azanın tarifi pek müphem görünüyor. Saniyen izâm bahsinde izâma “gayr-ı muhassis” denmiş ki bunlar asla adîmü'l-hasen değildir. Salisen biraz aşağıda “kadidin mürekkep olduğu izâmın mecmuu iki yüz kırk olup...” ibaresi gözümüze çarptı ama bunda müellif efendinin yalanı yok, yanlış var çünkü dişleri de nesiç-i azmîden mükevven zannetmiş olmalı. Hâlbuki dişlerin bünyesinin kemiklerin bünyesinden pek başka olduğu erbab-ı fennîn tasdik-i gerdesidir. Bu cihetle adet-i mesrûdeden otuz iki tarh olunur ise baki 208 kalması icap eder.

Râbian izam-ı cümçümeysi tadat ve beyan ederken “azmeyn-i cidareyn-i re'sin yan tarafında bulunup kulakların üzerinden tepeye kadar mümted olan iki adet kemiktir” dedikten sonra “azmeyn-i sudgeyn-i şakak kemikleridir ki kulağın üzerinde bulunur” demişler. Burada müellif-i makale -galiba fûnûn-ı edebiyedeki maharetini de göstermek isteyerek istiare veya mecaz yahut lugaz yolunda... Her ne ise bir tarafa vadide- kulak zikredip kulağın sayvanı murat olunmuş desek, azmeyn-i cidareynin tarifi sahih olur ama o hâlde azmeyn-i sudgeyn, kulakların üzerlerinde nasıl bulunabilir ki asıl kulaklar azmeyn-i sudgeyn tesmiye olunan kemiklerde mahfuz ve sayvanları azmeyn-i mezbûreynin hizalarına mevzudur ve eğer hem kulak tabirinden sayvan murat olunmuş ve hem insan yan üstüne yatar farz olunarak azmeyn-i mezkûreyn tavsif olunmuş desek, alt tarafa gelen kemik kulağın üzerinde bulunur ama üste gelen kulak sayvanının altında kalır. Hülâsa aklı erdirene aşk olsun!

Hâmisen çift kemiklerin cümlesinin isimleri yanlış olmuş, “azmeyn-i fekkeyn-i ulveyn” olamaz. -Zira üst çene birdir- onlara “azmeyn-i fekkeyn-i [s. 102] ulveyyin demeli; “azmeyn-i enfeyn” değildir -çünkü her ne kadar burnun delikleri iki ise de kendisi birdir- “azmeyn-i enfeyyin” tabir etmeli. “Azmeyn-i cenbeyn yani çene kemikleri” yerine “azmeyn ve cenbeyin yani elmacık yahut yanak kemikleri” yazmalı. Yok, müellif-i makale, eğer iki çene kemiği daha

keşfedip ismine “azmeyn-i cenbeyn” dediye niçin hakikat-i hâli izah etmeyip de halka zihin yordurmalı?

“Azmeyn-i karneyn-i süfleyn” değil “azmeyn-i karneyyin-i süfleyyin”dir. “Azmeyn-i hanekeyn” değil “azmeyn-i hanekeyyin” tabir olunmalı. Elhasıl bilmemek ayıp değildir, öğrenmemek ayıptır. Bunları bilmeli, öğrenmeli, öyle bahse girişmeli, hele bilmediği şeyi biliyor iddiasında bulunmaya tahsinden başka ne denilebilir?

Sâdisen dimağ ile dimağçe izam-ı re’sin hasıl ettikleri cevfte değildir. Belki izam-ı cümcümenin teşkil ettikleri cevftedir. Zira re’s ile cümcümenin farkı vardır. İzam-ı re’s bir değil birçok cevfler yaparlar ama onların cümlesini dimağ ve dimağçe doldurmaz. Müellif-i makalenin vaat buyurduğu üzere -inşallah bunlar mahallinde ber tafsil-i tarif- olunmaz da herkes makaledeki istiare ve mecazı keşfeyleyeceğim diye it’âb-ı fikir eylemez veyahut böyle -serapa hatîâtle malen mal- bir bendi okuyup boş yere izâa-i vakit etmezler.

Sâbiân amud-ı fekârî bahsi cüzü dikkatle okunsun! Ne güzel hesaplar var! Müellif-i makale eğer evvelce amud-ı fekârî yirmi dört fıkradan hasıl olmuş dese idi, iki kemiğin daha keşfine muvaffak olmuş diyecek idim. Neden mi? Evet, şunun için ki: Atlas ile mihver çıkarıldıktan sonra yedi adet “fekârât-ı rakâbiyye” ile on iki adet “fekârât-ı zuhuriyye” ayrılmış, inde’l-hesap eder 19, beş adet de “fekârât-ı bâtınıye” yani **kataniyye(?)** çıkarılmış -iptida 24- iki de atlas ile mihver ilave olunursa mecmuu yirmi altı eder. Bu takdirce müellif-i makalenin kara cümlede bile gafleti meydana çıkıyor.

Hayıf! Sad hayıf o kimseye ki henüz hesap, coğrafya, tabakâtü’l-arz, hikmet, kimya, teşrih, nebatat gibi ulum-ı iptidaiyye ve fûnûn-ı esasiyyeden müstefit olmadığı hâlde “Tarih-i Tabii” namıyla böyle bir eserin inzâr-ı umumiyyeye arzına mütecasir olur!

İmza

İbrahim Cemal

Mütalaa-i Dolâb

Malumdur ya *Dolâb*’ın vazifesi maarife hizmettir. *Çekmece* de bu vazifeyi iltizam eylemiş bir risaledir. Bu makale de maarife hizmet-i zeyilde yazılmış bir şeydir. [s. 103] Maarife hizmet vazifesini hüsn-i eda dahi nazargâh-ı umuma arz olunacak bir şeyin doğru olmasıyla olur. Bu

varaka ise *Çekmece*'deki "Tarih-i Tabii"ye itiraz ediyor. *Çekmece*'deki makale sahibi dahi elbet şu itirazı ya reddedecek veyahut tasdik. Bakalım, o vakit doğrusu hangisi imiş. Malum olacak bu cihetle ihvan-ı kirama bir hizmet-i hayriyye edilecek.

Buna sebep ise sahib-i makale ve makalenin neşrine vasıta *Çekmece* ve itirazın zuhuruna neşri-i makale ve itiraz-ı vakiin vasıta-i tebliği *Dolâb* olmasıyla cümlemiz birbirimizi tebrik eylemeliyiz ancak varakanın lisanı biraz şedit ondan bize ne yazan da öyle mukabele görür.

İnşallah bu mesele üzerine bir şahıs-ı sâlis çıkar da ikisini dahi muhakeme eder. Hakikat-i meseleyi bütün bütün meydana kor.

Mekteb-i Tıbbi-yi Mülki-yi Şahane dördüncü sınıf-ı mütehayyizân-ı şakirdânından ve maarif-mendândan Kazgânî Ali Rıza Efendi'nin teşrih-i insanıyla hayvanat-ı sairenin taksimat-ı ebdâniyyesini ve eşkâl-i mukteziyyelerini cami olarak "**Mîzânü'l-Hayvan**" unvanıyla tertip buyurup lütfen *Dolâb*'a gönderdikleri eser-i cemil-i mekâdir-i delildir ki elhak mütalaa eden insana hayat-bahşân ve afiyet-ferma olmasıyla *Dolâb*'ın bir köşeciğine vaz olundu

-Men arefe nefsehü fekad arefe Rabbehü-

Cenab-ı Haliki'l-Kevn hazretlerinin hitap buyurdıkları "küntü kenzen mahfiyyen fe ahbebtü en u'rafe fe halaktü'l-halka li ya'rifün" hadis-i kutsi remiz-i hakâyık-ı ihtivası muktezasınca bâdî-yi âferîneş-i arz ve semavât olan nevi insan, saadet nişanı halk ve icat buyurup terkiib-i acîb ve sîn'a-ı bedii üzere aza-i muhtelifesini rihte-i kâlib-i ibda eylemiştir. Bu surette marifet Halik-i akdem-i ferâiz-i mahluk olup bu maksad-ı aliyye-i vusulün turuk-ı şitasından biri dahi "men arafe nefsehü fekad arafe Rabbehü" mazmun-ı münîfi üzere hayret-feza-yı ukûl olacak surette müşkül-i cism-i insaninin havi olduğu **echize-i(?)** mütenevvie ve terkiibât-ı muhtelifeleri uzviyyelerine iman-ı nazar ile nigâh-endâz-ı basiret olunur ise beherinin icra eylediği ef'âl-i hayatiyyeleriyle sudur eden vezâif-i mütenevvie ve ukûl ve kıyaset-i muhtelifeleri ancak Cenab-ı Hakk'ın kudret-i ilahiye-i lem yezelîsine menût bir keyfiyet olduğu anlaşılır.

İnsan kâffe mahlukata nâtık ve müdbir ve dahhâk bittabi olmak sıfat-ı mümeyyizesiyle faik ise de esbap ve netâyic-i hayata tabi ve tabiat-ı âlem-i kavânîne münkâd olmak emrinde hemhâl olarak silsile-i hayvanatın derece-i kasvâsında aza ve cevahiri bilcümle hayvanattan mükemmel bir hayvan add ve itibar olunduğundan uzuv-ı insaniyi layığı vecihle talim ve tefhim ederek ale't-tevâli icra eylediği vezâif-i muhtelifeleriyle mevcudat-ı hariciye ile nispet ve taakkullarından hasıl olan netâyic-i dekâyık-ı ihtivalarını nazar-ı tetkike almak için mehère-i

tabîyyûndan “levla’l-hayvanat lem tüdrak hakikatü’l-insan” dedikleri kelimâ-ı hekimâneleri mucibince evvela hayvanat-ı saireyi [s. 104] tettebbu ve tefahhus ederek yekdiğerine nispet ve muvazene ile istihsal-i netâyic eyledikten sonra insanın künh ve hakikatinden malumat-ı tâtme-i ahzine dest-res olunur lakin bu makale bir malumat-ı muhtasar-ı itasından ibaret olduğundan ancak hayvanat-ı sairenin taksimatıyla iktifa olunup alâ kadri’l-istitâa nevi beşerin tavsif-i teşrihi ve ef’âl-i hayatiyye ve aksamından bahsolunacaktır.

Bilcümle ecsâm-ı tabiiyenin payidar olarak beka ve devamı “nümüvv, hayat, his, harekât-ı iradiyye” tabir olunan ef’âl-i asliyenin netâyiciyle hasıl olacağından behemehâl onların vücuduna mevkuftur fakat ef’âl-i mezkûrenin bir cisimde tamamen mevcut olup olmaması keyfiyeti ecsâmın bünye ve havas-ı tabiiyelerine nazaran muhtelif olmakla ecsâmın bazısında yalnız fiil-i nümüvv ve bazısında nema ve hayat ve âharında ise nema ve hayat ile beraber his ve harekât-ı iradiyye dahi bulunduğundan mevcudat-ı taksim-i tabii ile uzvi ve gayr-ı uzvi, ikiye münkasım olarak sonra ecsâm-ı uzviyye-i taksimat-ı saniye ile tekrar iki kısma münkasım olur.

“Ecsâm-ı gayr-ı uzviyye yahut madeniyye” bu cisimlerin terkibâtı ecza-yı ferdiyyeden mükevven ve kuvve-i hayatiyyeden mahrum olduklarından neşvünemaları daimî ve gayr-ı mahdut “yani bir sebep-i harici mâni olmadıkça ilelebet neşvünema bulurlar” olarak hariçte vaki ecza-yı ferdiyye-i mütecanisenin kuvve-i cazibe-i ianesiyle yekdiğerine mültesik olmasından hasıl olur. Maâdin-i ahcar-ı su ve gazât gibi, bunlar hayattan mücerret ecza-yı ferdiyye-i mütecaniseden terekküp eylediklerinden cüzü vahidinin terkibi mecmuunun terkibine müşabih olduğu cihetle anasır-ı mürekkebelelerini bir vasita ile tahlil ve tefrik etmek mümkün olduğu gibi sâniyen ecza-yı mefrûkelerini terkip ederek heyet-i asliyesi ita olur. Mesela seksen dirhem kurşun ile yirmi dirhem antimondan mürekkep hurufat halitasını tahlil eder kurşun ile antimonu birbirinden tefrik eyledikten sonra tekrar anasır-ı mezkûreyi terkip ederek hurufat halitası yapılabilir ecsâm-ı uzviyye terkibâtı

(Mabadı Gelecek)

Hâlet Beyefendi’nin Bundan On İki Sene Mukaddem Söyledikleri Gazeldir

Zahm-ı tegafülün beni sîr-âb-ı hûn eder

Medd-i şu’â-ı dîdemi sîr-âb-ı hûn eder

Çeşmim ne dem ki âlemi gark-âb-ı hûn eder

Tûfân-ı Nûh’u cûşişi girdâb-ı hûn eder

Oldukça tîg-i gamzesi tâbiş-firûz-ı nâz
Her laht-ı cism-i zârımı şeb-tâb-ı hûn eder

Beyhûde sanma döktüğün kanlı yaşları
Çeşm-i hayâl-i yâr ile mehtâb-ı hûn eder

Derd-i firâk-ı ârız-ı rengîn-i yâr ile
Âb-ı sirişkim âlemi nâ-yâb-ı hûn eder

Cevr ü belâ-yı hecr ile kim dâğ-ı âteşîn
Her târ-ı mûy-ı çeşmi mîzâb-ı hûn eder

Hülyâ-yı zevk ü lezzet-i bezm-i visâl-i dost
Nûş-ı müdâm Hâleti zehr-âb-ı hûn eder

1.14. On Dördüncü Sayı

(Kapak)

14

DOLÂB

Eser

T(e)

Her hakkı sahib-i imtiyaza aittir.

Müht-i mahsusu olmayan nüshaları sahte olup basan
ve satanlar hasbe'l-nizam mesuldür.

Tasvir-i Efkâr Matbaası'nda tab olunmuştur.

1290

DOLÂB

İşbu risale maarif-i nezaret-i celilesinden ita buyurulmuş olan ruhsatname mucibince bu nüshası gibi ara sıra çıkacaktır.

Vazifesi

Maarif ve edebiyata müteallik her gûne mebâhis ve letâifi şamil ve terâcim-i ahval ile makalât-ı müfide ve mevâdd-ı nafiayı müstemil olacaktır.

Dolâb'a muavenet buyuracak zevat edebiyata müteallik ve nafi-i asarı imzalı olarak Bahçekapısı'nda Acem Hasan Ağa'nın dükkânına gönderir ise kabul olunur. Sahib-i eser imzasının ilan olunmamasını ister ise imzası vazedilmeyerek neşredilir.

Semere-i Teehhür

Her şeyde eser-i terakki görüldüğü hâlde *Dolâb*'da tedenni-yi eseri değil ama eser-i teehhür görülüyor. Maarife hizmeti vazife edinen bir risalede böyle hilaf-ı memul bir hâl-i zuhuru arzu olunmaz? Ve hele sahib-i varaka hiç arzu eylemez ya! Binaenaleyh geçmiş kusurun bağışlanmasına bâdî olmak üzere işte bu nüshamız resimli çıkarıldı. Bundan böyle de ara sıra resimli çıkarılacaktır.

Ayın Kaf

İhtar

Bazı şuaramızın sanayi-i lafziyyeye pek ziyade riayet edip mesela “cinas” sanatını icra eylemek için manayı heder ve helak eyledikleri misillû mübalağadan dahi “gulüvv” derecesini sebk ettikleri asarlarıyla müspettir.

İşte inde'l-bülega merdûd olan eşârda bu dediğimiz neviden olanlardır. Hakku'l-insaf düşünelim. Bir sanat göstermek için manası feda edilen ve muhal-ender-muhal bir hayali beyan eden ebyâttan ne istifade olunur? *Dolâb* -manası sanayi-i lafziyye yolunda heder edilen ve mana-yı murada vuzuh-ı delaleti olmayan ve hayalat ve teşbîhât-ı gayr-ı makbuleyi mutazammın olup tasviri mümkün olan beyitleri resimli ve resimsiz neşreleyecektir.

Şehir Postasıyla Gelen Varaka: Bir Muhavere

Abdi — Aman kargacığım, ne bu dalgınlığın? Üç gündür nerede idin?

Karga — Zihnimi bozma, sus!

Aydın — Aman birader, göreceğim geldi, nerede kaldın?

Kaf — Cehennemim bucağında benim seni hiç görmeyeceğim geliyor. Hele solucan gibi ezilip büzüldüğüne beni “müstehziye” alıyor sanıyorum da âdeta tutuluyorum.

Aydın — Aman birader, yine pür-hiddet?

Kaf — Ne dedin?

Aydın — Bî-aynihâ efendim, pür-hiddet!

Kaf — Nerede?

[s. 107] Aydın — Ne nerede?

Kaf — Efendiye yahnili et...

Aydın — Hayır, a benim kaldırım kargam...

Kaf — Ey ne demek istiyorsunuz, a benim ocakta oturan çaylağım?

Aydın — Boz benizde azap alameti...

Kaf — Nerede bu, kapiş kapiş, nafile; sökmez, Abdi sökmez, uğraşma; yorgunluğu yanına kâr kalır. Kasap âlâ eti, veresiye, babasına bile vermez. Eski vakitler geçti, yağma yok.

Aydın — Külhani, saçmalıyorsun.

Kaf — Görenler Allah için söylesin, hangimiz?

Aydın — Seni öfkeli görüyorum.

Kaf — Ha şöyle, böyle söylesene, elbette öfkelenirim.

Aydın — Sebep, efendim sebep?

Kaf — Hay sebepsiz kal, zihnimi aşure kazanına çevirdin!

Aydın — Efendim, zihninizde ne var?

Kaf — Ne yok, kış geldi.

Aydın — Kömür mü alamadın?

Kaf — Oğlan, ne sabırsız terelellisin; dinle, yağmurlar yağmaya başladı.

Aydın — Aman birader, başlıklı kukuletanız mı yok?

Kaf — Oğlan, sen beni kendine kendi esprilik, daha doğrusu esprine esprilik eden şık beylerin kadânesi mi zannettin?

Aydın — Neden?

Kaf — Nedeni var mı? Benden kurdeleli başlık soruyorsun.

Aydın — Efendim şemsiyeniz de mi yok?

Kaf — Bu buyurduğunuz ne oluyor?

Aydın — Hani ya güneşte açarlar.

Kaf — Pekâlâ, canlı mı, cansız mı?

Aydın — Bilmece değil!

Kaf — Ben de biliyorum, bilmece değil bilmemecedir; onun için soruyorum ki canlı mı, cansız mı? Yenir mi, yenmez mi?

Aydın — Kargacığım, elgaz değil!

Kaf — Abdiciğim, karısı, rakısı, şarabı yok ki elgaz, er olsun; sakın, şerbetçi çadırı olmasın!

Aydın — Hayır, onun ufarağı!

Kaf — Pekiyi, onun çamura faydası?

Aydın — Canım, yağmura!

Kaf — Hay canın çıksın Abdi, yağmur yağarsa çamur olmaz mı? Oğlan, ne kafan kalın imiş!

Aydın — Evet evet, olur, kargacığım.

Kaf — Şimdi gözünü oyarım, bir sözü tekrarlama!

Aydın — Ey efendim!

Kaf — İyisi efendim, demek isterim ki kış geldi, yağmurlar başladı. Sokaklarımız “çok şükürler” çamur deryası kesildi.

Aydın — Rabbim emsal-i kesiresiyle müşerref eylesin. Nice nice kışlar görürsünüz. Mevla hemen afiyet versin.

Kaf — Öyle ise ıydınız said olsun, bir para ver söylet, beş para ver bak, su su dize bilene aşk ola, oğlan, bayram demiyorum, çamur çamur!

Aydın — Anladım, efendim.

Kaf — Ha? İşte o çamurlar içinde batmaksızın gezmekliğin çaresini arıyorum?

Aydın — Efendim, lastik ayakkabı sağ olsun.

Kaf — Ökçeden delinir ise o sağlıktan fayda?

Aydın — O delik lastiği süprütülüğe atarım. Bit- [s. 108] pazarından çala kullanılmış bir lastik daha alırım.

Kaf — Haydi yıkıl nuhuset, bu çamurlar öyle lastikle sökülmez.

Aydın — Efendim, siz ne çare buldunuz?

Kaf — Abdi, efendi mi çoğalttın? O sensin âdeta, ben çare buldum; ben, efendim değil; hem tevekkülü mü üç gün evde kapandım ya çamur makinası icat ettim.

Aydın — Açık zihinlisin, bulursun bulursun; hem de senin ismin kaldırım kargası değil mi, adının yolla da münasebeti vardır.

Kaf — Abdi, dünürüm, beni sana kaldırımcı Manas diye kim anlattı?

Aydın — Hayır, a benim güzelim, öyle değil!

Kaf — Nedir, a benim çirkinim?
Ayın — Yaniyâ bulduğumuz nedir derim.
Kaf — Yağma yok!
Ayın — Söyle birader, müstefit olayım!
Kaf — Şimdi hiç söylemem.
Ayın — Niçin?
Kaf — Ya söyleyeyim de pis simit ol. Sonra bir pisboğaz seni yutsun. Biz hazretleri eğlencesiz kalsın, hiç bu olur şey midir, a ah, söylemem!
Ayın — Söyle, söyle...
Kaf — Kapar mısın akideyi, miskî pahasına sana söyleyim de o ticareti kabullen, hem de ötede beride bu makina Abdi'nin işidir diyerek kaskaslan öyle mi?
Ayın — Canım söyle!
Kaf — A ah, a ah!
Ayın — Meraklım, üzme!
Kaf — Ne yapayım Abdi, sen bozulma!
Ayın — Şimdi patlarım.
Kaf — Kimin vazifesinde ben aktar, sen muska(1) **fişegi**(?) değil senge, üzerime sayı ile verilsin.
Ayın — Karga, söylemeyeceğin mi?
Kaf — Söylemeyeceğim, ne demek istersiniz?
Ayın — Öyle ise ben gidiyorum!
Kaf — Dur be latife ettim, söyleyeyim; malum ya Abdi, ar yılı değil kâr yılıdır kâr! İstanbul'un çamur deryalarında gezmek alay-ı vezin yüzmek için bir makina icat ettim. Artık makinacı oldum.
Ayın — Aman, nasıl makina?
Kaf — Şey, canım Abdiciğim, tamam üç gün üç gece, aç susuz, kuraklıkta oturdum. Şu makinayı buldum, şimdi bir ısmarlaması bir de gelmesi kaldı.
Ayın — Avrupa'dan mı, Çin Maçın'den mi gelecek?
Kaf — Hayır, bu makina kül değil ki Avrupa'ya muhtaç olsun, hem de macuncuda, karanfilli sokakta işi yok.
Ayın — Canım, nereden gelecek?
Kaf — Kumbağı, dur oğlan, gerçek soğan değil, **neste**(?!). Yanıldım.
Ayın — Nereden dediniz?
Kaf — Acele etme, az kaldı. Küçük dilimi ısırtacaktın, Şile'den gelecek!

Aydın — Aman ne yakın, ne yakın; ne ucuz, ne ucuz; artık kalantor olacaksın.

Kaf — Ulan Abdi, ne kondurucusun, Galata'da tarator kim olacak? Hem ucuzluğunu nereden anladın?

(1) Nüşha

[s. 109]

Aydın — Aman karga, söyle, söyle...

Kaf — İşte o köyde hani ya dibi damgalı bal kabağı çıkmaz mı?

Aydın — Zahir, çıkmaz.

Kaf — Çıkar ya!

Aydın — Evet, çıkar.

Kaf — Ha şöyle, işte o bal kabağından on kere yüz bin bal kabağı getireceğim.

Aydın — Bir milyon bal kabağını ne yapacaksın?

Kaf — Oğlan bir mil, bir yün değil, âdeta bal kabağı, bal kabağı be!

Aydın — Karga **sivilze**(?), o milyon diye on kere yüz bine derler.

Kaf — Sivilce sen ol, hem inşallah büyür de kan çıbanı da olursun.

Aydın — Kabak tadı verdin, uzatma! O bal kabağını ne yapacaksın bakayım, çabuk söyle!

Kaf — Ne üstüme gıcılıyorsun, patlamadın ya, söyleyeceğim canım Abdi, işte o bal kabaklarının bînazir içini oyup ocakta kurutacağım.

Aydın — Sonra?

Kaf — Dinle iştihalısına, o kurumuş kabaklardan dörder tane satacağım.

Aydın — Alaylar ne yapacak?

Kaf — Çamura yatmayacak?

Aydın — Nasıl batmaz, yine lafın sonu pot çıktı!

Kaf — A canım, batmaz dedik ya, hem bu makina kuvvetlidir. Şimdi o dört kabağın ikisini sağ ayağının topuk tarafına dahi sol ayağının topuk tarafında Frengi sicimiyle sıkıca bağlayacak, kefareti budur deyip uluorta nerede çamur deryası var ise yürüyecek, çamura gark olmayacak.

Aydın — Kaldırım kargası, çıldırdın mı?

Kaf — Neden be?

Aydın — Hiç bu olur şey mi?

Kaf — Çokbilmiş, zırlak, neden olmazmış? Görmüyor musun, koskocaman adam beline iki kabak bağlıyor da denize batmıyor, karada dört kabakla hiç çamura batar mı?

Aydın — Karga, yaveyi bırak, adamca konuşalım.

Kaf — Yağma yok. Ayvayı kim verdi ki bırakayım?

Aydın — Bu kış geceleri ne ile vakit geçiriyorsun?

Kaf — Adamca konuşmak kış gecesi midir, pekâlâ ondan, al sana “hataları çok alık” diyorlar, bir kâğıt var, mahalle kahvesinde onu okurlar, ben de dinlerim ama bir şeyi anlamam ya bana âdeta ninni gibi gelir. Kahve peykesinde yan gelip uyurum.

Aydın — Oğlan, o dediğin nedir?

Kaf — Ne bileyim ben işte, “hataları çok alık”!

Aydın — Zevzek, *Hakâyıku'l-Vakâyi* mi okurlardı?

Kaf — Zeyrek sensin, işte o dediğini ama onun da modası geçtiğinden şimdi şarkı okuyorlar, müfretler söylüyorlar.

İmza
Laedri

Faydasız Zevk-i Vicdani

— Ne tahayyül buyuruyorsunuz?□*

— Hangi beytin?

— □Mevlana şu beytin manasını

İşte:

*İstedim bûs edeyim rûyunu reddetti beni
Bir ceş bekler imiş ben onu hâli sandım*

Nüsha

Susadım su diledim lal-i dırahşânından

[s. 110]

Bir ceş bekler imiş ben onu hâli sandım

Diğer

*Habda yâri bulup busesin almak diledim
Bir ceş bekler imiş ben onu hâli sandım*

* □: Dergide buna benzer bir işaret kullanılmıştır. Bu işaretlerin baskı hatası olan yerleri belli etmek için kullanıldığı anlaşılmaktadır.

— Mevlana! Öbürlerini sonra konuşuruz. En evvel okuduğunun manasını anlayalım!

— Ah birader! Onun manası pek zevkime gitti, hatta resmini çıkarttım.

— Fotoğraf ile mi?

— Hayır, yağlı boya ile...

— Aman göreyim!

— İşte!

— Birader, suret aynalı ama yüzündeki eli matraklı Arap neci?

— Efendim, ben.

— Estağfurullah, siz değilsiniz. Hamdolsun, sizin yüzünüz kara değil!

— Hayır efendim, hâl.

— Damga-yı hasen dedikleri değil mi, anladım fakat o niçin Arap olmuş? Hani ya hamileler bir şey çalar veya sahibinin rızası olmaksızın alırlar ise doğurduğu çocuğun vücudunda o şeyin aynı müşahede olunur, olunur ya sakın bu zavallının nenesi de gebe iken eli matraklı bir Arap yavrusu çalmasın?

— Zihniniz intikal edemedi, öyle değil! Kail-i beyit, ben ile Arap beyninde vecih-i şebek mahbubenin yüzündeki beni, siyahlık cihetinden Arap'a teşbih eylemiş!

— Anladık artık. O güzelim sureti teşbih değil âdeta şebek eylemiş, bundan ne istifade olunur?□

Dünya Güzeli

— Aman gelecek sahifedeki nedir? Çarşamba karısı dedikleri bu olmasın!

— Hayır!

— Yedi başlı ejderha desem, bunun başında yetmiş bin baş adı yere batası var. Cadı desem küpüyle elinde yılandan kamçısı yok. Sakın dev karısı olmasın?

— Hayır.

— Bırak Allah'ı seversen! Bunun hayır neresinde, adeta şer teccüm eylemiş de bu olmuş, bir karakoncolos omasın?

— Değil birader, bu bir mahbube-i müstesnadır ki vasıf-ı hasen ve onu tenasüb-i endamı on birinci *Dolâb*'da bir mertebesi yazılmıştır. Oraya müracaat eyle de böyle bir dünya güzeline cadı filan deme!

— □Efendim, vicdan zevklenir!

— Zevklenirden muradınız kesb-i zevk olmayıp Türkçe “zevklenmek” yani eğlenmek manasına ise pek doğru ve-illâ lâ.

Hâlet Beyefendi'nin Bundan On İki Sene Mukaddem Söyledikleri Gazeldir

Dil oldu bir gül-i mekkâre mahrem kâra bîgâne
Acep bülbül ki âteş-zâra mahrem zâra bîgâne

Hevâdârî-i Hak Mansûrveş berdâr-ı mihnettir
Olur mu kâkül-i dil-dâra mahrem dâra bîgâne

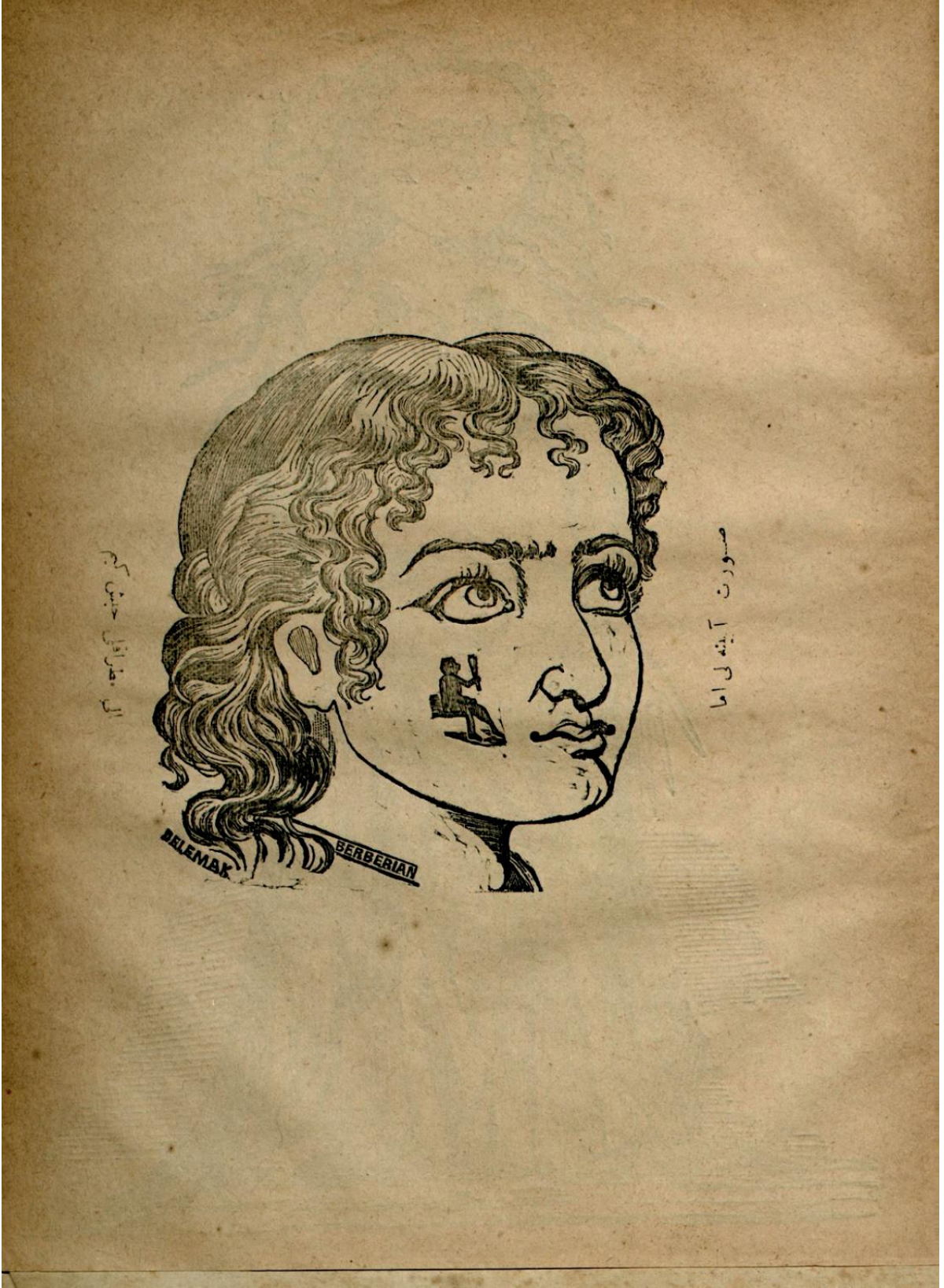
Olan müştâk çeşmin zülfüne ser-beste olmaz mı
Hakîm olsun mu hiç bî-mâra mahrem mâra bîgâne

Nedir bâdî-i kîl ü kâli bilmez tel kırar elbet
Olanlar turradan güftâra mahrem târa bîgâne

Dili şâdân olur mu hem-nişîn-i mübtelâ-yı gam
Bulunmaz âşık-ı gam-hâra mahrem hâra bîgâne

Nazîrem eş değilken hâk-pây-ı Nâmık'a Hâlet
Eder takdîm dil eş'âra mahrem âra bîgâne

[s. 111] Suret âyîneli ama/Eli matraklı habş kim?

Resim 1.1. “Faydasız Zevk-i Vicdani” Adlı Metnin Görseli

[s. 112]

Resim 1.2. Dünya Güzeli Adlı Metnin Görseli

1.15. On Beşinci Sayı

(Kapak)

15

DOLÂB

Eser

T(e)

Her hakkı sahib-i imtiyaza aittir.

Mühr-i mahsusu olmayan nüshaları sahte olup basan
ve satanlar hasbe'l-nizam mesuldür.

Tasvir-i Efkâr Matbaası'nda tab olunmuştur.

1290

DOLÂB

İşbu risale maarif-i nezaret-i celilesinden ita buyurulmuş olan ruhsatname mucibince bu nüshası gibi ara sıra çıkacaktır.

Vazifesi

Maarif ve edebiyata müteallik her gûne mebâhis ve letâifi şamil ve terâcim-i ahval ile makalât-ı müfide ve mevâdd-ı nafiayı müstemil olacaktır.

Dolâb'a muavenet buyuracak zevat edebiyata müteallik ve nafi-i asarı imzalı olarak Bahçekapısı'nda Acem Hasan Ağa'nın dükkânına gönderir ise kabul olunur. Sahib-i eser imzasının ilan olunmamasını ister ise imzası vazedilmeyerek neşredilir.

Matbaa Hatası

On ikinci, on üçüncü *Dolâb*'da “zâd-ı fazlühüm” ve “müsteşzir” gibi bazı sehviyyât vardır. Alehusus on dördüncü *Dolâb*'ın 109'uncu sahifesindeki “Faydasız Zevk-i Vicdani” unvanlı muhavere “ne tahayyül buyuruyorsunuz” Mevlana şu beytin manasını “hangi beytin” ila ahirihi tertip olunacak iken şu ibarelerin altı üstüne, üstü altına getirilmiş ve 110'uncu sahifesinin birinci sütununun yirmi dokuzuncu satırının alt tarafına konulacak “efendim vicdan zevklenir” -zevklenirden muradınız kesp-i zevk manasına olmayıp Türkçe zevklenmek yani eğlenmek manasına ise pek doğru. Ve-illâ lâ.- sözleri sahife-i mezkurenin ikinci sütununun on üçüncü satırı nihayetine konulmuştur. Daha garibi “Faydasız Zevk-i Vicdani” muhaveresinden tamam dört satırlı bir cümlenin bütün bütün tay olunmasıdır. Burası ilerideki *Dolâb*'larda resimler hakkında kavaid-i edebiyeye tatbiken muaheze vadisinde bir muhakemeyi şamil dercolunacak makalede mevki-i mübahaseye konulacaktır. Hele şu on dördüncü *Dolâb*'ın suret-i tertib-i mündericatı dahi nazar-senc-i insaf olanlar teslim eder ki bir dolaba getirilmiştir. Bunlardan başka, nokta, harf, kelime yanlışlıkları dahi var. Şu üç nüshanın bayramdan evvel çıkacak iken bayramdan sonraya kalmasına sebep dahi *Dolâb*'ın matbaa dolabına gelmesidir. Bu kadar sehiv ve hataya bâis “sahib-i varakanın demek istediği gibi bir şey nazar-ı dikkati celbeylediği hâlde o şeye dikkatsizlik olmayıp” mücerred-i mürettibin adem-i mübâlâtıdır. Bayram münasebetiyle musahhihin bulunmamasıdır.

Dolâb'ın bayramdan evvel neşri mevut iken bayramdan sonraya kalışı meselesine gelince buna da bâdî matbaadır çünkü *Dolâb*'a matbaa söz vermesi üzerine *Dolâb* dahi vadetti. Hâlbuki matbaa sözünde duramadı.

Matbaanın sözünde duramamasına sebab-i müstakil [s. 115] dahi ser-mürettibin bağteten ve bilâ mucip savuşup gitmesi imiş. Buna *Dolâb* ne yapsın, matbaa ne!

İnşallah çöpçüler kethüdası olduğu gibi bir de mürettipler ustabaşısı olur da böyle yolsuzluk eden mürettipleri yolsuz ederler. O vakit hem matbaa ve hem de sahib-i eser sözünde durur.

Dolâb'ı bilip lütfen okuyanlar hata-yı fahişte ve kizb-i sarihte bulunmayacağını bildiklerine itikadımız kavi olmasına mebni bu kadar beyan-ı hakikat-ı hâle lüzum yoksa da şu tafsilatı ihtiyacımız mahzâ “muteriz müşârü'n-bi'l-benân yani sahib-i varaka-yı maluma” *Dolâb*'ın kusurunu tutmak arzusunda olduğunu muhbir-i sadık-ı haber vermekle sahib-i varakanın bu bapta “it'âb-ı fikir” eylemesine mahal bırakmayıp taksiratımızı meydana koymaktır.

M(im) A(yın)

13'üncü Dolâb'daki Eserden Mabat

Muvazene-i Hakikat

çekilir ise mütenâfir olur. Bu sıkıntı, gerek mahâricin kurbundan, budundan olsun ve gerek bu ikisinin gayrından olsun. İbnü'l-Esîr dahi *Meseli's-Sâ'ir*'nde bu vecihle tasrih eylemiştir.

Bazıları da “sahib-i varakanın demek istediği gibi”, “müsteşzirât” kelimesindeki sıklın menşei huruf-ı mehmûse-i rihve ve mechûre olup “müsteşzir”, “müsteşrif” olsa idi sıkl-i zail olur idi zu'munda bulundular ise de burası cay-ı nazardır, zira râ-yı mühmelede zâ-yı muceme gibi huruf-ı mechûredendir. Anlaşabilmedi mi Mevlana, “maânî-yi muhtasar” nasıl beyan eylemiş? İnsaf buyurunuz: Sizin dediğiniz gibi değil ya!

Gelelim *Mutavvel* tercümesine. Görelim bu da nasıl yazmış... *Câmiü'l-Fezâil ve'l-Menâfi*, hazret-i Nâfi Efendi'nin *Dibace-i Nef-i Maûl*, *Tercüme-i Telhis ve Mutavvel* unvanlı kitap, fesahat-ı nisap ve belagat-ı **me...**(?) şu vecihle mesturdur.

“Bazıların işbu ‘müsteşzirât’ lafzında olan sıklın menşe-i huruf-ı mehmûse-i şedîdeden olan tâ ile mechûreden olan zâ-i muceme beyninde huruf-ı mehmûse-i rihve ve leyyineden olan şeyn'in

tavassutu olup müsteşzir makamında müsteşrif denilse bu sıkl-i zail olurdu diye kelimeleri sehiv-i beyyindir, zira râ-yi mühmele dahi zâi gibi mechûreden olmasıyla müsteşrif dahi mütenâfir olmak icap ederdi. Belki menşe-i sıkl-i müsteşzirâta olan şu huruf-ı mahsusenin içtimadır.”

İntiha

Gördün mü Mevlana, *Tercüme-i Mutavvel* dahi ne türlü beyan eylemiş? Allah için olsun merhamet buyurunuz, bu da sizin dediğiniz gibi değil ya!

“Enmûzec”in bazı yerleri tahrip ve tebdil olduğu misillü maânî-yi muhtasarda mı tashih olunmak istenilir? Ey sahib-i varaka, maânî-yi muhtasar ki [s. 116] -ilm-i maânî ve beyan mesailince elde hüccet-i katıdır- Onun “zu’m” dediği yerde biz nasıl “dava” diyebiliriz!

Acaba Hazret-i Taftâzânî mi zu’m kelimesiyle dava kelimesinin makam-ı istimalini bilmiyor diyeceğiz ve yoksa? Sormak ayıp olmasın Mevlana, hilaf-ı vaki ihtiyar-ı marifet mi gümân olunuyor ve yoksa marifet-i hilaf-ı vaki mi zu’m buyuruluyor?

A sahib-i varaka, “zu’m” ile “dava” kelimelerinin manen ve hükmen hiçbir farkı yok mudur? A Mevlana, “dava” delile muhtaç olan şeydir. “Zu’m” ise delilsiz kavildir. “*Ed-davâ bilâ delilin bâtlün*” Bu da meçhul-ı şerif değildir ya. Bakındı bir kere “zu’m” ile “dava” arasında büyük fark var imiş! Fark değil zann-ı dâiyâneme göre niseb-i erbaadan âdeta tebâyün vardır. Demek oluyor ki bazılarının zehabı bilâ-delil olmak hasebiyle zu’mdur, öyle değil mi Mevlana? “Zu’m” bilâ-delil söz olmak münasebetiyle batıl olmak lazım gelir, öyle değil mi Mevlana?

Kütüb-i edebiyenin hakkında “zu’m”, “sehiv-i beyyin dedikleri göz önünde yani butlanı meydanda olan bir şeye, sahib-i varakanın kemal-i mürettibe ehemmiyet vererek “ulema-yı sabıkadan bazıları ...* dava eyledikleri göz önüne alındığı ila ahirihi” demesine, bilmem ne mana verilir ve ne manası var. Anlayabilene aşk olsun... Haydi, sahib-i varakanın iltizam buyurdıkları yola gidelim bakalım, ne çıkacak! Evet, müsteşzirün, müsteşrifün yapılr ise sıklın vücudu zail olur idi davasında “biz de bulunuruz da buna kıyasen “aşsız” denileceğine “elsiz” denilse şeyn-i tenafür kâmilen zail olur idi deriz. Neden mi? Evet, müsteşzirde olduğu gibi “aşsız”da sıklın menşei-yi huruf-ı mehmûseden olan şeyn-i muceme ile sin-i mühmelenin ve

* Metnin orijinalinde bu kısım boş bırakılmıştır.

huruf-ı meçhûreden bulunan zâ'nın içtimadır. Şeyn-i muceme yerine “beyn-i beyn” yani şedîde ile rihve beyninde bulunan “lem yeravnâ” kavlindeki harflerden lam harfini kor isek sıkl-ı zail olur. Öyle değil mi Mevlana?

Ey dâna-yı dekâyık-ı maânî “müsteşzirün” kelimesindeki tenafürün illetini ki -huruf-ı mehmûse falan filan olduğunu- beyan buyurdunuz pek ranâ, pek makul diyelim; “aşsız, işsiz”de tenafür olduğuna deliliniz ne oluyor? Acep deliliniz beyan buyurulan hurufatın “aşsız, işsiz”de mevcut olmaması mı olacak? Hâlbuki bu harfler nelerde de vardır öyle değil mi Mevlana?

(Mabadı Geliyor)

Zâdün Fi't-tanbûr-i Nağmeten Uhrâ

Ama ne nağme, neva gibi soğuk değil. Şu mevsim-i şitada pek sıcaktır, zira taksimi vakit-i rebîî ve kararı vakit-i zemistânı bildirir. Şöyle ki ekser-i eş'âr mebni ale'l-hikâye olup hikâyesi malum olunca haz ve zevk ve istifade-i ziyade hasıl olacağı misillû hikâye-i meçhul olunca tevil [s. 117] ve tasarrufla imali mümkün olamayan kelimeler mühmel kabilinden olarak ne maddi ve ne manevi haz ve istifade kabil olabilir. Binaenaleyh *Dolâb* ba'd-ez-în Arabi ve Farisi ve Türki ne kadar mebni ale'l-hikâye, eş'âr eline geçer ise hikâyesiyle beraber neşrecek ve icap ederse resimlerini dahi yapacaktır.

Mevsime Hem Münasip Hem Değil Mebni Ale'l-hikâye Bir Kıta

Zatın biri ziyadesiyle kar yağdığı bir zaman bürüdet-efşânda hararet-i hamâ ile teşne-leb-i afiyet ve esir-firâş-ı zucret olarak “*hasta-ı hâlim nâtüvânım el aman, gel yetiş imdadıma ey biaman*” zemzemesiyle sayıklar yatar. Tamam kırk gün kadar pister-i bimârîde zâr u zebun olarak badehu ab u tab-ı deva-yı urûk ve asabına sıhhat-bahşâ olmaya başlayıp meşy ve harekete iktidar-ı kesbeylemek bir miktar teferrüç için bahçeye çıkar.

Ne görse âlâ, serapa çemen-zârı kumaş-ı beyza-yı selciden kefen-pûş olmuş ve eşcâr ve agsânı teşrih-i kadid-i heyetini bulmuş bir hâl-i garâbet-nümâ ve hüzn-i bimâ(r)e bıraktığı gülistanı hükm-i rebîye tabi olarak yemyeşil kesilmiş ve hele tâbiş-i şems-i âlem-ârâdan çemenler telli pullu atlas-ı hazrâ-yı arûs-âne gibi reng ü fer alıp nev-resîde-i berg-i sebzîn ve nev-şükûfte-i şükûfe-i rengîn ile eşcâr ve agsânı dahi zer-târ u harir ile donatılmış bir haclegâh-ı mah-ı penâha dönmüş velhasıl cism-i bî-ruh hükmüne giren eşcâr ve nebatata taze bir hayat gelerek ufak ufak çiçekleri zuhur-ı fâkihe-i latifeye beraat-ı istihlâl ve her bir dal evrak-ı zümür-rüdün ile behçet-

i gülistan-ı safa-bade dal olmuş ve küllün yüzü gülüp kartopu güneşe karşı durmuş bir hâlde görür.

O zât, şu hâlet-i ibret-fermâ ve hayret-efzâyı tasavvur ederek, tamamıyla kendi hâline muvafık ve mutabık bulmasıyla yani kışın ağaçların yaprakları dökülüp, renk ve bûy-ı letafeti kalmadığı misillü kendisi dahi o esnada ferş-i bimâriye düşüp, beti, benzi solmuş ve yazın ağaçlar yeşerip canlandığı misillü kendisi dahi ittifâkât-ı haseneden olarak, o esnada kisb-i bürû-yı tam eylemiş olmasıyla işbu kıtayı bi'l-bedâhe söylemiştir:

Kıta

*Kara bahtım eyleyip hep pây-mâl-i ceş-i berf
Gülşen-i gönlümde oynar tıfl-ı nev bir kartopu
Şimdi açdı nahl-i ümidim medar-ı sayfle
Başına taksın o şuh-ı naz-perver kartopu*

“Mîzânü'l-Hayvan”dan Mabat

uzv-ı tesmiye olunan birtakım ecza-yı müteaddide-i muhtelifetü't-terâkib-i “cezir, sak, evrak, izam, azâlât, asap”tan müşkül ve neşvünemaları mahdut olup dâhilden fiil-i tagaddi tabir olunan ef'âl-i hayatiye-i muhtelif-i ianesiyle hasıl olur. Hayvanat ve nebatat gibi bunlar birtakım muhtelifü'l-bünye-i ensâcdan müştekil olduğu cihetle cüzünün terakibi küllünün terakibine mugayir olup anasır-ı mürekkebesini tahlil ve tefrik etmek mümkün ise de [s. 118] bir daha kabil-i terkip değildir. Mesela bir haşeb kıtasının eczâ-yı mürekkebesinden olan fahm, müvellidü'l-mâ, müvellidü'l-humûza-ı anasırını bi'l-ihrâk yekdiğerinden tefrik etmek esheldir fakat anasır-ı mezbûreyi terkip ederek heyet-i asliyesi gibi ağaç yapmak mümkün olamaz. Ecsâm-ı uzviyye mürekkep olduğu bünye ve anasırının tahallüfâtına ve icra eyledikleri ef'âl-i hayatiye-i tahallüfâtına ve icra eyledikleri ef'âl-i hayatiye-i mütenevviaya nazaran iki kısma taksim olunur: Nebatat ve hayvanat. Nebatat, bünyesi nesîç-i hulvî ve nesîç-i lifiden, anasır-ı fahm, müvellidü'l-mâ, müvellidü'l-humûzadan müşkül olup his ve harekât-ı irâdiyeden mahrum oldukları ecilden ef'âl-i hayatiyeleri ancak tagaddi ve tenasül fiiline münhasırdır. Hayvanat-ı bünyeleri nesîç-i ulvi, nesîç-i lifî, nesîç-i azâlî, nesîç-i azmî, nesîç-i rugaî, nesîç-i asabiden; unsuru, fahm, müvellidü'l-mâ, müvellidü'l-humûza, azottan mürekkep olup ef'âl-i hayatiyesi mükemmel tagaddi tenasül hiss-i harekât-ı irâdiyeden maada, bazıları idrak ve taakkul-ı ef'âl-i mümeyyizesiyle muttasıftır.

(Bakiyesi var)

Aldığımız Varakanın Aynıdır

Vaktâ ki *Dolâb* seyyale-i berkıyye gibi gayet parlak, selis-i ibârât-ı belîge ile matla-ı efrûz-ı tulü olmaya ve görüp okuyanlar, birbirine medh ve sitayiş etmeye ve nûsah-ı mahrecesini üdeba, kapışmaya başladılar. Ben de zafer-yâb-ı iğtinam olabildiğim bir nüshasını kendim okuma bilmediğimden bilenlerden birine okuttum, dinledim ve elfâz-ı mündericesinden bilemediklerimi karinden sual edip, öğrenip tamamen mealini anladım. Zevkime geldi, hoşlandım ama hûd-be-hûd okuyamadığımdan melûl ve mahzun oldum da ta çocukluğumda oku denildikçe canım sıkılıp ve inadıma kaçıp yanazlık, yaramazlık ile izâa-i evkât edişime nadim ve pişman oldum. Ne yapayım, çare ne, diye düşündüm, düşündüm de def-i âlâm-ı hatır için bir gün bizim mahalle kahvesine çıktım ve orada bir zat-ı fezâil-i simâtı tenha buldum. Müşârü'n ileyh beni lahza-ı merhamete alıp izhar-ı teveccüh-i âciz-nevâzî buyurduktan sonra ben bir şey söylemedim; o zat keşif-i zamir mi etti, neden bildi, bilemem. Siz niçin okumazsınız, hitabıyla vuku bulan isticvaplarına utandığımdan idare-i lisana kudret-yâb olamayıp muhâzara-yı eblehânedan ak sakalımı tutup irâe ile arz-ı yeis edişime bakıp, şeker gibi tatlı tebessüm ile onun bu bapta hiç medhali yoktur ve ihtiyarlıktan bed ile okumuşlar pek çoktur, buyurdular ve beni yanlarına alıp usûl-i hasene-i gayr-ı mutada ile talime başladılar, okuttular, şimdi *Dolâb*'ı vesair resâil-i matlubayı okuyabiliyorum ve bâis-i intibahım olduğundan *Dolâb*'ın sahib-i imtiyazına, muharririne vesair hizmetinde bulunanlara dua ediyorum da maraz-ı teşekkürde arz-ı hâl kılındı. Zat-ı müşârü'n ileyhın usûl-ı müttehize matlup buyurulacak olur ise tafsil ederim.

Osmanlıoğlu

Osmanlı Recep Ağa

Dolâb

Eğer sahil ise teşekkür olunur. Hususiyle usûl-i müttehize bir kâğıda yazılır da gönderilir ve mesleğimize tevafuk ederse *Dolâb*'a konulur. Lakin alay değil mi?

(Aferin Recep)

[s. 119]

Şehir Postasıyla Aldığımız Bir Varaka

Tramvayın karhaneye göndermiş olduğu protestonamenin bir sureti elime geçtiğinden *Dolâb*'ımıza konulmak üzere takdim eyledim.

Protesto Sureti

Ey soğuktan ticaretine keremi revaç vermek isteyen karhane!

Pekâlâ bilirsin ki İstanbul'a bir hayli senelerden beri kar yağmadığından sen soğuk bir rağbetle karhaneyi iltizam eyledin. Ben tramvay ise senin gibi kar yağmadığımı bildiğimden keremi sayf mütalaasıyla meydana çıktım. Mademki bu sene fevkâ'l-memul kar yağdı, mademki bu kar sebebiyle kar-hane fevkâ'l-memul kâr edecektir. Mademki fevkâ'l-memul bu kar sebebiyle tramvay işlemiyor. Mademki tramvayın böyle kar yağıp işlememesi kat'an hatırına gelmediği hâlde zuhur eylemiştir. Mademki bu kadar kar yağması tramvayın ızzarını mucip olmuştur. Mademki rivayât-ı mevsûkaya nazaran bu kar yağımının sebebi, karhanenin yağmur duasına çıkar gibi kar duasına çıkmaklığındandır. Berdü'l-acûzun birinci sahifesi hükmünce soğuk suretli kış sebebiyle gördüğüm ve göreceğim kâffe-i zarar ve ziyarı karhaneden iddia edeceğim malum olmak üzere işbu protestoname bi't-tanzim tesyâr kılındı.

Tarih: Çömlek Hesabı 45

İmza: Pazar Arabası

Elbet kar-hane bu protestoyu görür görmez buz gibi donmayıp cevap vereceği “ke's-selc-i fi'l-leyl” vazıh ve aşikârdır. O da elime geçer ise mahsusen *Dolâb*'ımıza takdim edeceğim.

İmza: Bir avukat

Dolâb

Gelene teşekkür eder, geleceğe de edecektir. Hemen avukat, gönder.

“Keşfü'l-Hisâb”dan Mabat

Üçüncüsü kuvve-i mecmûiyedir ki kuvve-i mutlaka ile kuvve-i izafiye-i mecmûundan ibarettir. Mesela 5 rakamının yalnız olduğu hâlde beşe delalet etmesine kuvve-i mutlaka ve 15 adedinde vaki bir rakamın sağ tarafındaki beşe nazaran kendi müsemmasının on misline delalet eylemesine kuvve-i izafiye ve rakameyn-i mezkûreynin on beşe delaletine dahi kuvve-i mecmûiye denilir.

(Makale-i evla, adâd-ı sahiha beyanındadır)

Fasıl-ı Evvel Tadât ve Terkim

Ânifen zikrolunan erkâm-ı aşere vasıtasıyla tesis kılınarak birtakım sıravârî yazılmış olan adâdı okumaya tadat ve lisanen söylenen erkâmı yazmaya dahi terkim-i itlak olunur. Şimdi herhangi

murat olunan adâdı, terkim lazım gelse evvela sol taraftan bedi ile en azam olan cümlemin havi olduğu rakamları delalet ettikleri kuvve-i izafiyelerine göre kendi mevkilerine yazıp badehu bilâ fasıla madunî bulunan [s. 120] cümlemin şamil olduğu rakamları dâhil, kezalik delalet ettikleri kuvve-i izafiyelerine nazaran kendi mahallerine terkim ve hakeza adâd-ı matluba sağ tarafında nihayet buluncaya kadar her bir cümlede bulunan rakamları bervech-i meşrûh, soldan sağa doğru kütüp ve imla ve eğer terkim olunan cümlemin bazı mertebelerinde rakam zikrolunmaz ise o rakamlarına kaim olmak üzere sıfır vâzı ve imza etmektir. Mesela: 123450697086403205.

Herhangi erkâm-ı muharrer tadat etmek lazım gelse evvela sağ taraftan başlayıp her üç mertebe bir kısım itibariyle erkâm-ı mezkûreyi zihnen veyahut fiilen birtakım aksama tefrik ettikten sonra sol taraftan bedi ile sağ tarafta nihayet buluncaya kadar her kısımda bulunan rakamların delalet ettiği kuvve-i izafiyelerine göre müsemmalarını zikredip ve bazı mertebede rakam yerine sıfır bulunarak, sıfırların ise kadir-i muayyeni olmayıp ancak sol tarafta bulunan rakama kuvve-i izafiye vermek ve rakam olmayan mertebeyi hıfzetmek için vâzı olunmuş bir şey olduğundan onları kale almayıp erkâm-ı mezkûreyi sırasıyla okumalıdır.

Mesela işbu: 120030450070800964. Erkâm-ı muharrereyi okumak için iptida bervech-i bilâ aksam-ı müteaddideye tefrik ettikten sonra soldan birinci kısım “katrilyon”, ikinci kısım “trilyon”, üçüncü “milyar”, dördüncü “milyon, beşinci “ülûf”, altıncı âhâd cümlesi olduğu ve beher cümle üç rakamdan yani âhâd, aşerat, miat mertebelerinden ibaret bulunduğu cihetle soldan başlayıp yüz yirmi katrilyon otuz trilyon dört yüz elli milyar yetmiş milyon sekiz yüz bin dokuz yüz altmış dört diyerek tadat etmelidir.

İşbu tadat ve terkim meyanında zikir ve tahrir olunması lazım gelen birtakım işarât-ı mahsusenin talim ve tefhimi elzem olduğundan bervech-i ati zikrolunur.

Bunlardan birincisi işbu + zait işareti olup herhangi adetler meyanında vaki olsa ol adetlerin birbiriyle cem olunacağını işar edip işarât-ı mezkûrenin ön tarafında bulunan adede müspet denir. $8+5=13$ gibi.

İkincisi – nakıs işareti olup herhangi adetler meyanında vaki olsa o adetlerin birbirinden tarh olunacağını ifade edip işaret-i mezkûrenin vely ettiği rakama menfi-yi itlak olunur. Mesela: $8-5=3$ gibi.

Üçüncüsü x işbu darp işareti olup herhangi adetler arasında vaki olsa o adetlerin birbirine darp olunacağını işaret eder ve iş bu adetlerden işaret-i mezkûrenin sağ tarafında bulunan adede madrup ve sol tarafındakine dahi madreb-fih denilir. Mesela: $5=6 \times 30$ gibi.

Dördüncüsü işbu ÷ taksim işareti olup herhangi adetler beynine tavassut etse o adetlerden sağ tarafındaki adedin sol tarafındaki adet üzerine taksim olunacağını bildirir: $8 \div 4 = 2$ gibi.

Beşincisi işbu = müsavi işaretidir ki herhangi adetler meyanında bulunur ise ol adetlerin birbirine olan müsavatını işar eder.

(Atisi Suphi merhumun tercüme-i ahvaliyle gelecek.)

1.16. On Altıncı Sayı

(Kapak)

16

DOLÂB

Eser

T(e)

Her hakkı sahib-i imtiyaza aittir.

Müht-i mahsusu olmayan nüshaları sahte olup basan
ve satanlar hasbe'l-nizam mesuldür.

Sultan Bayezid'de Şeyh Yahya Efendi'nin
Matbaası'nda tab olunmuştur.

1291

DOLÂB

İşbu risale maarif-i nezaret-i celilesinden ita buyurulmuş olan ruhsatname mucibince bu nüshası gibi ara sıra çıkacaktır.

Vazifesi

Maarif ve edebiyata müteallik her gûne mebâhis ve letâifi şamil ve terâcim-i ahval ile makalât-ı müfide ve mevâdd-ı nafiayı müstemil olacaktır.

Dolâb'a muavenet buyuracak zevat edebiyata müteallik ve nafi-i asarı imzalı olarak Bahçekapısı'nda Acem Hasan Ağa'nın dükkânına gönderir ise kabul olunur. Sahib-i eser imzasının ilan olunmamasını ister ise imzası vazedilmeyerek neşredilir.

Beyan-ı Hakikat-i Hâl

Dolâb matbaa beliyyesine uğradığını ve bu sebeple bir hayli yanlışları olduğunu o matbaada tabedilen on beşinci nüshasında beyan eylemişti. Şimdi ise o matbaayı terk eylemeye mecbur oldu ve terk de eyledi, nasıl terk eylesin. 114'üncü sahifesinde tashih-i hata eden "Matbaa Hatası" unvanlı makalenin ikinci sütununun on altıncı satırında dahi "yukarıda söylediğimiz vecihle buna da bâdî matbaadır" tertip olunacak iken noksan bırakılmış, 120 sahifesinin 2'nci sütununun 23'üncü satırında 5x6=30 olunacak iken sehven 5=6x30 tertip olunmuştur. Mademki matbaayı değiştirdik, bunda böyle ümit ederiz ki sehiv ve hatamız dahi evvelki kadar olsun olmaz. On beşinci *Dolâb*'da dahi beyan eylediğimiz üzere süprüntücüler kethüdası olduğu gibi bir de mürettepler ustabaşısı ve matbaalar müfettişi tayin olunur ise sehiv ve hata ve teehhür falan hiç zuhur eylemez zannederim. Hele şimdiki matbaamız mürettepleri ve idaresi müstait ve muntazam Yahya Efendi Matbaası'dır.

İstidat-ı Zaman: 1

Âlemde maarifin ulüvv-i şanını, kuvvet ve iktidarını kim tasdik eylemez? Bir mülkün ma'mûriyyeti, asayışı, mikneti, serveti elhasıl kâffe-i hâl-i saadeti o mülkte maarifin terakkisi ne nispette ise o nispette müterakki olduğunu hangi akıl inkâr edebilir? Maarif, kudretin, kuvvetin, ziraatın, harsın, ticaretin elhasıl cemi-i menâbi-i servet ve gabinin mau'l-hayatıdır.

Maarif, âlât-ı hadîdiyyeye ab-ı revan bahşolur, hareket ettirir. Haşeb-i müsennedeye ruh bağışlar, denizde yüzdürür, karada gezdendirir. Ecsâm-ı sakileyi, kanatsız havada uçurur, misal mi istersiniz? Vapurlar, şimendiferler, fabrikalar, **elvanlar**(?) terakki-yi maarif sayesi değil midir?

Maarif, hem hadim-i eyvan-ı hayat ve hem hadim-i erkân-ı hayattır. Maarif, insanın hayatına hizmet-güzârdır. Neden mi? Evet, terakkisi nispetinde keşif-i dâ' ve deva ediyor. Ölümüne bile çare bulmak istiyor. [s. 123] Maarif, insanın hayatının hadim-i gaddarıdır. Neden mi? Evet, bir dakikada bir mitralyöz ile bin kişinin canına kıyıyor. Daha ileri varıp bir günde ve belki bir saatte yüz bin neferden ibaret bir orduyu mahveylemekliğin çaresini düşünüyor. Netice-i murat, maarif, âdeme kuvve-i mükâşefetü'l-ilham eder de keşfeyletiği bir derdin devasını bulur.

Maarif, âdeme, kuvve-i muhtera ihsan eyler de ihtira eylediği âlât sayesinde mensup olduğu devletinin, milletinin düşmanına galebe çalar. O âdem de eser-i keşif ve ihtira-yı zıll-ı bîminnette ahrârâne yaşar. Namını levha-yi rüzgâra sabit mürekkeple yazar. Evladına, ahfadına hatta ahfad-ı ahfadına şeref ve şan ve servet ve sâ mân bırakır.

Ulum-ı mütearife gibi gavâil-i kuyûd-ı delâilden varestedir ki zaman civanı, dakikasının o mezadı, cevher-i can olsa şayandır. Esas-ı maarif ve kemalâtın tamam eyyam-ı tahsili olup an-ı vahidinin bile abese iştilal ile güzârânı define-i saadet-i hürriyet, gencine-i selamet-i milliyet-i ifna ve ihlâkı kadar fedakârlıktır.

Felekte fayda vermeyen nedametlerin birincisi ve en başlıcası, gençlik zamanını hevâ ve heves yolunda israf edip tahsil-i maarif ve kemal etmemektir. Bir âdemin kabul-ı terbiyetle daire-i tahsil-i maarife duhul ve derece-i nâciye-i fazıl ve kemale nihâde-i kadem-i vusul eyleyeceği ve o minhâc-ı müstakim ve merkez-i selimden huruç ve udûl ve dereke-i hazîz-i cehil ve nâdanî-yi nüzul edeceği vakit, gençlik âlemdir. Gençlik âlemi, âlem-i muazzezdir, âlem-i mükerremdir, âlem-i muhteremdir, âlem-i mukaddestir zira tahsil-i kemalât, hemen o âleme mahsus ve münhasırdır diyebiliriz.

Âlem-i unfuvân, şu tadat eylediğimiz unvanlara çesbân olduğu misillü âlem-i nikbet, âlem-i denaet, âlem-i musibet, âlem-i sefalet namlarıyla da tavsif olunabilir zira bu âlemin dakikası tahsilsiz geçirilir ise sonunda pek büyük nedameti müstelzim olur. Bu âlem, öyle bir âlemdir ki müdrikânı iaşe-i aile-i gailinden azade, efkâr ve mezalim ve havadis-i rüzgâr-ı rüzgârdan asudekâr olup zihinleri miknatis gibi ve ondan daha akva kuvve-i cazibeye malik ve meyilleri

hâdînin gösterdiği yola salıktır. Ya adem-i dikkat ve ihtimam-ı veli ve validân veyahut sû-i karîn-i seyyiesiyle çocuklarımızın böyle bir âlem-i asayişini, malayani ve teganni ile heder ettirip tahsil-i maarif ettirmemekten büyük, cihanda bir nikbet, bir denaet var mıdır? Aksi ise büyük devlettir, izzettir, fazilettir. Malumdur ki bir fidan büyüyüp ağaç olmazdan evvel ne tarafa bükülse bükülür, ne yana çevrilse çevrilir ama ağaç olduktan sonra olduğu hâlde kalır.

Mademki maarif, hakikat-i hayat ve onun tahsili zaman-ı unfuvân olduğu müsellemdir. Artık evladımızın, ahfadımızın filze-i ekbâdımız olan cemi-i ebnây-ı vatanın, gençlik âlemini boş boşuna geçirmeyip tahsil-i maarif ettirmeklîğimiz ferâiz-i umurdan ve teshil-i tarik-i tahsilin çaresini aramaklığın lüzumu mevâdd-ı bedihiyyedendir.

Teshil-i tarik-i tahsil ehemmiyeti nice zamandan beri göze çarpan bir hakikat olup hükûmet-i seniyye onun çare-i istihsali ve müstahsilinin istikmâli endişesini pîşe edinmiştir. Buna delilimiz mi? Evet, bundan yirmi, otuz sene evvel harekesiz kitap okur bir çocuğa nadir ittisâf olunur idi. Kız çocuklarımıza namaz surelerinden [s. 124] başka bir şey okutmaz idik.

Rüştiye, idadiye, harbiye, tıbbiye, sultaniye namlarıyla tesis buyurulan mekâtib ve mahreç-i aklâm ve dârü'l-muallimîn ve muallimât ve rüşdiye-i nisa sayesinde bugünkü gün on sekiz, on dokuz yaşındaki bir çocuk risale yazıyor. Kız evladımız ceride okuyor ve muallimler yetişip hemcinslerini okutuyor. Demek ki tarik-i tahsil bir hayli ilerlemiş ve ilerlemekte bulunmuştur.

Ezcümle saye-i maarif-pîrâye-i hazret-i velinimet-i bîminnette maarif-i nezaret-i celîlesinin himem-i cezîlesiyile bu kere Nuruosmaniye'de de güşâd olunan mekteb-i sıbyânî, tahsil-i maarife kestirme bir şehrah-ı şükran-ı iktinâh olduğu bî-iştibâhtır.

Elhasıl istidad-ı zamana nazaran etfal-i vatanın dünya-diğer zaman-ı muazzezini heba ettirmekten büyük fedakârlık olamayacağından biz de artık herhâlde tahsil-i maarife çalışmalıyız.

Sabit

15'inci *Dolâb*'daki Eserden Mabat

Muvazene-i Hakikat

İstitrat

Mücerret-i tenafür zail olmak için “müsteşzir”, “müsteşrif” yapılmış olduğu misillû biz de “aşsız” “elsiz” yapmış idik. Öyle değil mi Mevlana? Pekâlâ.

Ama bundan ne ra'nâ mana hasıl oldu acaba? Bilmem, bana kalırsa hiç neden mi hiç denilecek? Evet, harf değişiyor, mana başkalaşıyor, varsın öyle olsun, isterse ikinci maksud-ı sıklın def midir denilecek? Ha, o başka... Mademki maksud-ı şerif tebdil-i harf ile def ve teb'id-i tenafürdür. Mademki müstelzim olmayıp mutlak iltizam buyurulan elfâz karartısıdır. Dünyada ehil-i lisanın zevk-i vicdanilerinin tenafür-i hisseylediği ne kadar lafızlar ve terkipler var ise onların tenafürünü istilzam eden harfleri değiştirivermeli, o vakit bak cihanda mütenâfir bir söz bile kalmaz. Bir daha tekrar edelim. Mademki nokta-i nazar ruh yani mana olmayıp naaş yani lafız oluyor. Lafızdaki tenafürü izale eylemekte ne güçlük vardır! Hem şu âlem-i imkânda her şeyin kolayı durup durur iken gücüne gitmekte mana-yı şerif nedir, öyle değil mi Mevlana?

Vakıan “müsteşzirât” tebdil-i harfle kolayca “müsteşrifât” oldu lakin bu müsteşrifât kelimesi İmrü'l-Kays'ın mısraına konulduğu takdirde müsteşzirât manasını tazammun edip mana-yı murada delalet edecek mi, etmeyecek mi? Bir de vezin bozulacak mı, bozulmayacak mı? Şunu da anlayalım. “Gadâ'irühü müsteşrifâtün ile'l-'ilâ” takti eyledik. Vakıan vezin yolunda bir de tetkik edelim. Görelim mana da yerinde mi yoksa yerinde yeller mi esiyor? Kamusun yazısına nazaran “istişzâr” ip ve saç makulesini kavi olmak için soldan sağa doğru bükme manasıdır. Maânî-yi muhtasarın beyanına göre mürtefi'ât ve merfûât manalarına geliyor.

“İstişrâf” bir âdeme zulüm ve cevir eylemek manasıdır. Bir âdem güneşten eliyle gözünü gölgeler gibi elini kaşları üzerine koyup basarını yukarı kaldırarak güneşe bakar şeklinde bir nesneye bakmak [s. 125] manasıdır ki dikkat ve mübalağa zimmında olur. İştira olunacak hayvanın gözlerinin ve kulaklarının ayıp ve selametini yoklamak manasıdır. Keza fi'l-kamus “müsteşrifât”ın birinci manasına göre meal-i mısra, “dilberin turraları yani cebinindeki saçları, yukarı doğru bir âdeme zulüm ve cevir edicilerdir” müsteşrifâtın bu manası uymadı ya! Gelelim ikincisine, “dilberin turraları, yukarı doğru bir âdem güneşten eliyle gözünü gölgeler gibi elini kaşları üzere koyup, basarını yukarı kaldırarak, güneşe bakar şeklinde yani kemal-i dikkatle bakıcılarıdır”, bu da olmadı değil mi ya? Haydi, üçüncüsüne, “dilberin turraları yukarı doğru

İştirâ olunacak hayvanın gözlerinin, kulaklarının ayıp ve selametini yoklayıcılarıdır”. A Mevlana, hele bu manada bütün bütün bir şeye benzedemedi ya!

Ey şimdi bundan ne hasıl oldu? Daha ne olacak? Mısraın ruh-ı manası eşya-yı adem-i ibâ da uçtu. Bundan âlâ daha ne hasıl olsun, öyle değil mi?

Elhasıl İmrü’l-Kays’ın mısraındaki müsteşziri müsteşrif yapmağlığın neticesi evvel dediğimiz gibi hiç çıktı vesselam. Siz ne dersiniz Mevlana?

İstitrat içinde bir istitrada daha başlayalım olmaz mı? Dâî’nizin mütalaa-ı güzârı olan kitaplarda yirmi dokuz hurûf-ı Arabiyyeye sıfat itibariyle mechûre, mehmûse, rihve, şedîde, mutbîka, münakkaha, müsta’liye, münhafıza, safire denildiğini gördüm fakat muterizin beyan buyurdıkları “mechûre”yi ne için yalan söyleyeyim, görsem. Eğer hurûf-ı mechûre” diye sıfatlanmış bir harf var ise beyan buyurulması mütemennâ-yı dâîyânedir.

Bu rica-yı dâîyâne kabul olunmaz ise aşağıda beyan edilecek mürettip ve kalem-i nâsîh-ı sehviyyât ve hatiyâtı miyânına bu da idhâl olunacağı ihtar olunur. Zira orta yerde hani ya “nazar-ı dikkatimi celp” meselesi yok mu ya?

(Mabadi geliyor)

Altıncı Çekmece’deki Makaleye Mukabele

Umar ki on dördüncü *Dolâb*’ı kiraat buyuranlar, *Çekmece*’deki “Tarih-i Tabii” hakkında yazmış olduğum varakamı da görmüşlerdir. Bu varakamın ne maksada ben kaleme alınıp neşrettirildiği onda beyan olduğundan tekrar uzun uzadı bahse hacet görmedim ancak bu “Tarih-i Tabii”, ebnâ-yı vatanın istifadesi için meydana konulmuş bir doğru eser olmamasına nazaran mücerret *Çekmece*’yi doldurmaya hizmet-i maksuduna mübtenî olsa gerektir demek isterim zira bu makule makaleler eser-i hayır olmayıp mahz-ı şerdir çünkü okuyanlar müstefit değil, iki cihetten mutazarrır oluyorlar. Cihetin biri, bu makaleyi okumakla kayıp eylediği zaman azizdir. Diğeri, bir fenn-i celili yanlış bellemdir. Herkesin bir fikri, bir arzusu olduğu misillü benim dahi fikrim, arzum, vatan-ı mukaddesimizde müelliflerin, mucitlerin, muhteri(d)lerin, kâşiflerin, mütercimlerin elhasıl her fende yed-i tûlâsı olan âlimlerin çoğalmasındır ki biz de onların vücutlarıyla iftihar edelim ama böyle yanlış belleyip yanlış bellettirmek isteyenlerin değil! Bu arzuda bulunan bir âdeme “Tarih-i Tabii” gibi bir fenn-i [s. 126] celilden bahseden bir makaleye itiraz eylemek layık mıdır denilecek; evet, böyle yanlış

belleyip yanlış bellettirmek isteyenlerin değil dedik ya! Hem bundan başka böyle büyük hataları havi bir makale hakkında “pek âlâ olmuş, pek doğrudur, aferin, tahsin” diyerek ihtiyar-ı sükûta ebnâ-ı vatanıma olan muhabbetim kail olmuyor ve hem de hiç bir aklîselim ve ehil-i insaf, hataya sevap demeye ve dedirtmeye kail olmaz. Binaenaleyh altıncı *Çekmece*’deki “Tarih-i Tabii”de görülen hataların dahi teşrihine ibtidâr olundu. Şu fennen sabit olan hataların şerh ve beyanına girişmemizden evvel şunu da söyleyelim. Sahib-i “Tarih-i Tabii” altıncı *Çekmece*’ye mahsusen dercettirmiş olduğu bir makalesinde “Biz dünyada haklı, haksız ne görür, ne işitir isek itiraz eylemeye gelmiş bir alay âdemleriz” derler idi. Ben inanmazdım, meğer sahih imiş, vadilerinde gezindikten sonra “Tarih-i Tabii”nin hatası ne ise onu kâğıda yazıp ve “yazmaya muktedir değilse” yazdırıp sahib-i esere veyahut hangi risale, gazetede münderiç ise o risaleye veya gazeteye gönderilmek lazımdır. Hem hamiyet, insaniyet ve millettaşlık ve vatanperverlik de bunu icap eder yoksa öyle “bana bilir desinler” diye her görülen şeye itiraz etmek, ne bilicilik şanıdır ne hamiyet ne insaniyettir. Muharrir-i “Tarih-i Tabii”, benim itirazımı hangi dostlarından duymuş ise bendeniz dahi muharrir-i mumaileyhin “ağızdan itirazı herkes edebilir; hüner, “Tarih-i Tabii”nin neresinde hata var ise onu kâğıt üzerine yazıp tabettirmektir” zemin-i nev-zeminânesinde söylediği sözlerini *Çekmece*’deki makalesini görmeden evvel duydum. Ona mebni idi ki on üçüncü *Dolâb*’a bir varaka dercettirdim. Demek oldu ki şu ciheti -biraz daha açıkça beyan edelim- yani itirazımızın tabını bir derecede muharrir-i “Tarih-i Tabii” davet eylediğinden beni mazur ve kendisini makale-i mahsusasındaki sözü icabınca hatayıyatını tashihe mecbur görür. “İnşallah” benim de şu kadar bir kusurum vardır ki o da muharrir-i “Tarih-i Tabii”nin istidası veyahut ricası vecihle itirazımızı sahib-i esere veya o eserin vasıta-i meblağı olan *Çekmece*’ye göndermemektir.

Lakin ne yapalım ki hamiyet, insaniyet, hubb-ı vatan bendenizce bu itirazımı *Dolâb*’a dercini icap ettirdi çünkü sahib-i esere göndersek tabettirmemek ve münderiç olduğu risaleye irsal eylesek o da kuvvem-i kalemiyyesiyle kendisine hizmet-güzâr olan bir zatın teşhir-i hatasına vasıta olmak istememek tarafını iltizam eyleyecekleri ihtimalden baîd değildir. Şu hâlde sahib-i “Tarih-i Tabii”nin “itiraz-ı vakini kâğıt üzerine koyup göndermesini talep değil âdeta rica ve istida eylerim” demesi gayet gayr-ı matbu ve nihayet gayr-ı makul düşmez mi?

Gelelim hataların teşrihine: Muharrir-i “Tarih-i Tabii”, “etraf-ı aliye” bahsinde der ki “rüsû’l-yed” uzun ve yassı olarak beş adet kemiği havidir.” Hâlbuki bu kemikler, yassı olmayıp hemen üstüvane gibidir. Muharrir-i “Tarih-i Tabii” inanmaz ise teşrih müzehanesine teşrif buyursun da görsün.

Bu “Tarih-i Tabii”de her bir kemikler tadat ve eşkâli tarif olunduğu hâlde (müştü’l-yed) bahsinde [s. 127] kemiklerin tadadına ve şekillerinin tarifine iltifat buyurulmayıp ihtiyar-ı ihtisar olunmuştur. “Habbezâ icaz” kemik bahsi biter bitmez, “intiha-yı bahis-i izam” denilmek lazım gelir iken “intiha-yı teşrih” denilmesi dahi cây-ı dikkattir. Doğrusu, ya koca teşrihin teşrihini bu kadar ihtisar eylemek olmaz muvaffakiyettir. Ne hilaf söyleyelim kaide-i icaza riayet olursa bu kadar olabilir.

Bu bitti, şimdi iğtidâ bahsine gelindi. Muharrir-i “Tarih-i Tabii”, “mevâdd-ı gıdaiyyenin derun-ı vücuda dâhil olduktan sonra bunlardan hazma kabiliyeti olanların bade’l-hazım dem’e karışıp aza’da devranına ila ahirihidir.

Öyle değildir... Mevâdd-ı gıdaiyye “enbûbe-i hazımıyye”ye gidip bade’l-hazım vücuda yayılır. Var ise, muharrir-i “Tarih-i Tabii”, vücut deyip bundan “enbûbe-i hazımıyye”yi murat eylemiş yani “mecaz-ı indi” kaidesine tevfikân zikir-i küll-i irade-i cüz etmiş olmalı. Malumdur ki ulum ve fûnûna müteallik bir şey yazılacak olduğu takdirde, tabirât-ı indiyeye istimal olunmayıp bahsedildiği ulum ve fûnûnun ıstılahât-ı mahsusası her ne ise o ıstılahâtı istimal eylemelidir. Şu hâlde “Tarih-i Tabii”, ulema-yı hikmet-i intimâsının “enbûbe-i hazımıyye” dediği yerde “derun-ı vücut” denilemez.

Muharrir-i “Tarih-i Tabii”, “ve dem’e karışmayıp kanlar ile mahlut olanlardan ekser parçasının tükürük, ter, süt, meni, bevl, neces ve emsali maiyâta mütebeddil oldukları hâlde” demiş. Acayip! Bunların hepsi maiyâttan mıdır? İçinde mevâdd-ı sulbiyyeden olanı yok mu? Hem necesten maada ter, tükürük, süt, meni, bevl, kandan neşet eder. Neces, me’kûlâtın hazım ve imtisasa gayr-ı salih olan cüzlerinden hasıl olur. Muharrir-i “Tarih-i Tabii”, “hazımın ahvalini layıkıyla anlamak için evvel emirde hazma mahsus olan âlâtı bilmek lazımdır. Âlât-ı mezkûrenin başlıcalarından biri, ağızdan makata kadar mümted olan ve “merî” denilen bir boru olup bunun en çok şişmiş gibi görünen parçasına “mide” ıtlak olunur; bu mide, batında ve “kebed” yani karaciğeri deldiği ve “rieteyn” yani akciğer tesmiye olunan ve sadırda bulunan âlât-ı teneffüsiyenin arka ve arasından geçtiği hâlde ağıza kadar uzanır” der.

Hayır, öyle değil, “merî” denilen boru, ağızdan makata kadar mümted olmaz ve mide dahi karaciğeri delmez. Sadırdaki akciğerlerin arkasından ve arasından geçmez. Halkın canevi tabir eylediği mahalde durur. Karaciğerin arkasından akciğerlerin arka ve aralarından “merî” geçerek

bül'ûma kadar gider. Bül'ûmda ağızla “merî”nin arasındadır. Mideden makata kadar giden boruya bağırsak derler.

Muharrir-i “Tarih-i Tabii”, “midenin altında ‘gudde-i pankreas’ namı bir torba vardır” der. Midenin altında bulunan “pankreas”, ne torbadır, ne çuval. Ancak guddedir. Gudde de taneleri gayet küçük ve birbirlerine yapışık, uzunca bir üzüm salkıma müşabih bir uzuvdur.

Muharrir-i “Tarih-i Tabii”, “vücudun harekât-ı havanın bürudeti acı maddelerin ekli gibi hâller hiss-i cû’ ve ataşı teksir ve tesri eder” der. Vakian havanın bürudeti hiss-i cû’, teksir ve tesri eder ama hiss-i ataşı bilaksi taklîl eder. [s. 128] Zira bürudet-i havaya mukabele etmek için beden derce-i harareti muhafaza olunmalıdır. Bu ise çokça yemek yemekle olur. Hem soğuk havalarda insan az terlediğinden ateşi sıcak havalardakinden daha az hisseder. Muharrir-i “Tarih-i Tabii”, makale-i mahsusasında demek ister ki muterizlerin itirazları fena karin-i sevap değilse “bari itirazlarının vahi olduğu anlaşılar da sükût etsinler” der. Bendeniz de cevap olarak itirazlarımızın fena karin-i sevap olmasıyla muharrir-i “Tarih-i Tabii”nin hatalarını tashih eylemesi lüzumunu söylerim ve ba’d-ez-în emirleri yerini bulmak üzere bir dereceye kadar sükût edeceğimi muharrir-i “Tarih-i Tabii”ye güya vadeylerim zira *Çekmece*’yi, *Dolâb*’ı okuyanlar mebhûs-ı anh olan “Tarih-i Tabii”nin mahiyetini anladılar. Bilgiç geçinen kim olduğunu öğrendiler.

Hatime

Ba’d-ez-în muharrir-i “Tarih-i Tabii”nin hatâiyyâtını bir dereceye kadar ihtar ve ıslaha iltifat eylemeyip ihtiyar-ı sükût edeceğim zira muharrir müşârü’n ileyh itirazımı ağızdan işitip kendisine haber verenleri icap eden cevapların itasıyla ikna ediyorum, diyor. Mademki şifahen mübelliğ-i itirazı ikna ediyor. Bu muvaffakiyet fevkalade ile âlem-i matbuatta dahi bendenizi ilzam ederler. O vakit matlup olan hakikat ve sıhhat-i hâl tamamıyla zahir olur.

Muharrir-i “Tarih-i Tabii” bu külfeti ihtiyar etmez ise onun yazdığı ve benim yazdığım veyahut muharrir-i “Tarih-i Tabii”nin dediği gibi yazdırdığım meydanda olmakla ikisini dahi mütalaa buyuranlar, mahkeme-i vicdanlarında muhakeme edip hak ne tarafın ise hükmedecekleri derkâr ve *Dolâb*’ın arzusu vecihle bir şahıs-ı sâlis çıkar ise o da hakikat-i meseleyi bütün bütün meydana koyacağı aşikârdır. Artık uzatmayalım sözü. (el-ârifü ilâ ahirihî)

İbrahim Cemal

Dolâb

Rivayet-i mevsukaya göre muharrir-i “Tarih-i Tabii” ile muterize müjdeler olsun. Müjdeler, *Dolâb*’ın istediğinden ziyade olarak hem şahıs-ı sâlis çıktı ve hem de şahıs-ı râbi’ de çıktı. - Rabbim, şahıs-ı hâmisten esirgesin.- Râvî, şahıs-ı sâlisin lisanı hekimâne ama şahıs-ı râbiin az çok müzeyyifâne diyor. Şahıs-ı hâmis ne lisanı mı kullanacak? Onu ne râvî bilir, ne ben.

İzzetli Celâl Beyefendi’nin Gazel-i İcaz-tırâzıdır

Ra’ d u berk-i pür-belây-ı âsumândır âhımız

Sâye-i dūd-ı dil-i âteş-feşândır âhımız

Çarhı eyler haşre dek gerdiş-pezîr-i ıztırâb

Sarsar-ı zîr ü zîr-i sâz-ı cihândır âhımız

Berît-i âteş-i rûhun aşkıylayız dil-sûhte

Dūd-ı cism-i ehl-i dûzahtan nişândır âhımız

Gonca-i pejmürde-hâl-i gülşen-i aşkız ki biz

Nev-bahâr-ı tuhfe-i bâd-ı hazândır âhımız

Şöyle kim bir şehriyâr-ı âlem-i aşkız Celâl

Yaşımızda âsumânı sâyebândır âhımız

1.17. On Yedinci Sayı

(Kapak)

17

DOLÂB

Eser

T(e)

Her hakkı sahib-i imtiyaza aittir.

Mühr-i mahsusu olmayan nüshaları sahte olup basan
ve satanlar hasbe'l-nizam mesuldür.

Sultan Bayezid'de Şeyh Yahya Efendi'nin
Matbaası'nda tab olunmuştur.

1291

DOLÂB

İşbu risale maarif-i nezaret-i celilesinden ita buyurulmuş olan ruhsatname mucibince bu nüshası gibi ara sıra çıkacaktır.

Vazifesi

Maarif ve edebiyata müteallik her gûne mebâhis ve letâifi şamil ve terâcim-i ahval ile makalât-ı müfide ve mevâdd-ı nafiayı müştemil olacaktır.

Dolâb'a muavenet buyuracak zevat edebiyata müteallik ve nafi-i asarı imzalı olarak Bahçekapısı'nda Acem Hasan Ağa'nın dükkânına gönderir ise kabul olunur. Sahib-i eser imzasının ilan olunmamasını ister ise imzası vazedilmeyerek neşredilir.

İstidat-ı Zaman: 2

Bu unvanlı birinci makalemizde hakikat-i hayat-ı saadet, hayat-ı maariftir demiş idik. Şu hakikat bundan birçok evvelleri keşif ve takdir ve emir-i terakkisine birçok himmet ve tedbir olduğu yadigâr-ı eslaf-ı irfan-ı ittisâfımız olup elan kütüphanelerimizde tılsımlı define gibi mahfuz ve elimizde de mevcut olduğu hâlde esbab-ı müteaddideden dolayı istifadesinden mahrum olduğumuz kütüb ve resâil-i mukaddesemiz berâhîn-i kâtıadandır.

Bugün nazar-ı hayret ve istiğrâbımızı celbeden Avrupa'nın terakkiyât-ı hazırası münsifâne düşünülse garpların tesis eyledikleri esas-ı maarife taklit eylemekten ileri gelmiş bir şeydir diyebiliriz. Ancak Avrupalılar saye-i bîmeydanı maarifin üssü'l-esas-ı medeniyet ve selamet olduğunu yani hüsn-i zindegânî o zıll-ı hürriyet-i müstazilde olacağını anlayınca yalnız mukallitlikte kalmayıp o kadar akdâmlar, ihtimamlar, sayler, fedakârlıklar eylediler ki bugünkü kevn-i mucit ve muhterî oldular. Bedayi-i muhteraât-ı zihinlerimizi icaz ediyor, i'câb ediyor.

Evet, Avrupalılar mukallittir ama öyle mukallittir ki semere-i akdâmât-ı halisane ve mesai-i ciddâneleriyle ibda-ı sanayi-i mütenevviaca mucit olup bugünkü gün bizi kendilerine taklit ettirmeye mecbur eyliyorlar.

Malumdur ki yüz doksan sene-i hicriyyesine yani vaka-i salibiyyeye varıncaya kadar Avrupalılar hemen krallarına varıncaya kadar reym-i papalar elinde esir ve biçare fukara-yı ahali sınıfı ise mezalim-i gûn-â-gûn bâr-ı girânı altında zâr u zebun ettiler.(1)

Reym-i papaların malik oldukları nüfuz-ı müstebidâneleriyle nüfus-ı âlemi ezmek tasavvurât-ı taassubkârânesine saparak Kudüs-i şerifi ellerine geçirmek emrinde daima Avrupalıların uruk-ı taassubunu tahrik etmekten

(1) iklîl-i resi't-tevârîh denmeye ehakk ve ahrâ olan “Cevdet Tarihi” sıhhat-ı şemârîhinde tafsilatı vardır. Biz de inşallah ilerideki makalelerimizde bi'l-münâsebe o tafsilattan dahi bahsedeceğiz.

[s. 131] hali olmazlar ve tahsil-i maarifi bir sınıf-ı mümtaza -daha doğrusu- papaz sınıfına hasr ile birtakım beyzadeganın hele âhâd-ı nâsik-i taassub-ı cahilanelerini terviç-i muzmerât-ı muzırralarına vesile-i müstakille eylemeye çabalarlar idi.

Surette reym-i papalar igrâz-ı nefsâniyeyi makâsid-i ruhaniye perdesine bürüyerek vakayi-i salibiyyenin hudûsuna yani müteaddid-i tufan-hûn-ı vukuuna bâdî oldular ama hakikatte maksatlarının hilafına erdiler bu vaka-yı salibiyyedir ki Avrupalıları ümmet-i nâciye-i Muhammediyye'de gördükleri efkâr-ı saadet-i hürriyet ve asar-ı selamet-i medeniyete dildâde eden.

Bu vaka-yı salibiyye Avrupalılara büyük bir ders-i ibret ve intibah olup Avrupa'da bu vakadan sonra tahsil-i maarife ragabât arttı. Maarifin terakkisi nispetinde refte refte papaların nüfuz ve istiklali azaldı ve bayağı mahıv ve nâ-bedîd olma mertebesine geldi.

Tarih-şinâsanın meçhulü değildir ki Harun Reşid'e irsal-i rüsûl ve resâil edip terakki-yi marifet ve hüsn-i idare-i millet vadi-yi necat hadisinde ona mukallit olan ve takdir-i kadir ve maarif edip onun terakkisine çalışan meşhur Şarlman gibi bir kocaman krala kuvvet-i ruhaniye sayesinde cismani bir iktidar ile imparatorluk tacı giydirmek derecede kisb-i istiklal eyleyen ve hele aforoz namıyla dünyaları titreten papa vaka-i salibiyyeden sonradır ki aforozu müfrez-i ani'l-itikat farz olunmaya başladı ve hem de öyle vara vara imparatorundan, kraldan, cumhuriyetten istiane eylemek himaye dilemek derekesine kadar indi hatta dilediğini bile bulamadı.

Vaka-i salibiyyeden sonradır ki Araplarda gördükleri ahlak-ı mehâsin ve meyâmin-i medeniyete semere-i taklit saikasıyla Avrupalılar, kayıd-i bend-i esaretten kurtuldu diyebiliriz ki vaka-i salibiyyeden sonra bahriye kumandanına “emirü'l-mâ”dan bozma “amiral” adı verildi

ve mukteza-yı tabiat, arz-ı ekser-i kevsec yaratılan Arapların sakallarına bile Avrupalılar mukallit oldu.

Zann-ı âcizanemize göre, esas-ı hakikat-i müdekikkâne ve bitarafâne düşünülse bu sözlerimiz hilafa değil mübalağa bile hamlolunamaz. Elhasıl vaka-i salibiyyeden sonradır ki Avrupalıların gözleri açılarak beliye-i ruhbaniyetten kurtuldu. Bunların hepsi, saye-i maarifte zamanın hasıl eylediği istidat semeresi değil midir?

Filvaki vaka-i salibiyye bir teşvik-i taassubâne ile dünyada ser-zede-i saha-i hudûs olan devâhî-yi azimeden olduğu hâlde encamkâr Avrupalıların tahsil-i maarifle gencîne-i medeniyete malik olmalarını intaç eylediğinden onlar hakkında bu dâhiye-i semere-i fütihat olan emval-i ganimetten oldu.

Avrupalıların bu musibetten ibret alıp maarif ve sanayince mertebe-i kemale vasıl olmak için sarf eylemiş oldukları himmetlerini ve eylemekte buldukları say ve gayretlerini “İstidat-ı Zaman”, nazar-ı imanımıza çaptıkça tahsil-i maarife ve teshil-i tarik-i tahsile olan ihtiyacımız anlaşılıyor ve bu ihtiyaç anlaşıldıkça maarif-i nezaret celilesi teshil-i [s. 132] tarik-i maarife fevkalade sarf-ı mesai ediyor.

Ezcümle birinci makalemizde Nuruosmâniye’de açıldığını beyan eylediğimiz mekteb-i sıbyânî, bir mekseb-i tecrîbe olup mücerret, mükemmel bir tarik-i tedris bulunmak üzere o mektepte her şeyde kemali asar-ı cezîlesiyle cümlelerin müsellemi olan maarif-i nazır-ı bî-nazir olan heyet-i celile-i maarifin hocalık edeceklerini ve o mektepte okutturulmak için nazır-ı müşârü’n ileyh hazretleri gayet açık, gayet selis-i tabirâtla ve “Tarih-i Enbiya ve Hulefâ” namıyla bir mecelle-i mükemmele tasnif buyurdıklarını maalmemnuniye işittik.

Zaman, tahsil-i zaman-ı unfuvân olmasıyla mekteb-i rüşdî ve onun mâ-fevkindeki mekteplerden daha evvel mekâtib-i sıbyâniyyenin usûl-ı tedrisini teshil eylemek ferâiz-i umurdan olmasına nazaran bu güşâd olunan mekteb-i feyz-i müntesip, bâdî-yi nazarda ufak bir şey görünür ise de hakikat-i beyyinân indinde pek büyük bir muvaffakiyettir zira temelsiz bina yapılamaz, yapılsa da payidar olamaz. Şöylece ağızdan belleme mesail fayda vermez zira tamburesi, kanun kadar safa-bahş olmaz.

Maarif-i nezaret-i celilesinin Şu himem-i fazılâne-yi ihtiyac-ı Őinâsânesine âcizane arz-ı mahmidette Şunu da ilave ile hatim-i kelim ederim.

Mademki hükümet-i seniyye, istidad-ı zamana göre tahsil-i maarif için her türlü teshilât ve müsâadâtı diriğ buyurmuyor ve mademki Avrupalılar, esasen ümmet-i merhume-i İslâmiyye'nin saadet-i medeniyete, hürriyet-i milliyetine mukallit olarak maarifçe kat-ı menâzil eylediler. Artık biz de eslaf-ı kirâmımızın eser-i mebrûruna iktidâ çalışıp çabalayıp Avrupalılarda gördüğümüz asardan hüsn-i ahlakı mucip ve mehâsin-i terakkiyi calib-i bedâyîi, vatan-ı mukaddesimizde nukud-ı mütedavile hükümüne getirmeliyiz. Eslafımız bize nasıl numune ise biz de ahlafımıza öyle numune olacağımızdan istidad-ı zamana göre tahsil-i maarifle iktifa eylemeyip yadigâr-ı ahlaf olacak icad-ı bedayi eylemeye gayret eylemeliyiz.

Sabit

Dolâb İdare-i ...*sine

Çekmece nam-ı risalenin neşretmekte olduğu “Tarih-i Tabii”ye üç cüzü bir yerde çıkarılan *Dolâb*'ınızda İbrahim Cemâl imzalı bir itirazname gördüm ve iptidasından intihasına kadar okudum.

Doğrusu ya ben deniz *Çekmece*'deki “Tarih-i Tabii” bahsini o güne kadar okumadığımdan bakalım muterizin itirazâtı varit midir, fenne mutabık mıdır diyerek *Çekmece*'nin dördüncü nüshasındaki “Tarih-i Tabii”nin mukaddimesinden bed ile beşinci ve altıncı nüshalarındaki mabatlarına kadar muhakkikâne ve bitarafâne kıraat edip hem itirazları ve hem de “Tarih-i Tabii” mündericatını tetkik ve fenne tatbik eylemeye ve *Dolâb*'ınızın matlub-ı vecihle mücerret-i hakikat ve mahiyet-i meseleyi meydana koyup ebnâ-yı vatana hizmet eylemek niyet-i halisanesiyle şahıs-ı sâlis olmaya mecbur oldum çünkü neşir-i eserden maksut ve fenn-i mukaddese hizmet değil midir? Bu hizmeti eda neşredilen eserin muvafık-ı hakikat-ı hâl olmasıyla olmaz mı?

Bir de yedinci *Çekmece*'deki “Tarih-i Tabii”nin mabadiyla muterizin itirazına reddiye tarzında bir varaka ben denizi âlem-i taaccüpte bıraktı da acaba *Çekmece*'nin istihsal ettiği [s. 133] imtiyaz-ı sair resâil ve evrak-ı mevketenin imtiyazı gibi değil de her ne ister ise onu yazmaya müsait midir diyerek hayli düşündürdü.

* Metnin orijinalinde bu kısım boş bırakılmıştır.

Her ne ise, yedinci *Çekmece*'deki varaka-i reddiyeyi görünce bendeniz dahi işbu varakama “Âyîne-i Edep” namını vererek *Dolâb*'a konulmak üzere gönderdim.

Çekmece'deki “Tarih-i Tabii”ye itiraz eden zat, mekteb-i tıbbi münteha sınıfı şâkirdânından olup muharrir-i “Tarih-i Tabii”, tedaris olunan mektebe devam etmiş takımdan olmadığı bâdî-yi emirde mahiyet-i mebâhis-i temyize kâfi ise de olabilir. A belki o zat, vaktiyle Avrupa'ya gitmiş ve bahsetmek istediği fenni güzelce yahut oldukça tahsil etmiştir(1) diyerek bâlâda arz eylediğim vecihle ebnâ-yı vatana bir hizmet olmak için “Tarih-i Tabii” ile itirazın mukayesesine başladım. Ne göreyim, muterizin hem itirazını yerden göğe kadar haklı gördüm. Muterizü'n aleyh olan noktaların kâffesi fena yanlış ve itirazât-ı vakıa pek doğru olduğu tebeyyün etti. Bundan muterize taraftarlığım anlaşılmasın. “Halep onda ise bunda bulunur endaze”. İşte Mekteb-i Tıbbi-yi Şahane mütercimlerinden miralay, izzetli Hafız Beyefendi'nin tercüme eylediği teşrih kitabı meydandadır. Onunla hem *Çekmece*'deki “Tarih-i

(1) cümlelerin malumudur ki İstanbul'da ulum-ı tabiiyye, mekâtib-i askeriyye ve ezcümle tıbbiyeden başka bir yerde okunmaz, bilfarz okunsa da bu ulum-ı celileyi tahsile yalnız nazariyat-i kifayet eylemeyip mutlaka oldukça ameliyat dahi görmek şarttır. Ve illâ felâ.

Tabii” ve hem de muterizin varaka-i itirazıyyesi tatbik ve temyiz olunsun. O vakit hakikat-i madde bütün bütün meydana çıkar.

Makale sahibi, varaka-i itirazıyyeye olan mukabelesinde “sırf matbaaya ait olan hatîât ve sehviyâtı da bize isnat etmek ve mesela “Tarih-i Tabii”den bahseden âdemin burnu iki adet farz edip de sonra “azmeyn-i enfeyn” terkibiyle her burun için bir kemik nispet etmeyeceğini ve amut-ı fikârîye “yirmi dört” demiş iken yirmi altı olarak göstermeyeceğini idrak edememek ashab-ı fikir ve dirayetin kârı değildir” buyurur. Badehu şöyle der: “Yukarıda tadat olunan sehviyyât, kalemiyye ve tabiiyyeden bahsedilmeyip yalnız ibarelerin meallerinde görülen hatalardan bahsolunmak şartıyla vuku bulacak itirazları maa't-teşekkür kabul ederim.” Biz de teşekkür ederiz. Bakalım, muterizin meydana koyduğu hatalar sırf matbaaya mı ait, kaleme mi racidir; yoksa bela-yı cehil midir? Mukteza-yı ilmîdir.

A beyim, “Tarih-i Tabii”nizde ne kadar çift kemiğin ümemi yazılmış ise hepsi yanlış yazılmış; bunların cümlesi matbaaya ait kalem-i nâsıha ait hata mıdır, sehiv midir, ne olur birinde olsun yanılma da gerek matbaa gerek kalem hazretleri sevap etse olmaz mı idi? Yarab, ne güzel

matbaa, ne güzel kalem; yazdığı, dizdiği hep hata ola, sehiv ola, sevap yanına uğramaya! Kara cümleyi bile doğru yapamaya!

Muharrir-i “Tarih-i Tabii”nin dedikleri gibi bunlar sırf “matbaaya raci olan hatîât ve sehviyyât” imiş. Haydi, öyle olsun maa’t-teşekkür kabul [s. 134] buyuracağını vadeylediği “ibarelerin meallerindeki hatalardan” bahsedelim.

Mabadı gelecek *Dolâb*’da.

Temyiz-i Cahilane

Bu ne demek? Evet, bir fikri bihakkın temyiz eylemeksizin söze atılmak demektir. Daha açıkçası *Dolâb*’ın eş’âr-ı Türkiye hakkında neşrelediği şeylerden maksudu ne olduğunu anlamaksızın “*Dolâb*, gazeller yazarak edebiyata hizmet ediyorum zannediyor da sonra resmini yapıp onlarla da eğleniyor, bu olur mu?” zümunda bulunmaktır.

Dolâb, Türkçe eş’âr hakkında ne diyor, bir kere dediğini layıkıyla anlamalı. Ondandır söze karışmalı. *Dolâb*, gerek tebellüğ gerek igrâk gerek gulüvv denilen surette ve gerek sanat-ı cinas vesaire ihtiyarî vadisinde ve ahirî-rûş-ı acemânede söylenen şiirlere eser-i hüner ve marifet ve eser-i hüner ve marifet ise edebiyattan değildir demiyor. Hüner ve marifetten bî-behre olanlar da şiir söyleyebilir iddiasında bulunmuyor. Hüsn-i tabiat-ı fâide, hüsn-i istifade arıyor.

Nakid-i vaktimizi elimizden geldiği kadar hem kendimize ve hem halefimize fâide-bahş olacak şeylere sarf edelim diyor; bununla beraber hiç de şiir söylemeyelim de murat eylemiyor. Ancak söylenen şiirlerin inde’l-üdeba makbul olan envadan olması temenni ediliyor.

Dolâb, on dördüncü nüshasında “manası sanayi-i lafziyye yolunda heder edilen ve mana-yı murada vuzuh-ı delaleti olmayan ve hayalât ve teşebbühât-ı gayr-ı makuleyi mutazammın” olan eş’âr hakkında yine on dördüncü nüshasında “Faydasız Zevk-i Vicdani” diyor hem de *Dolâb*, sözünü tevil ve tasarruf ile de amali mümkün olamayan hayallerin, teşbihlerin, igrâkların gulüvvlerin ne hazzı vardır diyor. *Dolâb*’ın mealini tasvir eylediği mahut “İstedim bûs edeyim rûyunu reddetti beni/ Bir habş bekler imiş ben onu hâli sandım” beytine kim gülmez, onunla ve o makule eş’âr ile kim eğlenmez? Hâlin habşe benzemekte binlerce sebab-i akvâ var iken ne olmaz hayaldir ki seyyahlık gibi bir edna-yı mülâbeseye binaen habşe teşbih ve mesela sanayi-i bediyyeden tecnîs-i zait ve bu gibi sanayi-i lafziyyeye belagati feda eylemek deb-i üdebaya layık mıdır?

Gerek mensur ve gerek manzum kelimada evvela belagat, sâniyen fesahat lazımdır. Yani evvela ilm-i maânî ve ilm-i beyana riayet olunduktan sonra onların zeyli ve onlara tabi makamında addolunan fenn-i bedîa riayet icap eder. Bir kelam, sanayi-i bedîyyeden ari olsa da yine belîğdir. Bedii ziynetli elbise ve belîğ anlı, şanlı mahbube makamında olup elbise fevkalade güzel olsa da mütelebbsi çirkin olursa acaba o çirkin, güzel mi olur, ama elbise fevkalade güzel olmasa da mütelebbsi, endamı mütenasip bir mahbube olursa o tabii güzel acaba çirkin mi olur? Cesede ruhu yani lafza manayı feda eylemeye hangi akıl edip, kail olur? Elhasıl kelimada asıl olan belagattir, fesahattir; bedii ise bunların zeylidir. Belîğ olmayan yani mukteza-yı hâle muvafık bulunmayan söz, esvât-ı hayvaniyyeden ma'düddur. [s. 135] Bu sözümüzden de maksadımız, sanayi-i lafziyyeye hiç riayet olunmasın demek temyiz edilmesin. Ancak muradımız ilm-i beyan ve ilm-i maânîye riayet olunduktan sonra sanayi-i bedîyyede riayet olunmak lazım gelir demektir. İnşallah *Dolâb*'ın ne dediği anlaşıldı. İşte "Temyiz-i Cahilane", bir sözü layıkıyla temyiz edemedi sözle karışmak demektir.

Bir zat, fenn-i bediye dair bir risale yazıyor. Ona faydalı, faydasız zevk-i vicdaniyi mutazammın olan eş'arı misal olarak dercedeceğini söyledi. Bîemnihî teâlâ, o risalenin neşrinde "Temyiz-i Cahilane" kimdedir bütün bütün anlaşılır.

Al Bir Muteriz Daha

Ama bu muterizin itirazâtı varit gibi görünür:

Varaka-i İtiraziyye

Dolâb'ın birinci nüshasından on beşinci nüshasına kadar hepsini birer birer nazar-ı mütalaadan geçirdim. "Enmûzec", "Molla Lütfi", "Tarih-i Osmani", "Sabit imzalı makaleler", "Suphi merhumun Keşfü'l-Hisâb'ı", "Zübdetü'l-Kimya'nın mukaddimesi", "Mîzânü'l-Hayvan" vesaire hakka ki istifade olunur asar-ı nefiseden olup bu misillü asar-ı latifenin neşrine mübellîğ olduğuna binaen *Dolâb*, sahib-i imtiyazına arz-ı teşekkür eylerim. Ancak *Dolâb*'da Tarih-i Osmani'nin mesnevi hanlıkta meşhur Hoca Hüsâmeddin Efendi hazretlerinin tercüme-i ahvalinin alt tarafı zuhur eylemediği misillü kimya gerân "Iskat-ı Cenin", "Tiyatro" ve Hidayet Efendi'nin "Lügat-ı Ecnebiyye" unvanlı risalesi hakkında beyan edeceğini vadeylediği mütalaadan daha bu gibi şeylerden bir eser görülemiyor. Şimdi *Dolâb*'ın birinci sermayesi, imzası, mefkûd-vürûş ifadesi muakkad olan bir varakaya cevaben bir dâinin "Muvâzene-i Hakikat'i" olup hakikaten bundan dahi istifade olunuyor ise de bu varakaya ehemmiyet verilmesine teessüf olunur. Zira bendenizce şu varakaya cevap -inayet ola- veyahut -işte

“Enmûzec” işte varaka mukayese olunsun- dense idi hem kâfi hem de vâfi cevap şafi olur idi zannederim. Tahkik söylerim ki “bu varaka” itirazname olmayıp âdeta sâilin para çanağı gibi laf çanağıdır. Her ne ise *Dolâb*, fakat “Muvâzene-i Hakikat” hasredilmeyip evvelki gibi makaleler terâcim-i ahval, tarih gibi şeyler neşretmeli, sözünde durmalı yani *Dolâb* vefa-yı ahd ve incâz vadeylemelidir.

Emin

Emin namında bildiğimiz birkaç zat vardır. Bu varaka, onların hangisi tarafındandır? Yoksa bilmediğimiz bir Emin’den midir? Emin ol ey “sahib-i varaka” ki *Dolâb* da bilemedi ama sonra anlaşılır ya bâlâda söylediğimiz vecihle vakıa bu zatın itirazı bî-câdır. Zira *Dolâb*, dercini vadeylediği bazı şeyleri henüz derceylemedi ama dercetmeyecek mi? Evet, edecektir. Hem de *Dolâb*’ın cild-i evveli ki otuz beş cüzden ibaret ve âl-i Osman tarihinden Osman Gazi’nin müddet-i saltanatları vakayını cami olacaktır. Otuz cüz tamamına kadar vadolunan şeylerin kâffesi konulacak ve hatta mabatlı bir makale bile kalmayacaktır. İncâz-ı vaadin tehirine bâis *Dolâb*’ın bazı esbab-ı meşruaya [s. 136] mebni iki ay kadar tatile mecbur oluşudur. Sahib-i varaka müstesna, gerek o zattan ve gerek kariîn-i kirâmdan istifa-yı kusur ederiz. Bununla beraber dâînin “Muvâzene-i Hakikat” ile ona müteallik gelmiş ve gelecek varakaları dahi asar-ı saire ile peyderpey neşreylemekten geri kalmayacağımızı beyan ve kariîn-i kirâmı dahi “karınca kaderince” mahfuz edeceğimizi taahhüt eyleriz.

On altıncı nüshamızda gazel-i cemil-i irfan pesendânesi münderiç olan izzetli Celâl Beyefendi ba’de-zîn lütfen ve tenezzülen *Dolâb*’ımızı asar-ı celilelerine vasita-i tebliğ edip şimdilik birkaç gazel daha gönderdiler ve gerek manzum ve mensur daha asar-ı mübeccele irsal buyuracaklarını vaat buyurdular.

Müşârü’n ileyhin kuvve-i küllün bedii-yi müsellemtâttan olduğundan takdir-i şanına kalkışmak tesit-i mesut kabilinden olacağına mebni kendilerine arz-ı teşekkürle işbu gazel dahi *Dolâb*’ın en muhterem gözüne vazolundu.

Gazel-i Mu’ciz

Ben hâmûşum hezâr ne âlemedir aceb

Erbâb-ı âh u zâr ne âlemedir aceb

Âlem-i esîr-i şöhret akl-ı selîmdir
Cennetle iştiâr ne âlemedir aceb

Etti hevâ-yı hattı perişân cihânı hep
Kisve-i târûmâr ne âlemedir aceb

Kaldı hayâlhâne-i hâtır tehî-yi emel
Sevdâ-yı vasl-ı yâr ne âlemedir aceb

Biz hastayız firâk ile genc-i firâştâ
Merg-i meded-i medâr ne âlemedir aceb

Ben cüst-cûdeyim hele mürgüm cihân cihân
Bilmem dil-i nizâr ne âlemedir aceb

Oldu nazîre-senc-i birâder Celâl-i zâr
Bilmem dil-i nizâr ne âlemedir aceb

Biz mest-i câm-ı âlem âb-ı kedûretiz
Bilsek o cemm-i şî'âr ne âlemedir aceb

Bu gazel-i icaz-ı müştemil Beyefendi'nin birader-i ekremi ve asarının kadir ve kıymeti erbab-ı kemalin müsellemleri olan izzetli Ekrem Beyefendi'nin gazel-i bi-bedeline naziredir.

Bir İhtar

“Enmûzec” muterizine mukabeleten bir dâînin eseri olan “Muvâzene-i Hakikat”i ve itirazın adem-i ehemmiyeti hakkında aldığımız birçok varakaların hatimesi “Muvâzene-i Hakikat”in nihayeti alınmasını tavsiyeden ibaret olmasına binaen önümüzdeki hafta içinde bir *Dolâb* “Muvâzene-i Hakikat”e hasredilecektir lakin bu sözümüzden o hafta da bentli mentli *Dolâb* çıkmayacak anlaşılmasın!

Diğer İhtar Daha

On altıncı *Dolâb*'da siyak ve sibâk ile bilinecek bazı sehviyât olduğu gibi yüz yirmi yedinci sahifesinin birinci sütununun ikinci satırındaki “habbezâ icaz” ibaresinden sonra “rüsû'l-yed”

yerine “müştü'l-yed” ve “müştü'l-yed” yerine “rüs-gü'l-yed” denmiş bu da “yanlış” ibaresi yazılacak iken sehven atlanılmıştır.

İzzetli Celâl Beyefendi'nin on altıncı *Dolâb*'ındaki gazelinin dahi beşinci mısraı “berî-ti ateş-i ruhun aşkıylayız dil-sûhte” ve dokuzuncu mısraı “her biri bir padişah-ı âlem-i aşkız Celâl” yazılacak iken sehv-i vaki olmuştur.

1.18. On Sekizinci Sayı

(Kapak)

18

DOLÂB

Eser

T(e)

Her hakkı sahib-i imtiyaza aittir.

Mühr-i mahsusu olmayan nüshaları sahte olup basan
ve satanlar hasbe'l-nizam mesuldür.

Bakırcıbaşı Mehmet Efendizade Süleyman Efendi'nin
Matbaası'nda tabolunmuştur.

1291

DOLÂB

İşbu risale maarif-i nezaret-i celilesinden ita buyurulmuş olan ruhsatname mucibince bu nüshası gibi ara sıra çıkacaktır.

Vazifesi

Maarif ve edebiyata müteallik her gûne mebâhis ve letâifi şamil ve terâcim-i ahval ile makalât-ı müfide ve mevâdd-ı nafiayı müştemil olacaktır.

Dolâb'a muavenet buyuracak zevat edebiyata müteallik ve nafi-i asarı imzalı olarak Çemberlitaş'ta Celil Ağa'nın dükkânına gönderir ise kabul olunur. Sahib-i eser imzasının ilan olunmamasını ister ise imzası vazedilmeyerek neşredilir.

İstidad-ı Zaman: 3

Bu unvanlı (2+1) rakamlı makalelerimizde maarifin ülûvv-i iktidar ve sümüvv-i asarı alâ kaderi'l-bızâa izah olunarak bunun çare-i terakkiyâtına sarf-ı mesai-i mümkünenin lüzum ve ehemmiyeti beyan olunmuş ve bu ehemmiyetin birçok evveleri takdir olunup emir-i istihsaline ne mertebelerde himmet buyurulduğuna “yadigâr-ı eslaf-ı hayır-ı ittisâfımız olup elan kütüphanelerimizde define gibi mahfuz ve elimizde dahi mevcut olduğu hâlde esbab-ı müteaddideden dolayı istifadesinden mahrum olduğumuz kütüb ve resâil-i mukaddesemiz” burhan getirilmiş idi.

Yine maa't-teessüf tekrar ederiz ki malik-i milk-i servet-i metfun ve sahib-i define-i fûnûn olduğumuz hâlde esbab-ı müteaddiden dolayı onlardan bihakkın istifade edemiyoruz. Hatta şuara-yı Rum'un be-namından bir zat, bir mahalde “bizde o kadar asar, o kadar maâdin ve eşcâr vardır ki her biri gencine-i hüsn-i zindegânîdir. Müstelzim-i ümran-ı dehr-i fânidir ama ne faydası var ki mücerret fikdan-ı terakki-yi marifet ve adem-i himmet-i dâhiyanesiyle bunlar bab-ı istifadesini eli kılıçlı Arap bekleyen defineler hükmünde kalarak ne bekleyen ve ne de başkaları müstefit olabilir” zemininde irad-ı kalam eder.

İnsaf olursa bu kalam -camiü'l-kelim- elkâbina-ı ahrâ bir hakikat olduğu bedaheten teslim olunur! Hakikaten biz böyle mecâmi'-i fazıl ve irfan ve menâbi-i servet ve sâ mân olan pek çok şeyin maliki “sahibi mutasarrıfı” olduğumuz hâlde onlardan şimdiye değin neden bihakkın

istifade edemiyoruz? Bunun en başlıca sebebi ise şimdiye kadar tahsil-i tarikinin imkân-ı müsait olduğu derecelerde teshil olunmamasıdır.

Bu sekte-i hıred-ı fûrsâna dahi lillâhi'-hamd-i saye-i bâ-minnet-i velinimette bir dereceye kadar refolundu ve tamamen izalesi şehrah-ı saadet-penâhı tutuldu diyebiliriz, neden mi? Evet, yakın zamanlara gelinceye kadar mekâtib-i sıbyâniyyemiz ne hâlde idi? “Mekâtib-i rüşdiyyelerimiz”, “mekâtib-i sultânîmiz”, “mahrec-i aklâmımız”, “darü'l ilmiyyemiz”, [s. 139] “darü'l muallimâtımız”, “mekâtib-i nisvânımız” var mıydı? “Mekâtib-i tıbbiye ve harbiyelerimiz”, “idadiyelerimiz” bu hâlde miydi? Gerçi bir hayli vakitten beri “sınıf-ı celil-i askerî”ye mahsus mekteb-i tıbbimiz var ise de “sınıf-ı mülki”ye mahsus öyle bir mekteb-i hikmet mektebimiz mevcut mu idi? Evvelleri talebe-i ulumdan bir müstaid-i talibin cevâmi-i şerifede tedris olunan dersleri itnam edip icazetname alması tamam yirmi seneye mütevakkıf iken şimdi müddet-i tahsil on beş seneye inmedi mi, daha da inmeyecek mi? Bunların cümlesi, hükûmet-i seniyyenin müsâadât ve ikdamât-ı halisanesiyle hasıl olan istidad-ı zaman-ı asar-ı şükranı değil midir? Teşvik-i tesvîk-i istidad-ı zaman ile hükûmet-i seniyye ve bîtahsis-i maarif-i nazâret-i celilesi terakki-yi maarifçe her gûne ihtiyacımızın istihsaline diriğ-i himmet buyurmayıp eski şehre yeni âdet olmaz demiyor.

Lisan-ı hâl ve kal ile talip olduğumuz ıslahat-ı icraatı defaten veya refte refte mevki-i husule vaz buyuruyor. Hâl böyle iken ya ne için kütüphanelerimiz vaziyet-i kadimelerinde kalıp derunlerinde bulunan bunca asar-ı fezâil-i nisârdan umum-ı ebnâ-yı vatan müstefit olmasın? Ya ne için biz böyle devlet ve milletimizin efradına şamil bir menba-ı menafî hakkında hükûmet-i mukaddesemizin nazar-ı dikkat-i müşfikânesini celbeylemeyelim? Ne demek mi istiyoruz? Evet, eskiden tahsil-i ilim ve maarif bir sınıf-ı mümtaza mahsus ve belki mahsur gibi olduğuna binaen kütüphanelerimiz senede dokuz ay açılır ve dokuz ay içinde dahi her cuma ve salı günleri kapanır ve hele üç aylar girince bütün bütün mesdûd olur idi. Şu suret ise tahsil ile me'lûf olan tullâb-ı saadet-i intisabın ihtiyacına nispetle vazolunmuş bir kaide olduğuna şüphe olmamasına nazaran bihakkın hedef-i teberr-i itiraz olamaz. Ancak bugünkü istidadımız kütüphanelerimizin vaziyet-i kadimelerinin tağyir ve tebdilini icap ediyor. Zira maarif-i mülkümüz de anbean terakki-yi tarikini tuttu. Refte refte kat-ı menâzil eyliyor. İleride vereceğimiz tafsilattan bi'l-etrâf anlaşılacağı vecihle tarik-i tahsil yalnız talebe sınıfına inhisar etmeyip hemen ketebeden al da âlemde eli kalem tutabilen cem-i esnafça kütüphanelerimize müracaat edip hâll-i müşkül eylemek ihtiyacı hasıl oldu ve bir parça okuyup yazan ve hatta hiç okuyup yazan ve hatta hiç

okuyup yazması olmayan aşçı ve işçi bile bu ihtiyaç ile muhtaç olan sınıfa bir dereceye kadar dâhil oldu ve daha olacaktır diyebiliriz. Bu da istidad-ı zamanın eser-i şükranı değil midir?

Sabit

Hariciye Odası Ser-âmedân Hulefâsından İzzetli Neyyir Beyefendi'nin ki Kuvve-i Kalemîyye ve Fetânet-i Fıtrîyyesi Müsellemdir: “**Tasvir-i Sebat**” Namıyla Kaleme Alıp Âlem-i Matbuat-ı Tenvir Eden Tiyatro Bihakkın Mütalaasından Başka ve Manzara-i İcraya Vazolunur İse Temaşasından Dahî Başka Türölü İstifade Olunacağına Mukaddime-i Belîğesi Şahit Olmasıyla İşbu Mukaddime-i Bedîa *Dolâb*'ın Maa'l-ıhtiram Bu Gözüne Konuldu

Mukaddime

Ulum-ı edebîyyenin aksam-ı asliye ve esasiyesinden berîde kısas ve hikâyâtıdır. Bu elbise ve kıyafeti mail-i hevâ ve heves olduğuna veya bir fikir ve meskenet içinde [s. 140] bulunduğuna delalet edip de fazıl ve kemali tamik ve tetkik nispetiyle zahir olan fatânet-i fevkalade ashabına benzer ki suret-i hâli bir âşık cefasında veya bir sahib-i musibet macerasından ibaret görünür ise de hakikatte büyük büyük ibretleri medar-ı tezhîb-i ahlak ve teşyîd-i revâbıt-ı hüsn-i ittihat ve ittîfak olur dekâyık ve hakâyıkı havidir. Eslafın edebiyat namına bir hizmet-i fevkaladeleri sebkât etmiş ise o da maksat ve müddealarını bir âşık lisanından tahrîr veya meslek ve meşrepçe beyinlerinde tezat olan iki kişî ahvali üzerine tasvir eylemeleridir ki elhak bir fikri tefhim edebilmek veya bir vakanın mutazammın olduğu ibret ve intibah bir suret-i müessire ve sarîhada göstermek için bundan ziyade muvafık-ı akıl ve hikmet tarik olamaz.

Çünkü yalnız tabâyi'-i beşerîyyeye vukuf-ı hasıl edenler indinde değil herkesçe müsellemler olması lazım gelir ki meyil-i tabii-i beşer bu cihetlere münhemik olmakla beraberdir.

Bunun bir de tiyatro usulü vardır ki bu usul, Osmanlı tiyatrosunun zaman teşekkülüne kadar yalnız Fransızlarda ve emsali ecânibde görülmüştü. Vakta ki bu tiyatro, teşekkül ve bu usulün muhassenatı tebeyyün etti.

İstidad-ı fitrîleri, ilim ve marifetin her bir cihetince imal-i fikir edebilmek iktidarını haiz olan erbab-ı kalemimiz, bu yolda dahî -tercüme ve telif namıyla- epeyce eserler bıraktılar ve bu suretle ulum-ı edebîyyeye bir zamîme-i cedide buldular.

Aklen ve hikmeten merdûd ve mecruh olan usul ve kavaitten ihtiraz ve içtinap ne kadar lazım ise vazân ve esasen makul ve makbul olan usul ve kavaidi kabul dahî o kadar lazımdır!

Ben bu tariki, nokta-ı mühimme-i maksat ve müddeâya vusul için en açık ve en kestirme buldum ve bu sebebe mebnidir ki: mukaddema işitmiş olduğum vaka-i âtiye-i sahihanın nakil ve hikâyesinde bu usulü iltizam mecburiyetinde bulundum. Namı “Tasvir-i Sebat”tır çünkü “Nesîbe”nin vefadaki sebatını musavvirdir.

Nekais ve hatîâtına nazar-ı af ile aklamayı temenni edilir çünkü bu usulün bizce olan yeniliğiyle aczimdeki kemal birleştirilir ise benim için erbab-ı insaf nazarında elbette bir mazeret-i sahiha zahir olur!

Neyyir

Hayâl nam gazetenin bir nüshasında görülüp mürsili bir derece kadar meçhul olmayan sual cevaplı bir makale ki -kullandığı lisan hayal vadisinde mudhikâne değil idi.- Onda “*Dolâb* gazeller yazarak edebiyata hizmet ediyorum zannediyor da sonra resmini yapıp ekliyor, bu olur mu? Ama temyiz-i cahilaneye uğramak şartıyla, martıyla diyerek” itiraz mı, istihza mı, bilmem her ne ise bir şey edilmek istenilir.

Bunun üzerine bazı mütalaaya binaen *Dolâb* dahi Türkçe eş’ârımız hakkındaki maksadı ne olduğunu nazargâh-ı umumiye arzedip bu kasıttan da galat-ı “hatası”, sehvi var ise de -edibe yakışır bir surette- beyan buyurulmak arzusuyla vazifesi mücerret maskaralıktan ibaret bulunan bir gazetenin namını bile yâd eylemeyerek 17’nci *Dolâb*’la neşredilen bir makalede “Temyiz-i Cahilane” ne demek olduğu mamafih gösterilmiş ve o nüshasına ihvan-ı kirâmdan kemali [s. 141] müsellemlen olan izzetli Mehmet Celâleddin Beyefendi’nin bir gazel-i bî-bedeli dercolunmuş idi.

Hayâl’in 43’üncü nüshasında yine zatî bir dereceye kadar maarife olan taraftan hem *Dolâb*’a ve hem de o gazelin matlaındaki “hâmuşum” lafzına itiraz edildiğini ve kendileri dahi cevap sevabını yine *Hayâl*’in 49’ncü nüshasında dercettirdiğini mir müşârü’n ileyh ifade buyurmaları üzerine o nüshaları alıp okuduk.

Hayâl gazetesi imtiyazı muktezasınca vazife-i müstakillesi vasıta-ı intişar-ı mudhike ve mizah olmasına nazaran o gazetenin hikemi herkesi güldürmekten ve böyle sual-cevaplı varaka-ı itiraziyye gibi gülünç olmayacak bir maskaralık bulunmaz ise yırtıp yırtıp atmaktan ibarettir.

Vazife ve kıymeti bundan ibaret bulunan bir gazete mündericatına ehemmiyet vermek münasebet almaz ise de o varaka-ı itiraziyeyi *Hayâl*'e dercetmekten garaz ne idi ki malum olmasına beni şu birkaç sözün *Dolâb*'a vaz lazım geldi.

Müşârü'n ileyh Mehmet Celâleddin Beyefendi'nin gazelinde “hâmuşum” kelimesini yanlış zu'm buyurup itiraza kalkışan yani Arabi gibi bir bahr-i bî-payana nispetle gadîr hükmündeki lisan-ı latifü'l-beyan-ı Farisi'nin bile dekâyık ve kavaidini bilmeyen bir muterizin hedef-i tîr-i itirazı olmak *Dolâb*'a göre büyük bir şereftir. Nasıl şeref olunmasın? “Temyiz-i Cahilane” adlı makalemiz üzerine asrımızın en meşhur bazı şair-i bînazirler ile ziya-yı âf-tâb-ı asar ve efkârından iktibas-ı fevâid edilegelen üdeba-yı fihâmdan bir zat, maarif-i beyyinât ile cereyan eden müzakerenin neticesinde *Dolâb*'ın eş'âr-ı Türkiyye hakkındaki murat ve maksudunun hak ve hakikat olduğu teslim edildi.

Hatta o zat, hasâfet-i âyât “bence şiir makul ve makbul bir manayı münakkah ve gayr-ı mütenâfir-i elfâza ile ifade ey(leme)ktir” buyurdular ve pek doğru söylediler. Hâl böyle olunca yani *Dolâb*'ın yazdığını vücutlarıyla iftihar eylediğimiz üdeba-yı kirâm ve şuara-yı benâmımız teslim buyurunca yukarıda dediğimiz gibi Farisi bir kelimenin doğru olup olmadığını bilmeyen ve değil *Gülistân* hatta *Pend-i Attâr*'ı bile okumayan sualli cevaplı varaka sahibinin itirazı yani semere-i maraz-ı igrâzı ne makule şeydir. *Gülistân* görmediğine delilimiz mi? İşte budur:

Beyit

*Egerçi pîş-i hiredmend hamuşî edebest
Be vakt-i maslahat an bih ki der sühan gûşî*

Pend-i Attâr okumadığına mı burhan istersiniz? O da budur:

*Hâmuşî ez kizb u gıybet-i vâcibest
Eblehest anku bikeften râgıbest*

Bir de bu muhavere varakasında “acırim ama kimlere, mana-resâlarına tercümelerden “ilm-i maânî ve beyan meseleleri öğrenip de tatbikata kalkışan üdebalara” der. Bilmem bu, ne kadar nefsine mağrur olmaktadır.

Her ne ise, ne yapalım, karınca kaderince ayıp değil ya, biz mana-yı ressamız. Tercümelerden ilm-i maânî ve beyan meseleleri öğreniriz. Tatbikata kalkışırız ama sahib-i muhavere gibi ilm-i maânî ve beyanı Arapçadan, Farisiceden öğrenip de Farisi olan [s. 142] ve çocuklarımızın okuduğu *Pend-i Attâr*'da mevcut bulunan bir kelimeye ale'l-umyâ vâvî, yâvî diyerek hamdolsun, itiraza kalkışmayız.

Ey ebû'l-irfan, cihanda bir şey bilmek, öğrenmek lazımdır. İlim-i sarfi, nahvi, maânîyi, beyanı öğren de ister Türkçeden öğren, ister Arapçadan öğren, ister Farisiceden. Elhasıl bir şey öğren de lügat-ı Farisi'de “hamuşum” kelimesini yanlış kıyas edip itiraza kalkışma! Sonra âlem-i matbuatta âdem böyle hacîl olur. Nefsine bu kadar mağrur olanların akıbeti böyle olur.

Her ne ise, *Dolâb* ve fenn-i bediye dair risale yazan zat, ayıp değil ya tercümeden, “kudreti olduğu derecede” Arapçadan ve Farisiceden ilm-i maânî ve beyan meselelerini öğrenip min gayr-i haddin ebnâ-yı vatana bir hizmet eylemek niyetiyle Türkçeyi onlara tatbika kalkışır. Risale, makale yolunda âcizane bir eser meydana koyar.

Sahib-i muhavere de lütfen ve mürüvveten Arapçadan, Farisiceden öğrendiği şeyleri meydana koysun. Ta ki görelim, rütbe-i kadri ne kadar bâlâdır.

Şu hâlde biz de acırız, acırız kimlere: tercümeden olsun ilm-i maânî ve beyanı hatta Farisi'yi bellemeye tenezzül eylemeyip Arapçadan Farisiceden öğrenip de temyiz-i cahilane fülân fülân der iken mütecâhilâne değil âdeta cidden ne rütbe liyakatini meydana koyan ve “hâmuşum” lafzını yanlış zu'm edip itiraza kalkışan biçarelere lere lere lere lere ile gayrin nihâye...

Hikmetü'n-Nas

Üstad-ı dekâyık-ı mevfûr, cenab-ı Şinâsî mağfur, Türkçe darbimesellere “hikmetü'l-avam” namını verdikleri misillü merhum mişârü'n ileyhin âf-tâb-ı efkârından iktibasen ve bu tabirlerine kıyasen durûb-ı emsâl-i Arabiyye ve Farisiyyeye “hikmetü'l-havas” unvanı verilse ahrâdır çünkü ekseriyet üzere avamın lisan-ı Arabi ve Farisiye aşına olmadıklarından ve emsal-i Acem ve Arap ki -fâkihe-i devha-yı dübdür.- Ondan iktitâf-ı semerât-ı nafia edemeyeceklerinden Arap, Pers'in emsal-i fevâid-i istimalinden istifade hemen sınıf-ı havasa münhasır olmuş gibidir.

Abd-i müstemend bızâa-ı müzcâtımı muterif olduğum cihetle istitâat-ı naçizimin fevkinde olan işlere kalem karıştırmamak mültezim ise de ne yapayım ki vicdanımda hisseylediğim hubb-ı akdes-i vatan iktidarsızlığıma katân nazar eylemeyerek vatandaşlarıma -velev zerre kadar olsun- bildiğimi arz ettirmeye mücbir-i kavi olmasıyla şu buzdan hâme-i aciz-i câmem hissiyat-ı vicdaniyyemin mülzimi ve belki halka-be-gûş kölesidir. Binaenaleyh *Dolâb* maarif-i **sabkzn**(?) bir köşesine sıkıştırılmak üzere Arabiden, Farisiden birkaç darbimeseli mevridleriyile beraber oldukça şive-i lisana muvafık olarak ve bazı Türkçe misaller dahi ilave ederek “Hikmetü’n-Nas” namıyla işbu varakamı yazıp takdime cüret eyledim. *Dolâb*’a layık görülüp vazolunur ise karîn-i kirâmın manzûru olacak hatalarımı kalem-i nâsihimin dest-i mübrimâne-i vicdanımda esir bulunduğumdan mabadını dahi takdim eylerim.

A/E..L

Mesel

“Etrik kerâ etrik kerâ/İnnel-ne’ ameten fi’l-kurâ”. “Etrik” uskut vezninde ve de o manayadır. Türkçe “sen sus” demektir. “Kerâ” asâ vezninde “toy” [s. 143] nevinden olup çağırğan toy kuşuna derler. Buna “kervan” kuşu dahi denir. Rivayet nazaran bu kuşa kervan kuşu tesmiyesinin sebebi sabaha yakın terennüme âgaz eylediğinden kârbânlar bu kuşun sadasını duyunca yola düzülmeleri imiş. Görenin beliiyesinden olarak bir sabah bir kârbân şu kuşun sadasını işiterek yola revan olur, meğer kuş vakitsiz ötüp kârbân dahi vakitsiz yola çıktığından haramiye bi’t-tesadüf malını metainı çaldırır. Binaenaleyh avam, kârbân kırân yıldızı gibi buna da kârbân kuşu der.

“Neâme”, deve kuşudur. “Kurâ” karyenin cemidir ki “köyler” demektir. Hasıl-ı mana-yı misal ey çağırğan toy kuşu, sus, sen sus, köylerde deve kuşu var.

Mevrid-i Mesel

Bir mecmua kenarında nazar-ı mütalaaya tesadüf eden fıkraya göre bülega’-yı Arap’tan tevazu-pîşe ve ali-endişe bir zatın nezdinde cehele-i kavimden gayet mütekebbir biri, söze atılmak istemesi üzerine huzzârdan bazıları işbu meseli kıraat eylemiştir ki hülasası, ey çağırğan toy yani fazıl-ı dil-agâh vardır; senin sadana aldanıp kârbânını uğruya yağma ettirecek kârbâncılar kalmadı demek olup; bu mesel, hikmet-i müştemil bir fazıl-ı mütevazı katında marifet-fürûş olan cahil mütekebbiri makam-ı ilzamda istimal olunur. Türkçede bunun naziri “deveden büyük, fil var” meseli olsa gerektir.

Bakiyesi var.

“Mîzânü'l-Hayvan”dan Mabat

Kâinat-ı tabiiyenin taksimatı muvafık-ı hikmet olması, alametifarika ve evsaf-ı mümeyyize üzere müessis bulunmasına vabestedir. Binaenaleyh ecsâm-ı uzviyyeyi **sbr(?)** uzviyyeden ve ecsâm-ı uzviyye efradından olan hayvanat-ı nebatattan tefrik ve temyiz eden hususât-ı farikalarını bir nebzecek ityân ve beyana mecburiyet görüldü.

Ecsâm-ı uzviyye, gayr-ı uzviyyeden başlıca mevâdd-ı hamsede tefrik olunur:

1. Suret-i Tevellütlerinde:

Uzvi: Tevellüt, tebeyyüz, tebezzür gibi aza-yı tenasüllüyyenin netâyiciyle kadem-i nihâde-i âlem-i şühû olurlar.

Gayr-ı uzvi: Hariçte vaki-ı ecsâm-ı basite veyahut mürekkebe-i ecza-yı ferdiyyesinin ittihat ve imtizacından hasıl olur, yani tecdittir.

2. Suret-i Bekalarında:

A(yın): Müddet-i hayatiyyeleri mahdut olmakla bir vakit-i muayyene-i mahduda değın muammer olup sonra mahvolurlar.

Gayr: Müddet-i bekaları gayr-ı mahdut olduğu ecilden bir vakit-i muayeneye münhasır olmayıp izmihlaline bir sebep-i haricî müessir olmadıkça ilelebet sabit ve daim kalırlar.

3. Neşvünemalarında:

A(yın): Mevâdd-i gıdaiyyeyi derununa ahiz ve cezbederek ale't-tevali terkip ve tahlil-i ameliatını icra eyledikleri hâlde neşvünema bulduklarından tul ve kuturları bir hadd-i muayyene kadar büyüyüp badehu tevakkuf eder.

Gayr: Neşvünemaları hariçte vaki-i ecza-yı ferdiyyenin kuvve-i cazibe-i cüz-i ferdiyye sebebiyle ittihat ve imtizacından hasıl olduğu ecilden vasıta-ı ittihat mevcut oldukça ila gayri'n-nihâye kesb-i cesamet edebilirler.

[s. 144]

4. Eşkâllerinde:

A(yın): Üstüvani ve müstedfirü'ş-şekil olup bir vecihle eşkâl-i tabiiye-i mahsusasından ihraç olunamaz.

Gayr: Ekseriyâ şekl-i billuri ile müşekkel olarak eşkâl-i muhtelifi üzere dahi esna olunabilir.

5. Terkib-i Kimyevilerinde

A(yın): Fahm, müvellidü'l-mâ, müvellidü'l-humûza, azot ve emliha tesmiye olunan maden ve şibh-i madenlerin ecza-yı muhtelifesinden mürekkep olduğu cihetle cüzünün terkibi küllünün terkibine mugayirdir.

Gayr: Ecza-yı ferdiyye-i basiteden mükevven olduğu ecilden cüzünün terkibi küllünün terkibine müşabihtir. Altın, gümüş, fahm gibi.

İşbu beyan eylediğimiz fark ve mübayenet cismeyn-i **mezkûrînin(?)** suret-i terkiyye ve cihet-i basitiyyelerinde cari olup yoksa anasır-ı asliyesi cihetiyle değildir çünkü bilcümle ecsâm-ı tabiiyenin anasır-ı asliyesi maden ve şibh-i madendir. Bu surette ecsâm-ı uzviyye, anasır-ı mezkûrenin muvakkaten izhar etmesinden ibaret olup badehu vakit-i merhûne-i resîde olduğunda bi'lkülliye muzmahil ve münderis olarak anasır-ı asliyesinden olan maden ve şibh-i maden sıfatını **mektes(?)** olması “külli şey'in yerciu' ilâ aslihi” emrine münkâd bir cism-i fâni olduğunu ima ve işaret eder.

Nebatat ile Hayvanat Meyanında Vaki Olan Alametifarika

1. Suret-i terkiplerinde:

Hayvan: Bünyesi nesîç-i lifî, nesîç-i hulvî, nesîç-i adalî, nesîç-i viâî, nesîç-i asabiden mürekkep olup; anasır-ı, fahm, müvellidü'l-mâ, müvellidü'l-humûza, azot ve emlaheden müşekkeldir.

Nebat: Bünyesi nesîç-i lifî, nesîç-i hulvî, nesîç-i viâîden; anasır-ı, fahm-ı müvellidü'l-mâ, müvellidü'l-humûza ve emlahedan mükevvenidir.

2. Cümle-i asabiyyenin vücudunda:

H(a): Dimağ ve asab-ı kıhfiyye ve asab-ı müşterek-i kebir tabir olunan cümle asabiyyeye maliktir.

N(un): Cümle mezkûre, nebatatta bi'lkülliye mefkûddur.

3. His ve harekât-ı irâdiyyede:

H(a): Cümle-i asabiyyeye malik oldukları cihetle his ve harekât-ı irâdiyyeye muktedir ve idrak ve izan sıfatıyla muttasıftır.

N(un): Cümle-i mezkûreden mücerret oldukları ecilden his ve harekât-ı irâdiyyeden bi'lkülliye mahrumdur.

4. Mevâdd-i gıdâiyye ahzinde:

H(a): Cisimlerinin terkebine müşabih olan yani hayvanat ve nebatat ve mâ, ecsâm-ı me'kûleyi ekl ve şürb ederler.

N(un): Bunlar bilakis cisimlerinin terkebine **magar(?)** olan ecsâm-ı gayr-ı uzviyyeden megâzât-ı ıslah misillû cisimler ile tagaddi ederler.

5. Kanat-ı hazmiyyenin vücudunda:

H(a): Me'kûlâtı evvela femden şerce kadir-i mümid olan kanat yani kanat-ı hazmiyye tesmiye olunan birçok derununa idhâl ederek orada bi'lkimya tagayyür eyledikten sonra eviye-i devraniyeye massolunur.

N(un): Bunlar da kanat-ı hazmiyye olmadığı ecilden mevâdd-ı gıdaiyye, hariçte tehyie ve tahzîr olunmuş hâlinde buldukları mahalden -arz, "su", hava- cezp ve massederler.

Mabadı var.

İKİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

2.1. *Dolâb* Dergisi Hakkında Genel Bilgiler

Dolâb dergisi, 1290-1291 yılları arasında İstanbul’da çıkmış olan on dokuzuncu yüzyılın önemli edebî dergileri arasındadır. *Dolâb* kendini şöyle tanımlar: “*Maarif ve edebiyata müteallik her gûne mebâhis ve letâifî şamil ve terâcim-i ahval ile makalât-ı müfide ve mevâdd-ı nafiayı müştemil olacaktır.*” Derginin imtiyaz sahibi, her sayının kapağında T(e). Kısaltması ile belirtilir. Ancak imtiyaz sahibinin Alâattin Tevfik olduğu beşinci, dokuzuncu ve onuncu sayılarda açığa kavuşur.

On sekiz sayıdan ibaret olan derginin hangi aralıklarla çıkarıldığına dair bir bilgi şu şekildedir: “*İşbu risale maarif-i nezaret-i celilesinden ita buyurulmuş olan ruhsatname mucibince bu nüshası gibi ara sıra çıkacaktır.*” İlk sayıdan on beşinci sayıya kadar olan sayılar 1290 senesinde, son üç sayı ise 1291 senesinde çıkarılır. Derginin basım yıllarının Hicri takvime göre mi yoksa Rumi göre olduğu belirtilmemiştir. Hicri takvime göre hesaplandığında Miladi 1873-1874; Rumi takvime göre hesaplandığında ise 1874-1875 yılları ortaya çıkmaktadır. Derginin son sayısında derginin sona erdiğine dair herhangi bir bilgi yer almaz. Bazı makaleler, sonraki sayıda devamı gelecek şekilde bitirilir. Sona erişimin sebebi bilinmemektedir. Ancak yayımlandığı yılların Osmanlı Devleti’nin iç karışıklık içinde olduğu bir dönem olan Sultan Abdülaziz dönemi (1861-1876) olduğu belirtilmelidir. Dergi, üç yerde basılmıştır: Bakırcıbaşı Mehmet Efendizade Süleyman Efendi’nin Matbaası, Tasvîr-i Efkâr Matbaası, Sultan Bayezid’de Şeyh Yahya Efendi’nin Matbaası. Sayıların hangi matbaada yer aldığı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

Tablo 2.1. Dolâb Dergisinin Basıldığı Matbaalar

Basım Yeri	Sayı
Bakırcıbaşı Mehmet Efendizade Süleyman Efendi'nin Matbaası	1-2-3-4-5-6
Tasvîr-i Efkâr Matbaası	7-8-12-13-14-15
Sultan Bayezid'de Şeyh Yahya Efendi'nin Matbaası	9-10-11-16-17-18

Dergi, on sekiz sayfadaki her kapak da dâhil olmak üzere 144 sayfadan meydana gelir. Her sayı ise sekiz sayfadan oluşur. Her sayfa iki sütundan oluşur. Dergilerdeki yazılarda dipnot kullanımı mevcuttur. *Dolâb* dergisi elimizde olan kaynaklara göre saman renkli kâğıtlara basılıdır. Ancak dördüncü sayısında derginin sarı, pembe ve mavi renklerde basıldığı bilgisi yer alır. Dergide resim kullanımı sadece on dördüncü sayıda mevcuttur. Bununla alakalı dergideki şu yazı dikkat çekicidir: “*Binaenaleyh geçmiş kusurun bağışlanmasına bâdî olmak üzere işte bu nüshamız resimli çıkarıldı. Bundan böyle de ara sıra resimli çıkarılacaktır*” (S.14, s.106).

Derginin kapak kısmında -her sayıda olmak üzere- derginin ismi, imtiyaz sahibi, çıkarıldığı yıl, basımın yapıldığı matbaa, dergi sahibinin mührü ve şu uyarı yer alır: “*Her hakkı sahib-i imtiyaza aittir. Mühr-i mahsus olmayan nüshaları sahte olup basan ve satanlar hasbe'l-nizam mesuldür.*” Kapaktan sonra gelen ilk sayfada dergi hakkında genel bilgiler yer alır. Bu bilgiler derginin hangi aralıklarla çıkarılacak olduğu, vazifesi (dergi içeriği), dergiye istenilirse imzasız isterse imzalı olarak yazı gönderilebileceği ve yazıların hangi adreslere teslim edileceği hakkındadır. Dergiye yazı göndereceklerin yazılarını teslim edeceği adresler Çemberlitaş'taki Celil Ağa'nın ve Bahçekapısı'ndaki Acem Hasan Ağa'nın dükkânlarıdır. Bu mekânlar günümüzde İstanbul'un Fatih semtinde yer almaktadır.

2.2. Dolâb Dergisinin Şair ve Yazar Kadrosu

Dolâb, dönemi içinde pek çok değerli yazar ve şaire ev sahipliği yapan dergilerdendir. Dergide yer alan şiirler, genelde Tanzimat'ın birinci ve ikinci dönemi şairlerinden seçilmiştir. Bir diğer ifadeyle dergide yer alan şairler, 1861-1862 yıllarında aktif olan Encümen-i Şuara topluluğunun üyelerindedir. Dergide bu topluluğa üye olan şairler şunlardır: Hersekli Arif Hikmet, Mehmet Kemal (Namık) Bey, İbrahim Hâlet Bey, Rezaizade Mehmet Celâl Bey (Özgül, 1987: 13-14). Sayılan isimler dışında farklı şairlerin de yer aldığı bu grup, şekil olarak eski şiire dayalı ancak yenilikleri de dışlamayan edebî bir topluluktur.

Dergide on beş adet şiir ve beş adet şair bulunur. Bu şairleri, şiirlerinin sayısını ve şiirlerinin hangi sayılarda yer aldığını şu tabloda görmek mümkündür:

Tablo 2.2. Dolâb Dergisinin Şair Kadrosu

Şairler	Şiirin Bulunduğu Sayı	Adet
Hâlet Bey	1-2-3-5-8-13-14	8
Hersekli Arif Hikmet	4-7	2
Hasan Suphi	2	1
R. Mehmet Celâl Bey	16-17	2
Namık Kemal, Hâlet Bey	10	1
Namık Kemal, Hâlet Bey, Arif Hikmet	6	1
Toplam		15

Dergideki nesir yazıları, deneme, makale, biyografî, hikâye, fıkra, mektup ve muhavere olmak üzere yedi türe ayrılır. Nesir türünde bu yönde bir zenginlik olduğu söylenebilir. Bu türdeki yazıların kimilerinin yazarlarına dair bilgiler bazen baş harflerden ibaret olmakla beraber bazılarında o işaret de bulunmamaktadır. Bunlar dışında yazarı belli olan yazılar da mevcuttur. Aşağıdaki tabloda yazarları, yazdıkları eser sayısını ve eserlerin dergide bulunduğu sayıyı görebiliriz:

Tablo 2.3. Dolâb Dergisinin Yazar Kadrosu

Yazarlar	Yazının Bulunduğu Sayı	Adet
Selim Sabit	1-5-16-17-18	3
Hâlet Bey	1-2-3-4-5-6-7	4
S(e).	3-6	2
Mehmet Nuri Bey	2	1
Hasan Suphi	8-10-11-15	1
Sakızlı Mehmet Hayrettin	4-6-7-8	1
Hidayet Efendi	6	1
Cemal	10-11	1
Kazgânî Ali Rıza Efendi	13-15-18	1
Neyyir Bey	18	1
Celâl Paşa	4	1
Edep Taraftarı	5	1
Anonim	14	1
(E)lif (L)am	18	1
Bir Avukat	15	1
İsimsizler	1-2-3-5-6-7-8-9-10-12-14-15	29
Toplam		50

2.3. Dergide Bulunan Edebiyat İle İlgili Metinlerin İncelenmesi

Bu bölümde, dergide bulunan metinler edebî açıdan sekiz türe ayrılarak incelenecektir. Bu türler, deneme, makale, biyografi, şiir, hikâye, fıkra, mektup ve muhaveredir. İncelemeye geçmeden önce *Dolâb* dergisinde yer alan edebî metinlerin listesini görmekte fayda var:

Tablo 2.4. Sayılarına Göre *Dolâb* Dergisinde Bulunan Edebî Metinlerin Listesi

Yazarı	Yazının Başlığı	Tür	Sayı	Sayfa
Sabit	Es-Sıdk-ı bi'l-Harâhiri	Deneme	1	1-3
Hâlet Bey	Enmûzec	Makale	1	4-6
Yazarı Belirtilmemiş	Tramvay Aslından Ne İdi	Makale	1	7
Hâlet Bey	Bundan On Yedi On Sekiz Sene Mukaddem Söylemiş Olduğum Bir Gazel Olmasıyla <i>Dolâb</i> 'ın Bir Köşeciğine Konulması Tensibinizle Menûttur Mukaddimesiyle Hâlet Beyefendi'nin Gönderdikleri Eser-i Manzumdur	Şiir	1	7-8
Yazarı Belirtilmemiş	Bir Fıkra	Fıkra	1	8
Yazarı Belirtilmemiş	Eski Zamandan Kalma Bir Hikâyecik	Fıkra	1	8
Yazarı Belirtilmemiş	Yeni Zamanda Buna Bir Nazirecik	Fıkra	1	8
Hâlet Bey	Molla Lütü	Biyografi	2	10-11
Hâlet Bey	Enmûzec'in Mabadı	Makale	2	11-12
Mehmet Nuri Bey	Sebat	Deneme	2	12-13
Yazarı Belirtilmemiş	Eski Bir Mecmuada Bulunan Tezkire	Mektup	2	13-14
Suphi	Gazel Sahibi Merhum	Şiir	2	14-15
Yazarı Belirtilmemiş	(Suphi adlı şairi anlatan yazı)	Biyografi	2	15
Hâlet Bey	Hâlet Beyefendi'nin Zade-i Tabı Olan Safî Türkçe Bir Beyit	Şiir	2	15
Yazarı Belirtilmemiş	İki Müellif Arasında On İki Yaşında Bir Çocuk Mevcut Olduğu Hâlde Cereyan Eden Bir Muhavere	Muhavere	2	15
Yazarı Belirtilmemiş	Paris'in Sütü	Hikâye	2	15-16
Yazarı Belirtilmemiş	Ker Âbâr-gîrlerinden Hazer	Fıkra	2	16
Hâlet Bey	Zuhur-ı Âl-i Osman: Mukaddime	Makale	3	18-19
Hâlet Bey	Molla Lütü'nin Mabadı	Biyografi	3	19-20
S(e).	Kesp	Deneme	3	20-21
Hâlet Bey	Haşhaş Ağa Namında Biri ... Bulduğundan Bahisle Nişan-ı İftihar-ı İhsan İçin Bir Zat-ı Sâmi-kadre Takdim Eylediği Arıza Üzerine Hâlet Beyefendi'nin Bazı Çiçek İsimleriyle Karışık Kaleme Aldıkları Müsveddedir	Deneme	3	21-22
Hâlet Bey	Müşârü'n ileyh Hâlet Beyefendi'nin Bin İki Yüz Seksen Bir Senesinde Yani Bundan Dokuz Sene Mukaddem Samsun Rûsumat Nezareti Kitabesinde Buldukları Zamanda Bî-Nukat Olarak Söyledikleri Gazeldir	Şiir	3	22
Hâlet Bey	Samsun'a Giderken Vapurda Bi'l-Bedâhe Söyledikleri Beyittir	Şiir	3	22
Yazarı Belirtilmemiş	Paris'in Sütü Tetimmesidir	Hikâye	3	22-23
Yazarı Belirtilmemiş	Bir Fıkra	Fıkra	3	23-24
Yazarı Belirtilmemiş	Fayda Vermeyen Nedamet	Deneme	3	24
Yazarı Belirtilmemiş	Fıkra	Fıkra	3	24

Hâlet Bey	Âl-i Osman'dan Mabat	Makale	4	26-28
Arif Hikmet Bey	Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Mümeyyizlerinden İzzetli Arif Hikmet Beyefendi'nin Gönderdikleri Lütuf-nâmeleriyle Gazel-i Hikmet-tırazları Ma'a'l-iftihar Nihâde-i <i>Dolâb</i> İ'zâz Kılındı	Şiir	4	28-29
Sakızlı Mehmet Hayrettin	Zübdetü'l-Kimya: Mukaddime	Makale	4	29-30
Celâl Paşa	Meşhur Celâl Paşa Merhumun Asarındandır	Deneme	4	31-32
Sabit	Nahvet	Denem	5	34-35
Hâlet Bey	Molla Lütüfi'den Mabat	Biyografi	5	35-37
Hâlet Bey	Hâlet Beyefendi'nin 1281 Senesinde Yani Bundan Dokuz Sene Mukaddem Samsun Rüşumat Nezareti Kitabesinde Buldukları Zamanda Bî-nukat Olarak Söyledikleri Gazeldir	Şiir	5	38
Yazarı Belirtilmemiş	Fıkra	Fıkra	5	39
Edep Taraftarı	Bir Varakadır	Deneme	5	40
S(e).	Temayül-i Zaman	Deneme	6	42-43
Hâlet Bey	Molla Lütüfi'den Mabat	Biyografi	6	43-44
Sakızlı Mehmet Hayrettin	Mekteb-i Tıbbi-yi Şahane'de Ders-i Nezaret-i Behiyyesi Muavini Yüzbaşı Doktor Rif'atlı Hayrettin Efendi'nin Tercüme Eyledikleri "Zübdetü'l-Kimya" Nam-ı Risale-i Nafianın Mukaddemesinden Mabat	Makale	6	44-46
Hidayet Efendi	Hidayet Efendi'nin "Lügat-ı Ecnebiyye" Unvanlı Tertip Buyurdıkları Risaleyi Okuduk ve Asar-ı Nafiadan Olmakla Mukaddimesini Aynen <i>Dolâb</i> 'a Koyduk	Makale	6	46-47
Hâlet, Nâmık, Hikmet Bey(ler)	Takriben Bundan On İki On Üç Sene Mukaddem Söylenilmiş Olan Gazel-i Müşterektir	Şiir	6	47
Yazarı Belirtilmemiş	İki Kişi Beyninde Cereyan Eylemiş Olan Bir Muhaverecik	Muhavere	6	47
Yazarı Belirtilmemiş	Fıkra	Fıkra	6	48
Yazarı Belirtilmemiş	Biraz da Eğlenceye Gelelim: Meddah	Makale	6	48
Yazarı Belirtilmemiş	Biraz da Eğlenceye Gelelim'in Tetimmesidir	Makale	7	50-51
Arif Hikmet Bey	İzzetli Arif Hikmet Beyefendi'nin Gazel-i İcaz-Tırazıdır	Şiir	7	51
Yazarı Belirtilmemiş	Mahmidet	Deneme	7	51-52
Yazarı Belirtilmemiş	Bursa'nın Kestanesi	Deneme	7	52-53
Yazarı Belirtilmemiş	Tesûmû Tesihhû	Makale	7	53-54
Yazarı Belirtilmemiş	Bir Fıkra	Fıkra	7	54-55
Yazarı Belirtilmemiş	Diğer	Fıkra	7	55
Hâlet Bey	Âl-i Osman'ın Cüz-i Evvelinden Mabat	Makale	7	55-56
Sakızlı Mehmet Hayrettin	İstitrat	Makale	7	56
Yazarı Belirtilmemiş	Hayat	Deneme	8	58-59
Yazarı Belirtilmemiş	Tesûmû Tesihhû Tetimmesi	Makale	8	59-61
Sakızlı Mehmet Hayrettin	Zübdetü'l-Kimya'nın Tetimmesi	Makale	8	61-62
Hâlet Bey	Saadetli Hâlet Beyefendi'nin Bundan On Üç, On Dört Sene Evvel Söylemiş Oldukları Gazeldir	Şiir	8	63
Yazarı Belirtilmemiş	"Bursa'nın Kestanesi" Tetimmesi	Deneme	8	63-64
Hasan Suphi Efendi	Keşfü'l-Hisâb: Mukaddime	Makale	8	64
Yazarı Belirtilmemiş	Iskat-ı Cenin	Deneme	9	66-67
Hâlet Bey	Terâcim-i Ahval	Biyografi	10	74-75

Yazarı Belirtilmemiş	Eski Bir Mecmua Kenarında Görülmüş Atalardan Kalma Birkaç Söz	Deneme	10	75
Yazarı Belirtilmemiş	Nakarat Değişti	Deneme	10	75-76
Cemal	<i>Dolâb</i> 'a Konmak İçin Varit Olan Bir Varakadır	Hikâye	10	78
Hasan Suphi Efendi	İhvanımızdan Hasan Suphi Efendi Merhumun Yadigâr-ı Güzidesi Olan Keşfü'l-Hisâb'dan Mabat	Makale	10	79
Namık Kemal ve Hâlet Bey	Gazel-i Müşterek	Şiir	10	79-80
Cemal	Beykoz Çayırı'ndan Mabat	Hikâye	11	86-87
Hasan Suphi Efendi	İhvanımızdan Hasan Suphi Efendi Merhumun Yadigâr-ı Güzidesi Olan Keşfü'l-Hisâb'dan Mabat	Makale	11	87-88
Yazarı Belirtilmemiş	Latife	Fıkra	12	96
Kazgânî Ali Rıza Efendi	Mekteb-i Tıbbi-yi Mülki-yi Şahane Dördüncü Sınıf-ı Mütahayyizân-ı Şakirdânından ve Maarif-mendândan Kazgânî Ali Rıza Efendi'nin Teşrih-i İnsanı ile Hayvanat-ı Sairenin Taksimat-ı Ebdâniyyesini ve Eşkâl-i Mukteziyyelerini Cami Olarak "Mizanü'l-Hayvan" Unvanıyla Tertip Buyurup Lütfen <i>Dolâb</i> 'a Gönderdikleri Eser-i Cemil-i Mekâdir-i Delildir ki Elhak Mütalaa Eden İnsana Hayat-bahşân ve Afiyet-fermâ Olmasıyla <i>Dolâb</i> 'ın Bir Köşeciğine Vazolundu	Makale	13	103-104
Hâlet Bey	Hâlet Beyefendi'nin Bundan On İki Sene Mukaddem Söyledikleri Gazeldir	Şiir	13	104
Laedri*	Şehir Postasıyla Gelen Varaka: Bir Muhavere	Muhavere	14	106-109
Yazarı Belirtilmemiş	Faydasız Zevk-i Vicdani	Muhavere	14	109-110
Yazarı Belirtilmemiş	Dünya Güzeli	Muhavere	14	110
Hâlet Bey	Hâlet Beyefendi'nin Bundan On İki Sene Mukaddem Söyledikleri Gazeldir	Şiir	14	110
Yazarı Belirtilmemiş	Mevsime Hem Münasip Hem Değil Mebni Ale'l-hikâye Bir Kıta	Hikâye	15	117
Kazgânî Ali Rıza Efendi	Mizânü'l-Hayvan'dan Mabat	Makale	15	117-118
Bir avukat	Şehir Postasıyla Aldığımız Bir Varaka	Deneme	15	119
Hasan Suphi Efendi	"Keşfü'l-Hisâb"dan Mabat	Makale	15	119-120
Sabit	İstidat-ı Zaman: 1	Deneme	16	122-124
Mehmet Celâl Bey	İzzetli Celâl Beyefendi'nin Gazel-i İcaz-tırâzıdır	Şiir	16	128
Sabit	İstidat-ı Zaman: 2	Deneme	17	130-132
Mehmet Celâl Bey	Gazel-i Mu'ciz	Şiir	17	136
Sabit	İstidat-ı Zaman: 3	Deneme	18	138-139
Neyyir Bey	Tasvir-i Sebat: Mukaddime	Makale	18	139-140
E(lif) L(am)	Hikmetü'n-Nâs	Deneme	18	142-143
Kazgânî Ali Rıza Efendi	Mizânü'l-Hayvan'dan Mabat	Makale	18	143-144

* "Laedri" Laedri, toplum hafızasında yer etmiş ancak kime ait olduğu bilinmeyen nazım parçalarının altına "yazanı belli değil" anlamında kullanılan ibaredir. Toplum hafızasında yer almış özlü sözlerin "kelamıkibar, atasözü, vecize" şeklinde belirtildiği gibi.

2.3.1. Deneme

Dolâb dergisinde deneme türünde on sekiz adet metin mevcuttur. Bu metinlerden biri kültürle, biri tiyatroyla, ikisi eğitimle, ikisi doğa ve mevsimlerle, üçü atasözleriyle, üçü doğum, yaşam ve ölümle, altısı manevi değerlerle ilgilidir. Kültürle ilgili olan metin yedinci ve sekizinci, tiyatro ile ilgili olan metin beşinci sayıda yer alırken eğitimle ilgili metinler, yedinci, on altıncı, on yedinci ve on sekizinci, doğa ve mevsimlerle ilgili metinler üçüncü ve on beşinci, atasözleri ile ilgili olanlar onuncu ve on sekizinci, doğum, yaşam ve ölümle ilgili metinler altıncı, sekizinci ve dokuzuncu, manevi değerlerle ilgili olanlar ise birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci sayılarda yer alırlar.

Tablo 2.5. Deneme Metinlerinin Konularına Göre Dağılımı

Konular	Sayı	Adet
Kültür	7-8	1
Tiyatro	5	1
Eğitim	7-16-17-18	2
Doğa ve Mevsimler	3-15	2
Atasözü	10-18	3
Doğum-Yaşam-Ölüm	6-8-9	3
Manevi Değerler	1-2-3-4-5	6
Toplam		18

Kültürle ilgili tek metin olan “Bursa’nın Kestanesi”, derginin yedinci ve sekizinci sayılarında yer almaktadır. Yazarı belli değildir. Yalnız kestane satarak zengin olmuş bir kadının hikâyesinin temel alındığı metinde, kolay yoldan kazanç elde etmenin tartışması yapılmaktadır. Yazar, kestane kebabçılığı yapan altmış yaşındaki kadının bu kadar çok para kazanmasının sebebini onun satıcılıktaki maharetlerine bağlar. Bu maharetler, kadının kestaneleri özenle dizmesi ve kesmesi, onları renkli paketlerle sunması, kestaneleri müşterilerinin evlerine kadar göndermesi, müşterilerinin huyuna, siyasetine göre davranması, yer ve zaman gözetmeksizin her durumda işinin başında olması ve kestaneleri ederinden katbekat üstündeki fiyatlara renkli kâğıtlara sararlar ne de yüksek fiyatlarda satarlar. Böyle olduğu için de kestane kebabçılığından zengin olma şansını da elde edemezler.

Metin yazarı, kestane satıcısının satış izlemini beğenmediği hâlde anlatımını etkili hâle getirmek için ondan övgüyle bahseder. Bu da ironiyi meydana çıkarır. İroni, “zenginlik” ile “helal kazanç” arasındaki zıt satması olarak gösterilir. Yazara göre, bizdeki kestane

kebabçılarının durumu ise tam tersidir. Onlar ne renkli kâğıtlara sararlar ne de yüksek fiyatlarda satarlar. Böyle olduğu için de kestane kebabçılığında zengin olma şansını da elde edemezler. Metin yazarı, kestane satıcısının satış izlemini beğenmediği hâlde anlatımını etkili hâle getirmek için ondan övgüyle bahseder. Bu da ironiyi meydana çıkarır. İroni, “zenginlik” ile “helal kazanç” arasındaki zıt ilişkiden doğmaktadır. Zenginlik, terim anlamıyla olumlu bir kavramı ifade eder. Metinde özellikle vurgulanan zenginlik, maddi anlamdaki zenginliktir. Onu elde etmenin yolu da insanları süslü püslü davranışlarla etkilemek, onların gözlerini boyamak ve gerekirse hileye başvurarak paralarını almaktır. Bütün bunlar helal kazanca ter düşen durumlardır. Metin içindeki hikâye ile okuyucuya verilmek istenen mesaj, “kolay yoldan zengin olma”nın “helal kazanç”la mümkün olmayacağıdır.

Tiyatro ile ilgili yazılmış “Bir Varakadır” başlıklı metin, derginin beşinci sayısında yer alır. Metnin yazarının belirsizdir. İsmi olduğu yerde “imza: edep taraftarı” şeklinde not bulunmaktadır. Yazıda, Osmanlı tiyatrosu ile kökü daha eski dönemlere dayanan Karagöz ve orta oyunun karşılaştırılması yapılmaktadır. Yazara göre tiyatro, nitelikli edebi eserlerden oluşması ve eğlendirirken ders verme amacı taşıması yönüyle olumluyken Karagöz ve ortaoyunu ise edep dışı konular içermesi ve yalnızca güldürme amacı taşıması yönüyle eğitici ve yararlı değildir. Metin, tiyatronun üstünlüğü vurgulanarak sonlandırılmıştır.

Eğitimle ilgili olan metinlerden ilki, yedinci sayıda yer alan “Mahmidet” başlıklı kısa yazıdır. Yazarı belli değildir. Metinde, o dönemki eğitimde meydana gelen olumlu gelişmelerden övgüyle bahsedilmektedir. İlkokuldan yüksekokula kadar eğitim kurumlarında yapılan yenilikler; harp ve tıp okullarından yetişen öğrenciler ve onların yaptıkları hizmetler, yazıda bahsi geçen diğer meselelerdir.

Eğitimle ilgili ikinci metin, “İstidat-ı Zaman” adlı metindir. Sabit adlı yazara ait olduğu belirtilen metin, derginin on altıncı, on yedinci ve on sekizinci sayılarında “İstidat-ı Zaman: 1”, “İstidat-ı Zaman: 2” ve “İstidat-ı Zaman: 3” şeklinde yayınlanmıştır. İlk yazıda her şeyde maarifin etkisinin olduğu, maarifin tahta ve demir gibi cansız varlıklara adeta can verdiği gibi konuları üzerinde durulur. Vapurlar, trenler, fabrikalar hepsi maarif sayesinde icat edilen şeyler olarak sıralanır. Maarifin öneminin anlaşılması ile ilkokul, ortaokul, lise ve dengi okullar, öğretmen okulları, harbiyeler, tıbbiyeler, dil okullarının açılmış olması metinde sevindirici gelişmeler olarak geçer.

“İstidat-ı Zaman: 2” adlı yazıda, maarifin Avrupa’daki durumu ve bizdeki durumu kıyas edilmektedir. Metinde Avrupalıların maarifin yüceliğini daha erken dönemlerde görüp bunun için çalışmalar yaptıkları tespiti yapılırken bizde bu maarifin öneminin yeni yeni anlaşıldığı ve henüz tamamlanmamış olduğuna dikkat çekilir. Özellikle, kütüphanelerimizde kıymetli birçok eser olmasına rağmen bunlara erişimin yeterli düzeyde olmadığı, yazıda üzerinde önemle durulan bir diğer meseledir.

“İstidat-ı Zaman: 3” adlı son yazıda ise o günkü eğitim durumu ile yirmi, otuz sene önceki eğitim imkânlarının kıyası yapılmaktadır. Yukarıda sayılan okulların daha önceden pek azının mevcut olduğu, kütüphanelerin her daim açık olmadığı, oraya sadece belli sınıftan kimselerin girebildiği ama günümüzde bu imkânların da sağlandığı belirtilir. Bunlar, devrin yeteneğinin bir minnettarlık eseri olarak nitelendirilir. Yazı, maarifin daha da gelişmesi için çalışmaya devam edilmesi ve Avrupa’yı bu yönüyle örnek almak gerekliliği savunularak sonlandırılır.

Doğa ve mevsimlerle ilgili deneme türündeki iki metinden ilki, üçüncü sayıda yer alan “Haşhaş Ağa Namında Biri ... Bulduğundan Bahisle Nişan-ı İftihar-ı İhsan İçin Bir Zât-ı Sâmî-kadre Takdim Eylediği Arıza Üzerine Hâlet Beyefendi’nin Bazı Çiçek İsimleriyle Karışık Kaleme Aldıkları Müsveddedir” başlıklı yazıdır. Deneme, başlığından da anlaşılacağı üzere Hâlet Bey’e aittir. Hâlet Bey, haşhaşın adının gül, ballıbaba, reyhan, sümbül, fülül, sarmaşık, ısırgan ve civanperçemi gibi çiçeklerin arasında güzelliğinden çok “insanları cehennem azabı ile korkutma vesilesi” aracı olarak kullanıldığını belirtir. Metin, adı geçen çiçeğin güzelliğine yapılan övgülerle devam eder, önem alınmadığı takdirde neslinin tükenebileceği uyarısıyla da son bulur. Bu yazıdan yola çıkarak Hâlet Bey’in döneminin duyarlı bir sanatçıları arasında olduğu sonucu çıkarılabilir.

Doğa ve mevsimlerle ilgili ikinci ve son yazı, “Şehir Postasıyla Aldığımız Bir Varaka” başlıklı, bir avukata ait olduğu belirtilen metindir. Avukat, dergiye gönderdiği metnin bir protestoname olduğunu şu sözlerle açıklar: “Tramvayın karhaneye göndermiş olduğu protestonamenin bir sureti elime geçtiğinden *Dolâb*’ınıza konulmak üzere takdim eyledim” (S.15, s.119). Cansız maddelerin kişileştirildiği metinde kişileştirilen nesne, o zamanki insanların “pazar arabası” olarak adlandırdığı atlı tramvay(lar)dır. Bu tramvayların, otomobillerin olmadığı dönemde raylar üzerinde atlar vasıtası ile yolcu taşımak için kullanılan araçlar olduğu anlaşılmaktadır. Metnin konusu, bir tramvayın “karhâne” adı verilen ve “yazın çıkarılıp kullanılmak üzere kışın içine kar bastırılan kar kuyusu”na (www.lugatim.com, 2017) yaptığı şikâyetidir.

Metinden anlaşılacağı üzere tramvaylar, yalnızca yolların açık olduğu zamanlarda çalışabilir. İstanbul'da ise uzun vakittir kış mevsiminde kar yağmadığı için tramvaylar kışın bile işleyebilme imkânı bulur. Ancak kar yağmadığı zamanlarda da karhâneler dolmaz ve kimse karhâneye rağbet etmez. Ne var ki o yıl beklenenin tersine yoğun kar yağışlı olduğu için bu sefer çalışma sırası karhâneye geçer. Bu durum ise tramvayı bir hayli üzer. Tramvaya göre yoğun kar yağışının sebebi, karhânenin yağmur duasına çıkar gibi kar duasına çıkmasıdır. Tramvayın bu protestoyu yazma sebebi ise kış mevsiminde göreceği zarar ve ziyanın sorumlusunun “karhâne” olduğu bilgisini vermektir. Tramvayın şikâyetini esprili bir dille işleyen bu metnin asıl mesajı, kış mevsiminde yolların kapanması ile tramvayların işleyememesi dolayısıyla hem “halkın gidecekleri yere yürümek zorunda kalması” hem de “tramvayda çalışanların kazanç kapısının bir süreliğine kapanması”dır. Metin, dönemin edebî zevkini yansıtmaya ve dönem hakkında siyasi, sosyolojik, coğrafi bilgiler içermesi açısından oldukça değerlidir.

Atasözleriyle ilgili üç metinden ilki, “Eski Bir Mecmua Kenarında Görülmüş Atalardan Kalma Birkaç Söz” başlığıyla onuncu sayıda yer alır. Metnin aktarıcısı da yazarı da belli değildir. Yazıda, cümle başı söz tekrarlarından oluşan kafiyeli bir anlatım söz konusudur: “ne mutludur, ne güzeldir, ne hoştur” (S.10, s.75) gibi. İronilere dayalı atasözlerinin temel öznesi, insanlardır. Bu insanlar, “kibirli olma, kendini beğenmişlik, yaygara yapma, zamanın ve iyiliklerin kıymetini bilmeme” gibi kötü özellikleriyle konu edilir. Her bir söz, öğüt niteliğinde olması, az sözle çok şey ifade etmesi, her zamanda ve mekânda geçerliliğe sahip olması yönünden atasözleri ile benzerlik göstermektedir.

Atasözleriyle ilgili ikinci metin de derginin onuncu sayısında “Nakarat Değişti” başlığı ile yukarıda bahsedilen metnin devamında yer alır. Yukarıdaki metinle birçok yönden benzerlik göstermektedir. Söz tekrarlarından ve nidalardan oluşmaktadır: “şaşarım şaşarım, gülerim gülerim, ağlarım ağlarım...” (S.10, s. 75). Atasözlerinin konusu, elindekinin değerini bilmeyen ve zamanını kötü işlere harcayan insanların durumudur.

“Nakarat Değişti” metninin içinde “Yine Nakarat Değişti” ve “Başka Neva Başka Nakarat” adında iki yazı daha vardır. İki satırdan oluşan birinci yazı, rüyada görülen şeylerin ne anlama geldiği konusundadır. İkinci yazı da öncekiler gibi ikilemelerden oluşur: “vah vah, zavallı zavallı, heyhat heyhat...” (S.10, s.76). Bu metinde de ihmalkâr, dikkatsiz, vaktini zararlı şeyler için heba edenlerin eleştirisi yapılmaktadır.

Yukarıda incelemesi yapılan atasözleri ile ilgili metinlerin genellikle öğüt verici özellikte olduğu görülmektedir. Bu öğütler, olumsuz davranışlar ve durumlar üzerinden verilmiştir: “Gülerim, gülerim, varlıklı iken yoksulluğuna ağlayanlara! Ağlarım, ağlarım, çoluğunu, çocuğunu dolandırıp gezmede, sürtmeye, eğlenmede varını yoğunu çürüterek gülenlere!” (S.10, s.75). İkileme, ünlem ve söz tekrarı gibi anlatım teknikleriyle oluşturulan metinler, sade ve anlaşılır bir dille yazılmıştır: “Ne güzeldir o şahıs ki, yüzüne düzgün sürüp de aynada kendi vecih-i mübareğine hayran ola! Ne hoştur o âdem ki, kendi eliyle kendi evine kundak bırakıp yine kendi ‘yangın var’ diye bar bar bağıra!” (S.10, s.75).

Atasözleri ile ilgili üçüncü ve son yazı, derginin on sekizinci sayısında yer alır. “Hikmetü’n-Nas” ismini taşıyan metnin yazarına ait bilgi sadece metin sonundaki elif ve lam işaretlerinden ibarettir. Bir Arap atasözünün konu edinildiği metin, atasözünün ortaya çıkış hikâyesi ve hikâyenin atasözü hâlini aldıktan sonra kullanılışı ile ilgilidir.

Metinde, gerçek olduğu rivayet edilen atasözünün hikâyesi, toy adındaki bir kuşla ilgilidir. Hikâyede, Arap toplumunda “sesiyle insanları sabahları uyandırma” gibi önemli bir yere sahip olan bu kuşun, vakitsiz ötüşüyle insanları zarara sokması ve bu yüzden gözden düşmesi anlatılmaktadır. Zarara uğrayan insanlar, bundan sonra kuşun sesiyle hareket etmekten vazgeçtiklerini sonradan kalıp hâline gelip atasözü olarak kullanılacak olan şu sözlerle ifade ederler: “Ey çağırğan toy kuşu, sus, sen sus, köylerde deve kuşu var” (S.18, s.143).

Metnin ikinci bölümünde zamanla atasözü hâline gelmiş bu olayın hangi durumlarda dile getirildiğini konu edinen bir başka anlatıya yer verilir. Bu anlatı, güzel konuşan bir kimsenin huzurunda bulunan cahil bir kimsenin söze atılmak istemesi üzerine orada bulunanların cahile “sen sus” diyerek tepki göstermesi hakkındadır. Örnekten de anlaşılacağı üzere, deve kuşunun olduğu köyde toy kuşunun ötmesinin gerekli olmadığı gibi bilgili kimselerin yanında da cahillerin söz söylemesinin geçerliliği yoktur. Yazar, bu atasözü ile Türkçedeki “deveden büyük fil var” atasözü arasındaki benzerliğe değinerek yazısına son verir.

Doğum, yaşam ve ölümle ilgili dört metinden ilki, altıncı sayıdaki “Temayül-i Zaman”dır. “S.” rumuzlu yazara ait olan yazı, zamanın her şeyi değiştirme gücü hakkındadır. İlk bölümde zamanın değişme ve etrafındaki şeyleri değiştirme özelliğine vurgu yapılır. Bir zamanlar iyi görülen şeylerin başka zamanda kötü olarak görülebileceği değerlendirilir. İlerleyen bölümlerde zaman, canlı bir varlık olan bir anne ve baba gibi tasvir edilir: “Zaman, bir vâlid-i

rahm-âver ve bir vâlid-i sitem-i serverdir ki ebnâ-yı zamanesini güldürürken ağlatır. Zaman, bir gün ümmü's-seyyiât ve bir gün ebû'l-hasenattır" (S.6, s.42). Son bölümlerde zamanın maarif üzerindeki etkisi; telgraf, tren gibi maarif ürünlerinin insan hayatını nasıl değiştirdiği konuları üzerinde durulur. Metin, zaman için yapılacak en iyi şeyin "ilim için çalışmak" olduğu nasihati ile son bulur.

Doğum, yaşam ve ölümlle ilgili ikinci metin, derginin sekizinci sayısında yer alan "Hayat" başlıklı yazıdır. Yazarı belirtilmemiş olan yazının konusu başlığından da anlaşılacağı üzere yaşamın kıymeti üzerinedir. İnsanın hazineler saklayan bir defineye benzetildiği metinde hayat, bu definedeki en kıymetli cevher olarak tasvir edilir. Hayatı değerli kılan şeyin ise sağlık olduğu belirtilmektedir. Metinde, sağlığı korumanın önemine vurgu yapılırken bir insanın sağlığına dikkat etmemesinin sonuçlarının tüm toplumu etkileyebileceği görüşü savunulur. Sağlığın ibadetten bile önce olduğu görüşünün öne sürüldüğü metinde, çocuk düşürmek veya çocuk olmaması için ilaç kullanmak, zalimlik olarak nitelendirilmektedir. Metin, sağlıklı yaşamak için insanların neler yapılabileceğinin araştırılması hususundaki tavsiyelerle son bulmaktadır.

Doğum, yaşam ve ölümlle ilgili son metin dokuzuncu sayıda yer alan "İskat-ı Cenin" adlı metindir. Altıncı sayıda yer alan "Hayat" metninin devamı niteliğindedir. Yazarı belirtilmeyen yazıda, bilerek çocuk düşürenlerin evlat katili oldukları, çocuk düşürmenin vicdani ve dini açıdan doğru olmadığı eleştirisi yapılmaktadır. Cellatların ve katillerin bile çocuk düşürenlerden daha masum olarak gösterildiği metinde, anne ve baba olmanın, çocuk sahibi olmanın kutsallığına vurgu yapılmaktadır:

"Filze-i ekbâdına hatta kendi nefesine rahîm ve şefkati olmayan vâlideyn, katil-i hunrizden daha hain, daha zalim, daha hunhar, daha eşna değil midir? (...) İnsaf ele alınır da muhikk-ane düşünülür ise karnındaki çocuğuna merhameti olmayanların katilden kalır yeri olmayıp belki daha eşna olduğunu tasdik eylememek mümkün olamaz." (S.9, s.66-67)

Manevi değerlerle ilgili metinlerin ilki derginin ilk sayısında yer alır. Sabit adlı yazara ait olduğu belirtilen metnin ismi "Es-Sıdk-ı bi'l-Harâhiri"dir. Metnin konusu "doğruluk"tur. Yüce değerlerden biri olan doğruluk, dürüst olma, metinde karşıtı olan yalancılık ile karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Metinde doğruluk, “saadet kıblesi”, “maddi ve manevi şan yüceltici”, “cennette olduğu düşünülen, iyilik tohumundan yaratılmış ve insanları gölgesinde koruyan büyük ağaç”, “dilin süsü”, “iyiliklerin kaynağı” gibi vasıflarla tasvir edilirken yalancılık, “uğursuzluk kılavuzu”, “insanı dünyevi ve uhrevi şereflerden mahrum bırakan şey”, “kötü niyet tohumundan yaratılmış, ateş dolu, dallarından insanı cansız bırakan ve doğru yoldan saptıran kokular yayan zakkum”, “dilin hayâsızlığı”, “kötülüğün anası” gibi olumsuz vasıflarla ifade edilir.

Metinde doğrulukla ve yalancılıkla ilgili iki ayetten alıntı yer almaktadır. Doğrulukla ilgili alıntı Mâide Suresi’nin 119. ayetidir: “Bugün sadıklara, doğruluklarının fayda vereceği gündür” (Yazır, 2011: 128). Yalancılıkla ilgili alıntı ise Murselât Suresi’nin 19. ayetidir: “Vay hâline o yalanlayanların!” (Yazır, 2011: 581). Metindeki bir diğer alıntı da yazının son kısmındaki Arapça beyittir. Metin, bu beyitle son bulur.

Manevi değerlerle ilgili ikinci metin derginin ikinci sayısında yer alır. “Sebat” başlıklı bu metnin yazarına yazının sonunda M(im) ve N(un) harfleri bulunur ancak yazının Mehmet Nuri Bey olduğuna dair bilgi ikinci sayıdaki bir metinde belirtilmektedir. Arapça kökenli bir kelime olan sebat, “sözünden ve kararlarından dönmeme, bir işi sonuna değin sürdürme, direşme” (Türkçe Sözlük, 2009: 1717) manasını taşır. Metinde bu olumlu davranışın ve bu özelliklere sahip insanların övgüsü yapılmaktadır. Yazara göre sebat, “doğru yola ve mutluluğa ulaşmada en iyi rehber”dir. Sebat sahibi kimseler de her yerde ve her durumda saygı gören, üstün niteliklere sahip kimselerdir. Yazar, bir işi sonuna kadar götüremeyen kimselerin aşağı derecelere düşeceğinin kaçınılmaz olduğunu belirtir ve onları ölüme teslim olmuş kimseler olarak nitelendirir: “Adem-i sebat sahibini terzil edip mezbele-i mezellete düşürür vara vara mühlik-i vartalara uğratmaya değil âdetâ şirpençe-i merge geçirir” (S.2, s.13). Yazar, bu dünyada eser bırakmanın önemine vurgu yapan cümlelerle yazısına son verir.

Manevi değerlerle ilgili üçüncü yazı, “Fayda Vermeyen Nedamet” başlığıyla derginin üçüncü sayısında yer alır. Yazarı belli olmayan kısa bir yazının konusu, insanların bilerek veya bilmeyerek yaptığı hatalardır. Altı maddede sıralanan bu hatalardan birincisi, “evden aç çıkıp yemek bulamamak” şeklinde ifade edilir. Elindekilerle yetinmeme, açgözlülük etme ve kibirlenmeye karşılık gelir. İkincisi pişmanlık, “seyre gidip çalgı çaldırmak” olarak verilir. Bu pişmanlığın ifadesinin “asıl işinin dışında başka bir işle uğraşmak, amacının dışında davranmak, sorumsuz davranmak” olduğu söylenebilir. “İdaresini bilmeyip sarrafa işlenmemiş ipliğini kırdırmak” şeklinde açıklanan üçüncü pişmanlık, “elindeki fırsatları layıkıyla

değerlendirememek” olarak yorumlanabilir. Dördüncü pişmanlık, tembellik edip vaktini boş geçirmek olarak belirtilirken beşinci pişmanlık, kötü huylu arkadaş edinmek; altıncısı ise günaha ısrar etmek olarak belirtilmiştir.

Manevi değerlerle ilgili dördüncü metin de bir önceki metin gibi derginin üçüncü sayısında yer alır. “Kesp” başlıklı metnin yazarı “S.” harfi ile belirtilmiştir. “Çalışarak kazanma, geçim elde etmek için yapılan çalışma, sanat” manalarına gelen kesp, metinde insanın bu dünyada yapması gereken en şerefli işlerden biri olarak tanıtılır. Kazanç elde etmenin en şerefli olanı ticaret olduğuna vurgu yapılır. Ticaret dışında çiftçilik ve sanatkârlık da önemli kazanç kapıları olarak sıralanır. Metinde, kazanç için çalışmak gerekliliğinin fıkıh kitaplarında da yer aldığı önemle vurgulanır. Aynı zamanda peygamber ve diğer din adamlarının meslekleri hakkındaki bilgiler aktarılarak her bir mesleğin kutsallığına işaret edilir:

“Kesp, öyle mukaddes bir kâr-ı celildir ki Ebu'l-beşer Hazret-i Âdem ziraat edip Hazret-i Nuh neccâr ve Hazret-i İbrahim ile Ebu Bekir es-Siddîk bezzaz idi. Hazret-i Süleyman hurmalığından zembil örer, Ömer el-Faruk sahtiyan işler idi. [...] Ülü'l-azm peygamberân-ı zî-şan-ı hazeratı bile ehl-i ziraat ve ticaret ve sanattır.” (S.3, s.21)

Manevi değerlerle ilgili beşinci metin, dördüncü sayıda yer alan “Meşhur Celâl Paşa Merhumun Asarındandır” başlıklı metindir. Adı geçen Celâl Paşa, on sekizinci yüzyılın vali, âlim, şair ve yazarlarından olan Seyyid Ali Celâlüddin olduğu bilinmektedir (www.biyografya.com, 2018). Bir dönem Niğbolu’da görevli iken kaleme aldığı anlaşılacak yazı, yolsuzluk yapmaya çalışmış biri hakkındadır. Celâl Paşa, yazısında kendini Abdülkâdir Geylânî’nin soyundan olduğunu iddia eden birinin mal ve mülkünü haşereler tarafından yenip bitirildiği yalanını uydurup devletten bu yolla mal kaçırmak isteğini anlatır. Eser, on sekizinci yüzyılın dil özelliklerini yansıtır nitelikte ağır ve tamlamalarla yüklüdür.

Manevi değerlerle ilgili son yazı “Nahvet”, Sabit adlı yazara ait olup beşinci sayıda yer almaktadır. Bu yazıda “kibirli olma” konusu ele alınmaktadır. Metinde karşılaştırılması yapılan iki özellik, hilm (yumuşak huyluluk) ve tevazu (kibirli olmama) ile nahvet (kibirlenme)dir. İnsanı rezil etme, aşağı seviyelere indirme, doğru yola gitmekten alıkoyma gibi zararları olan kibrin, insanı daha büyük tehlike olan “Hakk’ı inkâr etme” derecelerine kadar vardırabileceği öngörüsünde bulunulur:

“Ucb ve kibir öyle bir azametli yadigârdır ki bir mütekebbire bedihiyâttan bir emr-i hayır-ı ihtar olunsa kabule tenezzül ettirmez ve tarik-i sakimi bıraktırıp râh-ı istikamete koyuvermez. El-ıyâzü-billâh kibir ve ucb öyle bir beladır ki küllen Hakk’ı istimâa mani-i kavi olur. İnsan, Hakk’a tabi olmayınca dünyada, ahirette nasıl semt-i selameti bulur?” (S.5, s.34).

Alçakgönüllülük, iyi ahlakın kutsal ve muhterem değerlerinden biri olarak gösterilirken bir insanın şerefli olmak için tevazu sahibi olması gerektiği savunulur. Yazı, Arapça bir beyitle son bulur. Bu beyit şu şekilde tercüme edilebilir: Ey delikanlı, her zaman mütevazı ol/ Topraktan yaratılarda gurur olmaz.

Dolâb’daki deneme metinleri dil ve ifade özelliklerine göre değerlendirildiğinde bu metinler, sade, süslü ve daha az süslü olmak üzere üç grupta toplanabilir. Celâl Paşa’nın yazısı döneminin üslubunu yansıtır nitelikte süslüdür. Hâlet Bey’in haşhaş çiçeğini konu edindiği üçüncü sayıda yer alan yazısında süslü ve sanatlı bir üslup kullandığı görülmektedir. Hâlet Bey, bu yazısında uzun ve süslü cümlelerden ve tamlamalardan yararlanmıştı:

“Huzur-ı çemenzâr-ı semensâ-yı devletlerine nessâr-ı ezhâr-ı keftâre hacet olmadığı vecihle hıyaban-ı cennet-i nişanda civanperçemi gibi açılıp fevâyih-i letâifi dört yana yayılan taze sümbüller ve nev-resîde-i hatt-ı fitne-i fezalara nazar-ı ibretle başka bir safa veren reyhan ve fülfüller ve gaze-i gayr-ı ârızı-yi arızı canan gibi can can katan güller arasında elhasıl iklîl-imelek ve zülf-i arûs misillü...” (S.3, s.21)

Bu yönüyle yazarın eski edebiyat geleneğinden beslendiği ve dergide yer alan şiirlerinden hareketle şiirde kullandığı üslubu nesirde de devam ettirdiği sonucu çıkarılabilir.

Daha az süslü dilde yazılmış metinler, şu şekilde sıralanabilir: “Es-Sıdk-ı bi’l-Harâhiri”, “Sebat”, “Kesp”, “Nahvet”, “Hayat”. Daha az süslü bir dille kaleme alınmış bu beş metinde tamlamalar kullanılmakla birlikte sade ifadeler de yer almaktadır. Geriye kalan on bir metinde ise sade bir üslup kullanılmıştır.

Dergideki deneme metinleri incelendiğinde bu metinlerin hem nitelik hem de nicelik olarak tatmin edici olduğu söylenebilir. Atasözleri hakkında yazılmış deneme metinleri, Türk dilinin zenginliğini göstermesi açısından önem taşıırken eğitimle ilgili metinler, dönemin aydınlarının

ve siyasilerinin eğitime ne derece önem verdiği anlaşılması açısından dikkate değerdir. Bu konuda, hem siyasilerin hem de aydınların konunun ehemmiyetinin farkında oldukları, Avrupa'yı yakından takip ettikleri ve bu sayede daha hızlı ilerleme kaydettikleri görülmektedir. Manevi değerlerle, yaşama ve kültürle ilgili deneme metninin didaktik tarzda yazıldığı göze çarpmaktadır. Bu metinlerden birçoğu, genel meseleleri konu almakla birlikte o döneme has birtakım tarihi ve sosyal olayları gözler önüne sermesi açısından değerlidir. Deneme metinleri içinde doğa ve mevsimlerle alakalı “Şehir Postasıyla Aldığımız Bir Varaka” başlıklı yazı ise, tramvayların işlevi ve karhane denilen kar kuyularının buzdolabı niyetine kullanılması gibi dönemsel bilgiler içerir. Metin hem bu özelliği ile hem de ironi ve keskin bir zekâyâ dayalı edebi mizah ürünü olması yönleri ile zenginlik gösterir. Sonuç olarak, konu olarak çeşitlilik gösteren bu on yedi adet deneme metninin dönemin edebi, siyasi, sosyal meselelerini aydınlatması açısından önemli bir rolü olduğu söylenebilir.

2.3.2. Makale

Dergide on adet makale mevcuttur. Bunlardan beşi edebiyat ile ilgiliyken diğerleri tarih, din, matematik, kimya ve biyoloji ile ilgilidir. Edebiyat ile ilgili metinler derginin birinci, ikinci, altıncı, yedinci, dokuzuncu ve on sekizinci sayısında yer alırken tarihle ilgili metin üçüncü, dördüncü ve yedinci sayıda, din ile ilgili metin yedinci ve sekizinci sayıda, matematikle ilgili metin sekizinci, onuncu, on birinci ve on beşinci sayıda, kimya ile ilgili metin dördüncü, altıncı, yedinci ve sekizinci sayıda, biyoloji ile ilgili metin ise on üçüncü, on beşinci ve on sekizinci sayıda yer alır. Bu dağılım, aşağıdaki tablodaki gibidir:

Tablo 2.6. Makale Metinlerinin Konularına Göre Dağılımı

Konular	Sayı	Adet
Edebiyat	1-2-6-7-18	5
Tarih	3-4-7	1
Din	7-8	1
Matematik	8-10-11-15	1
Kimya	4-6-7-8	1
Biyoloji	13-15-18	1
Toplam		10

Edebiyatla ilgili metinlerden ilki “Enmûzec” adlı yazıdır. Hâlet Bey'e ait olan yazı, derginin birinci ve ikinci sayılarında yer alır. Makale, Hâlet Bey'in bu yazıyı yazma amacını anlatan kısa girişi ile başlar. Hâlet Bey, yazısında Türk dilini süslü Arap giysisi giyen ve başına güzel Fars şalı alan güzel ve etkileyici ifadeye sahip bir dil olarak nitelendirirken Türk edebiyatının Arap

edebiyatının inceliklerle dolu dili üzerine olduğunu belirtir. Aynı zamanda “Türkçe fûnûn-ı edebiyeye” (S.1, s.4) ait “mükemmel” bir kitabımızın olmayışına vurgu yapar. Halep’te memur bulunduğu zamanlarda “Türkçe edebiyata” ait yazılmış olan makalelerden de bahseden Hâlet Bey, bu makalesinde o yazıları derleyip eklemeler de yaparak “Enmûzec”i ortaya koyduğunu açıklar.

Fesahat ve belagatin tanımlarının yapıldığı metinde, bir sözün fasih olması için hangi özelliklere sahip olması gerektiği maddeler hâlinde ve örneklerden yararlanılarak açıklanmıştır. Bir sözün hem söylenişte hem de manada birbiri ile uyumlu olması gerektiğini savunan Hâlet Bey, mana içermeyen sadece görünüşte güzel sözlerin fesahat ve belagatten uzak olduğunu şu sözlerle açıklar:

“Eğer birtakım tekellüflü ve masnu-ı elfâz-ı irat olunup da maânî onlara tabi kılınır ise manzar-ı kabîha güzel libas giydirmek ve ağaçtan bir kılıca altın kın yapmak gibi olur. Şu hâlde bazı müteahhirinin yaptıklarından içtinap olunmalıdır ki muhassenat-ı lafziyeden bir şey iradına ziyade-i itina ile enva-ı sanayi-i bediyyeye bezl-i maddür ederler ve kelamı güya ki ifade-i mana için sevk olunmamış bir hâlde getirirler. Sanayi-i bediyyeyi gözetirken maânî-i bediâyı kaçırmazlar. Sanat-ı lafziyeye o kadar riayet ederler ki delaletin hafâsını ve maânînin rekâketini asla kaydetmezler ve lafza manayı yani muhassenat-ı bediyyeye için fesahat ve belagati feda ederler.” (S.2, s.11-12)

Yazarın “Belagat” başlığı altında söz sanatları hakkında yaptığı açıklamalar da dikkate değerdir:

“‘Belagat’, kelamın hüsn ü ân-ı zatiyesi ve sanayi-i bediâyâ zîb ve zîver-i ârizisi makamındadır ama derece-i belagatten sakıt olan kelam, sanayi-i bediyye ile muhallâ olsa bile makbul ve matbu olamaz. Zira çirkin yüze alayış-i gâze letafet vermez ve âriz-ı zenciye ârâyış-i meşşâta ziynet getirmez. [...] Kelam-ı belîğ, muhassenat-ı bediyyeden ari olsa dahi yine matbu ve makbuldür. Zira tabii ve endamî mütenasip bir güzel pîrâyeyi câmeden ari olsa yine güzeldir lakin buna bir de sanayi-i bediyye ilave olunur ise daha ziyade revnak ve taravet kesbedeceği bî-iştibâhtır. Zira kâlâ-yı sade ile akmişe-i ranâyı menkûşe erbabı indinde bir olmaz ve nesiç-i bûriyâ ile perniyân birbirine kıyas olunmaz. Bir cevherin ki suyu ne kadar tiz olsa o kadar kadir ve kıymeti arttığı

müsellemâttan olduğu gibi zîb ü zîver hüsn ü ân-ı zâtiyenin letafetini ziyade kıldığı dahi bedihiyyâttandır.” (S.2, s.12)

Edebiyat ile ilgili ikinci metin “Tramvay Aslından Ne İdi?” başlıklı yazıdır. Derginin birinci sayısında yer alan metnin yazarı belirtilmemiştir. Derginin çıkarıldığı dönem göz önünde bulundurulduğunda tramvayların o dönem için önemli bir ulaşım aracı olduğu görülmektedir. Bu araç, yalnız onu kullanan halkın değil dönemin yazarlarının da ilgisini çekmeyi başarmıştır. Fransızca kökenli bir sözcük olan tramvay, o dilde *tramway* şeklinde kullanılırken dilimize tek bir harf değişikliği ile *tramvay* (Türkçe Sözlük, 2009: 2002) şeklinde geçmiştir.

Metinde tramvay kelimesinin nasıl oluştuğunun hikâyesi anlatılır. Rivayete dayandırılan hikâyenin konusu, bir kadın ve çocuğunun başından geçenlerdir. Olay pazar yerinde geçmektedir. Pazar yerinde pazar arabası olarak bilinen tramvaylar mevcuttur. Hikâye, kadının dalgın olduğu sırada oradan geçen bir arabanın çocuğuna çarpması ve çocuğun “dur anam vay” diye bağırması ve ölmesi ile sonuçlanır. Metinde, pazar arabalarının bu olaydan sonra “dur anam vay” şeklinde kullanılmasına sebep olduğu belirtilmektedir. Metnin sonunda yer alan “İlâl-i Tramvay” başlıklı kısa yazıda “dur anam vay” nidasının kullanıla kullanıla “tramvay” hâline gelişi, dilbilgisi açısından izah edilmektedir.

Edebiyatla ilgili üçüncü metin, derginin altıncı sayısında yer alır. “Hidayet Efendi’nin ‘Lügat-ı Ecnebiyye’ Unvanlı Tertip Buyurdıkları Risaleyi Okuduk ve Asar-ı Nafiadan Olmakla Mukaddimesini Aynen *Dolâb*’a Koyduk” başlıklı yazının yazarı başlıktan da anlaşılacağı üzere Hidayet Efendi’dir. Yazıda Türk dilinin günden güne gelişmesi ile bünyesine Farsçadan, Arapçadan kelimeler alması ve böylece Arapça ve Farsça lügatler kullanılmaya başlanmasından bahsedilir. Avrupa’daki yeniliklerin Osmanlı’da da yaygınlaşması ile dilimize yabancı dillerden gelen kelimeler olduğu ve bu kelimeleri içeren yeni sözlüklerin kullanılması ve yaygınlaştırılması gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Hidayet Efendi bu yazısında dilimizde en sık kullanılan yabancı kelimeleri ele aldığını belirtmektedir. Bu yazıdan hareketle *Dolâb* dergisinin yalnız kendisine gönderilen yazıları değil o dönem içinde veya öncesinde yayımlanmış kıymetli eserleri de okuyucuyla buluşturma kaygısı taşıdığı görülmektedir.

Edebiyat ile ilgili dördüncü metin, derginin altıncı ve yedinci sayılarında yer alan “Biraz da Eğlenceye Gelelim: Meddah” başlıklı yazıdır. Yazının devamı, yedinci sayıda “Biraz da Eğlenceye Gelelim’in Tetimmesidir” başlığı ile dergide yer alır. Yazarı belli olmayan yazının

konusu meddahlık ve meddahlardır. Yazar, bu yazısında izlemeye gittiği meddahtan hareketle meddahlığın nasıl olması gerektiği ve eski meddahları değerlendirmelerinde bulunmaktadır. Eski meddahlara örnek olarak Piç Emin, Mürekkepçi İzzet gibi isimleri saymaktadır. Bu isimler, on dokuzuncu yüzyılın önemli meddahları arasında geçmektedir (Nutku, 2003: 294). Yazının ilerleyen bölümlerinde meddahların oynadığı mekânlar sayılmaktadır: Karakulak Hamı, Aksaray, Sandıkburnu, Kılburnu, Moda Burnu, Defterdar Burnu (S.6, s.48).

Yazar, meddahları “hikâye anlatan” ve “dalkavukluk eden” olarak ikiye ayırmaktadır. Meddahların taklitlerini yaptıkları dalkavuk, mirasyedi tiplerden de bahseden yazar, dalkavuk tipini oynayan meddahın oynadığı rolü alaya almadan, onlara kin gütmeden “sanatkârlık rekabeti” içinde canlandırması gerekliliğini vurgular. Dalkavukluğun görüldüğü kadar kolay bir sanat olmadığı, dalkavuk denen kimselerin “tarih, hikâye, fıkra” gibi bilgi gerektiren konulara vakıf, hazırcevap, yorumlama ve güzel anlatma yeteneği olan kimseler olduğu meselelerine değinir. Yazı, meddahların anlatım tarzı hakkındaki bilgilerin verilmesiyle sona erer.

Edebiyatla ilgili beşinci ve son metin, derginin on sekizinci sayısında yer alır. “Hariciye Odası Ser-âmedân Hulefâsından İzzetli Neyyir Beyefendi’nin ki Kuvve-i Kalemîyye ve Fetânet-i Fıtrîyyesi Müsellemdir, ‘Tasvir-i Sebat’ Namıyla Kaleme Alıp Âlem-i Matbuat-ı Tenvir Eden Tiyatro Bihakkın Mütalaasından Başka ve Manzara-i İcraya Vazolunur İse Temaşasından Dahi Başka Türlü İstifade Olunacağına Mukaddime-i Belîgesi Şahit Olmasıyla İşbu Mukaddime-i Bedîa *Dolâb*’ın Maa’l-ihitiram Bu Gözüne Konuldu” adlı uzun başlıklı metnin yazarı Neyyir Bey’dir. *Dolâb*’da yer alan bu yazı, Neyyir Bey’in tiyatro türünde yazdığı *Tasvir-i Sebat* adlı eserinin mukaddimesidir.

Mukaddimedede edebiyat ilminin temeli, kısas ve hikâyeler olarak gösterilmektedir. Bu anlatıların insana ait birtakım maceralardan ibaret olmadığı derininde ahlaki güzelleştirme, ders verme gibi vasıflara sahip olduğu gerçeği savunulur: “*Suret-i hâli bir âşık cefasında veya bir sahib-i musibet macerasından ibaret görünür ise de hakikatte büyük büyük ibretleri medar-ı tezhîb-i ahlak ve teşyîd-i revâbit-ı hüsn-i ittihat ve ittîfak olur dekâyık ve hakâyıkı havidir*” (S.18, s.140). Anlatı türleri içinde tiyatronun da varlığına işaret eden Neyyir Bey, tiyatronun bir meseleyi anlatmada en etkili yollardan biri olarak gördüğünü açıklar. *Tasvir-i Sebat*’ın tiyatro türünde olması da yazarın belirttiği sebepten ötürüdür.

Tarihle ilgili dergideki tek metin Hâlet Bey'e aittir. Makale, üçüncü sayıda "Zuhur-ı Âl-i Osman" başlığı ile, dördüncü sayıda "'Âl-i Osman'dan Mabat" başlığı ile, yedinci sayıda "Âl-i Osman'ın Cüz-i Evvelinden Mabat" başlığı ile yer alır. Üçüncü sayıda Hâlet Bey'in tarih bilinci ve duyarlılığına dair yazdıkları ve Osmanlı tarihini yazmak için niyetlendiğini belirten ve bunun gerekliliğini dile getiren cümlelerden oluşmaktadır. Tarihi küçükten büyüğe herkesin öğrenmesi gereken bir ilim olarak nitelendiren yazar, bir milletin nasıl yükseldiğini ve yıkıldığını sebepleriyle ortaya koyan ilmin tarih olduğunu vurgular: "*Tarih büyüklerden küçüklerden çoluk çocuklara varıncaya değin cümleye mütalaa ve tedrisi elzem-i fenn-i bedîdir. Bir kavmin inkırazını ve dereke-i mehâlike sukutunu esbabıyla bildiren tarihtir. Bir kabilenin silm-i terakki ve saadete suûdunu yine esbabıyla beraber gösteren tarihtir*" (S.3, s.18).

Uzun süredir böyle bir eser kaleme alma düşüncesinde olduğunu açıklayan yazar, mütevazı göstererek kendini bu konuda yetersiz olarak nitelendirir ancak bunu bir vatan hizmeti olarak gördüğünü de ekleyerek yazmaya başladığını ifade eder. Bir cüzden ibaret olan yazının devamı maalesef yoktur. Kaynaklar incelendiğinde de Hâlet Bey'in bu çalışmasını tamamlayamamış olduğu görülmüştür.

Birinci cüz üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde, Osmanlı'nın "Kayıhanlı Gazi" unvanıyla bilinen Türkmen boyundan geldiğini, kabilenin reisinin Süleyman Şah olduğu gibi bilgiler bulunmaktadır. Bu bölümde genel olarak Kayıhanlıların göç etmesi, Moğol kavminin zalimliği, Süleyman Şah'ın ölümü ve Caber Kalesi'ne defnedilişi anlatılmaktadır.

İkinci bölüm "Ertuğrul Gazi" başlığını taşır. Bu bölümde Süleyman Şah'ın oğullarının tanıtılmasının ardından Ertuğrul Gazi'nin Alâattin Keykubat ile karşılaşması, Tatar kavmi ile mücadelesi, Domaniç, Karacaşehir ve Söğüt'tü mesken edinmeleri ve burada ölümü anlatılmaktadır. Bu bölümde bir de Ertuğrul Gazi'yle alakalı bir kıssa bulunmaktadır. Kıssa, Ertuğrul Gazi'nin rüyasında gördüğü saltanat müjdesi hakkındadır.

Üçüncü bölüm "Osman Gazi" başlığını taşır. Babasının ölümünden sonra oğulları arasında Osman Gazi'nin yerine geçmesi, Moğolların Selçuklularla olan mücadelesi, Osman Gazi'nin adaletli yönetimi gibi konular anlatılmaktadır. Bu bölüm yarımardır.

Makalede o dönemin önemli mekânlarının ve şahsiyetlerinin isimleri, diğer devletlerin isimleri ve olayların meydana geliş sırası belirli bir düzene göre ve tarihleri ile başarılı bir şekilde

verilmektedir. Metinde eksik kalan noktalar veya yazarın açıklama gereği durduğu yerler dipnotlarla tamamlanmıştır. Bunun dışında metinde kaynak gösterme yönteminden de yararlanıldığı görülmektedir.

Din konusunu ele alan metin, “Tesûmû Tesihhû” başlığı ile yedinci ve sekizinci sayılarında yer alır. Yazarı belli değildir. Oruç tutmanın faziletleri üzerine bilgiler yer alır. Metinde oruç, “savm” kelimesi ile ifade edilir. Metnin girişinde orucun kelime manası tanımlanır. Devamında orucun mübarekliği ve faydaları sıralanırken Kuran-ı Kerim’de orucun yer aldığı şu cümlelerle ifade edilir:

“Savm bir mübarek teklif-i Rabbanidir ki mükellefi onun tahtında saadet-i hayatının muhafazasına mütekeffil olur. [...] Hazret-i Kuran-ı Kerim’in beyan-ı vazihü’l-burhanıyla sabittir ki Cenab-ı Halikü’l-Beşer, Ebü’l Beşer’i halk buyurduğu günden itibaren bi’set-i Resülullah’a gelinceye kadar ne kadar ümem ve enbiya var ise cümlesine savmı farz buyurup bu ümmet-i merhumeye dahi bir tuhfe-i mukaddese olmuştur. Evet, savmın fezâil-i maneviyesine nihayet yoktur. Azıcık tefekkür olursa teslim olunur ki ebdân ve edyâna menafi bittabi çoktur.” (S.7, s.54)

Orucun üç mertebeden oluştuğunun söylendiği metinde birinci mertebe, “yemekten, içmekten ve cinsel isteklerden uzaklaşmak” olarak tanımlanırken ikinci mertebe, “kulak, göz, lisan, el ve ayak gibi uzuvlarımızla işlediğimiz günahlardan uzaklaşmak” olarak, üçüncü mertebe ise “kalpten dünyaya ait hırs ve istekleri uzaklaştırmak” olarak ifade edilir.

Orucun faziletleri dışında orucun hangi durumlarda tehlikeye girdiği ve toplumda oruç tutarken sıkça yapılan yanlışlıklara örnekler verilir. Verilen örneklerden o dönemin yaşayış ve düşünce tarzı hakkında bilgiler elde etmek mümkündür. Bu örneklerin birçoğu günümüz ile benzerlik göstermektedir. Yazarın eleştirdiği durumlar ve kişilere örneklerden biri “çok yemek yemek” üzerinedir:

“Savm zuhur-ı haytî’l-eb Yazdan şühûd-ı haytî’l-esvede kadar aç durmak manasına alınmasın. İnsan aç durur lakin aygırlardan ziyade karnı doymuşçasına önüne geldiğini kapar, ezkaza arkasından geçeni teper ise bunun imsak neresindedir? Evet, gecenin nisfında tev-i hazmiyesi (şu pe) yani taam-ı müsamereye iştahlandığından hardal ile karışık sövüş yiyip ertesi günü oruç tutmanın ne menafi olabilir?” (S.7, s.54)

Oruç tutmayanlar ise şöyle tasvir edilir: “*Sahurda o kadar yağlı, ballı yemekleri tıka basa ekl buyurduktan sonra sabâhisi kapalı dükkânlarda, sapa yerlerde orucunu yiyip dest-i rayb-ı pervanesine, mezheb-i imameli tespih alarak sâim gibice tafra-furûşluk edenlerimize ne demeli?*” (S.8, s.60).

Diğer bir eleştiri ise oruçlu iken veya sonrasında boş işlerle uğraşan ve haram edilen şeylerle meşgul olanlar içindir. Ramazan eğlencesi adı altında yapılan tüm eğlencelerin rezillikten ibaret olduğu belirtilir. Bu eğlenceler halk oyunları diye bilinen “orta oyunu, Karagöz, hayal, meddahlık”tır. Müzikli ve danslı eğlence yerleri, kahvehaneler, gazinolar, tavlaneler de aynı sınıf rezillikler arasında sıralanır. Yazar, bu mekânlar için “şamil-i lâubhane” adlandırmasını kullanır. Yazı, metnin başlığına da adını veren “sumû tesihhû: oruç tutun, sıhhat bulun” hadis-i şerifi ile sona erer.

Matematik ile ilgili metin derginin sekizinci, onuncu, on birinci, on beşinci sayılarında yer alır. “Keşfü'l-Hisâb” isimli yazının yazarı Hasan Suphi Efendi’dir. Şair ve yazar olan Hasan Suphi Efendi’nin derginin ikinci sayısında bir gazeli ve kısa biyografisi bulunmaktadır. Yazının sonunda yer alan kısa notta “atısi merhumun tercüme-i ahvaliyle gelecek” yazılıdır ancak böyle bir yazı yayımlanmamıştır.

Yazı bir mukaddime ile başlar. Hasan Suphi, “Mukaddime” alt başlığı altında aldığı eğitimden bahseder ve eserini iki bölüm ve altı makale şeklinde sunacağını açıklar. “Mebâdi-i Fenn-i Hisâb” alt başlıklı bölümde bir ilme talip olan kişinin üç şeye dikkat etmesi gerektiği açıklanır. Bunlardan “birincisi talip olduğu ilmin tarifini bilmek”, ikincisi “öğreneceği ilmin diğer ilimlerden farkını bilmek, öğrendiği ilmin kuralları ve usulünü bilmek”, üçüncüsü “öğreneceği ilmin amacını, sınırlarını bilmek, onu diğer ilimlerle karıştırmamak” olarak sıralanır.

Yazıda hesap ilminin tanımı yapıldıktan sonra sayılar özellikleri ile tanıtılıp örneklendirilir. Sayıların okunuşu, sayı basamakları, sayılarla “toplama, çıkarma, çarpma, bölme, eşittir” ile yapılan hesaplamalar ve hesaplamalarda kullanılan işaretler örnekleriyle açıklanır. Yazının devamı olduğu belirtilse de devamı dergide mevcut değildir.

Kimya ilmi ile ilgili yazı derginin dördüncü, altıncı, yedinci ve sekizinci sayılarında yer alır. “Zübdetü'l-Kimya” başlıklı yazının yazarı Sakızlı Mehmet Hayrettin Efendi’dir. Yazı, aynı eserin mukaddimesinden oluşur. Yazının dördüncü sayıda yer alan bölümü kısa bir açıklama

ardından gelen “Zübdetü'l-Kimya” başlığını, altıncı sayıdaki bölümü “İstitrat” başlığını, sekizinci sayıdaki bölümü ise “Zübdetü'l-Kimya'nın Tetimmesi” başlığını taşır. Hayrettin Efendi bu mukaddimesinde kimyacı olan iki yazarın (Pelouse ve Fremy) telif ettikleri eseri tercüme ettiğini açıklar. Kimya ilmini, ilimlerin başı olarak gören yazar, başka bir ilim olan tıbbın da kimya sayesinde ilerleme gösterdiğine vurgu yapar.

Yazıda kimya kelimesinin kökeni, gramatikal açıdan incelenmesi ve kimya hakkında yazılmış eserlerin tanıtımı da yapılır. Yazar, bu konuda yazılmış eserlerin Türkçeye çevrilmesinde geç kalındığını belirtir. Bitki ve hayvanlar hakkında bilgi sahibi olmak için kimya bilmek gerektiğine vurgu yapan yazar, insan hayatını kolaylaştıran birçok şeyin kimya sayesinde olduğunu şu sözlerle açıklar:

“Sokakları tenvir eden şuleli gazın kuvve-i elektrikiyye vasıtasıyla Bağdat gibi uzak bir mahalden haber alıp veren telgrafın ziyanın bazı münasebetiyle fotoğrafın “barutun” icadı kumaş ve kâğıtların boyanması ve beyaz vesair renkte olan kumaşların şarap ve vişnenin vesair mevâd ile lekelenmiş lekenin mahv ve izalesi ve keza ekliyle mütelevviz olduğumuz şeker ve mütene'im olduğumuz nan-ı aziz ve masnuat-ı zücaciyyeden “cam”, “kadeh”, “ayna”, “sürahi” buna mümasil şeyler ve “kâse” ve tabak gibi imalat-ı fağfuriye ve et'imede istimali kesir olan “tuz”, “sirke” ve fi zamanına havâîc-i zaruriye menzilesine giren “kâğıt ve mürekkep” bunların kâffesi fenn-i kimya ile husul bulur ve kimya ile bilinir.” (S.6, s.46)

Son bölümde yazar, madenin dönüşümü hakkında bilgiler vererek bir madenin başka bir madene dönüştürülemeyeceği ancak birtakım hileci kimyagerlerin türlü yollarla insanları kandırdığını hatırlatır. Yazı, düzenbaz kimyagerlerin hilelerinin neler olduğu anlatılarak sona erer.

Makale başlığı altında incelenecek olan son metin biyoloji hakkındadır. Derginin on üçüncü, on beşinci ve on sekizinci sayılarda yer alan metin, “Mîzânü'l-Hayvan” başlığını taşır. Yazarı tıp fakültesi öğrencisi olduğu belirtilen Kazgânî Ali Rıza Efendi'dir. Metinde hayvanların ve bitkilerin yaratılışı, özellikleri tarif edilir. Yazar, anlatımına cisimlerden başlayıp cisimleri organik ve inorganik olmak üzere iki kısma ayırır. İnorganik olan varlıklara örnek olarak kurşun ve antimom verilir ve bu cisimlerin birbirinden ayrı veya birlikte bir madde hâlinde olabileceğini ve tekrar ayrılabilirliğine devam etmesinin mümkün olabileceğini belirtir. Ancak bitki ve

hayvanların şekil değiştirdikten sonra insan müdahalesi ile eski hâline dönemeyeceğini ve yapısının doğal hâlde meydana geldiğini kuru bir ağaç parçasından verdiği örnekle açıklar: “*Mesela bir haşeb kıtasının eczâ-yı mürekkebesinden olan fahm, müvellidü’l-mâ, müvellidü’l-humûza-ı anasırını bi’l-ihrâk yekdiğerinden tefrik etmek esheldir fakat anasır-ı mezbûreyi terkip ederek heyet-i asliyesi gibi ağaç yapmak mümkün olamaz*” (S.15, s.118).

İlerleyen kısımlarda organik ve inorganik varlıkları beş madde üzerinden karşılaştırma yapılarak farkları ortaya konulur. Bu farklar beş madde üzerinden değerlendirilir: meydana gelmeleri, yok olmaları, gelişip, büyümeleri, görünüşleri, oluşum kimyaları. Diğer bir karşılaştırma ise iki organik varlık olan hayvanlar ve bitkiler üzerinedir. Hayvanlar ve bitkiler de beş madde başlığı altında değerlendirilir: oluşum yapıları, sinir sistemleri, his ve hareket etme güçleri, beslenmeleri, sindirim sistemleri. Metin sonunda “devamı var” ifadesi yer alsa da devamına yer verilmemiştir.

Dergideki makaleler dil özellikleri bakımından incelendiğinde yazılardaki anlatımın ne aşırı sade ne de süslü olduğu söylenebilir. Bu metinlerde sanat yapma gayesinden çok bilgi verme amacı görülür ve bu yüzden süslü ifadelere rastlanmaz. Onun yerine her bilimin kendi terminolojisine ait kelimelerle oluşturulmuş bir anlatım söz konusudur. Sosyal bilimler ve fen bilimlerinin çeşitli dallarında yazılmış bu makaleler, bilimsel gerçekliklere dayalıdır. Bu gerçeklikler sayılar, tarihler, önemli şahsiyetler, önemli mekân isimleri ile sağlanır. Örneğin Osmanlı tarihinin anlatıldığı metinde yüzyıllar, mekânlar ve şahsiyetler ön plana çıkarken, matematik konusunda yazılmış makalede bu gerçeklik rakamlarla sağlanır. Bu eserler, on dokuzuncu yüzyılın sosyal ve dinî yaşamına, fen, edebiyat, siyaset, tarih gibi bilimlerdeki birikim durumlarına ışık tutması açısından değerlidir.

2.3.3. Biyografi

Biyografi türünde dergide üç adet metin bulunmaktadır. İlk metin, ikinci, üçüncü, beşinci ve altıncı sayıda, ikincisi ikinci sayıda, üçüncüsü ise onuncu sayıda yer alır. Birinci yazı, meşhur bir din âlimi; ikincisi, dönemin ünlü bir şairi; onuncu sayıdaki metin ise tasavvufi eserleriyle meşhur bir şair hakkındadır. Tablo hâli aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.7. Biyografi Metinlerinin Konularına Göre Dağılımı

Konular	Sayı	Adet
Din âlimi	2-3-5-6-10	2
Şair	2	1
Toplam		3

Molla Lütüfî adındaki bir din âlimini anlatan ilk metin, derginin ikinci, üçüncü, beşinci ve altıncı sayılarında yer alan metindir. Biyografinin yazarı Hâlet Bey'dir. Eser, 1290/1873-1374 senesinde yayınlanır, aynı dönemde çıkan *Dolâb* dergisinde de tefrika edilir. Biyografide, Molla Lütüfî'nin o dönemin meşhur âlimlerinden aldığı eğitimle kısa sürede çok iyi yerlere gelişini, Sultan Murat Gazi Medresesi'ne müderris oluşunu, her vakit ilimle meşgul oluşunu ele alınır. İlerleyen bölümlerde Molla Lütüfî'nin eserleri, arkadaşlarına karşı ne kadar şakacı bir kişiliğe sahip olduğu ve evliyalık alametleri üzerinde durulur. Biyografi, Molla Lütüfî'nin iftiraya kurban gitmesi ve bunun sonucunda da haksız yere idam edilmesi şeklinde sona erer. Hâlet Bey'in Molla Lütüfî'nin yaşamını konu edindiği bu yazısında, günümüzdeki biyografi yazımında görülen yalın ve nesnel bir anlatım görülmez. Yazar, daha çok Klasik edebiyatta görülen tasvire dayalı, yazarın okuyucuyla daha yakın mesafede olduğu, içerisinde kısa hikâye ve şiirlerin olduğu bir anlatım tarzı geliştirmiştir:

“Hakikaten Molla Lütüfî'nin yukarıdan beri alâ-kadri'l-imkan arz-ı sahife-i tibyân eylediğimiz kemâlât-ı füyûzât-ı beyyinâtına nispeten her bir eser-i belagat-ı mübeşşiri âyât-ı fazl ve kemal olsa çok mudur? Nice asar-ı ber-güzide ki her biri mîzâb-ı kilk-i üstad-ı külden dürdâne gibi dökülmüştür. Böyle dürer-i gurer gûş-ı feleğe avize-i terkîm olsa layık mı değildir?” (S.5, s.35)

Biyografide Molla Lütüfî'nin yazdığı eserlerden dışında edebi yönü üzerinde çok durulmaz. Eserin tamamına hâkim olan konu, Molla Lütüfî'nin evliyalığı, evliyalık alametleri ve haksız yere katledilmesidir. Onun haksız yere katledilmesine sebep olarak kıskançlık gösterilir. Pek çok kaynak da bu bilgiyi doğrulamaktadır. Ölümünün o çevrede büyük yankı uyandırdığı da biyografide yer alan bilgiler arasındadır.

Hâlet Bey, Molla Lütüfî'yi okuyucuya sunarken düz, kesin yargılara dayalı bir ifade kullanmaz, tıpkı hikâye anlatır gibi olay ve karakter analizleri yapar. Bunları yaparken kullandığı dil, süslü ve sanatlıdır. Metnin bir diğer özelliği, nazım ve nesrin bir arada kullanılıyor olmasıdır: *“Heme kelam-ı tû ey râzdâr-ı âlem-i gayb / Muvâfik-ı kader est ü mutâbık-ı ezel est”* (S.5, s.20).

Metinde geçen mekân ve şahıs isimleri o dönem hakkında bilgiler taşır: Semerkant, Tokat, Sahn-ı Semâniye Medreseleri, Bursa, Sultan Murat Gazi Medresesi, Vefa semti, Sultan Bayezid, Fatih Sultan Mehmet, Sinan Paşa, Ali Kuşçu gibi. Bu yönleriyle eser, okuyucunun Molla Lütfi'nin duygu ve düşüncelerine yakından tanık olmasını ve olayları o günün gözüyle değerlendirmesini sağlar.

Dergide yer alan ikinci biyografi metni, ikinci sayıdaki “Gazel sahibi merhum” başlıklı yazıdır. Bu yazıda, bir gazel ve ardından gazelin sahibi olan Suphi hakkında kısa biyografik bilgi yer alır. Gazel, “hüner” rediflidir ve sekiz beyitten oluşmaktadır. Daha sonrasında gazelin şairi hakkında bilgiler verilir. Suphi isimli şairin o dönemin maharetli şairleri arasında yer aldığı ve genç yaşta vefat ettiği bilgileri verildikten sonra kaleme aldığı eserlerden kısaca bahsedilir. Dergi yazarı, şair hakkında daha kapsamlı bir çalışma yayınlanacağına dair bilgi vermiştir ama bu gerçekleşmemiştir. Bahsi geçen yazı, tam bir biyografi yazısı olmamakla birlikte adı geçen şair hakkında sınırlı sayıdaki bilgilerin bir kısmının burada *-Dolâb* dergisinde- yer alması açısından önemlidir.

Üçüncü biyografi, derginin onuncu sayısında yer alır. “Terâcim-i Ahval” başlıklı yazının yazarı Hâlet Bey'dir. Hâlet Bey, bu yazıda Hacı Hasan Hüsamettin Efendi adındaki din âliminin biyografisini yazacağını belirtmesine rağmen derginin diğer sayılarında yazının devamına rastlanmaz. Biyografi metni, tek cümlelik bir başlangıç cümlesi verilerek yarım bırakılmıştır, devamı başka sayılarda mevcut değildir: “*Mişârü'n ileyh Hacı Hüsamettin Efendi İstanbullu olup peder-derârî mastarları dâhiliye kalemi ser-halifesi*” (S.10, s.74).

Hâlet Bey, Molla Lütfi'nin hâl tercümesini yaptığı yazısında, bahsi geçen din âlimini bulunduğu çağa sanatsal gaye ile aktarmayı başarmıştır. Sanatsal gayenin yanında yukarıda bahsedilen anlatım tarzındaki çeşitlilikler, yazıyı zenginleştiren diğer unsurlardır. Yazarın bu anlatımının, Molla Lütfi'nin yaşantısının daha iyi anlaşılmasına katkı sağladığı söylenebilir. Suphi adlı şairi anlatan kısa yazı ise şair hakkında az da olsa bilgiye yer vermesi açısından önemli bir kaynaktır. Yarım kalan metin dışında, her iki metnin bu özellikleriyle dergiye farklılık ve derinlik kazandırdığı söylenebilir.

2.3.4. Şiir

Dergide on beş adet şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerin altısı İbrahim Hâlet Bey’e, ikisi Hersekli Arif Hikmet Bey’e, ikisi Rezaizade Mehmet Celâl Bey’e, biri Hasan Suphi Efendi’ye ait olup ikisi ise müşterektir. Hâlet Bey’e ait olan şiirler birinci, ikinci, üçüncü, beşinci, sekizinci, on üçüncü ve on dördüncü sayılarda; Arif Hikmet’e ait şiirler dördüncü ve yedinci sayılarda; Celâl Bey’e ait şiirler on altıncı ve on yedinci sayılarda; Suphi’ye ait şiir ikinci sayıda; müşterek şiirler ise altıncı ve onuncu sayılarda yer alır.

Tablo 2.8. Şiirlerin Temalarına Göre Dağılımı

Temalar	Sayı	Adet
Aşk	1-2-6-10-13	5
İkiyüzlülük	3	1
Sıkıntı	3-5-16	3
Yakınlık-Uzaklık	14	1
Tasavvufi	4-7-8	3
Merak	17	1
Hüner	2	1
Toplam		15

Hâlet Bey’in ilk şiiri, birinci sayıda “Bundan On Yedi On Sekiz Sene Mukaddem Söylemiş Olduğum Bir Gazel Olmasıyla *Dolâb*’ın Bir Köşeciğine Konulması Tensibinizle Menuttur” Mukaddemesiyle Hâlet Beyefendi’nin Gönderdikleri Eser-i Manzumdur” başlığıyla yer alır. Şiir başlıktan da anlaşılacağı üzere gazel şeklindedir. Altı beyitten oluşan gazel, “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” aruz ölçüsüne sahiptir. Ahenk, redif ve kafiyelerle sağlanır: “olur”lar redif, “îz”ler zengin kafiye. Ahengi sağlayan diğer unsurlarda da ikilemelerdir: “derd ü derd, aşk u aşk, saf saf, nâr u nâr, lale lale” (S.1, s.7-8) gibi.

Şiirin teması aşk, âşığın sevgilisine duyduğu aşkla yaşadığı olağanüstü hâllerdir. Bu hâllere örnek olarak âşığın ahının duman ve ateşlerinin kıyamete sebep olması, ayrılık acısı ile döktüğü gözyaşlarının tufan çıkarması gösterilebilir. Hâlet Bey, şiirinde Divan edebiyatının klasik mazmunlarından da faydalanır. Bunlara örnek olarak şunlar verilebilir: gönlün kuşa benzemesi, sevgilinin kâküllerinin kuş yuvasına benzemesi, sevgilinin bakışı ile âşığın gönlünün yaralanması... Şairin şiirinde mübalağalardan bolca yararlandığı görülmektedir. Bu örnekler, bu paragrafın ilk cümlelerinde belirtilmişti. Şiirde tekrar, teşbih, istiare ve teşhis gibi söz

sanatları da mevcuttur. Hâlet Bey'in Divan edebiyatı şiir geleneği ile yazılmış “olur” redifli bu şiiri, ağır bir üsluba sahip değildir, süslü ve karmaşık tamlamalardan çok sade ve anlaşılır ifadelerle yer verilmiştir.

Hâlet Bey'e ait ikinci şiir, üçüncü sayıda yer alan “âlem” redifli bir gazeldir. “ Müşârü'n ileyh Hâlet Beyefendi'nin Bin İki Yüz Seksen Bir Senesinde Yani Bundan Dokuz Sene Mukaddem Samsun Rüsumat Nezareti Kitabetinde Buldukları Zamanda Bî-nukat Olarak Söyledikleri Gazeldir” başlığıyla yer alan şiir, sekiz beyitten meydana gelir. Hâlet Bey'in bu şiiri, görevinden memnun olmadığı bir zamanda yazdığı tahmin edilmektedir. Dergide bu gazelin arkasında verilmiş şu beyit de bunu kanıtlar niteliktedir: “*Ben hayatım düşmeni bir rind-i firkat-i-dideyim/ Ey felek sem sun bana Samsun'a gitmekten ise*” (S.3, s.22). Gazel, “mefâ'îlün mefâ'îlün fa'ülün” aruz kalıbıyla yazılmıştır. Ahenk, redif ve kafiyelerle sağlanır: “-ı âlem”ler redif, “-âr”lar zengin kafiyedir.

Şiirin teması ikiyüzlülük, dünyanın riyakârlığı, insanın dünyada karşılaştığı sıkıntılardır. Şair, şiirde dünyanın aldatıcılığı karşısındaki şaşkınlığını, dile getirir. Dünya, şiirde “hileler yapan, yalanlar söyleyen, ikiyüzlü insan” gibi düşünülerek kişileştirilir. Dünyanın hâllerinden biri, üçüncü beyitte şu şekilde ifade edilir: “*Dem-i vâhitte sad-hâle muhavvil/ Değildir muttarit etvâr-ı âlem*” (S.3, s.22). Şiirdeki en belirgin edebî sanat, teşhistir. Gazel, tema yönünden Klasik şiirden farklıdır. Şiir dili açık ve anlaşılırdır.

Hâlet Bey'e ait üçüncü şiir, derginin beşinci sayısında yer alan “Hâlet Beyefendi'nin 1281 Senesinde Yani Bundan Dokuz Sene Mukaddem Samsun Rüsumat Nezareti Kitabetinde Buldukları Zamanda Bî-nukat Olarak Söyledikleri Gazeldir” başlıklı şiirdir. Beş beyitten oluşan gazelin aruz ölçüsü “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün"dür. Ahengi sağlayan unsurlar redif ve kafiyedir. Redif “olur” sözcükleriyle, zengin kafiye ise “-âr”larla sağlanır.

Şiirin teması, insanın dünyada sevgiliden ve başka sebeplerden çektiği sıkıntılar ve engellerdir. Şair, şiirinde gönlünü tıpkı bir insan gibi kişileştirerek tasvir eder. Gönül kimi zaman sevgilinin saçlarında, dudaklarında, kimi zaman şarap kadehinde, kimi zaman ahın dumanının çıktığı yerdedir. Son beyitte sevgilinin eline düşmüş olan gönlün dert ile içki içen ve sürekli ah eden bir hâle gelmiş olduğu görülmektedir: *Hâletâ dil vedd-i la'l ü kâkül-i mekkârla/ Dem-güsâr-ı derd olur ah-ı dem-â-dem kâr olur*” (S.5, s.38). Şiirde en belirgin sanat kişileştirmedir. Kişileştirilen şey “gönül”dür. Şiir dili, önce incelenen iki şiire göre daha kapalı ve sanatlıdır.

Hâlet Bey'e ait dördüncü şiir sekizinci sayıda yer alan "Saadetli Hâlet Beyefendi'nin Bundan On Üç On Dört Sene Evvel Söylemiş Oldukları Gazeldir" başlıklı şiirdir. On beyitten oluşan gazel, âftâb" rediflidir. Aruz ölçüsü "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" şeklindedir. Ahenk unsuru sağlayan redif ve kafiyeler şu şekildedir: "-ı âftâb"lar redif, "-ûy"lar zengin kafiye.

Şiirin teması Allah aşkı, Allah'ın eşsiz güzelliği, mükemmelliğidir. Allah'ın mükemmelliği "ışık, sıcaklık, güneş, yanmak, nur" kavramları üzerinden ifade edilir. Şairin tasavvufi bilgilerden uzak olmadığı hem şiirdeki göndermelerden hem de Hâlet Bey'in yaşam öyküsünden anlaşılmaktadır. Şiirdeki tasavvufi unsurlar şu şekilde sıralanabilir: "bezm-i can, kıyamet, haşir, mahşer..." Şair, tasavvufta "bezm-i elest" olarak ifade edilen yani insanın yaratıldıktan sonra Allah'la birlikte olduğu meclise gönderme yaparak insanın birlikten koptuktan sonra yalnız kalması ve bundan duyduğu hüzne işaret eder. Tekrar toplanma vaktini sabırla beklediğini ise şu beyitle ifade eder: "*Var iken dâğ-ı gamın sînemde etmem haşre dekl/ Zulmet-âbât olsa âlem meyl-i sûy-ı âftâb*" (S.8, s.63). Dünyaya ehemmiyet vermediğini her beyitte yineleyen şair, asıl güzelliğin Allah'ın yanında olmak olduğunu belirtir ve dünyayı Allah'ın gölgesinin bir güzelliği olarak nitelendirir: "*Şeb-çerâğ-ı ârızındır şevk-bâhş-ı bezm-i cân/ Sâye-i hüsnünde etmem cüst-cûy-ı âftâb*" (S.8, s.63). Tasavvufi şiirin en güzel örneklerinden olan bu şiirde en belirgin söz sanatı açık istiareddir. Şair Allah'ın vasıflarını dile getirir, onu güzel benzetmelerle över ama onun adından söz etmez. Gizlenen öge yaratıcıdır. Şair, kendi acısını ve sevgisini ifade etmek için de mübalağalardan yararlanır. Bunlar "ah ile çelik testiği bin parça etme, ayrılık ateşi ile cehennem ateşini eş tutma" olarak sıralanabilir. Şiir, ağır ve süslü anlatıma sahip değildir.

Hâlet Bey'e ait beşinci şiir, on üçüncü sayıda "Hâlet Beyefendi'nin Bundan On İki Sene Mukaddem Söyledikleri Gazeldir" başlığı ile yer alır. Yedi beyitten meydana gelen gazel "mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün" aruz kalıbına sahiptir. Şiirdeki redif ve kafiye şu şekildedir: "-ı hûn eder"ler redif, "-âb"lar zengin kafiye.

Şiirin teması aşktır, âşığın sevgiliden çektiği sıkıntılardır. Şiirde bu sıkıntılar "kan" kelimesi üzerinden ifade edilir. Bilindiği üzere Klasik edebiyatta âşık, sevgili tarafından her türlü aşağılama, küçük görmeye maruz kalır. Âşığını kimi zaman savaşı düşman asker gibi yaralar, asar, cezalandırır, buna rağmen âşık onu sevmekten vazgeçmez. Vazgeçmediği gibi ondan gördüğü eziyetleri bir meziyet gibi görür. Âşık, bunca eziyet gördüğü sevgilisini de türlü sıfatlarla adlandırmayı da bilir. Bu sıfatlara örnek olarak "kâfir, hükümdar, sultan, tabip"

verilebilir. Bu şiirde âşığı yaralayan yönüyle ön plana çıkan sevgili, âşığı “anlamazlıktan gelerek, yan bakış atarak, ondan ayrı kalarak” veyahut güzelliği ile kanlar içinde bırakır. Âşık, bu hâlleri elbette ki kıyamet kopmuş derecesinde korkutucu görerek mübalağalı olarak tasvir eder. Şu beyitte sevgilisinin bakışının oku ile her parçası ateş böceği gibi yangına dönen âşiğe şahit olunur: *Oldukça tîg-i gamzesi tâbiş-fîrûz-ı nâz/ Her laht-ı cism-i zârımı şeb-tâb-ı hûn eder*” (S.13, s.104). Şiirde telmih (hatırlatma) sanatına örnek olarak Hz. Nuh’un zamanında gerçekleşen Nuh Tufanı’na gönderme yapılmıştır. Diğer bir sanat ise kapalı istiaredir. Sevgili, oku ile yaralayan bir askere benzetilmiştir ancak benzeyen unsur söylenmemiştir. Son olarak şiirin açık ve anlaşılır dille kaleme alındığı söylenebilir.

Hâlet Bey’in altıncı şiiri derginin on dördüncü sayısında yer alan “Hâlet Beyefendi’nin Bundan On İki Sene Mukaddem Söyledikleri Gazeldir” başlıklı şiiridir. Şiirin son beytinden bu gazelin Hâlet Bey’in Namık Kemal’in bir şiirine nazire olarak yazıldığı anlaşılmaktadır: “*Nazîrem eş değilken hâk-pây-ı Nâmık’a Hâlet/ Eder takdîm dil eş’âra mahrem âra bîgâne*” (S.14, s.110). Altı beyitten meydana gelen gazelin aruz ölçüsü “mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün” şeklindedir. Redif ve kafiyeler şu şekildedir: “-a bîgâne”ler redif, “-âr”lar zengin kafiye. Şiirde iç kafiyeler de mevcuttur. Bunlar eş sesli veya aynı kelimelerin farklı yerlerde kullanılması sonucunda ortaya çıkmıştır: “mekkâr-kâr, dildâr-dâr, bîmâr-mâr...”. Şu beyit, duruma örnektir: “*Nedir bâdî-i kîl ü kâli bilmez tel kırar elbet/ Olanlar turradan güftâra mahrem târa bîgâne*” (S.14, s.110).

Şiirin teması, insanların birtakım şeylerle olan münasebetinin yakınlığı ve uzaklığıdır. Âşık sevgiliden ve onun dertlerinden uzak olmayacağı gibi, Allah aşkı ile yanan Hallâc-ı Mansûr gibi kimselerin de darağacına yabancı olmayacağı yani ölümden korkmadığı belirtilir. Âşık ile maşukun yakınlık durumunu şu beyit özetlemektedir: “*Olan müştâk çeşmin zülfüne ser-beste olmaz mı/ Hakîm olsun mu hiç bî-mâra mahrem mâra bîgâne*” (S.14, s.110). Şiirde Hallâc-ı Mansûr’un asılması olayına gönderme yapılmıştır, bu telmih sanatına örnektir. Şiir dili açık ve anlaşılırdır.

Hâlet Bey’e ait son iki şiir, tek beyitten ibarettir. İlk şiir, ikinci sayıda “Hâlet Beyefendi’nin Zade-i Tabı Olan Safî Türkçe Bir Beyit” başlığıyla yer alır. Hâlet Bey’in bu şiirinde gazellerinden farklı bir anlatım görülmektedir. Gazelleri, Klasik şiir anlayışına uygun yazılmışken bu şiiri, hem içerik olarak hem de anlatım dili olarak halk şiiri sadeliğindedir. Aşk konusu işleyen ve tek beyitten oluşan şiirde “kara” imgesi öne çıkmaktadır. Gözü ve saçı kara

olan sevgilinin âşığı kararsız yapması teması işlenir. Âşık, sevgilinin aşkıyla geceyi gündüzü birbirinden ayırt etmekte zorlanır hatta gündüzü bile geceden daha karanlık görmeye başlar. Sevgiliden başka şey düşünemeyen âşık ve eğer sevgiliye kavuşamamışsa en değerli zamanların, güzelliklerin bile farkına varamaz adeta günleri geceye döner. Şair, âşığın gündüzleri bile karanlık görmesi durumunu sevgilinin kara renkli saçları ve gözlerine bağlamaktadır.

Tek beyitten oluşan ikinci şiir, üçüncü sayıda Hâlet Bey'in "âlem" redifli gazelinin arkasında şu ifadelerden sonra yer alır: "Samsun'a giderken vapurda bi'l-bedâhe söyledikleri beyittir" (S.3, s.22). Hâlet Bey'in bir dönem işi gereği Samsun'a tayin olduğu bilinmektedir. Anlaşılan o ki şair, bu durumdan memnun değildir. Bu beyit, şairin o günlerdeki ruh hâlini yansıtır niteliktedir. Şiirde Samsun'a gitmekten ise zehir içmeyi tercih ettiğini şairane bir üslupla dile getirir: "*Ey felek sem sun bana Samsun'a gitmekten ise*" (S.3, s.229). Beyitte iç kafiye, "sem sun"mak ile "Samsun" kelimeleri arasında sağlanmışır. Önceki beyit gibi bu beyit de sade ve anlaşılır bir üslupla kaleme alınmışır.

Hersekli Arif Hikmet Bey'in dergide iki şiiri yer almaktadır. İlk şiir, derginin dördüncü sayısında yer alan "Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Mümeyyizlerinden İzzetli Arif Hikmet Beyefendi'nin Gönderdikleri Lütufnameleriyle Gazel-i Hikmet-tırâzları Maal-iftihâr Nihâde-i *Dolâb İzaz Kılındı*" başlığıyla verilir. Şiirin öncesinde dergi sahibinin Arif Hikmet Bey'e teşekkürü ve Arif Hikmet Bey'in dergiye övgüsü bulunmaktadır. On beş beyitten oluşan gazel, "mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün" aruz kalıbına sahiptir. Redif ve kafiyeler ise şu şekildedir: "-ı kadar"lar redif, "-âd"lar zengin kafiye.

Şiir, manevi mesele ve düşünceler üzerine kuruludur. Şair birçok konuya bu şiirinde değinir. Bu konulardan bazıları Allah'a güvenme, inanma, fikirde birlik sağlama, kibirli olmama, adalet sahibi olma, tamahkâr olma, haksızlığa boyun eğmeme şeklinde örneklendirilebilir. Şiirde teslimiyete dayalı bir tasavvuf anlayışı hâkimdir. Şair, her şeyin Allah'ın dilediği gibi olduğunu ve belli bir düzende ilerlediğini vurgular. Dünyada olup bitenlere geniş bir çerçeveden bakarak değerlendirmeler yapar. Bu değerlendirmelerde yol gösterici bir tavır da mevcuttur: "*Bulur nizâmı cihân Hakk'a mâil olsa eğer/ Kibâr-ı devlete ihlâs ü itimâdı kadar*" (S.4, s.29). Bir başka beyitte adaletli olmanın gerekliliği üzerinde durulur: "*Şehân-ı gurfe-nişînân serîr-i saltanatın/ Sürer safâsını âsâr-ı adl u dâdı kadar*" (S.4, s.29). Değerli şeylerin ancak değerli başka şeylerle beraber olmasının örneği ise şu beyittir: "*Şikeste-tâkat olur cism-i tevsen-i devlet/ Zimâm-ı*

dest-i eşirâya inkıyâdı kadar” (S.4, s.29). Didaktik bir tarzda yazılmış gazelin her beyti farklı mesajlar içerir. Şiirde teşbih sanatının örneği vardır. Mutluluk, dik başlı bir ata benzetilmiştir. Şiirde ağır ve sanatlı bir üslup yerine açık ve anlaşılır bir üslup tercih edilmiştir.

Arif Hikmet Bey’e ait ikinci şiir derginin yedinci sayısında yer alır. “İzzetli Arif Hikmet Beyefendi’nin Gazel-i İcaz-tırâzıdır” başlığını taşıyan gazel, on beyitten oluşur. Aruz kalıbı “mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün” şeklindedir. Ahengi sağlayan redif ve kafiyeler şu şekildedir: “-da”lar redif, “-âb”lar zengin kafiye.

Arif Hikmet Bey’in bu gazeli de tasavvufi konudadır. Şiirde değinilen konular “ruh ve cisim, dünya ve hayal, insanın Allah’a karşı sorumlulukları, günah ve sevap, olgunluk” olarak sıralanabilir. Dünyanın ibret alınacak pek çok güzelliğe sahip olduğu bir beyitte şöyle ifade edilir: “*Tetkik olunsa sûret-i merhûmedir cihân/ Yoktur vücûd-ı nakş-ı nümâyiş serâbda*” (S.7, s.51). Tasavvuftaki zahitlik, aşk şarabı, keramet göstermek gibi kavramları şu beyitte görmek mümkündür: “*Anlardı ehl-i zühd tabiât-ı kerâmetin/ Bilseydi sîr-ı nef’î vü neşâtı şarâbda*” (S.7, s.51). Şair bir başka beyitte, ruhun cisim bulmasındaki ilahi sırta dikkat çeker: “*Ervâhın inbisâtını eşbâh eder ayân/ Fehmet bu râz-ı mübhemi hengâm-ı hâbda*” (S.7, s.51). Şiir, didaktik bir üslupla açık ve anlaşılır şekilde kaleme alınmıştır.

Celâl Bey, tam adıyla Mehmet Celâl, dergide şiiri yer alan şairlerden bir başkasıdır. Dergide ve diğer kaynaklarda Mehmet Celâl Bey’in Recaizade Mahmûd Ekrem’in ağabeyi olduğu bilgisi yer alır. Celâl Bey’in dergide iki şiiri vardır. İlk şiir on altıncı sayıda “İzzetli Celâl Beyefendi’nin Gazel-i İcaz-tırâzıdır” başlığı ile yer alır. Beş beyitten meydana gelen gazel, “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” aruz kalıbı ile yazılmıştır. Ahengi sağlayan redif ve kafiyeler şu şekildedir: “-dır âhımız”lar redif, “-ân”lar zengin kafiye”.

“Âhımız” redifli gazelin teması sıkıntı ve dert olarak ifade edilebilir. Şiirde Klasik edebiyatta görülen belirgin bir âşıklık örneği yoktur. Sıkıntı çekmiş ve çekilenler sonunda olgunlaşmış, bu durumla özdeşleşmiş bir insan modeli vardır. Şair, yaşadıklarına karşılık “ah” ünlemini uygun görmektedir. Yaşamda olup bitenler, çevresinde gördükleri şeyler ona ahını dile getireceği vesileler olarak gelir. Dünya, dünyaya ait mekân ve olaylar örnek verilecek olursa gül bahçesi, şimşek, gök gürültüsü, rüzgâr, mevsimler gökyüzü, ateş şairin ahı ile doludur. Şair, ahını kimi zaman daha sert şeylerle ifade ederken kimi zaman da daha sakin durumlarla ifade eder. Örneğin şu beyitte ah, gökyüzündeki şiddetli olaylara benzetilir: “*Ra’d u berk-i pür-belây-ı*

âsumândır âhımız/ Sâye-i dūd-ı dil-i âteş-feşândır âhımız” (S.16, s.128). Diğer bir beyitte ah, dünyayı ızdırabla döndürendir: “*Çarhı eyler haşre dek gerdiş-pezîr-i ıztırâb/ Sarsar-ı zîr ü zîr-i sâz-ı cihândır âhımız*” (S.16, s.128). Bir başka beyitte ah, daha sakin hâlde görülür ancak karamsarlığı üzerindedir: “*Gonca-i pejmürde-hâl-i gülşen-i aşkız ki biz/ Nev-bahâr-ı tuhfe-i bâd-ı hazândır âhımız*” (S.16, s.128). Şiirde en belirgin söz sanatı teşbihtir. Ah, her beyitte farklı olaylara ve nesnelere benzetilmektedir. Önceki incelenen gazellere göre bu gazelde daha sade ve anlaşılır bir dilin kullanıldığı görülmektedir.

Celâl Bey’in ikinci şiiri, on yedinci sayıda “Gazel-i Mu’ciz” başlığı ile yer alır. Gazelden önce dergi sahibinin kısa bilgilendirmesi bulunmaktadır. Bu bilgilendirme, Celâl Bey’in bu şiiri dışında başka şiirlerinin dergiye gönderildiği, ilerleyen sayılarda yayımlanacağı hakkındadır. Bunun dışında Celâl Bey’in dergiye daha fazla eser gönderme sözü verdiği de belirtilmektedir. Gazelin sonuna da Recaizade Mahmûd Ekrem’le alakalı şöyle bir not düşülmüştür: “*Bu gazel-i icaz-ı müştemil Celâl Beyefendi’nin birader-i ekremi ve asarının kadir ve kıymeti erbab-ı kemalin müsellemi olan izzetli Ekrem Beyefendi’nin gazel-i bi-bedeline naziredir*” (S.17, s.136). Sekiz beyitten oluşan gazelin aruz ölçüsü “mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün” şeklindedir. Ahengi sağlayan redif ve kafiyeler şu şekildedir: “ne âlemedir acep”ler redif, “-âr”lar zengin kafiye.

Şiire çeşitli sorularla oluşturulmuş bir anlatım tarzı hâkimdir. Sorular, bilinmeyen durumlar ve kişilerle ilgilidir. Şiir kişisi, yaşadıklarını anlattıktan sonra merakını dile getirir. Beytin birinde şair, inleyip ah edenlere şöyle seslenir: “*Ben hâmuşum hezâr ne âlemedir aceb/ Erbâb-ı âh u zâr ne âlemedir aceb*” (S.17, s.136). Şiirde, Klasik edebiyatta sık kullanılan âşık-maşuk mazmunu da mevcuttur: “*Kaldı hayâlhâne-i hâtır tehî-yi emel/ Sevdâ-yı vasl-ı yâr ne âlemedir aceb*” (S.17, s.136). Şiirdeki en belirgin söz sanatı istifham (soru sorma)’dır. Şiir dili açık ve anlaşılırdır.

Dergide yer alan bir diğer şiir Hasan Suphi’ye aittir. Şiire geçmeden önce şu hatırlatmaları yapmakta fayda var: Suphi’ye ait şiirin sonunda şaire ait kısa biyografik bilgi mevcuttur. Biyografi metni, çalışmada “Biyografi” başlığı altında değerlendirilmiştir. Ayrıca, Hasan Suphi’nin dergide “Keşfü’l-Hisâb” adlı makalesi olduğu bilgisini de eklemek gerekir. Bahsi geçen makale de “Makale” başlığı altında incelenmiştir. İkinci sayıda yer alan şiir, “Gazel Sahibi Merhum” başlığını taşır. Dokuz beyitten oluşan gazelin aruz ölçüsü “fâ’ilâtün fâ’ilâtün

fâ'ilâtün fâ'ilün" şeklindedir. Ahengi sağlayan kafiye ve redifler şu şekildedir: "-dir hüner"ler redif, "-em"ler kafiye.

Şiirde "hüner" kelimesi her şeydeki özü, asıl doğruyu ve gerçek üstünlüğü ifade eder. Hüner, manevi değerlerin üstün olanlarının bilinmesine karşılık olarak gösterilir. Bir şeyin sırrına vakıf olmanın ince sırrının hüner olduğu vurgulanır. Hakk'ın insanı yaratmasındaki sır, dünya ve içindekilerin varoluş sebepleri, derviş olmanın incelikleri bahsi geçen konulardır. Şair, arif olanın maddi servetler peşinde olmayacağını şöyle açıklar: "*El uzatmaz eylese hâtem mücevherler nisâr/ Ârifin engüştüne zerrin-i hâtemdir hüner*" (S.2, s.14). Hakk'ın insanı yaratma sebebinin bilinmesini de büyük bir hüner eseri olarak değerlendirir: "*Kendini tarif için halk etti ins ü cinni Hak/ Şüphe yok kim bâis-i icâd-ı âlemdir hüner*" (S.2, s.14). Marifetin herkese nasip olmadığını dile getiren şair, bunu büyük bir iyilik olarak nitelendirir: "*Bir keremdir marifet kim herkes olmaz dest-res/ Ehline lütf-ı celîl-i Rabb-i ekremdir hüner*" (S.2, s.14). Şiirde hünerin tarifini oldukça güzel mazmunlarla yapmıştır. Konu olarak bütünlük sağlanmıştır. Bu şiir, Klasik edebiyatta aşk konusu dışında yazılmış en önemli örneklerinden olduğu söylenebilir. Şiirde en belirgin edebî sanatlar telmih ve teşbihtir. Telmihin örnekleri şunlardır: Hz. Meryem ve Hz. İsa, bezm-i elest, peymâne-i Cem, tac-ı Edhem. Teşbih sanatı ise "hüner" ve ona benzeyenler arasında kuruludur. Hüner, her beyitte farklı bir durum, kişi veya nesneyle özdeşleştirilir. Bundan önce incelenen şiirlerde olduğu gibi bu şiirde de tamlama kullanımını mevcuttur ancak bunlar anlam karmaşasına sebep olmaz tam tersine anlamı daha da kuvvetlendirerek estetik hava katar. Gazel, dönemine göre açık ve anlaşılırdır.

Şimdiye kadar incelenen şiirler, tek bir şair tarafından kaleme alınmış şiirlerdi ancak dergide birkaç şairin ortaklaşa yazdığı şiirler de mevcuttur. Bunlar müşterek şiir olarak adlandırılır. Sayısı ikidir. İlk şiir, altıncı sayıda "Takriben Bundan On İki On Üç Sene Mukaddem Söylenilmiş Olan Gazel-i Müşterektir" başlığı ile yer alır. Şairleri Hâlet Bey, Namık Kemal ve Arif Hikmet'tir. On iki beyitten meydana gelen gazelin her bir beytinde iki şairin mısraları yer alır. Her mısranın başında şairi simgeleyen harfler mevcuttur. bu durum şiirin sonunda şöyle belirtilmektedir: "H(a) harfi Hâlet'e, N(un) Nâmık'a, T(e) Hikmet'e işaretir" (S.6, s.47). Şiirin aruz ölçüsü "mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün" şeklindedir. Ahengi sağlayan redif ve kafiyeler şöyledir: "halka ber-halka"lar redif, "-â"lar tam kafiye.

Şiirin teması aşktır. Klasik şiirde görülen sevgili ve âşık mazmunu şiire hâkimdir. Gazeldeki tamlamalar ve mazmunlar şiire derinlik ve zenginlik kazandırmaktadır. "Halka" imgesi üzerine

kurulu olan şiirde “halka”, bazen âşığın gönlündeki yaralara veya ahından göğe yükselen dumana, bazen sevgilinin etrafında birikmiş âşıklara, bazen de döne döne esen rüzgâra benzetilir. Bir beyitte âşığın sevgilisinin aşkıyla ölmesi şöyle tasvir edilir: “*Ölürsem iştiyâk-ı kâkülünle meşhed-i gamda/ Akar hûnum misâl-i mevc-i deryâ halka ber-halka*” (S.6, s.47). Gazelerde sık kullanılan bir mazmun olan âşığın sevgilisinin saçlarına asılması motifi burada da görülür: “*Beni ber-dâr-ı târ-ı zülf-i yâr et haşre dek yâ Rab/ Görünsün gerdenimde bend-i sevdâ halka ber-halka*” (S.6, s.47). Şiirde en belirgin söz sanatı mübalağadır. Âşığın hâlleri tasvir edilirken mübalağa sanatından faydalanılmıştır. Şiir, klasik edebiyatta aşk temasını işleyen en başarılı örneklerdendir.

Dergideki müşterek gazellerden ikincisi, onuncu sayıda yer alır. “Gazel-i Müşterek” başlığını taşıyan şiirin şairleri Hâlet Bey ile Namık Kemal’dir. Beş beyitten meydana gelen gazelin aruz ölçüsü “mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün” şeklindedir. Ahengi sağlayan redif ve kafiye şu şekildedir: “olmaz”lar redif, “-ân”lar zengin kafiye. Gazelin iki beyti eksik olarak verilmiştir. Bu kısımlar üç nokta ile belirtilmiştir. Gazelin son beytinde on dokuzuncu yüzyılın önemli şairlerinden olan Hâfız Sâlih Nâ’îlî Efendi ile Arif Hikmet Bey’in isimleri zikredilmektedir: “*Cenâb-ı Nâîlî vü Hikmet-i üstâtta gayrı/ Bunu tanzîr eder bir şâir-i muciz-beyân olmaz*” (S.10, s.80). Gazelin 1859 veya 1860 senesinde yazıldığı belirtilmektedir.

Şiir; aşk, sevgilinin “kirpikleri ile âşığını yaralaması”, “saçlarını âşığına yuva yapması” temalarını işler. Önceki şiire göre daha az sanatlı bir şiirdir. Şair bir beyitte kendini aşk ile uçan Hüma kuşuna benzetir: “*Hevâ-yı kâkülünle lâmekân-pervâz-ı hayrettir/ Hüma-yı ser-serî-seyr-i cünûna âşiyân olmaz*” (S.10, s.79). Bir diğer beyitte sevgilinin yolunda ölmeyi saadet sayar: “*Gam-ı aşkınla nâ-kâm olmayanlar kâm-rân olmaz/ Yolunda ölmeden başka hayât-ı câvidân olmaz*” (S.10, s.78). Söz sanatı olarak telmih ve tezat göze çarpmaktadır. Hüma kuşunun tasvir edildiği beyitte telmih sanatı; “nâ-kâm-kâm-rân, ölüm-ebedî hayat” kelimelerinin geçtiği ilk beyitte ise tezat sanatının örneğini görmek mümkündür. Şiir dili anlaşılır ve açıktır.

Dergideki şiirler gerek tür gerekse şekil olarak geleneksel şiir anlayışıyla paralellik gösterir. İki beyit dışındaki tüm şiirler gazel nazım şekli ile yazılmıştır. Gazelerde konular dünyevi aşk ve ilahi aşk üzerinedir. Bütün bunlar Klasik edebiyatın on dokuzuncu yüzyılda varlığını koruduğunu göstermektedir. Hâlet Bey’in tek beyitten oluşan iki şiirindeki sade anlatım göz önüne alınırsa o dönemde dilde sadeliğe karşı eğilimler olduğu sonucu çıkarılabilir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde “Muhavere” maddesi değerlendirilecek olan “Faydasız Zevk-i Vicdani” ve

“Dünya Güzeli” başlıklı metinlerde derginin çıkarıldığı dönemin şiir zevkindeki değişmeye şahit olunur. Bahsi geçen bölümde bu konu daha detaylı olarak verilecektir.

2.3.5. Hikâye

Dolâb dergisinde hikâye türünde üç adet metin bulunmaktadır. Bu metinlerden birinin konusu kurnazlık, birisi aşk, diğeri ise sıhhat ile ilgilidir. Yazılardan biri ikinci ve üçüncü sayıda, biri onuncu ve on birinci sayıda, diğeri ise on beşinci sayıda yer almaktadır. Metinlerin dağılımı aşağıdaki tabloda daha net görülecektir:

Tablo 2.9. Hikâye Metinlerinin Konularına Göre Dağılımı

Konular	Sayı	Adet
Kurnazlık	2-3	1
Aşk	10-11	1
Sıhhat	15	1
Toplam		3

Kurnazlık temasını işleyen hikâyenin adı “Paris’in Sütü”dür. Hikâyenin ilk bölümü, ikinci sayıda “Paris’in Sütü” başlığıyla, ikinci bölümü ise üçüncü sayıda “Paris’in Sütü Tetimmesi” başlığıyla yer alır. Yazarı belli değildir. Hikâye, Avusturya’da yaşayan ve geçimini çiftçilikle sağlayan bir köylünün epeyce kazanç elde ettikten sonra kazancını ticarete büyütmek istemesiyle Paris’e gitmesini konu alır. Köylünün Fransa’ya gittikten sonra kurnaz bir Fransız ile dost olması ve o kişi tarafından soyulup soğana çevrilmek istenmesi şeklinde devam eder.

Hikâyeye ismini veren süt meselesi, köylünün tıpkı bir Fransız gibi beyaz görünmek istemesi ile ortaya çıkar. Köylünün bu isteğini fırsat bilen Fransız, köylüye olmadık işler yaptırmak ister. Bu işler sayesinde kendisi epey kazanç elde edecektir. Bu işlerden bazıları hiç güneş görmeyen bir yerde ikamet etmek, sabah akşam et yemek ve en önemlisi de günde iki defa ılık sütle banyo yapmaktır. Köylü, bütün bunları yapmak üzere ikna olur ama işlerin masraflı olması sebebiyle endişelenir. Köylünün bu endişesini gidermek ve masrafını azaltmak için Fransız’ın kurnazca sunduğu seçenek sonucunda köylü tüm olan bitenin bir düzmece olduğunun farkına varır. Hikâye, köylünün aklının başına gelip Fransız dostundan ayrılması ile son bulur.

Aşk teması ile yazılmış olan hikâye ise “Beykoz Çayırı” ismini taşır. Bu hikâye de yukarıda bahsi geçen hikâye gibi derginin farklı sayılarında parçalı olarak verilmiştir. İlk kısım onuncu sayıda “Dolâb’a Konmak İçin Varit Olan Bir Varakadır” başlığı ile ikinci kısmı ise on birinci

sayıda “Beykoz Çayırı’ndan Mabat” başlığı ile okuyucuya sunulmuştur. Hikâyenin giriş kısmında olayın Paşabahçe’de hicretin bin iki yüz altmış beşte yaşandığı bilgisi yer alır. Daha sonra hikâyenin başkarakterleri olan Mâhir Bey ve İffet Hanım tanıtılır. Her iki karakterin de güzellik, eğitim ve ahlâk bakımından üstün oldukları ifade edilir. Hikâyenin ilerleyen bölümlerinde İstanbul’un ünlü gezinti mekânlarından biri olan Beykoz Çayırı’nın tasviri yapılır. Hikâyenin gelişme bölümünde İffet Hanım’ın kalfası Enfât ile Beykoz Çayırı’na yaptığı gezinti ve Mâhir Bey’in de aynı gezinti yerinde olduğu bilgisi verilir. Hikâye, İffet Hanım’ın Mâhir Bey’i görmesi ve ona hayran olması ile sona erer. Dergide hikâyenin devamının diğer sayılarda yayımlanacağı belirtilse de yayımlanmamıştır. Hikâyenin yazarı olarak sadece “Cemal” ismi mevcuttur. Hikâye, anlatım şekli, konusu ve karakterleri itibariyle Tanzimat döneminde yazılmış romanları andırmaktadır.

Dergideki son hikâye, on beşinci sayıda yer alan “Mevsime hem münasip hem değil mebni ale’l-hikâye bir kıta” başlıklı metindir. Uzun hastalık döneminden sonra sağlığa kavuşma konusu üzerine yazılan metnin yazarı belli değildir. Hikâyenin tek karakteri olan kişi, kış mevsiminde evinde hasta bir hâldedir. Karların doğayı beyaz bir kefen gibi örtüp kapatması gibi kendisi de hastalığın içine hapsolmuştur. Tam kırk gün boyunca hasta olarak yattıktan sonra nihayet sağlığına kavuşmuştur ve biraz canlanmak için bahçesine hava almaya çıkmasıyla gördüğü manzara onda hayranlık uyandırır. Doğa, kardan kefenini üstünden atmış, tıpkı kendisi gibi dirilmiştir. Yeni açılmış çiçekler, tomurcuklanmış ağaçlar, güneş ışığının dallar arasından süzülüşü, ağır esen rüzgâr, ilkbaharın gelişini müjdelemektedir. Hikâye kişisi, bu durumu kendisiyle özdeşleştirir ve bu durumu bir kıta şiir ile özetler.

Şiirde karakterin içinde bulunduğu gül bahçesi, şiirde gönül olarak tasvir edilir. Bir bahçeye karların yağışı gibi hastanın gönlüne sıkıntılar yağmaktadır ve sanki kara bahtı, içinde kartopu oynamaktadır. Ancak, yaz mevsiminin gelmesiyle ağaçların çiçek açması gibi kendisi de huzura kavuşur. Kışın gönlüne kartopu yağdıran sevgili, yazın o kartopunu yani bembeyaz top halindeki çiçekleri başına takarak süslenir. Şiirde kartopu hem sıkıntıyı hem de sevinci ifade eden imge olarak kullanılır.

Hasta bir insanın uzun süren eziyetli hastalık döneminden sonra sağlığına kavuşması hikâyede oldukça süslü ve ağır bir dille tasvir edilir. Hikâyenin sonunda başkarakterin okumuş olduğu şiir, hikâyeyi farklı kılan bir özelliktir. Bu hikâye adeta, öykünün son kısmında yer alan şiirin hikâyesini açıklamak üzerine yazılmış gibidir.

Dolâb dergisinin tüm sayılarındaki metinler göz önüne alındığında hikâye türündeki metinlerin sayıca az olduğu görülüyor. Nicelik olarak az sayıda olan bu hikâyeler nitelik olarak önemli bir yere sahiptir. “Paris’in Sütü” hikâyesi hem içerik olarak hem de anlatımındaki sadelik bakımından diğer iki hikâyeden farklıdır. Bu yönüyle daha çok bir halk hikâyesine benzemektedir: “*Sütten çıktığınızda asla sabun sürünmeyerek taştan süzme gayet hafif su ile yıkanmalı ve üç günde bir elli dirhem miktarı kan aldirmalı*” (S.3, s.23). Yarım olarak verilmiş olan “Beykoz Çayırı” hikâyesi ise ilk hikâyeye göre daha ağır bir dille yazılmış ve betimlemelerden yararlanılmıştır. Konu olarak da halk hikâyesinden çok kurmaca metne yakınlığı ile göze çarpmaktadır:

“Çayırın ekser mahallî eşcârın saye-i letafetine sığınmış akşamın takarrübü cihetiyle o vakte mahsus saha-pirâ-yı zuhur olan hoş-hâl ve mevkiinde sükût ve sükûnetin muktezayât olarak husûl-yâfte olan bir letafet-i tabiiyye-i revnak-ı istimalden derenin iki tarafında kamet-nümâ-yı azamet olan eşcârın her biri alem-i behçetten haber verir birer bülend-nişin...” (S.11, s.87)

Son hikâye ise içerisinde nesir ve nazım şekillerinin bir arada kullanılması, bolca tasvire dayanması, anlatımında çok sayıda tamlamaların bulunması ve ağır dille yazılmış bir durum hikâyesi olması özelliğiyle dikkat çekmektedir. Bahsi geçen hikâye, “Beykoz Çayırı” hikâyesi gibi konu ve şekil itibariyle hem Klasik edebiyattan hem de Batılı tarzdaki edebiyattan izler taşıması açısından önemlidir: “*Ne görse âlâ serapa çemen-zârı kumaş-ı beyza-yı selcden kefen-pûş olmuş ve eşcâr ve agsânı teşrih-i kadid-i heyetini bulmuş bir hâl-i garâbet-nümâ ve hüzn-i bimâ(r)e bıraktığı gülistanı hükm-i rebîye tabi olarak yemyeşil kesilmiş...”* (S.15, s.117). Sayılan özellikler açısından dergideki hikâyelerin Türk hikâyeciliğine zenginlik kazandırdığı belirtilebilir.

2.3.6. Fıkra

Dolâb dergisinde fıkra türü altında değerlendireceğimiz on bir yazı mevcuttur. Bu yazılardan altısı dil ve okuryazarlık, üçü günlük hayattaki olaylar, ikisi ise kurnazlık ile ilgilidir. Bu yazılardan üçü birinci sayıda, biri ikinci sayıda, ikisi üçüncü sayıda, biri beşinci sayıda, biri altıncı sayıda, ikisi yedinci sayıda, sonuncusu da on ikinci sayıdadır. Tablo hâli şu şekildedir:

Tablo 2.10. Fıkra Metinlerinin Konularına Göre Dağılımı

Konular	Sayı	Adet
Dil ve Okuryazarlık	1-3-7	6
Günlük Hayat	2-6-12	3
Kurnazlık	3-5	2
Toplam		11

Dil ve okuryazarlığı konu alan ilk fıkra, birinci sayıdaki “Bir Fıkra” başlıklı metindir. Fıkra, bir Fransız balosunda geçer. Batı kültürüyle ilk defa karşılaşan bir Hindistanlının bu kültüre aşına olan Mısırlı ile olan diyalogu şeklinde geliştirilir. Hindistanlının dil bilgisindeki eksikliği, fikranın ana konusudur.

Yukarıda kısaca bahsedilen fikranın dışında birinci sayıda iki fıkra daha mevcuttur. “Eski Zamandan Kalma Bir Hikâyecik” ve “Yeni Zamanda Buna Bir Nazirecik” başlıklı fıkralar, okuma yazması olmayan birinin Kur’an-ı Kerim okuma meclisinde yaşadığı komik olayı konu edinir. Yazıların başlıklarından da anlaşılacağı gibi konular birbirinin devamıdır.

Üçüncü sayıdaki “Fıkra” başlıklı yazı, kavuk ile okuryazarlık arasındaki ilişkiyi anlatır. Bu çok bilinen hatta Nasrettin Hoca’ya atfedilen bir fıkradır. Burada ise kavuk sahibinin kimliği belirsizdir. Fıkra dış görünüşe aldanmama teması üzerine kurulur.

Yedinci sayıdaki “Bir Fıkra” metni, gözlükle okuryazarlık arasındaki ilişkiyi ele alır. Bu da bir önceki fıkra gibi dış görünüşe aldanma konusunu işler.

Dil ve okuryazarlık içerikli son fıkra, “Diğer” ismini taşır. Yedinci sayıda yer alır. Okuma yazma bilmeyen birinin o devre göre sadece yazma yeteneği olan kişilere yazı okutmaya çalışması fikranın konusudur.

Dergide günlük hayattaki konuları barındıran ilk fıkra, “Ker Âbâr-girlerinden Hazer” ismiyle derginin ikinci sayısında yer alır. Zamanın meşhur kıssahânlarından olan Mürekkepçi İzzet’in kuyu başında çalışan eşeklere binenler hakkındaki yorumları, fikranın konusudur.

Günlük hayatla ilgili, altıncı sayıda yer alan “Fıkra” başlıklı metin, maddi ve manevi sevginin karşılıklı olduğu fikrini anlatır.

Günlük hayatı konu alan son fıkra, on ikinci sayıdaki “Latife”dir. Bu fıkra, Nasreddin Hoca’nın “Parayı veren düdüğü çalar” fıkrasındaki durumun “Parayı alan düdüğü çalar” şekline dönüşümünü açıklar. Bu metinde deneme üslubunun kullanıldığı görülür.

Kurnazlık konusundaki iki fıkra metninden ilki, üçüncü sayıdaki “Bir Fıkra”dır. Fıkroda emanete hıyanet etme çabasındaki bir köylünün başarısızlığı anlatılır. Kurnaz köylü, kendisine emanet edilen yüz koyunu, türlü oyunlarla sahiplenmeye çalışır ancak aldığı daha kurnazca bir cevap karşılığında afallar. Suçu ortaya çıkan köylü bu sefer de bilmiyormuş gibi yaparak kendini temize çıkarmaya çalışır, bu da hikâyede ironi unsurunun oluşmasını sağlar. Bu metin *Dolâb* dergisindeki diğer fıkra metinlerine göre uzundur ve bu özelliği ile bir hikâyeye metnini andırır. Ancak konu itibariyle fıkra metnine daha yakındır.

İkinci fıkra metni olan “Fıkra” ise beşinci sayıda yer alır. Hikâyede kurnaz bir kişinin padişahın huzuruna çıkmamak için kendini ilginç bir şekilde saklaması anlatılır. Bahsi geçen adam o kadar farklı bir şekilde saklanmıştır ki padişah o dönemin en ünlü müneccimine başvursa dahi onu bulamaz. Sonunda tellal çağırılır ve adam padişaha getirilir. Fıkra, adamın padişahın nasıl saklandığını itiraf etmesiyle son bulur. Bu fıkra metninin dergideki diğer fıkra metinlere göre en önemli farklılığı ağır bir dile sahip olmasıdır. Diğer fıkra metinleri daha sade bir dilde yazılmışken bu fıkroda Arapça ve Farsça sözcük ve tamlamaların fazlalığı göze çarpar. Fıkroda bahsi geçen müneccim Ebû Ma’ser el-Belhî hakkında araştırma yapıldığında onun “IX. yüzyılın önde gelen Müslüman astronom ve astrologlarından” biri olduğu ve “Abbasî Halifesi Mu’temid-Alellah’ın kardeşi ve ikinci veliahdı olan Muvaffak’ın hizmetine girmiş” olduğu bilgisine ulaşılmaktadır (Dizer, 1994: 182). Dergide, bu fıkranın İbni Halkan’ın meşhur hikâyelerinden olduğu bilgisine yer verilmiştir.

Dolâb dergisinin içinde bulunan fıkra metninin dergiye edebî bir zenginlik kazandırdığı görülmektedir. Fıkralardaki dil, biri dışında sadedir ve anlatımı açıktır. Konuların o dönemin günlük yaşamında geçen sıradan olaylardan ve daha önceki dönemlerde yaşanmış halk arasında anlatılan olaylardan seçildiği anlaşılmaktadır. Hikâyelerde genel olarak cahillik ve bilip de bilmezliğe dayalı mizahi unsurlar göze çarpmaktadır.

2.3.7. Mektup

Dergide mektup türünde yazılmış tek metin bulunmaktadır. İkinci sayısında yer alan mektup, “Eski Bir Mecmuada Bulunan Tezkire” başlığını taşır. Yazarı belli değildir. Bacacı mahallesinde oturduğunu belirten bir kişi, o mahalde bulunan bir camide yaşanan sıkıntıları dile getirmektedir. Mektubun muhatabı padişaktır.

Tablo 2.11. Mektupların Konularına Göre Dağılımı

Konular	Sayı	Adet
Yolsuzluk	2	1
Toplam		1

Mektubun yazarı, giriş bölümünde cami hizmetçileri ile mahalle sahipleri arasında uzun süredir süren münakaşadan bahseder. Yazar, meselenin çözümü için padişah hazretlerine başvurduğunu kendisine olan bağlılığını ekleyerek belirtir. Bahsi geçen cami minaresinin bir depremde sonucunda eğildiğini ve bunun nice zamandır tamir edilmediğini üzülen ifade eder. Mektupta meselenin perde arkasında yaşananlar tüm detayları ile gözler önüne serilmektedir. Mektup yazarının verdiği bilgilere göre camiye bir hayırsever mallarını vakfeder ancak günün birinde malları vakfeden kişinin evladı olduğunu iddia eden biri çıkar ve caminin eski imamıyla anlaşarak hakkı olmadığı hâlde camide ne var ne yok geri alır. Kazandığı paralar ile de gereği olmadığı hâlde hayır yapmış gibi görünmek için suyundan en çok kendinin istifade ettiği bir çeşme yaptırır. Cami için yardım istenildiğinde de hep o yaptırdığı çeşmeyi bahane ederek yardım etmez. Bir süre sonra bir deprem olur ve bu depremde caminin minaresi hasar görür, eğilir. Caminin mallarını kendine alan bu kişi, caminin minaresinin tamiri için de harekete geçmez. Bu durumdan ve mahallelinin sessizliğinden rahatsız olan yeni imam, namazları daha uzun kıldırarak mahalleliyi ve yüksek sesle ezan okuyarak evi caminin dibinde olan bu cami soyguncusunu kendince cezalandırır ancak çözüm sağlayamaz. Bir süre bu durum böyle devam eder ve cami imamı ölür. Cami imamının ölümüyle mahalleli kısa süreliğine de olsa rahat eder ve kendilerine yeni imam arayıp bulurlar. Ne var ki buldukları imam, cami soyguncusunun hemşerisi çıkar. Bu imam da tıpkı hemşerisi gibi camiden mallar kaçırap hırsızlık yapar. Üstelik cemaate imamlık yapmaz. Neticesinde cami boş kalır. Yazar, mektubunu padişaktan yardım dileklerini belirterek sonlandırır.

Bahsi geçen olayın gerçekte yaşanıp yaşanmadığı belli değildir. Başlıkta, yazının eski bir mecmuada yer aldığı dikkate alınır bu olayın hangi zamanda gerçekleştiği hakkında da bir sonuca varılamaz. Ancak şunlar söylenebilir ki her devirde ve her mekânda yolsuzluklar yapan,

işini kötüye kullanan kimseler olmuştur ve olacaktır. Mektupta yolsuz ve usulsüz işler yapan bu kişiler dışında dikkati çeken bir kesim daha vardır ki bunlar ne yapacağını bilemeyen halktır. Bu halk, üzülse bile olaylar karşısında tepki gösteremez. Yolsuzluk yapan ve üzüntüsünü belli edemeyen iki insan temsili dışında başka bir de -mektup sahibi gibi- olanlara geniş çerçeveden bakıp çözüm yolu arayan bir temsil daha vardır. Bu üç temsili günümüzde de görmek mümkündür.

Mektup şeklinde sunulan bu yazı, toplumdaki bir aksaklığa işaret etmektedir. Sade ve anlaşılır bir dille yazılan mektubun alıcısına ulaşip ulaşmadığı bilinmemekle birlikte gönderilmek amacıyla yazılıp yazılmadığı da kesin değildir. Bu yazıda mektup türünü sevgi, aşk, özlem gibi duyguları ifade etme amacının dışında bir durumu, eksikliği dile getirme, talepte bulunma, sesinin ulaşmadığı yerlere ulaşma amacı ile kullanıldığı görülmektedir. Mektubun bu yönüyle dilekçeye benzediği söylenebilir. Eser, dönemin sosyal hayatı hakkında bilgiler içermesi ve mektup türünün farklı kullanılış amaçlarının bir örneği olması açısından değerlidir.

2.3.8. Muhavere/Diyalog

Dergide edebi türlerin dışında kuruluşu farklı olan ve “muhavere” başlığıyla yer alan diyaloga dayalı bir anlatım şekli de mevcuttur. Bu özellikteki metinler, bu başlık altında incelenecektir. *Dolâb*'daki toplam beş metin muhavere özelliği taşımaktadır. Metinlerden dördü edebiyat ve dil meseleleriyle biri ise mevsimle ilgilidir. Muhaverelerden biri ikinci sayıda, biri altıncı sayıda, diğer üçü ise on dördüncü sayıda yer almaktadır. Metinlerin dergideki dağılımı aşağıdaki tablodaki gibidir:

Tablo 2.12. Muhavere Metinlerinin Konularına Göre Dağılımı

Konular	Sayı	Adet
Edebiyat ve Dil	2-6-14	4
Mevsimler	14	1
Toplam		5

Edebiyat ve dil ile ilgili ilk metin, “İki Müellif Arasında On İki Yaşında Bir Çocuk Mevcut Olduğu Hâlde Cereyan Eden Bir Muhavere” başlığı ile ikinci sayıda yer alır. Yazarı belli değildir. Diyalog iki müellif arasında geçmektedir. Müellifler, “müellif” ve “diğer müellif” şeklinde ifade edilmektedir. Yazıda, diyaloga kulak misafiri olan bir çocuktan da bahsedilmektedir. İki müellifin arasındaki konuşma kaleme aldıkları ve telif ettikleri eserler hakkındadır. Bu eserler şunlardır: *Âlem-i Menâm*”, “*Sırrü'l-Esrar*”, “*Kırkambar*”. Yazıda,

mizahi bir unsur yer almaktadır. Bu unsur, dil anlaşmazlığını ortaya çıkaran bir kelimedenden kaynaklanmaktadır. Mizah, müelliflerden birinin “Saçma” isminde bir risale yazacağını belirtmesi ve orada bulunan çocuğun “saçma” kelimesini “balık ve kuş avlamak için kullanılan araç” olarak algılaması üzerine kuruludur. Yazıda bahsi geçen eserlerin o dönemde yazılmış eserler olduğu ve derginin bu eserleri ve yazar kişileri eleştirmek maksadıyla bu yazıyı yazdığı düşünülmektedir.

Edebiyat ve dil ile ilgili ikinci metin, “İki Kişi Beyninde Cereyan Eylemiş Olan Bir Muhaverecik” başlığıyla altıncı sayıda yer alır. Yazarı belli olmayan ve iki kişinin karşılıklı konuşmasını ele alan yazıda irdelenen konu, “heyamola yısa” ve “çaça” kelimeleridir. “Heyamola” sözlükte, “gemicilerin veya işçilerin birlikte bir şey çekerken ‘haydi çek, gayret’ anlamlarında bir ağızdan yüksek sesle ve makamla söyledikleri söz” (Türkçe Sözlük, 2009: 882) manasındadır. Metinde bu kelimenin asıl şekli şu şekilde verilmektedir: “eyyam ola, yel ese” (S.6, s.47). “Eyyam ola” cümlesi, *Deyimler* sözlüğünde “günün iyi ve güzel olsun!” (Parlatır, 2010: 365) şeklinde açıklanırken aynı eserde “yel ese eyyam ola” deyimini “gün ola harman ola” (908) deyimine karşılık gelecek şekilde belirtilmektedir. Muhaverede üzerinde konuşulan bir diğer kelime olan “çaça” ise “ticaret gemilerinde eski ve usta gemici” (Türkçe Sözlük, 2009: 379) manasına gelmektedir.

Edebiyat ve dil ile ilgili üçüncü metin, “Faydasız Zevk-i Vicdani” başlığı ile on dördüncü sayıda yer alır. Yazarı belli değildir. Metin, basım hatası yüzünden bir kısmı eksik ve bir kısmı ise farklı bir metnin arkasında yer almaktadır. Bu hata derginin on beşinci sayısında belirtilmektedir. Eksik kısmı tamamlanmamış olan metnin düzenlenmiş hâli aşağıdaki gibidir:

Faydasız Zevk-i Vicdani

(Eksik olduğu söylenen kısım burada yer alıyor.)

- Mevlana şu beytin manasını ne tahayyül buyuruyorsunuz?
- Hangi beytin?

İşte:

İstedim bûs edeyim rûyunu reddetti beni

Bir ceş bekler imiş ben onu hâli sandım

Nüsha:

Susadım su diledim lal-i dırahşânından

Bir ceş bekler imiş ben onu hâli sandım

Diğer:

Habda yâri bulup busesin almak diledim

Bir ceş bekler imiş ben onu hâli sandım

— Mevlana! Öbürlerini sonra konuşuruz. En evvel okuduğunun manasını anlayalım!

— Ah birader! Onun manası pek zevkime gitti, hatta resmini çıkarttım.

— Fotoğraf ile mi?

— Hayır, yağlı boya ile...

— Aman göreyim!

— İşte:

— Birader, suret aynalı ama yüzündeki eli matraklı Arap neci?

— Efendim, ben.

— Estağfurullah, siz değilsiniz. Hamdolsun, sizin yüzünüz kara değil!

— Hayır efendim, hâl.

— Damga-yı hasen dedikleri değil mi, anladım fakat o niçin Arap olmuş? Hani ya hamileler bir şey çalar veya sahibinin rızası olmaksızın alırlar ise doğurduğu çocuğun vücudunda o şeyin aynı müşahede olunur, olunur ya sakın bu zavallının nenesi de gebe iken eli matraklı bir Arap yavrusu çalmasın?

— Zihniniz intikal edemedi, öyle değil! Kail-i beyit, ben ile Arap beyninde vecih-i şebek mahubenin yüzündeki beni, siyahlık cihetinden Arap'a teşbih eylemiş!

— Anladık artık. O güzelim sureti teşbih değil âdeti şebek eylemiş, bundan ne istifade olunur?

— Efendim, vicdan zevklenir!

— Zevklenirden muradınız kesb-i zevk olmayıp Türkçe “zevklenmek” yani eğlenmek manasına ise pek doğru ve-illâ lâ.

Metnin konusu, divan şiirindeki mazmunlar hakkındadır. Yazarı belli değildir. İki kişi arasında geçen konuşmada “hâl” yani “çoğu doğuştan, tende bulunan ufak, koyu renkli leke veya kabartı”nın şiirdeki mübalağalı kullanımı tartışılmaktadır. Bu konuyla ilgili bir resim çizdiğini de belirten metin kişisi, muhatabına bu resmi gösterir ve bundan sonra kelime oyunları ile dolu bir diyalog başlar. Bahsi geçen resme dergide yer verilmiştir.

Divan edebiyatında sevgili yani maşuk, âşığına eziyet etmesi ile meşhurdur. Metinde tartışma konusu edinilen şiirdeki âşık da sevgiliyi öpme arzusuyla doludur. Lakin onu öpmek o kadar kolay değildir. Âşık bu arzusuna erişmek için ona yaklaştığında sevgilinin yanağındaki “ben”

ile karşılaşır ve bu “ben”i sevgiliyi koruyan, onu âşıklarına yaklaştırmayan eli sopalı Arap askerine benzetir. Metinde bu durumun aşırı abartılı ve komik bulunduğu görülmektedir. Estetik zevkten mahrum bulunan Bu metin üzerinden dönemin edebi zevkindeki değişimi takip etmek mümkündür.

Edebiyat ve dil ile ilgili dördüncü metin olan “Dünya Güzeli”, on dördüncü sayıda yer almaktadır. Yazarı belli değildir. Bir önceki metinle aynı konular üzerine kurulu olan yazıda, divan edebiyatındaki sevgilinin güzelliği tartışma konusudur. Şiirlerde tasviri yapılan güzelin çiziminin de yer aldığı metinde sevgili, “çarşamba karısı”, “cadı”, “yedi başlı ejderha”, “dev karısı” “karakancalos” gibi görünüş itibarıyla çirkin ve korkutucu varlıklara benzetilir. Metinde, on birinci sayıda yer alan bu konuyla ilgili yazıya gönderme yapılmaktadır. Bahsi geçen yazıda mazmunlar ve bahsi geçen sevgili mazmunu ile ilgili şu değerlendirmeler yer almaktadır:

*“Şuaramızın mahut bin yıllık fikir ve mazmunlar ve muhalif-i tabiat-ı teşbih ve mübalağalarla iştilal etmekte olduklarına ve mütalaa edenlerin hakiki istifadeden mahrum olacaklarına teessüf olunur. İnsaf olsun, hilaf-ı tabiat veyahut “tabire itiraz olunmaz ve delalet edeceği mananın vücudu bulunur ise” fevkâ’l-hayal söz söylemekte mana vardır. Edebiyat-ı tabiat-ı zarifinesine pîrâye eden bir zat, “şuaramızın vasfeylediği bir mahbuba vasfının aynı olarak tecessüm etse de onu âşığı bile görse gulyabani sanır.” demiş idi. Munsifâne düşünülür ise şu reddolunur söz değildir! Mesela servi kadar bir boy ve bu boya ay kadar bir yüz ve bu yüze cüz’ü lâ-yetecezzâ yanında cihan kadar kalacak ve hürde-bîn ile bakılsa da katan görülemeyerek bir nokta-i mevhumu ağız ve o ağzın üst tarafında sürahi burun. O burnun iki yanına Zaloğlu Rüstem’in çektiği keman kaş ve binlerce temrinli oklar, kirpik ve daha üst tarafına hezâr ve hezârân yılanlar saç olmak üzere bir cisim görülür ise hangi zarafet-i tabiiyettir ki ‘bu av **mümâciden**(?) korkmayıp da’ şu güzelim tenasüb-i endama hayran ola” (S.11, s. 84).*

Mevsimlerle ilgili tek ve son metin, derginin on dördüncü sayısında yer alan “Şehir Postasıyla Gelen Varaka: Bir Muhavere” başlıklı yazıdır. Anonim olduğu belirtilen yazının kişileri, karga ile Abdi ismindeki bir adamdır. Karagöz oyununda da görülen söz oyunları ve yanlış anlamalara dayalı komedi unsurlarının bulunduğu metinde, Abdi bilgiç kişi olan Hacivat’ın temsili iken karga cahil ama hazırcevap Karagöz’ün temsilidir:

“Abdi — Bu kış geceleri ne ile vakit geçiriyorsun?

Karga — Adamca konuşmak kış gecesi midir, pekâlâ ondan, al sana “hataları çok alık” diyorlar, bir kâğıt var, mahalle kahvesinde onu okurlar, ben de dinlerim ama bir şeyi anlamam ya bana âdeta ninni gibi gelir. Kahve peykesinde yan gelip uyurum.

Abdi — Oğlan, o dediğin nedir?

Karga — Ne bileyim ben işte, “hataları çok alık”!

Abdi — Zevzek, *Hakâyıku'l-Vakâyi* mi okurlardı?

Karga — Zeyrek sensin, işte o dediğini ama onun da modası geçtiğinden şimdi şarkı okuyorlar, müfretler söylüyorlar” (S.14, s.109).

Metinde kar ve yağmurda çamur deryasına dönen İstanbul sokaklarında yürümenin zorluğu ve karganın buna çözüm bulması konu edinilir. Metin, Abdi ile karganın karşılaşması ve atışması ile başlar. Devamında karganın kış mevsiminden çamurlar yüzünden çektiği sıkıntılar dile getirilir. Son kısımda ise karganın icat ettiği çamur makinesinden bahsedilir. Mizaha dayalı anlatımla oluşturulmuş metinde karganın ağzından dönemin sosyal meselelerine şahit olunur.

Metinlerin genelinde cahil ve bilgili olmak üzere iki tip yer almaktadır. Bu tipler, toplumdaki ve dönemdeki sosyal ve edebi meseleleri bildirmek amacıyla kullanılmıştır. Özellikle cahil ya da az bilgili tipler, verilmek istenen mesajı iletmede önemli bir yere sahiptir. Metinlerdeki anlatım şeklinin diyaloglardan oluşmasının, anlatımı daha etkili ve açık hâle getirdiği görülmektedir. Metinlerin diğer bir özelliği ise eleştirilerin mizaha dayalı bir şekilde sunulmuş olmasıdır. Dergide mizahi eleştirilerin sunumunda sözle yetinilmemiş bunlar görselle de desteklenmiştir. Ayrıca belirtmek gerekir ki dergide görsel nesne kullanımı sadece muhavere metinlerinin bulunduğu on dördüncü sayıda mevcuttur. Bütün bu yönleriyle muhavere metinlerinin dergiye olumlu katkısı olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Türk edebiyatında dergicilik, *Vakâyi-i Tıbbiye* (1265-1296) dergisinin yayımlanması ile başlar. İlk derginin yayımlanmasından yirmi beş yıl sonra *Dolâb* (1290-1291) dergisi yayın hayatına başlamasından yirmi beş sene sonra *Dolâb* dergisi, içerisinde edebî, tarihî, fennî bilgilere göre yayımlandığı döneminin ortalama zenginlikteki dergileri arasındadır.

Tanzimat ve I. Meşrutiyet dönemlerini içine alan on dokuzuncu yüzyıldaki süreli yayınların birçoğu, -edebî içerikli olanlar da dahil- genellikle muhalif görüşlü siyasetin ürünleridir. Bu bakımdan *Dolâb* dergisi onlardan ayrılır. *Dolâb*, ideolojik bir fikri direktmek yerine dönemin sorunlarını, çözüm için gerekenleri tüm samimiyetiyle dile getiren bunu yaparken ölçülü bir dil kullanan dergilerdendir. Örneğin o dönemde eğitim konusunda devletin açtığı okullar ve diğer gelişmelerden övgüyle bahsedilirken bu konuda daha fazla nelerin yapılması gerektiği de açık sözlülükle dile getirilir.

Dolâb dergisi, dönemindeki diğer dergi ve gazeteler gibi diğer yayın organlarıyla iletişim içindedir. Diğer dergi ve gazetelerde yayınlanan bazı yazıların beğeni veya eleştiri maksadıyla *Dolâb* dergisinde de yer aldığı görülür. Dergide aynı zamanda başka gazete ve dergilerin *Dolâb*'a gönderdikleri övgü yazılarına da yer verilir. *Dolâb*'ın iletişim hâlinde olduğu ve adını zikrettiği yayınlar şunlardır: “*Şark* (1289-1291), *Diyojen* (1286-1288), *Hayâl* (1289-1293), *Çingiraklı Tatar* (1289), *La TürkîlJournal de Constantinople ve La Turquie* (1846-1866), *Basîret* (1285-1324), *Çekmece* (1290), *Tobra/Torba* (t.y.), *Kırkanbar* (1290-1293), *Gadîrû'l-Fırat* (1283-1284), *Fırat* (1283-1284), *İstanbul* (1284-1285), *Rumeli* (1288-1289, 1291-1296: *Zaman*)”.

Dergide daha çok Klasik edebiyatın ürünlerine yer verilir. Şiirlerin tamamı gazel türündedir. Nesirlerde farklı konular işlenmiş olmakla beraber dil ve üslûp daha çok Klasik edebiyatı çağrıştırır. Dergide yer alan nesirlerde edebiyat, dil, eğitim konularında yeni düşüncelere yer verilir. Dergide, eskiye yönelik eleştiriler de vardır. Bunlar, şiirde akla aykırı mazmun kullanımı, Osmanlı Türkçesi ile ilgili “mükemmel kitapların” olmayışı ve dilin öğrenilip kullanılmasındaki zorluklar, öğrenciler için anlaşılır dilde yazılmış kitapların olmayışı gibi konulardadır.

Dergide edebî yazıların dışında fen alanındaki yazılar da dikkat çekicidir. Bu alandaki yazılar azımsanmayacak derecededir. Bu metinler, o dönemdeki matematik, sağlık, kimya, biyoloji gibi bilim dallarındaki gelişmeleri yakından takip etme imkânı sağlamaktadır. Edebiyat ve fen alanlarındaki yazılar dışında dergide ağırlıklı olarak faydalı, ders verici, öğüt nitelikli yazılar bulunmaktadır. Bu durum, dergiciliğin bir gereği olarak düşünölmelidir. Dergicilik, gazetecilik gibi güncel ve her an değışebilen siyasi ve sosyal meseleleri topluma yayma amacı taşımaz. Dergicilikte bilimsellik, eğiticilik ve sanatsallık temel alınarak hareket edilir. Bunlara ek olarak sosyal ve siyasi olaylar, daha geniş bir bakış açısı ile ve genel hatlarıyla verilir. Bu durum *Dolâb* dergisi için de geçerlidir.

Bütün bunlarla beraber *Dolâb* dergisi yayınlandığı dönemin edebî zevk ve birikimini yansıtan önemli bir dergidir. Derginin diğer bir önemi, dönemin önemli yazar ve şairlerinin ilk yayımladığı eserlere yer vermesinden kaynaklanmaktadır. Türk edebiyatı tarihi açısından bu tip dergilerin gün yüzüne çıkarılması ve bunlarda yer alan edebî metinlerin tahlil ve tasniflerinin yapılması gerekir.

KAYNAKÇA

- Akünel, D. (Y.Y.), “İlk Türk Dergisi: Mecmua-i Fünun”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, 1. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.117-118.
- Çakır, H. (1997), “Türkiye’de Serbest Gazeteciliğe Adım: Ceride-i Havadis”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 5. Sayı, ss.49-71.
- Devellioğlu, F. (2010), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dizer, M. (1994), “Ebû Ma’ser el-Belhî”, *İslâm Ansiklopedisi*, 10. Cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss.182-184.
- Duman, H. (2000), *Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Kataloğu 1828-1928 I. Cilt*, Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- Ebüzziya, Z. (1994), “Diyojen”, *İslâm Ansiklopedisi*, 9. Cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss.479-480.
- Güz, N. (2000), “Osmanlı Basını”, *Selçuk İletişim*, 1. Cilt, 3. Sayı, ss.40-57.
- Kahraman, Â. (2003), “Mecmûa-i Ebüzziya”, *İslâm Ansiklopedisi*, 28. Cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss.268-269.
- Kanar, M. (2010), *Farsça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Say Yayınları.
- Koloğlu, O. (Y.Y.), “Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, 1. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.68-93.
- Özgül, M.K. (1987), *Hersekli Arif Hikmet*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 752.
- Parlatır, İ. (2010), “eyyam ola”, *Deyimler*, Ankara: Yargı Yayınevi, s. 365.
- _____. “yel ese eyyam ola”, s. 908.
- Parlatır, İ. (2009), “Servet-i Fünûn”, *İslâm Ansiklopedisi*, 36. Cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss.573-575.
- Şen, N. (2009), “Tanzimat Devri Periyodikleri ve Dergicilik” *Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 5. Sayı(Güz), ss.381-393.
- Tekin, M. (2011) “Tercümân-ı Hakikat”, *İslâm Ansiklopedisi*, 40. Cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları ss.497-498.
- Türkçe Sözlük* (2009), “çaça”, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s.379.
- _____. “heyamola”, s.882.
- _____. “sebat”, s.1717.
- _____. “tramvay”, s.2002.

- Uçman, A. (2004), “Mekteb”, *İslâm Ansiklopedisi*, 29. Cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 1-2.
- Varlık, B. (Y.Y.), “Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, 1. Cilt, ss.112-125.
- Yazıcı, N. (1997), “Hadîka” *İslâm Ansiklopedisi*, 15. Cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss.18-19.
- _____. (2000), “İkdâm”, 22. Cilt, ss.24-25.
- Yazır, E.M.H. (2011), “Mâide, 119” *En Kolay Okunabilen Hat ile Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Meâli* (Sad. Abdulselam Tunç, Hüseyin Börekoğlu) Ankara: Sefa Yayıncılık, s.128.
- _____. “Murselât, 19”, s.581.

Diğer Kaynaklar:

- Biyografya: Türkiye Ünlüleri İnternet Ansiklopedisi (2016), “*Celal Paşa*”, <http://www.biyografya.com>, (1 Ocak 2018).
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı (İBB Atatürk Kitaplığı), *Dolab*, Demirbaş: NS0483, Yer Numarası: 1290, İmtiyaz Sahibi: T(e): Alâattin Tevfik, S. 1-18, Basıldığı Yıllar: H1290-H1291.
- Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı: Kubbealtı Lugatı (Y.Y.), “*Karhâne*” <http://www.lugatim.com>, (18 Mayıs 2017).

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

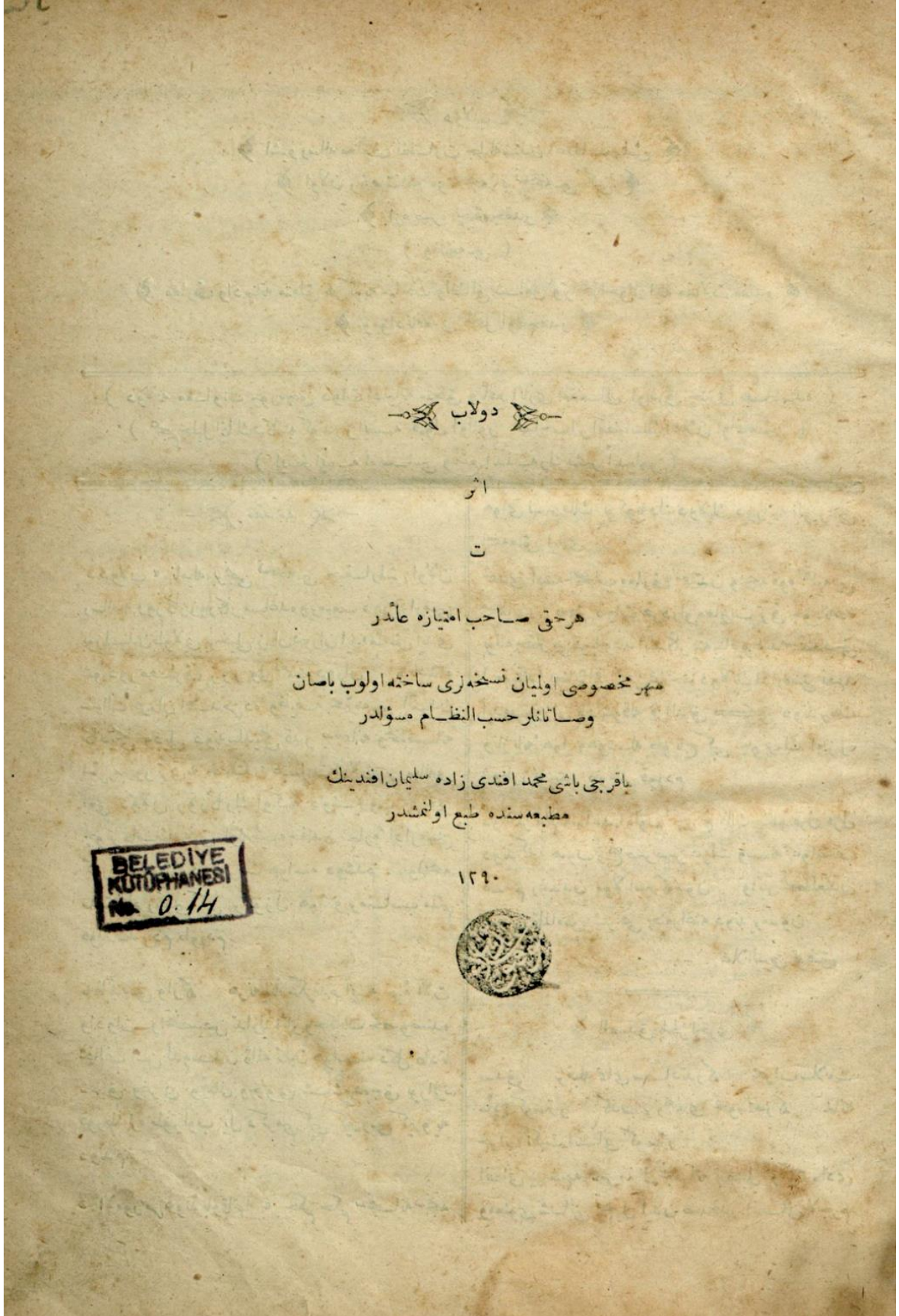
Adı-Soyadı : Esmâ TAPAN
Uyruğu : T.C.
Doğum Yeri ve Tarihi: Nevşehir/ 08.04.1990
Tel :
E-posta : esmatapan27@gmail.com
Yazışma Adresi :

EĞİTİM

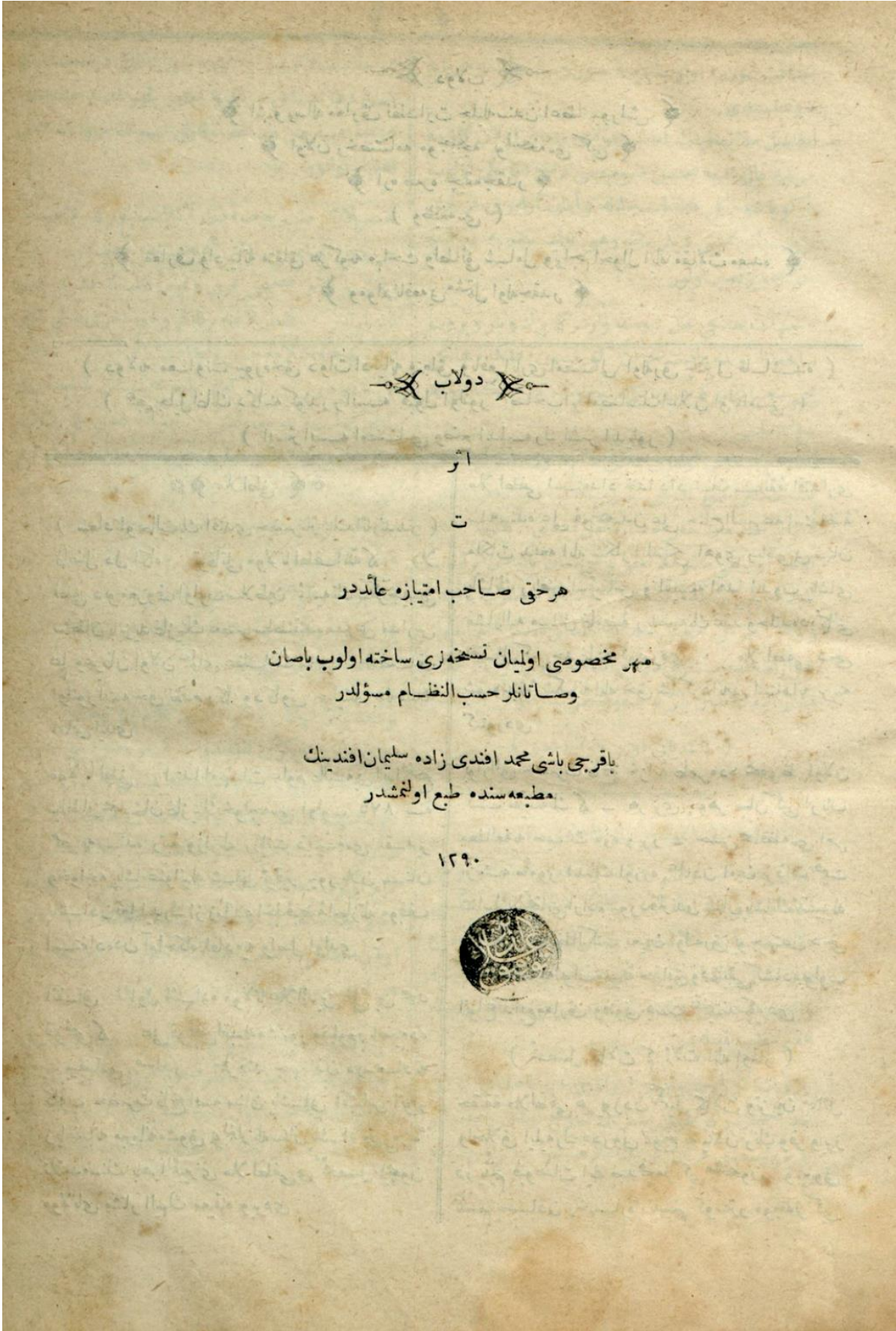
Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
İlköğretim	Güzelyurt T. Akdevelioğlu İlköğretim Okulu	2004
Ortaöğretim	2000 Evler Lisesi	2007
Lisans	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi TDE	2014
Tezli Yüksek Lisans	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi TDE	2018

EKLER

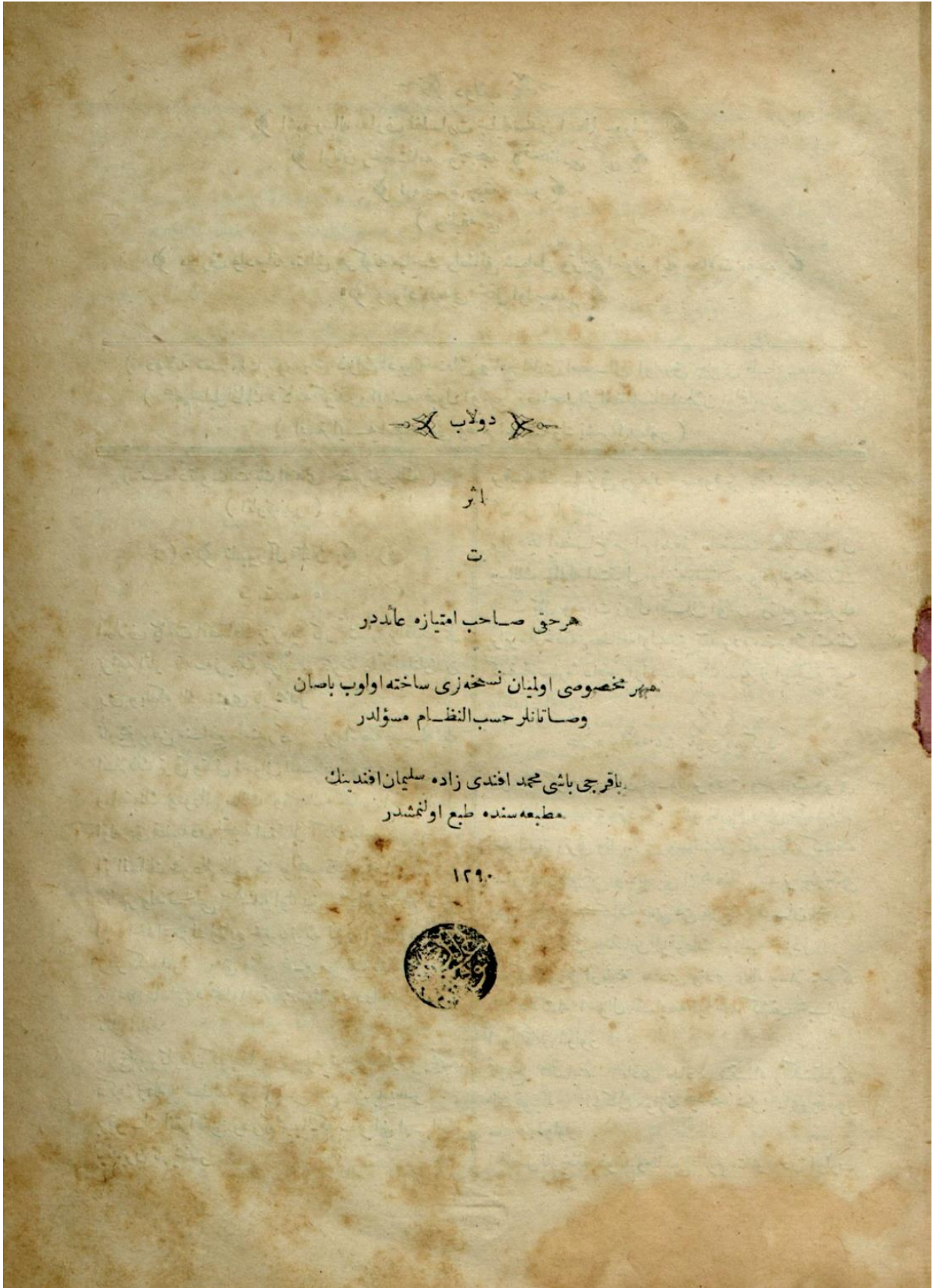
Ek 1. Dolâb Dergisinin Birinci Sayısının Kapağı

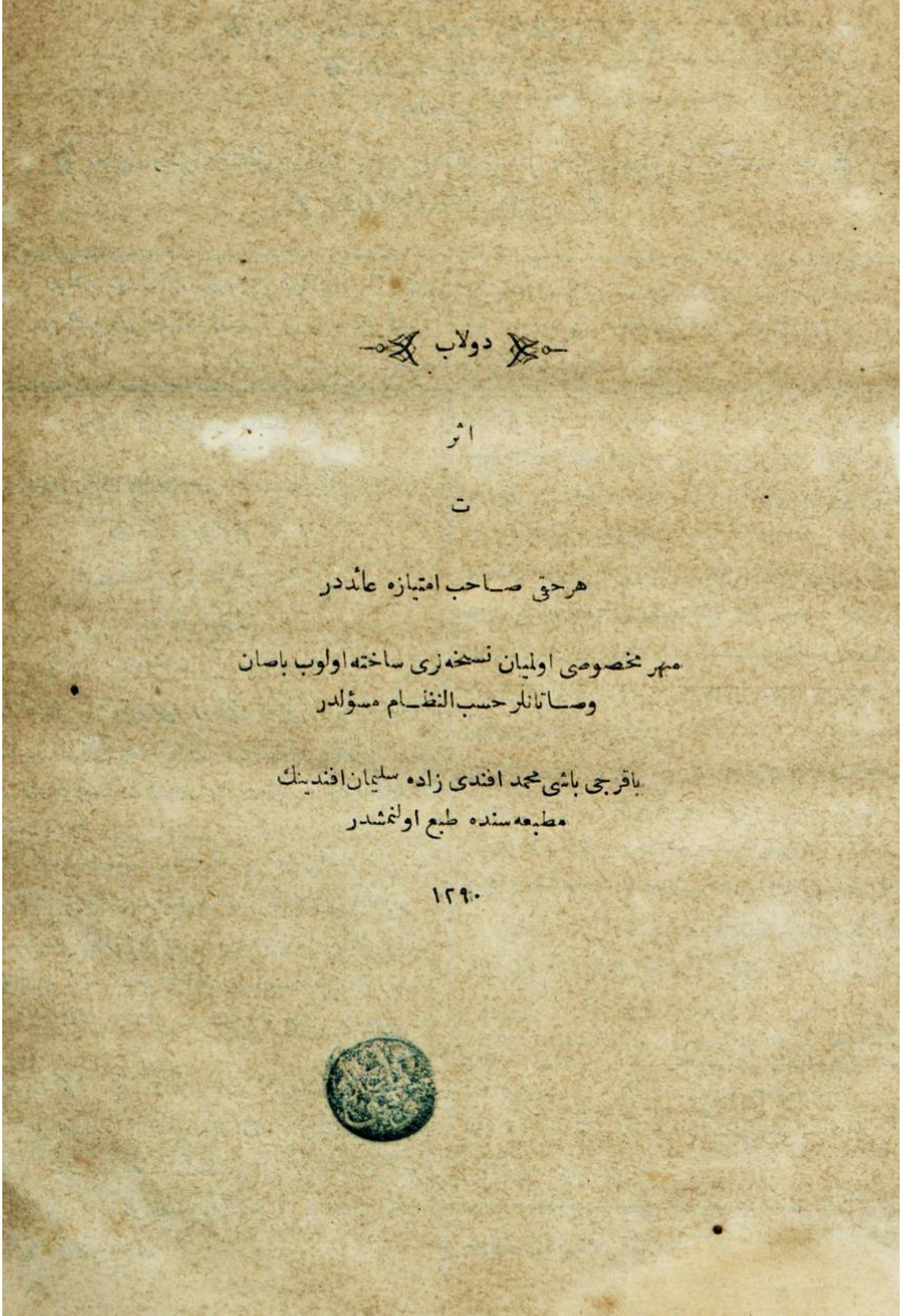
Ek 2. Dolâb Dergisinin İkinci Sayısının Kapağı

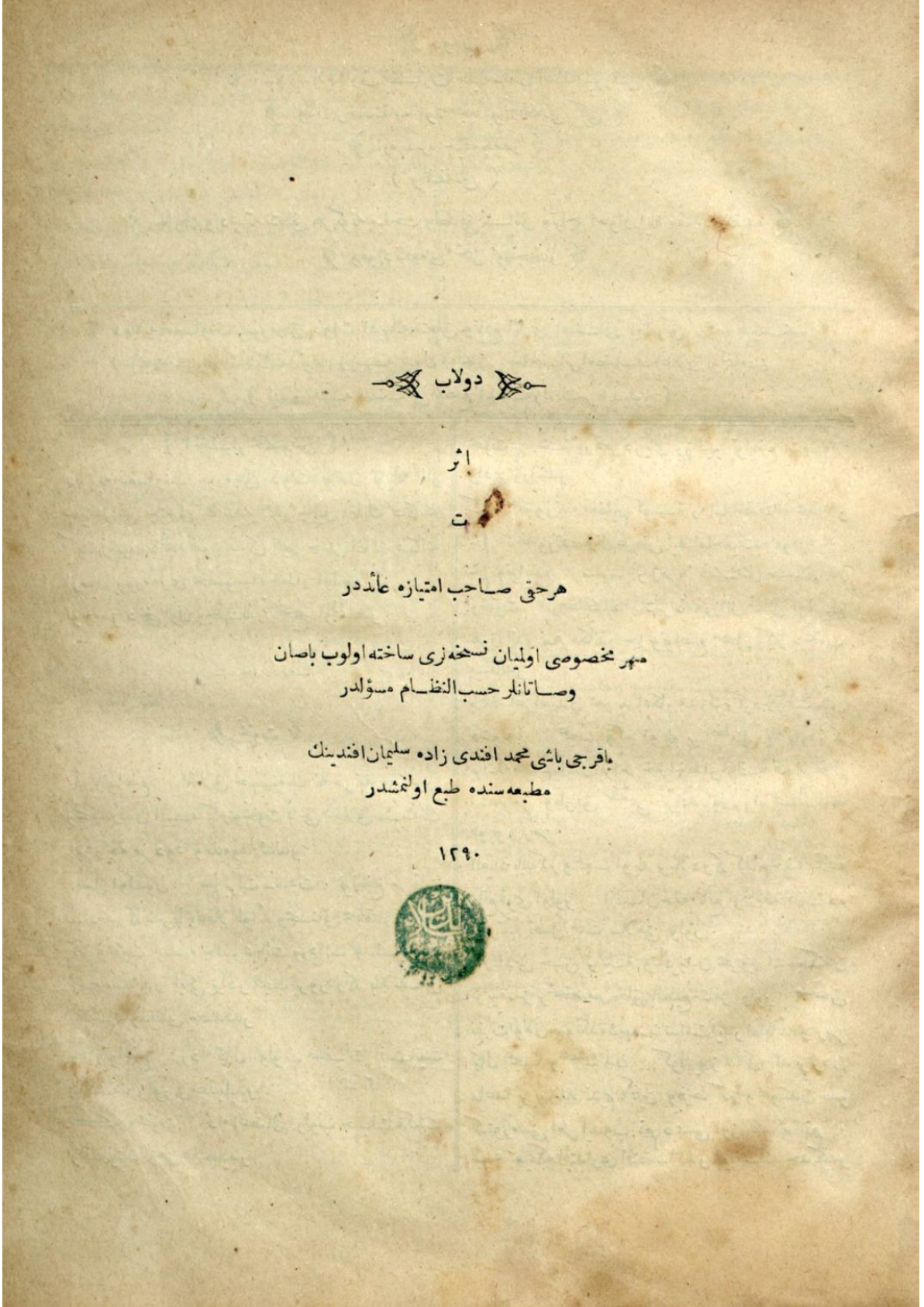
Ek 3. Dolâb Dergisinin Üçüncü Sayısının Kapağı

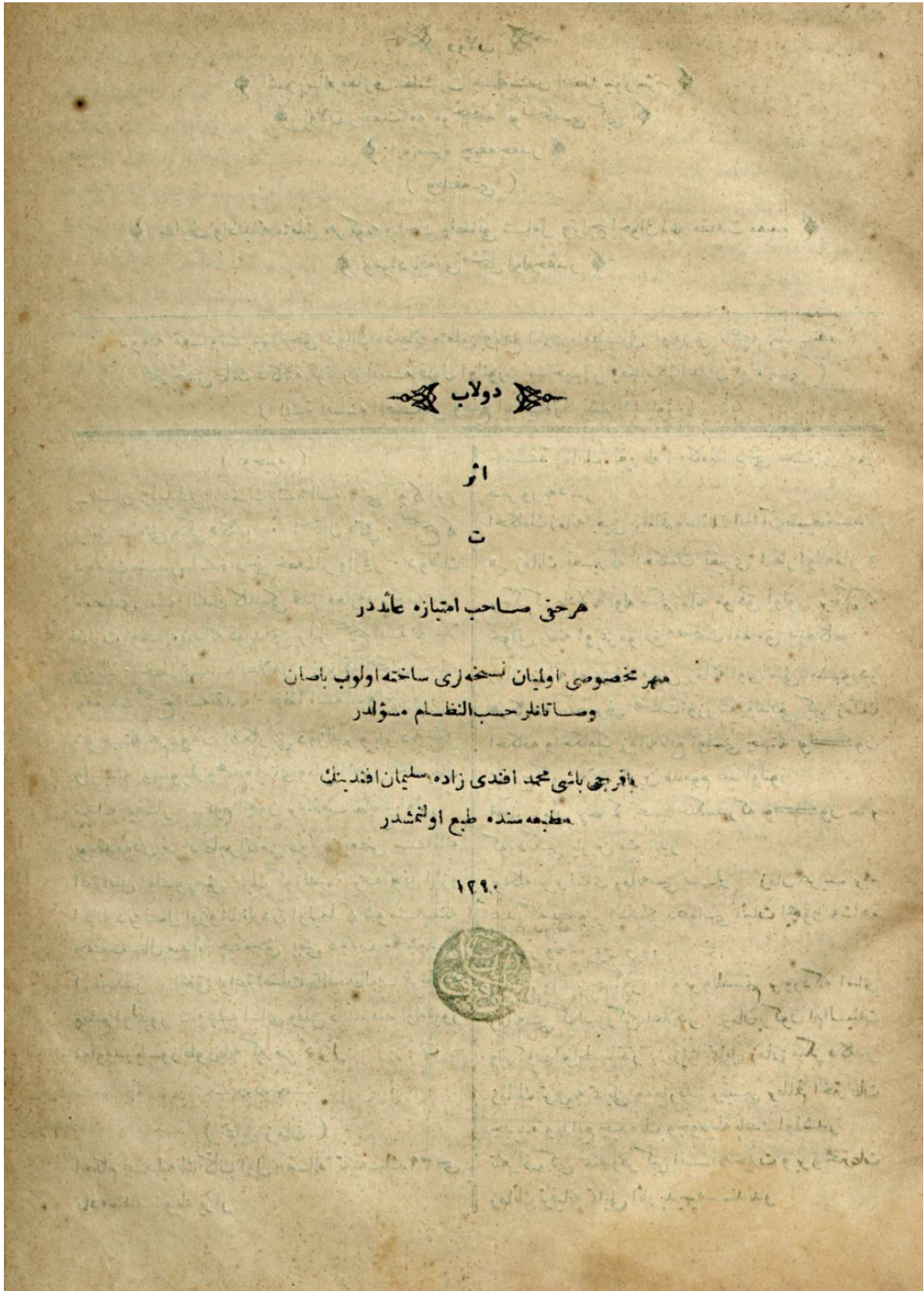
Ek 4. Dolâb Dergisinin Dördüncü Sayısının Kapağı

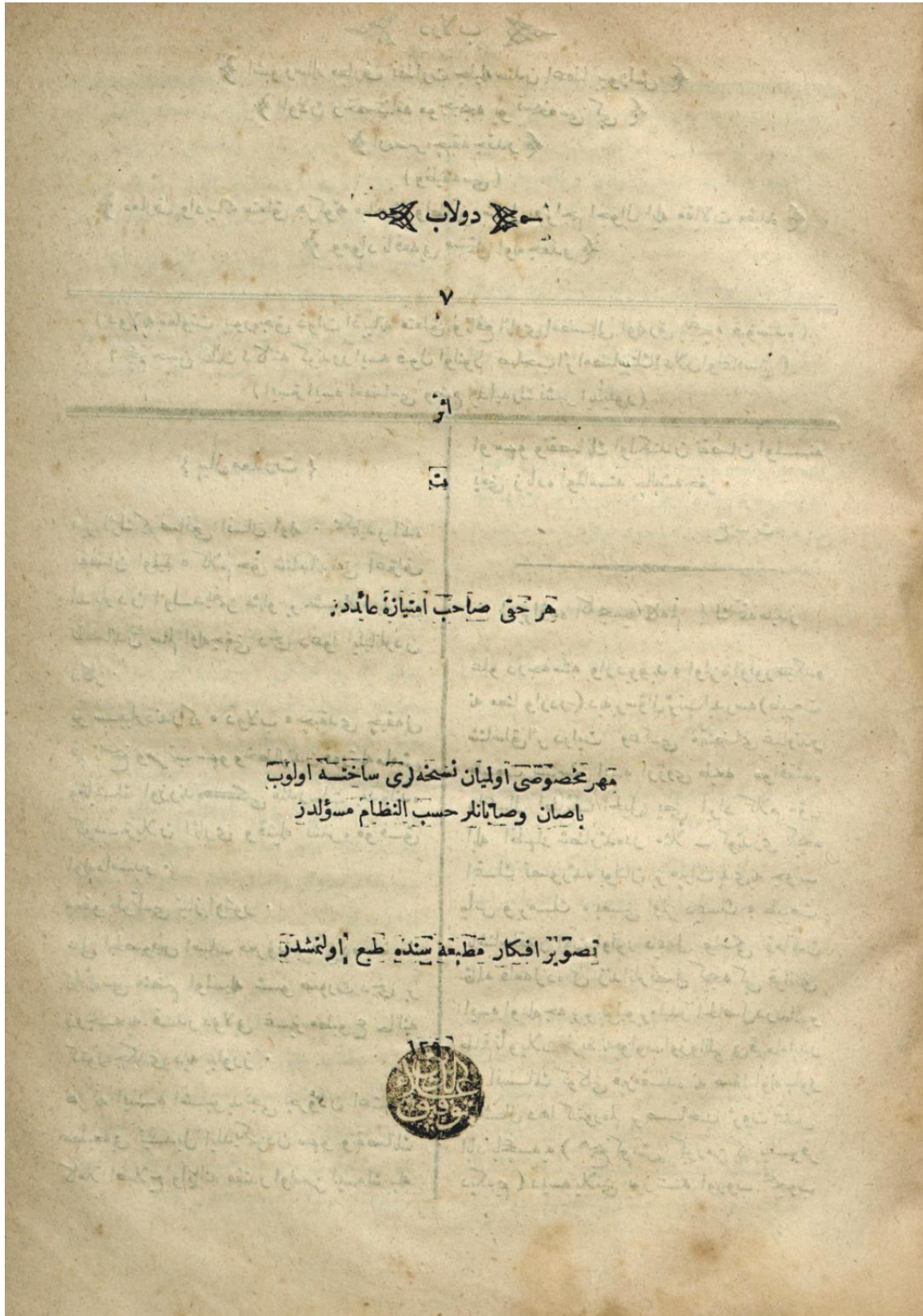
Ek 5. Dolâb Dergisinin Beşinci Sayısının Kapağı

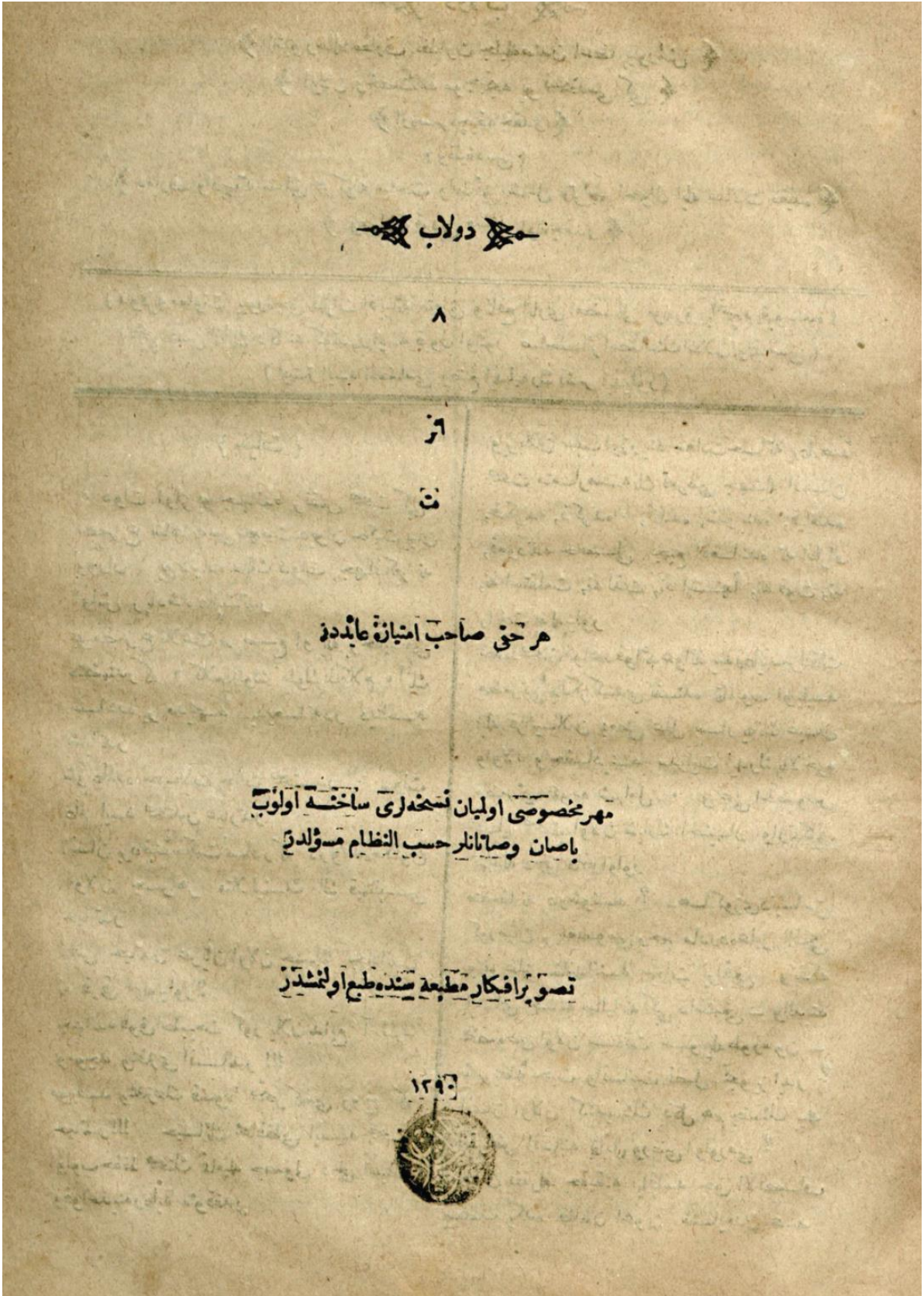
Ek 6. Dolâb Dergisinin Altıncı Sayısının Kapağı

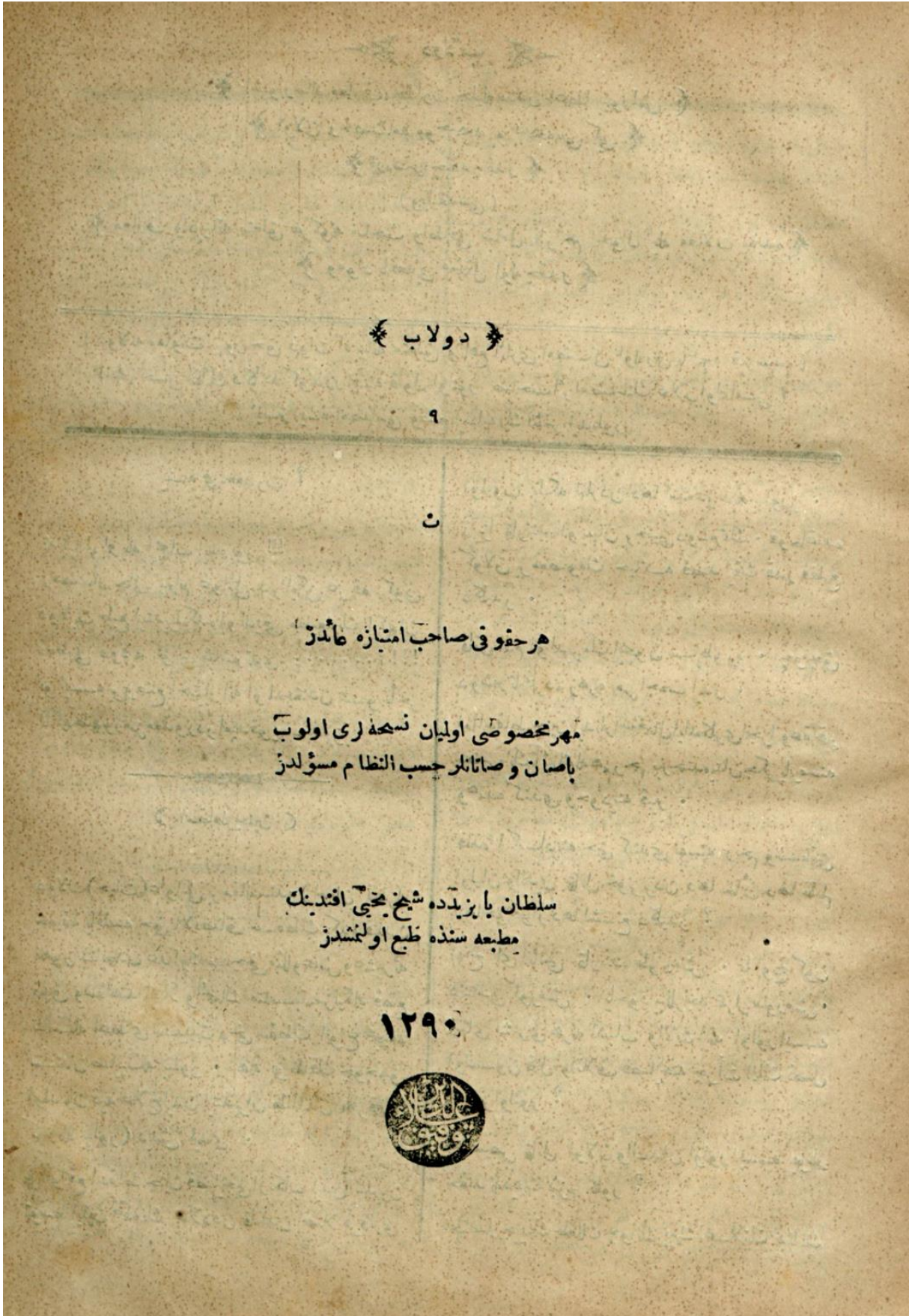
Ek 7. Dolâb Dergisinin Yedinci Sayısının Kapağı

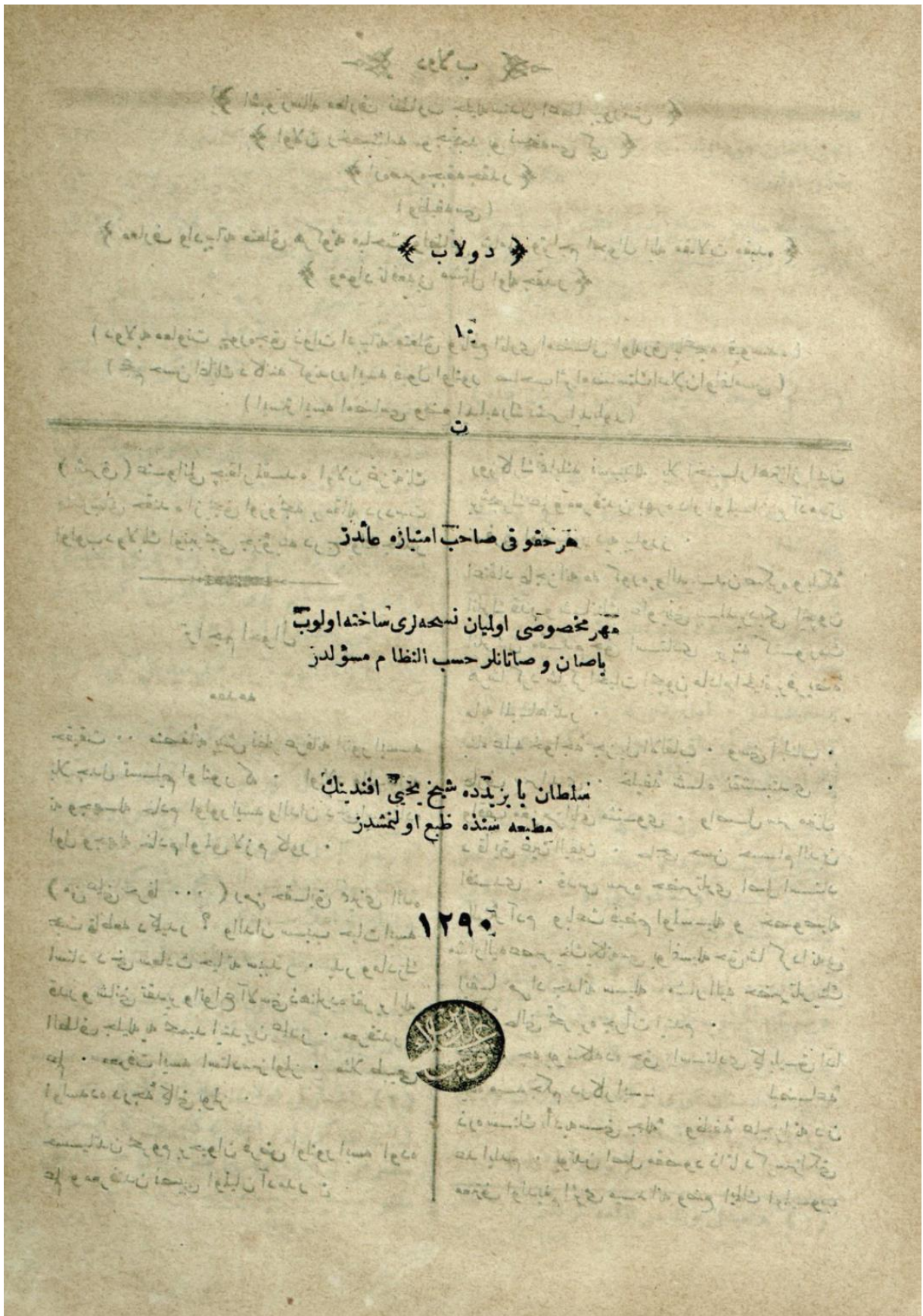

Ek 8. Dolâb Dergisinin Sekizinci Sayısının Kapağı

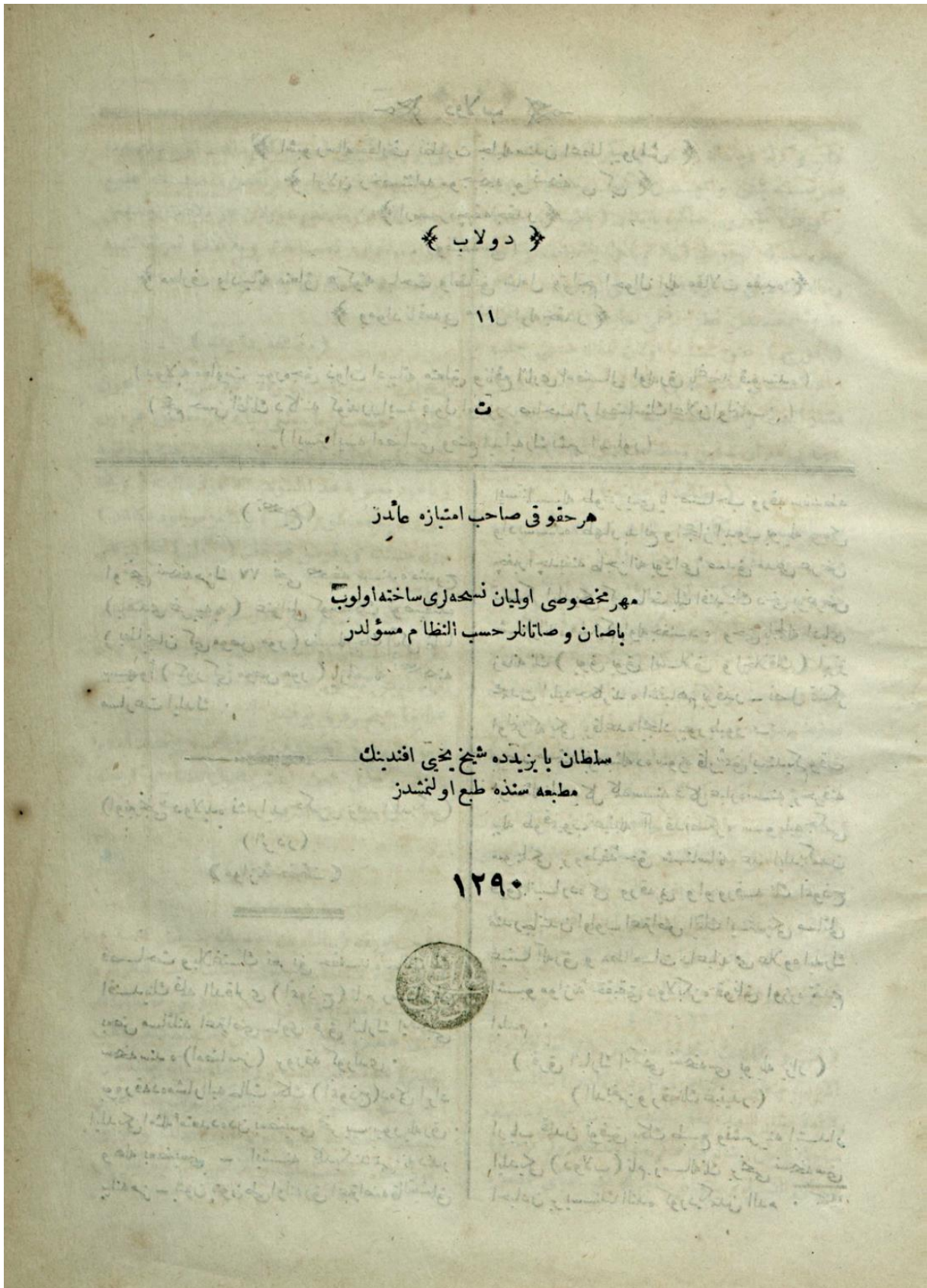

Ek 9. Dolâb Dergisinin Dokuzuncu Sayısının Kapağı

Ek 11. Dolâb Dergisinin On Birinci Sayısının Kapağı

﴿ دولاب ﴾

هر حقوقي صاحب امتیازہ عائدن

مهر مخصوصی اولیان نسخہ لری ساخته اولوب

باصمان و صانانلر حسب النظام مسؤلدر

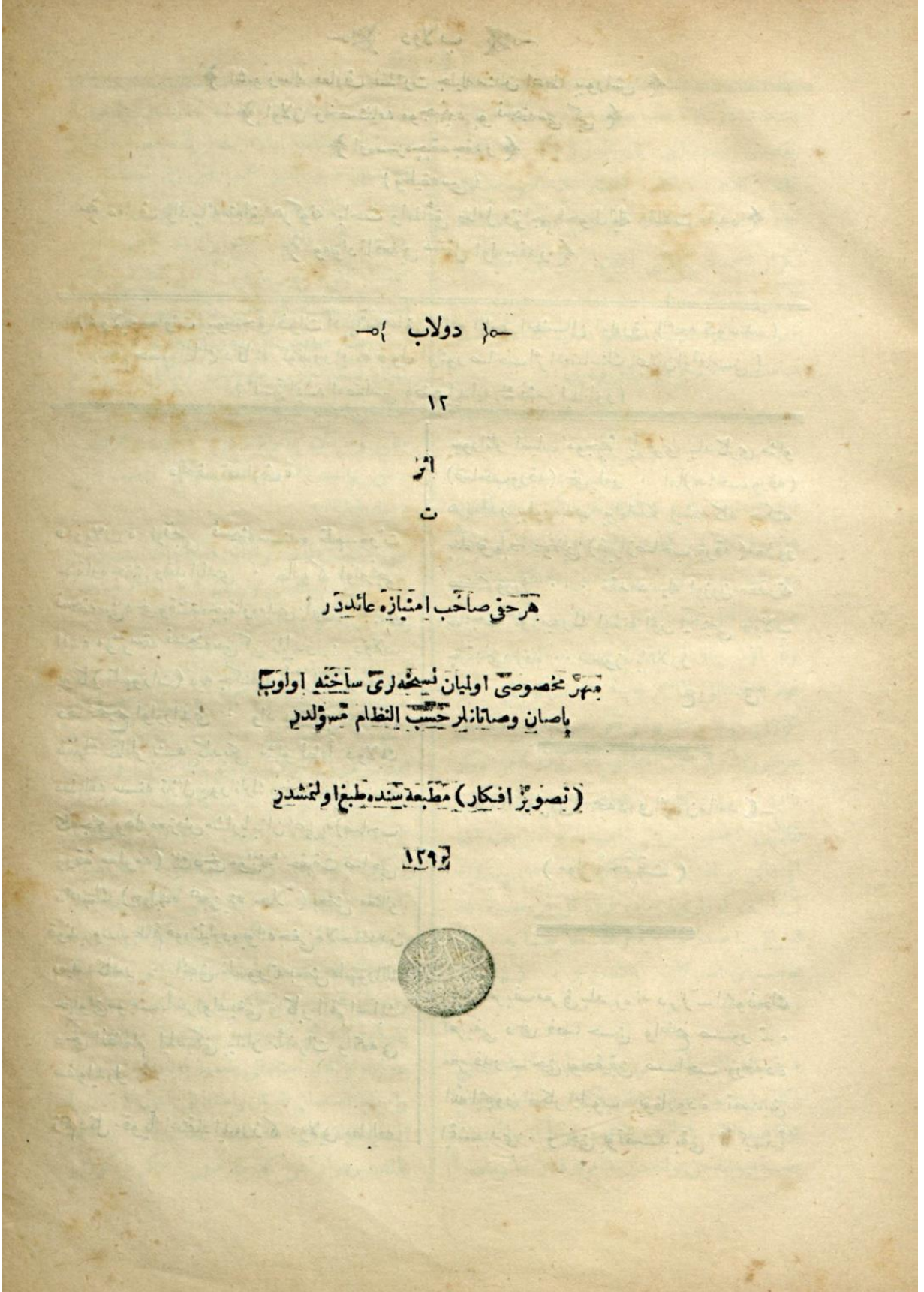
سلطان با بزیدده شیخ یحیی افندیك

مطبعه سنده طبع اولتمشدن

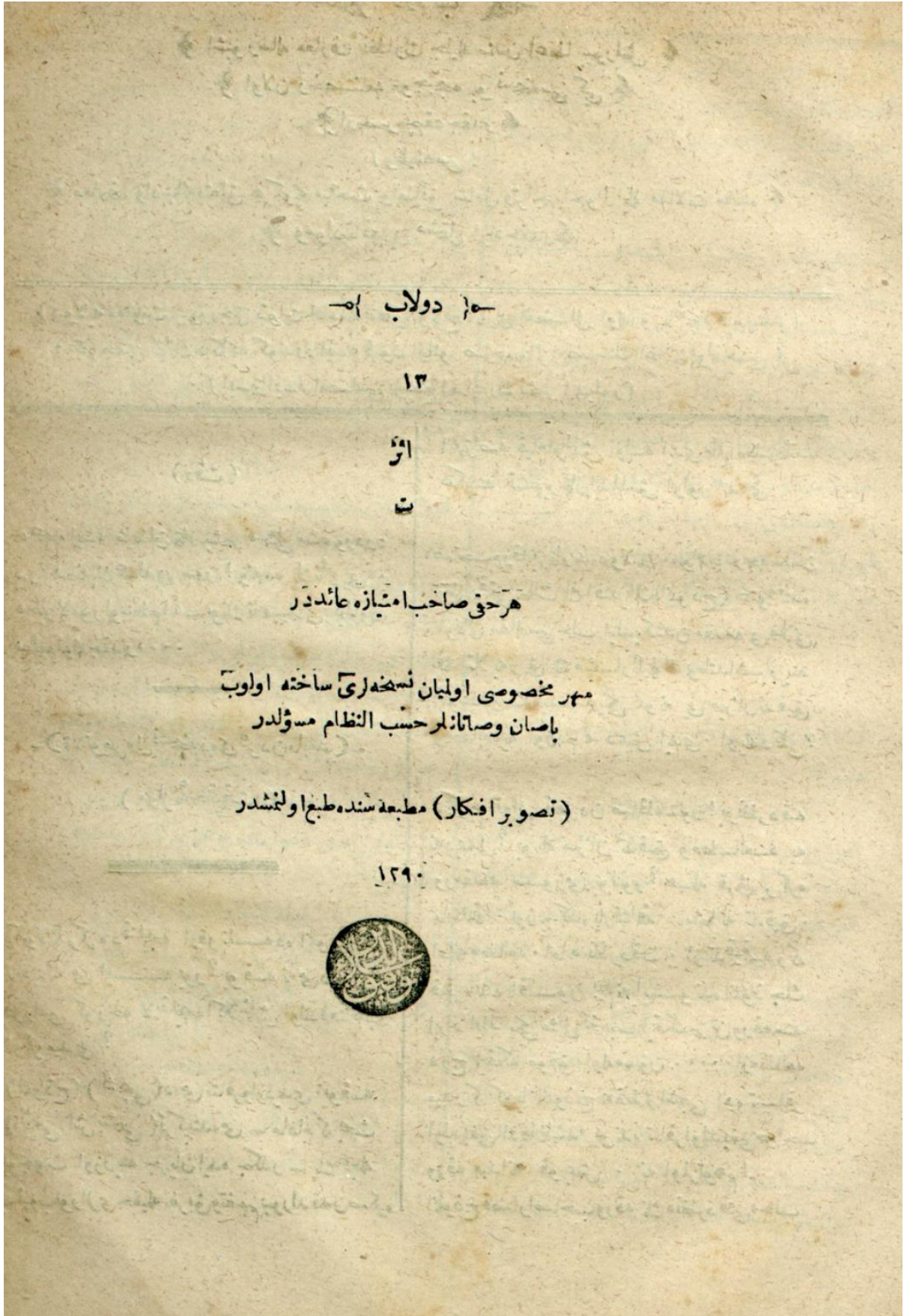
۱۲۹۰

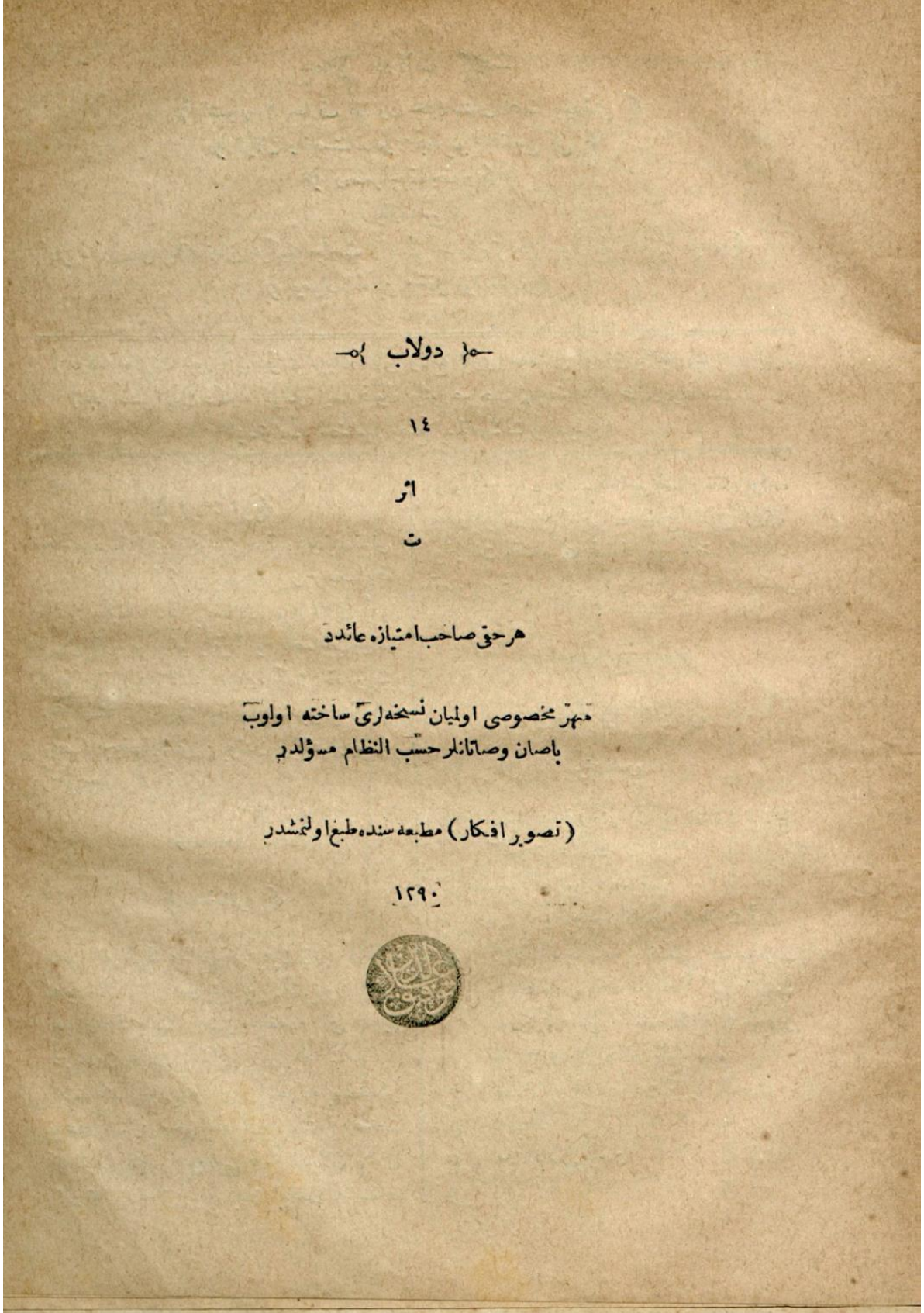
Ek 12. Dolâb Dergisinin On İkinci Sayısının Kapağı

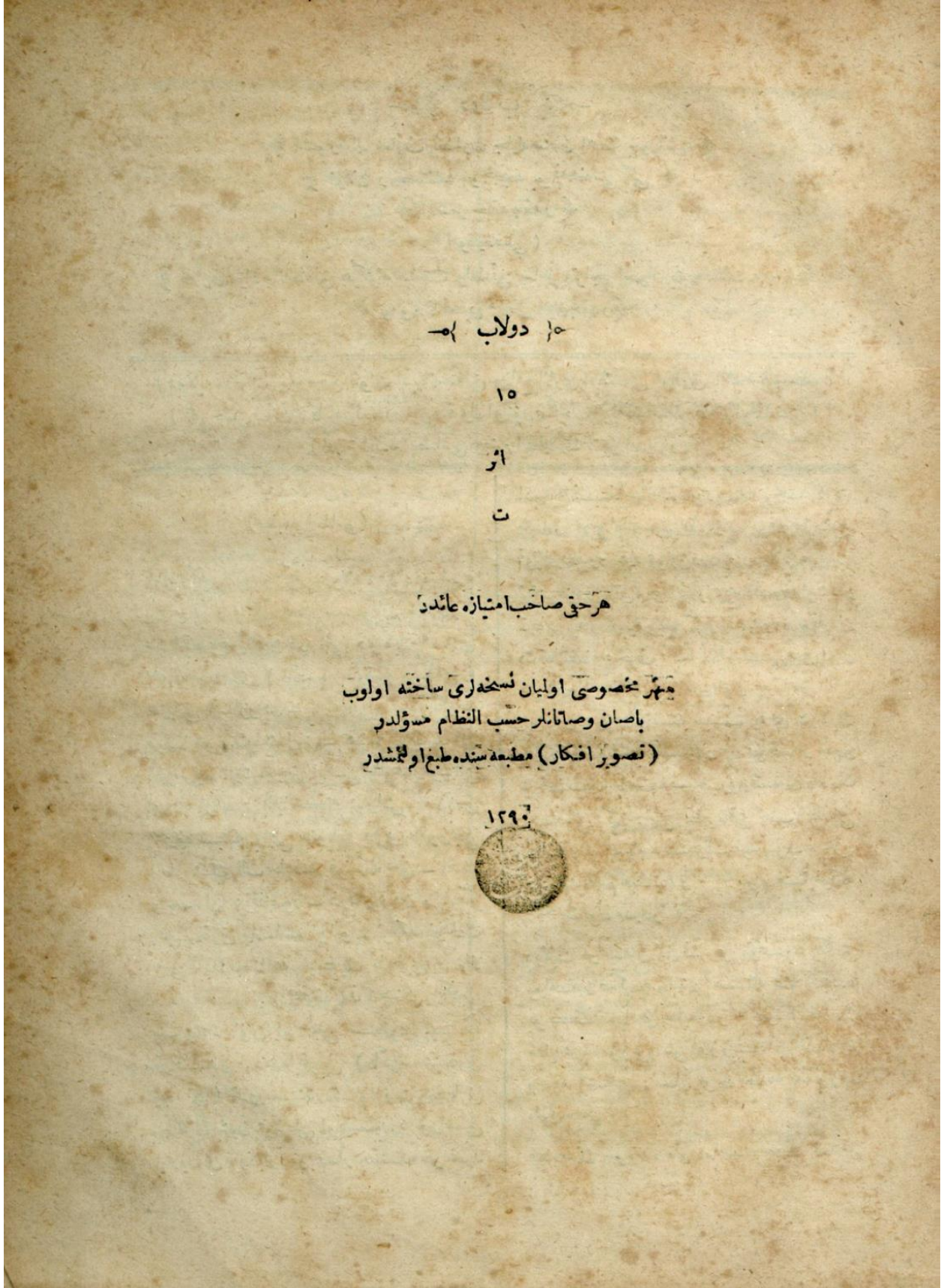
Ek 13. Dolâb Dergisinin On Üçüncü Sayısının Kapağı

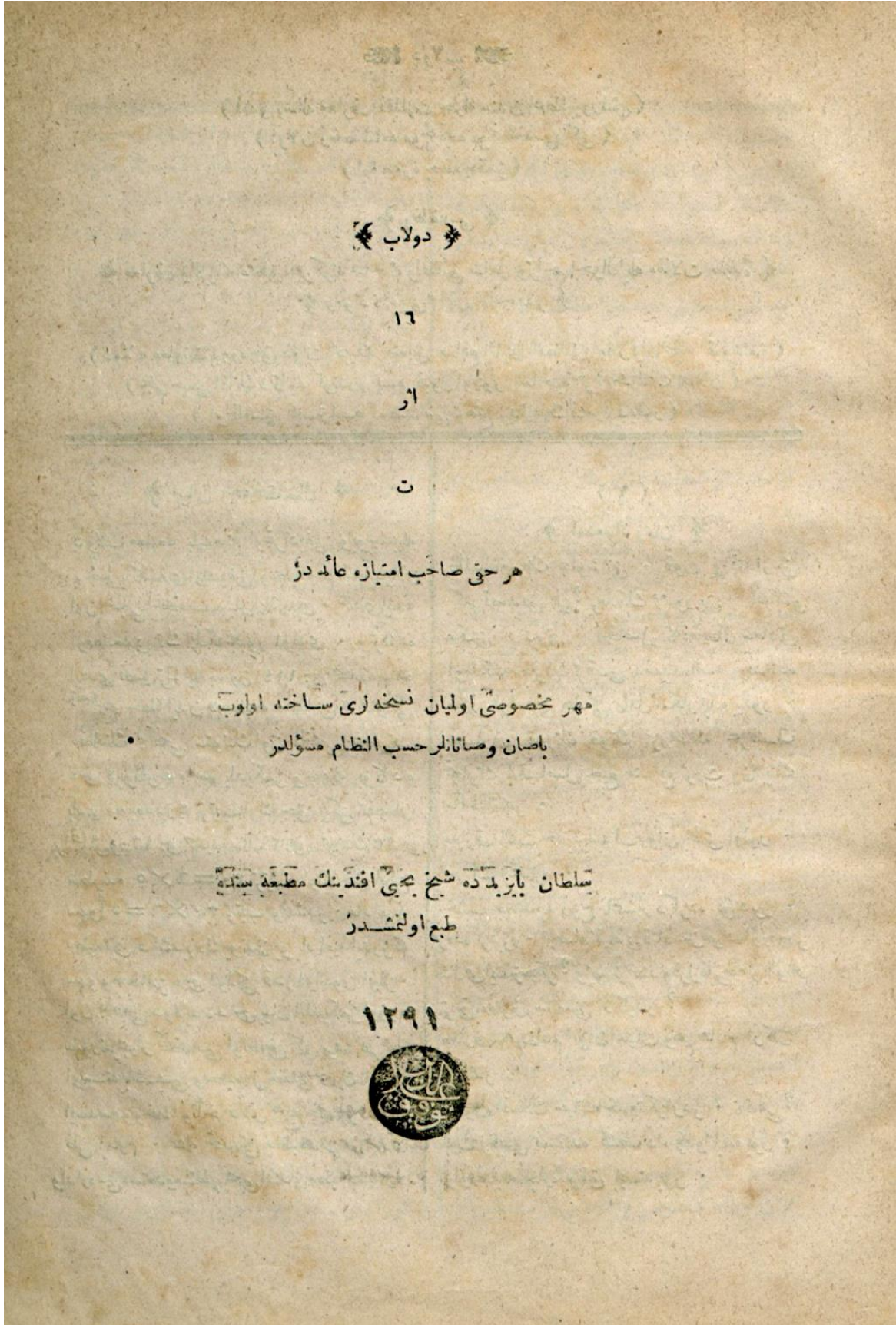
Ek 14. Dolâb Dergisinin On Dördüncü Sayısının Kapağı

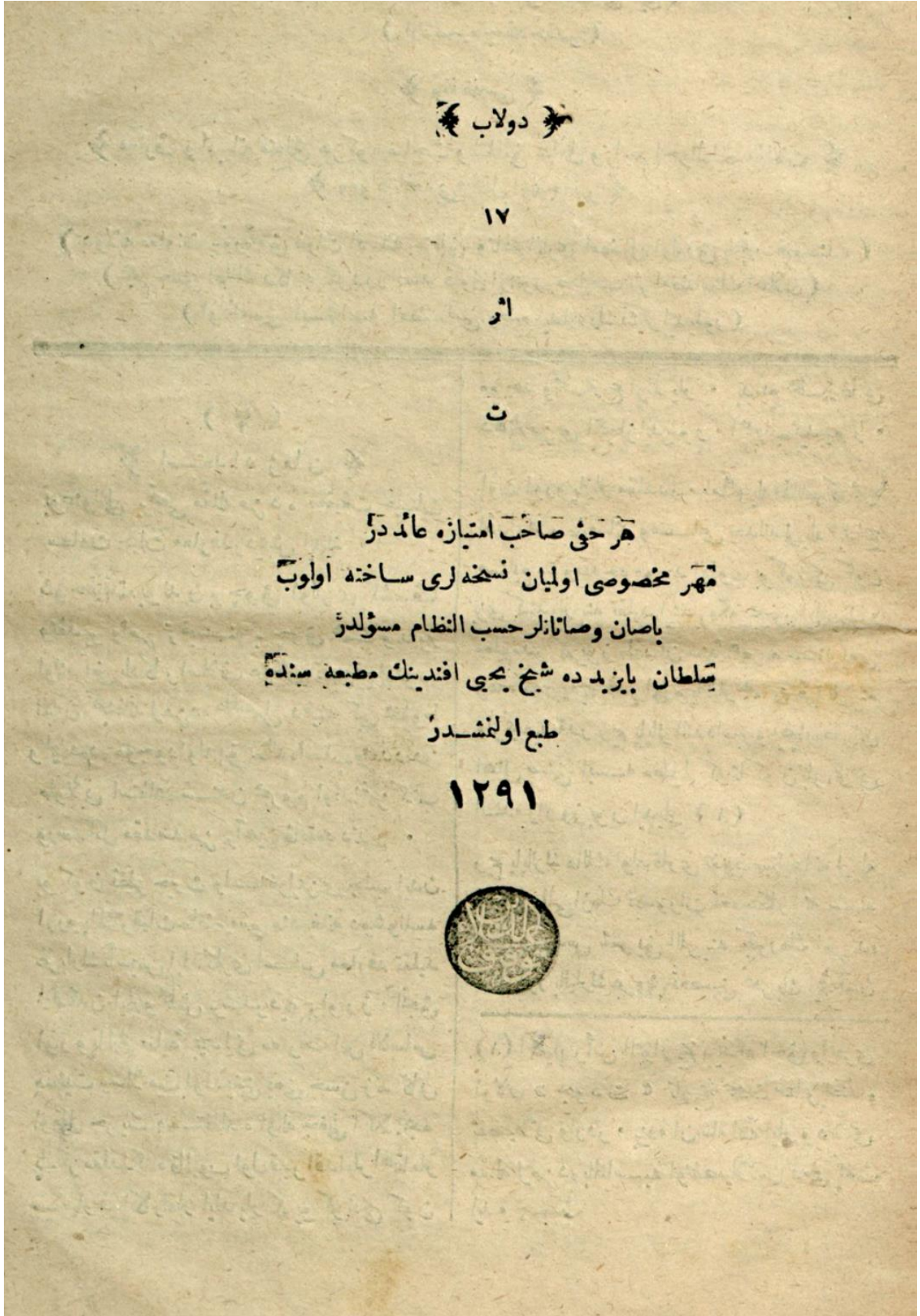
Ek 15. Dolâb Dergisinin On Beşinci Sayısının Kapağı

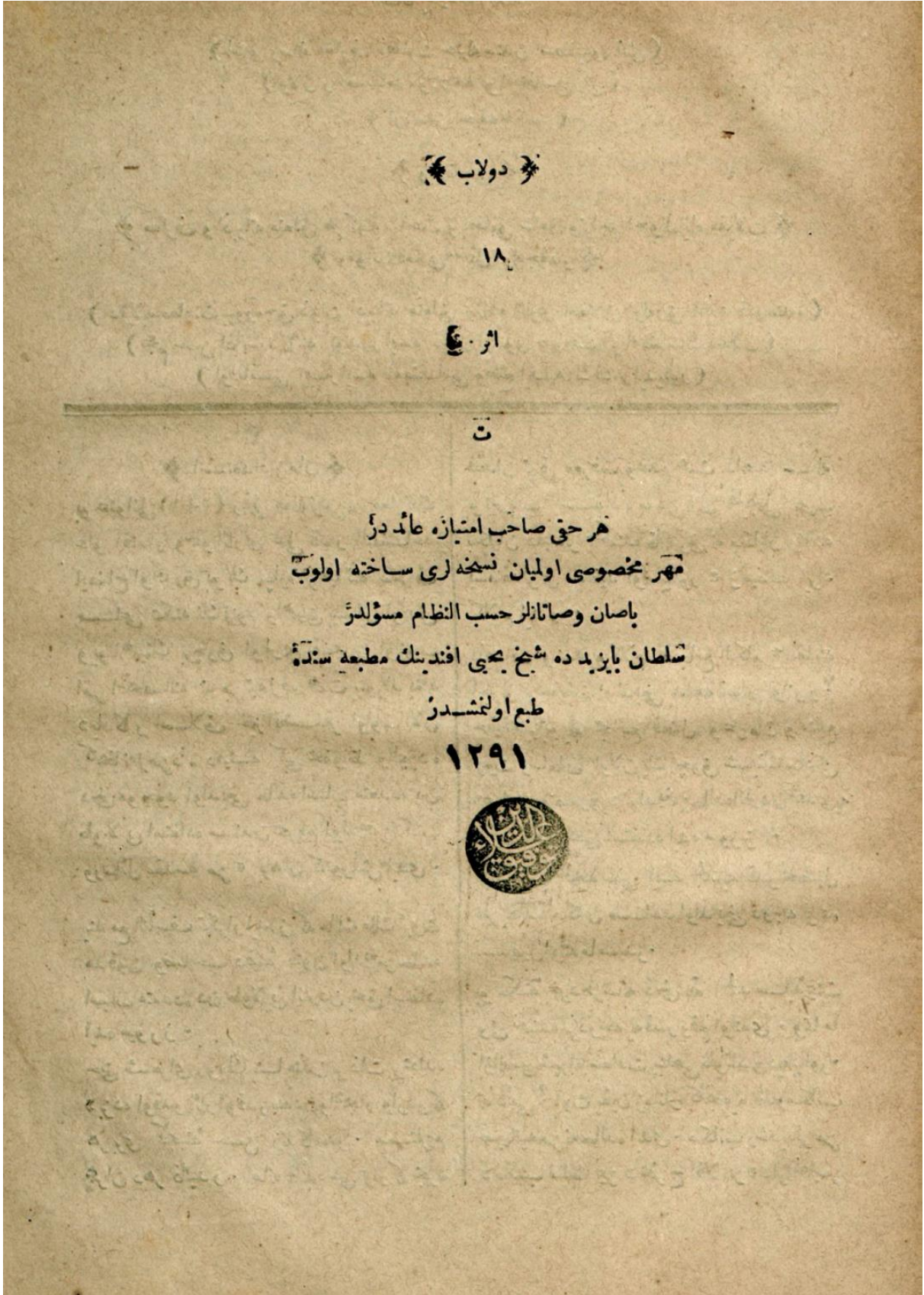
Ek 16. Dolâb Dergisinin On Altıncı Sayısının Kapağı

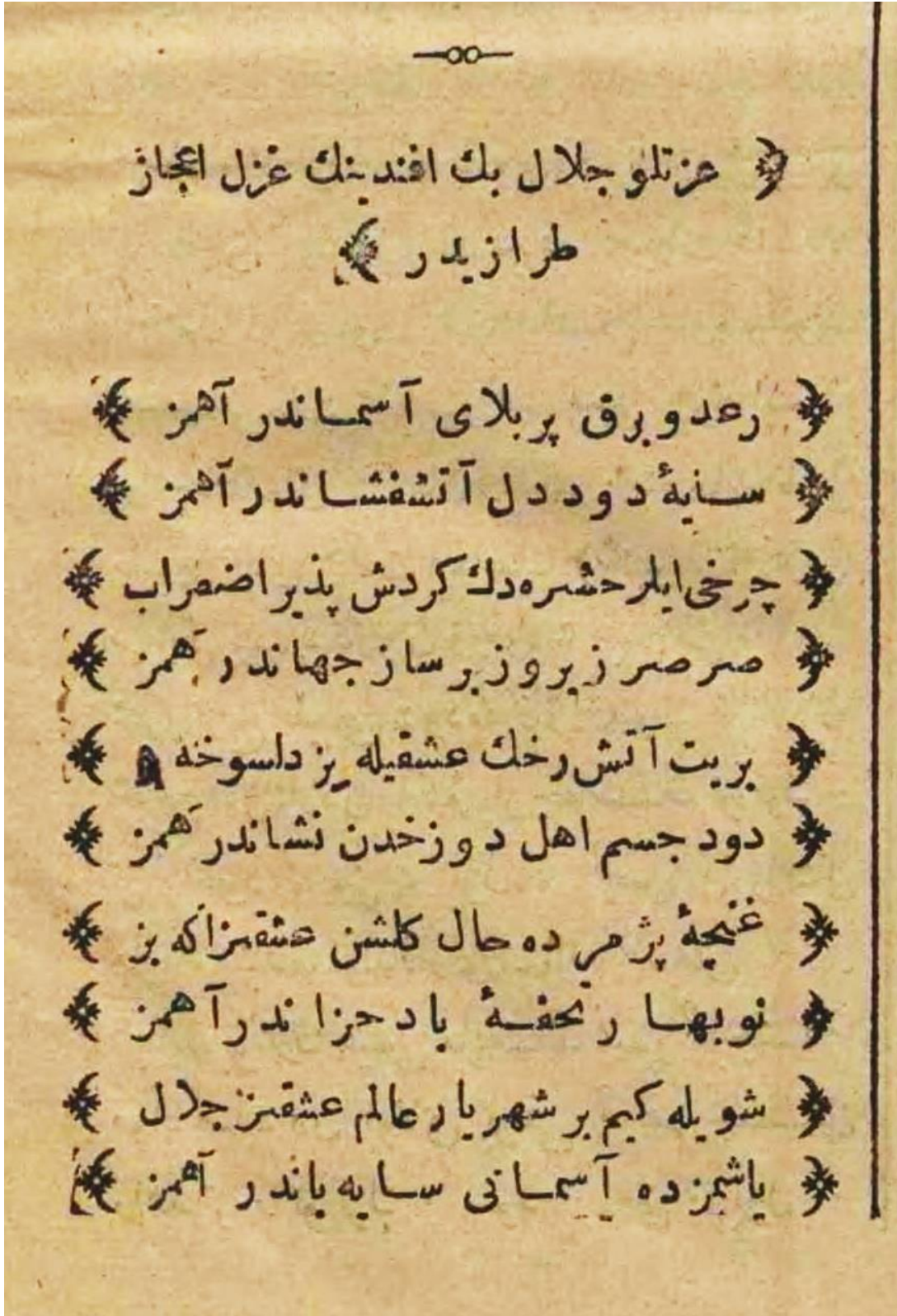

Ek 17. Dolâb Dergisinin On Yedinci Sayısının Kapağı

Ek 18. Dolâb Dergisinin On Sekizinci Sayısının Kapağı

—○— دولاب —○—

❖ اشهورساله معارف نظارت جلیله سندن اعطا بیورلش ❖

❖ اولان رخصتنامه موجبیجه بونسخه سی کبی ❖

❖ اره صره چیقه جقدر ❖

(وظیفه سی)

❖ معارف وادبیاته متعلق هر کونه مباحث ولطائفی شامل وتراجم احوال ایله مقالات مفیده ❖

❖ وموادنافعه بی مشتمل اوله جقدر ❖

(دولابه معاونت بیوره جق ذوات ادبیاته متعلق ونافع اثار ای امضالی اوله رق چنرلی طاشیده)

(عجم جلیل اغانک دکانه کوندر رایسه قبول اولنور صاحب اثر امضاسنک اعلار اولنماسنی)

(ایسترایسه امضاسی وضع ایلدیسه رک نشر ایدیاور)

هوای نسیم فلک بوکونه دک دولابک دورانه الویرشلی
اسمه مش ایدی

شمدی ایسه اصحاب معارف سمانن ونیجه قوه قلبیه سی
مسلمانن بعض ذوات هر درلو معاونت ترقی جو یانه ده
بولنه جقدر بی قویا وعد ایلدیگر یه بناه بوعد مستمدخی
(مستندا بعنایة الله) من غیرحد نولابک اداره سنی تعهد
ایدوب وزان باد شوقله فرالداق کبی دوندیرمک
وتازیانه هوا وهوسله طوباج کبی چوبرمک اوزره
شوطرز نوینده دولابی قوردم

دولابمز ایام مساعد اولوب چرخ فلک مثللو فرل فرل
دوند کجه هبوب ریج صرصر تزلت وسله عواصف
عدم رغبتدن مولا اسیرکسون واثار قحط لغندن
صوبی قالماش شربتی چنغراغه دوندیره سون

علاالدین توفیق

❖ الصدق بالخراری ❖

صدق برقبله نمای سعادتدرکه . محراب سلامت
مابی کوستر کذب برهنمای نحوستدرکه خانه
خراب نکبت انتسانی کوستر

انسانی بی شبهه سر منزل نجاهه توصل وآنک مادی
ومعنوی شانتی تجیل ایدن صدقدر انسانی لاجرم

—○— مقدمه —○—

« دولاب » نامیله برنجی نسخه سی چیقارلش اولان
رساله یه روزکار زورکار مساعده ویرمیوب دور اداره سی
بوزلسندن طولابی برخیلی زمان دوران ایده ماش ایدی
شودور معارف پرور ولی نعمت دوران وبادشاه
عدالت فرمان افندمزده وظیفه محترمه سی نلسدن
کلدیکی ودیلی دنه بیلدیکی قدر صمیمانه ومخلصانه
امر مبرور ترقی یه خدمتدن عبارت اولان بررساله بی
یعنی دولابی روزکارک اوکنه دوشیروب چرخنی
چویرمامک لایق اوله میه جغندن چاره اداره سنی
کوره رک دولابی دوندیرمک هواسنه دوشدم واپیجه
مدت ایام ریسی کبی برکوزل هوا ویرمناسب ملت
قوللاشدردم طوردم

نه فائده سی وارکه هر نه یانه سکرتم ایسه تهیه آلات
وادوات وبتخصیص ثدارک اثار وحکایات خصوصنده
مخالف اسن لدوسدن قالمه کلین هواسنه دکل عاداتا
شرق وغربی وشمال وجنوبی شاشیرده جق بوراره
فورطنه ره طویلوب یل دکرمی کبی کیروسی کیرویه
دوندم

« الامور مهونه باوقاتها » حکم حکم سنجانه سنجه

شهر پوسته سیله الدیغیز پرورقه

ترامواک قارخانه کوندرمش اولدیغی
پروتستونامه نیک بر صورتی ایله کچدیگندن
دولابکره قوناق اوزره تقدیم ایلدم.

(پروتستو صورتی)

ای صوووقدن نجاتنه کرمی رواج ویرمهک
ایسته بان قارخانه

پک اعلا پیلور سین که استانبوله بر
خیلی سندر دیری قار یاغدیغندن سن
صووق پررغبته قارخانه بی التزام ایلدک.
بن تراموای ایسه سنک کی قار یاغدیغی
بیلدیگمدن کرمی صیف مطالعه سیله میدانه
چیقلم . مادام که بو سنه فوق المأمول قار
یاغدی مادام که بو قار سببیه قارخانه
فوق المأمول کار ایدجکدر . مادام که
فوق المأمول بو قار سببیه تراموای ایشله میور .
مادام که ترامواک بو یله قار یاغوب ایشله مامسی
قطعا خاطرینه کلمدیکی حالده ظهور
ایلسدر . مادام که بو قدر قار یاغسی ترامواک
اضرارینی موجب اولمشدر . مادام که روایات
موقوفه به نظراً بو قار یاغمتک سببی قارخانه نیک یاغور
دعاسنه چیقار کی قار دعاسنه چیقیمقاند ندر .
بردالجوزک برنجی صحیفه سی حکمتجه صووق
صورتلی قیش سببیه کوردیکم و کوره جکم
کافه ضرر روزیانی قارخانه دن ادعا ایدجکم معلوم
اولیق اوزره اشبو پروتستونامه بالتظیم
تسبار قلندی

تاریخ چوملاک حسابی ۴۵ امضا

بازار عربه سی

البت قارخانه بو پروتستوی کورر کورمز
بوز کی طونبوب جواب ویره جکی (کالنج فی
اللیل) واضح واشکاردر اوده ایله کچر ایسه
مخصوصاً دولابکره تقدیم ایدجکم امضا
بز اووقات

دولاب

کنه تشکر ایدر کاه جکه ده ایدجکدر همان
اووقات کوندر

(کشف الحسابدن * مابعد)

اوچنجبسی قوه مجموعیه در که قوه مطلقه
ایله قوه اضافیه مجموعندن عبارتدر مشلا
رقبت بالکن اولدیغی حالده بشه دلالت ایتسنه
قوه مطلقه و ۱۵ عددنده واقع بررتک صباغ
طرفندهی بشه نظراً کند و مسماسنک اون
مثله دلالت ایلسنه قوه اضافیه و رقیق
مذکورینک اون بشه دلالتنه دخی قوه
مجموعیه دیلور .

(مقاله اول اعداد صحیفه بیانددر)

☆ فصل اول تعداد و ترقیم ☆

آغاً ذکر اولتان ارقام عشره واسطه سیله
تأسس فلسفه زرق برطاق صره واری یازاش
اولان اعدادی او قومغه تعداد و اساناً سویلتان
ارقامی یازمغه دخی ترقیم اطلاق اولنور . ایلدی
هر هانکی مراد اولتان اعدادی ترقیم لازم
کلسه اولاً صول طرفدن بدأ ایله الک اعظم
اولان جسه نیک حاوی اولدیغی رقلری دلالت
ایتدکری قوه اضافیه رینه کوزه کسندو
موقعارینه یازوب بعده بلافاصله مادونی بولتان